

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
КАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку

Випуск 3

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 3

*Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
формування міжкультурної комунікації”,
м. Київ, МАУП, 24 травня 2011 р.*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

Редакційна колегія:

Подоляка А. М., д-р юрид. наук — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП “Видав-
О-72 ничий дім “Персонал”, 2010 —

Вип. 3 : Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: формування міжкультурної комунікації”, м. Київ, МАУП, 24 трав. 2011 р. / редкол. : А. М. Подоляка (голов. ред.), М. Ф. Головатий (заст. голов. ред.), Н. М. Чернуха (заст. голов. ред.), А. А. Ігнатченко (відп. ред.). — 2012. — 246 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: формування міжкультурної комунікації”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

ББК 74.04(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2012

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2012

ЗМІСТ

Н. М. Чернуха, Д. В. Біч

Міжкультурні зв'язки у сучасному
освітньому просторі 5

І. П. Бідзюра

Концепція мотивації професійної
діяльності: парадигмальний контекст
управлінської компетентності
працівників ВНЗ 8

О. В. Кобзева, В. О. Матюхін

Особливості антикризового управління
недержавними ВНЗ 13

Т. І. Боєва, Н. В. Немченко

Вища освіта сучасної України 16

Г. Л. Бондаренко

Риторика як засіб навчання
невербальним особливостям
міжкультурної комунікації 18

В. А. Гапоненко

Перспективи дистанційного навчання
в галузі суспільно-політичного
знання 22

Л. В. Георгінова, О. В. Богданов

Підготовка майбутніх менеджерів
в умовах формування міжкультурної
комунікації 26

Г. Я. Дідух

Специфіка викладання політології
іноземним студентам у контексті
міжкультурної комунікації 32

О. І. Дікарев, О. В. Волонець

Атомна енергетика у політичному
та економічному вимірі 36

Є. І. Качмарський

Оптимізація мережі загальноосвітніх
навчальних закладів у контексті
адміністративно-територіальної
реформи в Україні 43

Ф. М. Медвідь, В. В. Баран

Елітарна концепція Юрія Липи в умовах
формування міжкультурної взаємодії 46

І. М. Найдьонов

Проблеми модернізації
ефективності освіти 54

Т. І. Науменко

Розвиток духовності дитини: педагогічні
технології 58

Н. М. Терещенко

Проблеми формування управлінської
стратегії бібліотечно-інформаційних
установ у забезпеченні якості освіти 62

О. О. Щербань

Загальні проблеми: інформаційні
технології і сучасна освіта 69

Н. Н. Юсеф

Межкультурные связи стран Ближнего
Востока (образовательный аспект) 71

І. О. Денісова

Формування міжкультурної
комунікації студентів вищих
навчальних закладів у процесі вивчення
іноземних мов 74

В. С. Ейсмонт

Теоретико-методологічні аспекти
економічного зростання, економічного
розвитку і розвитку економіки 78

Т. О. Костюк

Проблеми модернізації освіти в Україні
в рамках Болонського процесу 88

М. Ф. Медвідь, А. А. Ольховик

Соціалізація особистості
в умовах формування міжкультурної
комунікації 93

І. М. Николин

Розвиток комунікативного
досвіду особистості з труднощами
спілкування 97

І. О. Проценко

Політологічний вимір
інтелектуального капіталу 103

О. С. Хоменко

Засадничі умови формування політичної
стабільності в суспільстві,
що трансформується 107

К. Е. Шумовська

Проблеми освіти державних
службовців в сучасній Україні 117

Азер Алієв

Менеджмент в освіті:
проблеми та перспективи 124

С. О. Бульда

Маркетингові підходи в забезпеченні
ефективного використання ресурсного
потенціалу регіону..... 129

О. В. Винник

Особливості профнавчання
на виробництві в сучасних
соціокультурних умовах..... 137

Я. Ф. Медвідь, Г. В. Устименко

Освіта і виховання молоді
в системі формування міжкультурної
комунікації. 140

К. Дукоскі

Підходи до оцінки впливу корпоративної
культури на ефективність міжнародної
діяльності компанії 143

В. В. Зарва

Соціально-релігійний чинник
та проблема толерантності
в умовах глобалізації 148

В. Кітанов

Підходи до формування
та особливості стратегії розвитку
регіональної туристичної дестинації
в Республіці Македонія..... 153

Л. М. Коваленко

Правовий статус суб'єктів інформаційної
політики у сфері євроінтеграції:
досвід України та Польщі..... 159

К. В. Кривопуст

Державне управління в сфері внутрішньої
безпеки в системі функцій сучасної
української держави..... 168

Р. І. Литовченко

Шляхи підготовки конкурентоспроможного
на ринку праці магістра 177

Магеррамзаде Алібала Саттар огли

Інтеграційна регіоналізація в сучасній
світовій економіці 181

М. М. Мамченко

Теорії економічної політики сучасної
держави у контексті її впливу
на джерела формування капіталу 189

А. М. Медвідь

Риторична спадщина Києво-Руської
держави як важлива складова формування
толерантності в системі ціннісних
пріоритетів освіти 196

Раєв Ільхам Сахіб огли, Є. О. Завальський

Ціннісні пріоритети освіти в умовах
розбудови стратегії національної
безпеки України 199

Р. А. Тумовс

Політична ідеологія як фактор розвитку
сучасної держави..... 202

М. І. Якібчук

Формування толерантності
особистості в сучасному полікультурному
середовищі 209

М. Д. Вітушкін

Духовність у сучасному соціумі:
проблеми та перспективи..... 215

І. П. Василюк

Державна інформаційна політика
в Україні: стан і перспективи..... 218

О. Л. Димарчук,

Дієго Доносо Варгес Хосе, М. О. Колісник
Інформаційна безпека України в умовах
глобалізації 220

О. Г. Коваленко

Становлення громадянського суспільства
в Україні: питання теорії і практики 224

О. І. Бабенко, О. О. Чмут

Політична соціалізація молоді в умовах
формування міжкультурної комунікації..... 227

О. О. Бушин

Вища освіта в Україні в умовах
Болонського процесу..... 230

А. Ю. Костенко, Ю. В. Содель

Модернізація освіти України в умовах
міжкультурної комунікації..... 233

Т. О. Курчина, О. Є. Маньковська

Інформаційні технології в освіті
в умовах формування міжкультурної
комунікації 236

Методі Главче

Удосконалення технологій навчання
при викладанні математичних
дисциплін..... 239

Н. М. ЧЕРНУХА

д-р пед. наук, проф.

Д. В. БІЧ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

МІЖКУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 5–7

На зламі ХХ–ХХІ ст. відбувається становлення нової системи освіти, зорієнтованої на входження у світовий освітній простір. Сучасний зміст освіти збагачується новими процесуальними вміннями, розвитком здатності оперувати інформацією, творчим вирішенням проблем науки і ринкової практики з акцентом на індивідуалізацію освітніх програм.

Варто зазначити, важливу роль у становленні сучасного освітнього простору відіграють концептуальні підходи до вивчення міжкультурного діалогу як важливого чинника міжнародних відносин і одного з пріоритетних напрямів зовнішньої політики західних держав та реалізації їх зовнішньополітичних інтересів, і ґрунтуються на теорії багатовимірності, динамічності міжнародних процесів і глобального розвитку. Це передбачає здійснення аналізу взаємодії основних векторів цього системного явища на національному, регіональному та глобальному рівнях. Саме такий підхід дає можливість всебічно розглянути процес взаємодії культур

на всіх рівнях, визначити його механізми та принципи, виокремити головні чинники цього процесу, з'ясувати взаємозв'язки і на цій основі зробити узагальнення й висновки.

Без сумніву, чисельні дослідження з питань взаємодії культур свідчать про те, що зміст і результати міжкультурних контактів здебільшого залежать від здібності їх учасників розуміти один одного і досягати згоди, яка головним чином визначається етнічною культурою кожної із взаємодіючих сторін, психологією народів, пануючими в тій чи іншій культурі цінностями.

Зауважимо, в культурній антропології ці взаємовідносини різних культур отримали назву “міжкультурна комунікація”, яку слід розглядати як сукупність різноманітних форм стосунків і спілкування між індивідами і групами, які належать до різних культур. Цей процес відбувається як у політиці, так і в міжособистісному спілкуванні людей у побуті, родині, неформальних контактах, тобто на макро- та мікрорівнях.

Отже, етнічний рівень діалогу здійснюється між локальними етносами, етномовними, культурно-господарськими, історико-етнографічними, етноконфесійними та іншими спільнотами. Зазвичай у діалозі культур цього типу виявляються подвійні тенденції. Взаємне засвоєння елементів культури, з одного боку, сприяє інтеграційним процесам, взаємному збагаченню, обміну тощо, а з другого – супроводжується посиленням етнічної самосвідомості, прагненням до закріплення етнічної специфіки. З огляду на зазначене варто зауважити, для будь-якої етнічної культури завжди небезпечні як надмірне тяжіння до іншої культури, так і її самоізоляція. Абсолютизація першої тенденції може призвести до занепаду обох культур [1,12].

Водночас, добровільна самоізоляція культури позбавляє її самопізнання, що, як відомо, конструюється лише шляхом контакту порівняно з іншою культурою.

Незаперечним є те, що саме у спілкуванні між цивілізаціями в минулому досягалися найістотніші результати в обміні духовними, художніми, науковими досягненнями.

Культурна взаємодія як взаємна проникність або запозичення культурних рис та комплексів з одного суспільства в інше є багатовекторним процесом, оскільки залежить від кількості культур, що взаємодіють та поширюють свої цінності на інші культури. У процесі культурного запозичення між різними культурами, яке носить здебільшого вибірко-вий характер, може відбуватися обмін не тільки матеріальною куль-

турою, а й науковими та технологічними ідеями, соціальними інститутами та організаціями, звичаями і традиціями, релігійними догмами і практиками, цінностями та нормами життя. Умовою культурної взаємодії є готовність приймаючої сторони до сприйняття нових елементів. У рамках міжкультурної комунікації процеси культурної взаємодії обумовлені, насамперед, взаємним історичним розвитком культур, що контактують між собою [3,18].

На сьогодні очевидним є те, що міжкультурні комунікації в Україні мають стати новою освітньою стратегією, що визначатиме якісно нові засади організації навчально-виховного процесу. Саме тому головна мета мультикультурної освіти – формування особистості, вільної від негативних етнокультурних стереотипів, яка володіє розвиненим почуттям розуміння інших культур і поваги до них, вміє жити в мирі й злагоді з людьми будь-яких національностей і віросповідань, а отже, є готовою до творчої життєдіяльності в соціокультурному соціумі.

Нині сучасне українське суспільство перебуває на одному з вирішальних відрізків свого історичного шляху. Орієнтація України на активну взаємодію з європейськими країнами передбачає наявність міжкультурного компонента у сфері освіти. Саме тому сучасна система національної освіти має, з одного боку, шукати нові шляхи й методи реалізації освітніх цінностей, а з другого – зберігати наявні традиційні теоретичні й практичні досягнення.

Зазначимо, що проблема міжкультурного компонента в освіті нині

є надзвичайно актуальною для українського суспільства. Міжкультурна освіта – це не просто взаємодія з іншою культурою, а культурний розвиток того, хто навчається. Процес міжкультурної освіти ґрунтується на продуктивності взаємодії з іншою культурою та усвідомленні власної, дослідженні нових шляхів співіснування та співпраці з іншими культурами. У зв'язку з тим, що міжкультурна освіта не може бути постійно і обов'язково гармонійним процесом, у першу чергу викладачам іноземних мов вищих навчальних закладів України необхідно звернути увагу на те, що взаємодія двох культур з різними системами цінностей часто спричиняє конфлікт. Природа цього конфлікту – в неможливості розв'язання багатьох складнощів. Серед них передусім треба назвати різне ставлення до багатьох, притаманних тій чи іншій культурі цінностей.

Міжкультурна освіта – процес двобічний, який потребує пізнання чужого, а відповідно і свого власного. Така освіта допомагає відчувати та усвідомити чужу культурну ідентичність, а отже, краще зрозуміти і свою. Якщо ми зрозуміємо інших, то зрозуміємо й себе. Тому міжкультурну освіту можна визначити як розвиток здібності студента розпізнавати іншокультурні феномени й аналізувати їх порівняно з рідною культурою для поліпшення здатності до міжкультурної комунікації [1, 74].

З огляду на зазначене, необхідно підкреслити, що у процесі міжкультурної освіти студенти, виходячи

за межі своєї культури, в жодному разі не залишають її. Привласнюючи іншу культуру, копіюючи її, вони не відмовляються від своєї.

Таким чином, у сучасних соціокультурних умовах, розвиток багатомовності підтримується системою середньої та вищої освіти, формує відчуття рівноправності мов, сприяє взаєморозумінню та взаємозбагаченню різних культур, що поділяють загальноєвропейські цінності і стандарти. Такі складові елементи культури, як традиції, звичаї, мова, релігія та спільна спадщина, впливають на усвідомлення національної неповторності, що, у свою чергу, породжує уявлення про існування “своїх” і “чужих”. Проблема культурної самобутності сучасної людини – це проблема культурного виміру сучасного світу, це проблема ролі навчання і виховання в добу культурних відмінностей, проблема визначення завдань міжкультурної освіти як найпріоритетніших у власній життєвій самореалізації.

Література

1. Буркало Н. І. Адаптація та акультурація мігрантів до нових умов життя // Актуальні проблеми психології / За ред. С. Д. Максименка. – Т.10. – Ч.5 – К.: Главник, 2008.
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. – К.: Т-во “Знання” України, 2010.
3. Макаренко Є. А. Європейські комунікації: Монографія. – К.: Центр вільної преси, 2006.

КОНЦЕПЦІЯ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ВНЗ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2013, 8–12

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується складними трансформаційними процесами, пов'язаними з реформуванням усіх ланок педагогічної діяльності. Тенденції демократизації суспільства, піднесення рівня свободи людини у сфері праці спонукають керівників закладів освіти до пошуку інноваційних аспектів управлінської комунікації. Тому однією з проблем, яка потребує фундаментального дослідження й обґрунтування, є здійснення управлінського впливу керівників загальноосвітніх навчальних закладів (ВНЗ) на мотивацію праці педагогічного персоналу. Знання концепцій, форм, методів і прийомів мотивації трудової діяльності являє собою важливий компонент управлінської компетентності керівників ВНЗ – її мотиваційну складову.

Сучасні наукові дослідження не повною мірою висвітлюють специфіку мотиваційної складової управлінської компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу. Здебільшого “мотиваційний потенціал” керівника пов'язується з його педагогічною активністю, осо-

бистісними рисами, професійними знаннями, вміннями тощо.

У науці загальноприйнято розподіляти теорії мотивації на змістові та процесуальні. Перші спрямовані на виявлення різних чинників мотиваційного простору індивіда, тому їх ще називають факторними. Друга група теорій розглядає мотивацію не як суму окремих мотивів, а як мінливий результат дії факторів у конкретний момент часу.

Починаючи з XX ст. у розвитку теоретичних поглядів на мотивацію праці і трудової діяльності намітилося чотири етапи.

Перший представлено діяльністю так званої “Школи наукового управління” (Ф. Тейлор). Представники цієї школи надали мотивації за принципом “батога і пряника” більшої ефективності, застосували поняття “достатнього щоденного виробітку” і запровадивши систему оплати праці пропорційно збільшенню виробітку понад норму.

Другий етап починається з появою “доктрини людських відносин” (Е. Мейо), згідно з якою було зроблено висновок, що вирішальний

вплив на трудову активність і збільшення виробітку справляють не стільки матеріально-речові, скільки морально-психологічні чинники.

Третій етап пов'язується з появою цілого ряду змістових і процесуальних теорій мотивації трудової діяльності (60–70 роки), особливо концепції професора Мічиганського університету Д. Макгрегора, яка аналізує славнозвісні “теорію Х” і “теорію Y”.

Четвертий етап розвитку теорії і практики мотивації трудової діяльності пов'язаний з переосмисленням ролі й місця людини в суспільному виробництві, з новою ідеологією менеджменту, із становленням менеджменту людських ресурсів. Концепція людських ресурсів ґрунтується на розумінні працівника як головної рушійної сили виробництва. Згідно з цією концепцією основою роботи з кадрами за сучасних умов має бути не просто мотивація до високопродуктивної праці, а розвиток трудового потенціалу організації, підвищення конкурентоспроможності персоналу, комплексна мотивація трудової діяльності [12].

Деяко доповнила очевидну суперечність (неможливість задоволення потреб вищого рівня при незадоволеності потреб нижчого) теорія К. Альдерфера [19, 20]. Вона також побудована на класифікації та аналізі потреб, обґрунтуванні їх впливу на поведінку працівників. У цій теорії виділяються три групи потреб: існування, зв'язку, зростання.

Модель винагородження (позитивного підкріплення), розроблена Л. Джуелом, відображає наявність прямого взаємозв'язку результатів

праці та винагородження працівника [4]. Цю концепцію можна схарактеризувати такими закономірностями: працівники продовжують діяти та приймати рішення, за результати яких вони винагороджуються; працівники уникають дій, за які карають; працівники поступово перестають виявляти активність, якщо їх дії не винагороджуються і не караються.

Наступним етапом розвитку теорії мотивації праці стала розробка двофакторної концепції Ф. Герцберга [22], який врахував різноплановість і дворівневість мотиваційних чинників. Результати дослідження Ф. Герцберга засвідчили, що фактори, які спричинили зростання невдоволення, за їх усунення не викликали до збільшення задоволення, посилення мотивації до праці. І, навпаки, із того, що якийсь фактор сприяв зростанню задоволення, не впливало, що за його усунення зростатиме невдоволення.

Альтернативний концепт, запропонований Д. Мак-Клелландом – теорія набутих потреб, передбачав виокремлення лише 3-х груп потреб: досягнення (успіху), співучасті (причетності), володарювання [23].

Наступним етапом стала розробка комплексних теорій мотивації, які намагаються врахувати низку факторів. Так, модель мотивації на основі характеристик роботи (Д. Хакман, Г. Олдхем) передбачає, що для високого рівня мотивації потрібні такі переживання працівника: значущості роботи; відповідальності за результат праці; знання результатів. Внутрішня самотивація збільшується настільки, наскільки

працівник знає (знання результатів), що він особисто (усвідомлення відповідальності) успішно виконує задачу, що для нього небайдуже (усвідомлення значущості). Відсутність хоча б одного елементу різко знижує мотивацію.

Комплексна модель, запропонована К. Портером і Е. Лоулером, свідчить, що мотивація не є простим елементом у ланцюгу причинно-наслідкових зв'язків [19]. Вона містить у собі елементи теорій очікування і справедливості. У моделі Портера-Лоулера виокремлено п'ять ключових категорій: зусилля, сприйняття, отримані результати, винагорода, ступінь задоволення. Досягнуті працівником результати залежать від трьох змінних: витрачених зусиль, здібностей і характеру та від усвідомлення своєї ролі у процесі праці. Рівень витрачених зусиль залежить від цінності винагороди і від того, якою, за оцінкою працівника, є ймовірність зв'язку між зусиллям і можливою винагородою. Задоволення є результатом зовнішніх і внутрішніх винагород з урахуванням їх справедливості.

Мотиваційна структура особистості є відносно сталою, але поступово може змінюватися у процесі освітньої діяльності, соціалізації тощо.

Мотивування – це процес впливу на людину з метою спонукання її до певних дій шляхом пробудження у неї певних мотивів. Мотивування є серцевиною управління людиною у трудовому процесі [9].

Мотивація, що розглядається як процес, теоретично може бути представлена у вигляді шести послідов-

них стадій. Звісно, такий погляд на процес є умовним, оскільки в реальному житті немає чіткого розмежування стадій.

Перша стадія – виникнення потреби. Друга стадія – пошук шляхів усунення дефіцитарної потреби. Третя стадія – визначення цілей (спрямування) дії: суб'єкт фіксує, що і якими способами він має робити, чого має досягти, аби усунути потребу. Четверта стадія – здійснення дії. П'ята стадія – отримання винагороди за виконану дію. Шоста стадія – усунення потреби.

Вивчення мотиваційних процесів людини в цілому – це вивчення особистості в її діяльності. Аналіз ієрархії діяльностей особистості, в основі якої лежить ієрархія її мотивів, постає як один із ключових підходів до аналізу особистості. У зв'язку з цим виняткової важливості набуває доповнення традиційного аспекту аналізу мотивації при вивченні людини як суб'єкта діяльності. Такий підхід у радянській психології був запропонований Б. Г. Ананьєвим [2], а в подальшому розроблявся К. А. Абульхановою-Славською [1].

З точки зору В. С. Мерліна, мотиви трудової діяльності пов'язані із властивістю працелюбності, але властивість постає як “більш стійке утворення, порівняно з мотивами, які можуть швидко змінюватися при зміні обстановки” [15, 14]. З аналізу співвідношення мотивів і властивостей особистості випливає, що мотиви трудової діяльності є умовами, які характеризують певне порівняно вузьке, часткове та мінливе ставлення людини до певних предметів та явищ зовнішнього світу [16, 13].

Це не зменшує їх значення в житті людини, а свідчить про те, що вони є формою реалізації фундаментальних властивостей її особистості. Нескінченне розмаїття життєвих ситуацій та вирішуваних у процесі життєдіяльності людини завдань визначає розмаїття мотивів та їх комбінації.

Мотиви трудової діяльності, які відображають розвиток інтересів людини, найбільш стійкі. Задоволення інтересів не веде до їх згасання, а викликає нові інтереси, що відповідають більш високому рівню потреби в досягненні нових результатів у діяльності і більш високого рівня комфортного існування. Спонування більш інтенсивної трудової діяльності може бути продиктоване новоутвореною схильністю – вибірковою спрямованістю людини на певну діяльність чи у виборі її форм.

У працях зарубіжних психологів найчастіше виокремлюють такі мотиви ефективної трудової діяльності: умови праці (середовище); винагорода; відчуття безпеки; особистісне та професійне зростання; відчуття участі та належності; цікавість та виклик.

Відтак мотивація трудової діяльності включає в себе цілу низку мотиваційних складових. Якщо мотивація праці є спонуванням працівника до ефективної праці, що забезпечує необхідні винагороди і задовольняє наявні потреби, то мотивація трудової діяльності в цілому включає власне мотивацію праці, зайнятості, мотивацію до володіння засобами виробництва, мотивацію підготовки до трудового процесу, до розвитку конкурентоспроможності

працівника [16, 12]. Інакше кажучи, мотивація праці постає як окремішній прояв мотивації трудової діяльності у вигляді прагнення працівника задовольнити свої потреби (отримати певні блага) за допомогою праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
3. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
4. Джуэлл Л. Индустриально-организационная психология. – СПб.: Питер, – 280 с.
5. Занюк С. К. Психология мотивации. – К.: Эльга-Н; Ника-Центр, 2002. – 352 с.
6. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сымаюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: Учеб. пособие. – М.: Моск. психол.-социальный ин-т, 2005. – 216 с.
7. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–44.
8. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
9. Карамушка Л. М. Психология управления: Навч. посіб. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
10. Колот А. М. Мотивация, стимулирование и оценка персонала. – К.: Вид-во КНЕУ, 1998. – 224 с.
11. Мазура М. І. Мотивація праці та ефективність професійної діяльності // Мотивація і поведінка людини

- у сфері праці. – К.: Урожай, 1990. – С. 31–39.
12. *Маслов Е. В.* Управление персоналом предприятия. – М.: Инфра-М, 1998. – 309 с.
 13. *Маслоу А.* Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
 14. *Мейерович А. М.* Исследование мотивации трудовой деятельности: психологическое обеспечение трудовой деятельности. – Л.: 1987. – 243 с.
 15. *Мерлин В. С.* Лекции по психологии мотивов человека. – Пермь: 1971. – 120 с.
 16. *Мерлин В. С.* Психология индивидуальности. – Воронеж: МОДЭК. – 448 с.
 17. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента. – М.: Дело, 1997. – 701 с.
 18. *Москвичев С. Г.* Мотивация, деятельность и управление. – К.: Наук. думка, 2003. – 492 с.
 19. *Фалмер Р. М.* Энциклопедия современного управления. – Т.1, 3. – М.: 1992. – 281 с.
 20. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность: В 2 т. – Т. 1 / Под ред. Б. М. Величковского. – М.: Педагогика, 1986. – 408 с.
 21. *Шалаев И. К.* Мотив в структуре управленческой деятельности // Исследование мотивационной сферы. – СПб., 1994. – 299 с.
 22. *Herzberg F., Mausner B., Synderman B. B.* The motivation of work. – N.Y.: Harper and Row, 1959. – 432 p.
 23. *Mc Clelland D. C.* Assessing Human Motivation. – N.Y.: Penguin Books, 1971. – 457 p.

О. В. КОБЗЄВА

д-р філософії в галузі ділового адміністрування, ад'юнкт-проф.

В. О. МАТЮХІН

д-р наук в галузі економіки, проф.

Прикарпатський інститут МАУП, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НЕДЕРЖАВНИМИ ВНЗ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 13–15

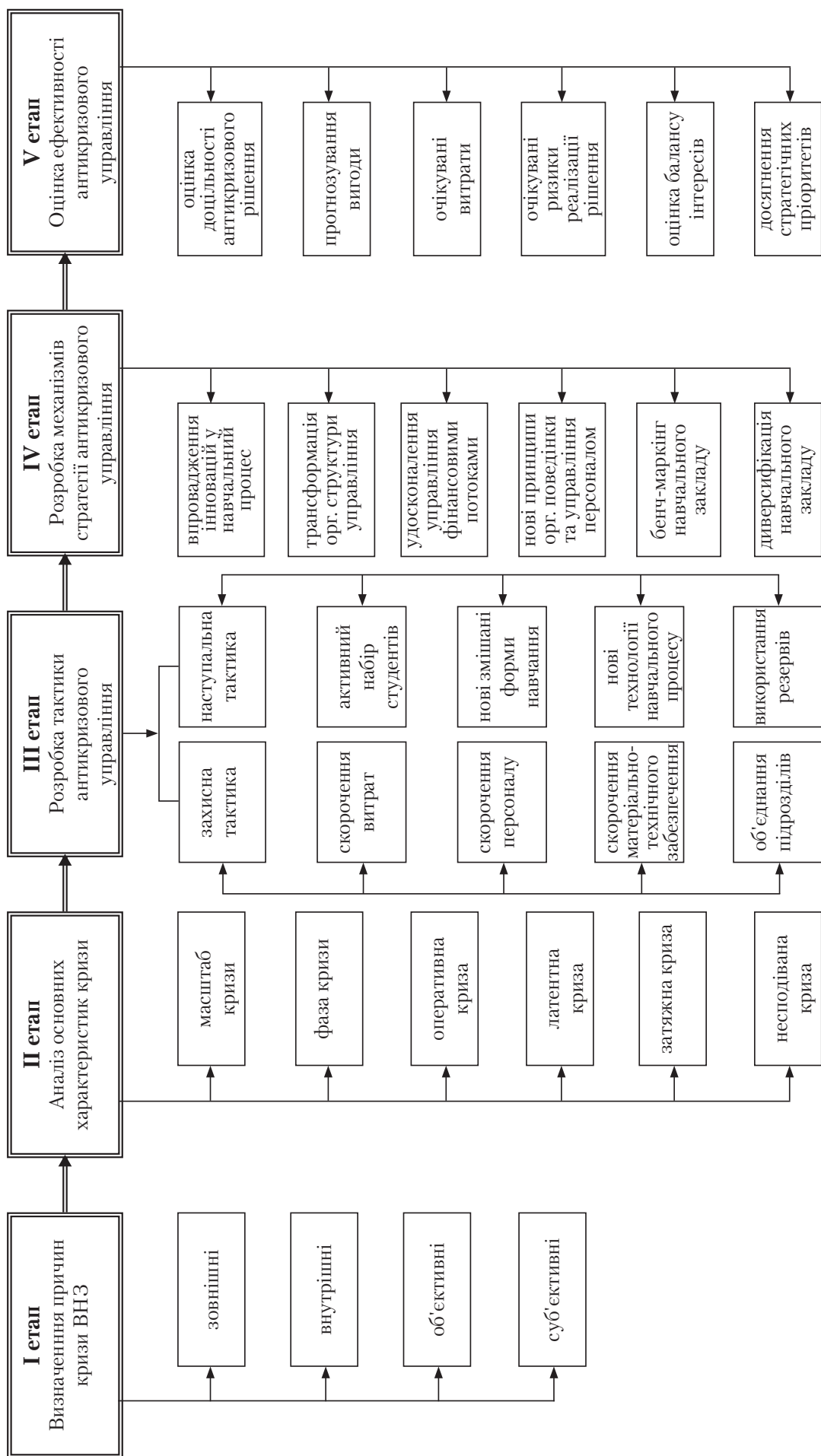
Вітчизняна галузь освіти як і більшість інших галузей економіки переживає наслідки світової економічної кризи. На діяльність недержавних ВНЗ значно впливає також демографічна криза в Україні, оскільки істотне скорочення чисельності абітурієнтів, як практично єдиного джерела надходження коштів, відповідно скорочує обсяги фінансування недержавних ВНЗ. Крім того, невизначена ситуація із змінами у законодавчій базі в галузі вищої освіти може призвести до затяжного виходу із нинішнього кризового стану. Негативний вплив цих чинників вимагає розробки моделі антикризового управління ВНЗ.

Пропонуємо модель антикризового управління недержавним ВНЗ (див. рисунок), яка передбачає п'ять етапів прийняття управлінських рішень: вивчення причин кризи, аналіз її основних характеристик, розробку захисної і наступальної тактики, розробку механізмів стратегії антикризового управління, а також оцінку його ефективності.

Серед основних причин кризи ВНЗ відзначені: економічні – зменшення платоспроможності населення і відсутність кредитування навчання; демографічні – зменшення чисельності випускників середніх шкіл; безсистемні реформи вищої освіти; зменшення ліцензійного обсягу набору, особливо для недержавних ВНЗ.

При дослідженні основних характеристик кризи визначено, що для більшості ВНЗ масштаб кризи охопив понад 25 % сфер діяльності, при цьому всі ВНЗ пройшли початкову фазу і перебувають у частковій фазі. Великий відсоток ВНЗ переживає оперативну кризу – відчуває дефіцит балансу навчального закладу, а частина ВНЗ наближається до кризи ліквідності. Особливу небезпеку становлять латентна та несподівані кризи.

Наступальна тактика антикризового управління більш ефективна порівняно із захисною за рахунок активної роботи із збільшення набору студентів, залучення до навчання працюючого контингенту

Модель антикризового управління недержавного ВНЗ

населення, а також застосування нових технологій у навчальний процес та проведення господарсько-договірних робіт.

Пропонуємо механізми стратегії антикризового управління ВНЗ, зокрема:

- упровадження різних видів інновацій у навчальний процес;
- трансформація організаційних структур управління, в тому числі створення малих навчальних структур (МНС), які працюють на принципі самоокупності. Це можуть бути докторантура, підготовка фахівців рівня МВА, тренінговий центр, наприклад підготовки волонтерів, підвищення кваліфікації для безробітних, кар'єра-центр для надання практичної підготовки і допомоги у працевлаштуванні студентам тощо;
- вдосконалення управління фінансовими потоками, насамперед збільшення обігових коштів;
- нові принципи організаційної поведінки і управління персоналом, у тому числі, пріоритети кадрової політики, професійні та кваліфікаційні вимоги до керівного персоналу ВНЗ в умовах кризи. Забезпечити успіх у кризовий період може відома тріада: "люди – інноваційний продукт – платоспроможність", у якій провідна роль, безумовно, належить першому компоненту;
- напрями диверсифікації ВНЗ, зокрема: розвиток нових на-

прямів освітніх послуг у МНС; відкриття нових навчальних спеціальностей різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, які мають попит на ринку праці; впровадження нових технологій навчального процесу з метою зниження витрат ВНЗ; активна маркетингова політика на ринку освітніх послуг для збільшення набору студентів; упровадження нових змішаних форм навчання для поповнення контингенту ВНЗ.

Відзначено, що ефективність антикризового управління ВНЗ залежить від рівня інформаційного забезпечення, кваліфікації персоналу та вибору оптимального варіанта рішень, які погоджені з усіма учасниками навчального закладу. Необхідною умовою ефективності антикризових рішень є також оцінка балансів інтересу всіх сторін, які задіяні у функціонуванні ВНЗ; стабільні фінансові відносини між головною структурою ВНЗ та відокремленими регіональними підрозділами; між навчальним закладом і абітурієнтами, органами державної влади та власниками інфраструктурних об'єктів ВНЗ, а також між керівництвом ВНЗ та професорсько-викладацьким складом, працівниками деканату і кафедр. Запропоновано застосування механізму доцільності реалізації антикризових рішень та показників економічної ефективності, аналогічних при впровадженні інноваційних проектів.

Т. І. БОЄВА

канд. іст. наук

Н. В. НЕМЧЕНКО

канд. пед. наук

Луганський інститут МАУП

ВИЩА ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 16–17

Вища освіта, як одна з найважливіших складових системи освіти держави, формує в людини певний рівень знань, умінь та навичок, які можна застосувати до відповідних видів діяльності. Важливе місце займає ступеневість вищої освіти, що полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (характеристика, яка визначає ступінь сформованості знань, умінь і навичок особи, використовуючи які вона здатна виконувати завдання та обов'язки певного рівня професійної діяльності).

Виходячи із структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”; другий – “бакалавр” (базова вища освіта); третій – “спеціаліст”, “магістр” (повна вища освіта).

Прийняття такої розгалуженої схеми має принципове значення, оскільки це гарантує людині свободу вибору і дає можливість здобути освіту відповідно до розумових і професійних здібностей.

Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через неперерв-

ну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості.

Термін навчання:

- молодший спеціаліст – на базі повної загальної середньої освіти – не більше 3-х років; на базі базової загальної середньої освіти – не більше 4-х років;
- бакалавр – на базі повної загальної середньої освіти – не більше 4-х років; за наявності “молодшого спеціаліста” – 2–3 роки;
- спеціаліст – на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра – не більше 1 року, чи 1,5 – для певних спеціальностей;
- магістр – на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра – не більше 1 року, чи 1,5 – для певних спеціальностей; на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста – не більше 1 року.

Важливе завдання перед освітою сучасної України поставлено тезою –

навчання впродовж усього життя людини. Ринок праці швидко змінюється, що диктує необхідність створення короткотермінових навчальних програм перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів. Цю важливу функцію має виконувати система післядипломної освіти.

На сьогодні в Україні налічується 76 напрямів підготовки і затверджені стандарти для 80-ти спеціальностей.

Викладання у вищих навчальних закладах України здебільшого здійснюється за Болонським процесом, що має на меті полегшення мобільності студентів, викладачів, знань і технологій у європейських країнах через взаємовизнання університетських дипломів та періодів навчання поміж учасниками Болонського процесу. Реформа має на меті загальноєвропейську гармонізацію принципів та результатів освітніх послуг, а також підвищення ефективності працевлаштування дипломованих спеціалістів у всіх країнах ЄС.

У цьому сенсі важливо охарактеризувати інформаційні технології і капіталізацію знань. Віртуальний простір стає ареною боротьби за розподіл ресурсів і контроль над знанням. Передусім, це стосується стандартизованих форм наукової літератури, що створюють еталонний образ університетської дисципліни і технологію управління навчальним процесом. Уніфіковані формати публікацій переднього краю (журнальних статей), монографій і підручників є необхідними умовами їх виходу в світ. Деякі дослідження показують, що зміст підручників зазвичай

“формується” відповідно до норм прилюдного дискурсу. Знання втілює ту цінність, якою в класичному індустріальному суспільстві володіла матеріальна форма товару. Таким чином, постіндустріальне кодіфікування цінності капіталу розвертається в єдиному процесі дематеріалізації товару і товарофікації знання. Нерівнозначність знання до товару, до його матеріальної форми, набуває виняткового значення у новій соціально-економічній ситуації, коли капіталізація здібностей і навичок індивіда відбувається без його матеріалізації. Отже можливо, що суспільство в найближчому майбутньому “розщеплється (або вже розщепилося) на два класи: ті хто дивиться лише телевизор, тобто отримує готові образи і готові думки про світ без права критичного відбору отримуваної інформації, і ті, хто дивиться на екран комп’ютера, хто здатний відбирати й обробляти інформацію”. У цьому контексті уряд США вже бачить інформаційно-технологічну модернізацію освіти як політичну перспективу розвитку суспільства і комп’ютеризацію й забезпечення доступу до Інтернету істотним напрямом розвитку системи освіти сучасності.

На нашу думку, український освітній процес має бути повністю комп’ютеризований і сполучений із всесвітньою мережею по всій країні, що всім дасть можливість доступу до освітніх матеріалів. Сучасні науковці вже багато підготували необхідного навчального матеріалу, що і є підставою для реалізації окреслених завдань сучасної вищої освіти в Україні.

Г. Л. БОНДАРЕНКО

канд. пед. наук, проф.

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РИТОРИКА ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИМ ОСОБЛИВОСТЯМ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 18–21

Вважаємо, що кожен погодиться з думкою відомого вітчизняного лінгвіста Ф. Бацевича про те, що “спілкування людей завжди відбувається в межах певної культури з використанням конкретної етнічної мови, неповторних мовних картин світу, а також законів спілкування, відпрацьованих у межах цієї мови і культури. Потрапляючи в інше культурно-мовне середовище, людина фактично потрапляє в інший світ цінностей і законів спілкування. Це необхідно враховувати всім, хто спілкується з носіями інших культур і мов” [1, 251]. Це враховують і в Міжрегіональній Академії управління персоналом під час викладання дисциплін “риторика”, “ораторське мистецтво”, особливо в системі підготовки фахівців напрямів “Політологія”, “Країнознавство”.

Слід зазначити, що проблему навчання міжкультурній комунікації у різних аспектах досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Ф. Бориско, Н. Д. Гальскова, Л. П. Голованчук, А. Й. Гордєєва, О. О. Коломінова, О. Л. Красковська, Ю. І. Пассов, В. В. Сафонова,

Н. К. Скляренко, О. Б. Тарнопольський, С. Г. Тер-Мінасова, В. П. Фурманова, *D. Buttjes, M. Byram, Ju. Istjagin, C. Kramch, J. Roche* та ін.).

Але, незважаючи на те, що проблема навчання невербального міжкультурного спілкування посідає вагоме місце в науково-методичних дослідженнях, вона ще не може вважатися повністю вирішеною, оскільки методичне забезпечення цієї мети адекватними методами і прийомами роботи розроблено недостатньо і зводиться у більшості випадків до запитань, що актуалізують аналогічну інформацію.

Також незавершеним залишається розробка питання навчання невербальній міжкультурній комунікації студентів у вищих навчальних закладах на заняттях з риторики з урахуванням їх майбутньої професійної діяльності.

Визначимо ефективні методи моделювання міжкультурних ситуацій у процесі професійної підготовки фахівців з напрямів “Політологія”, “Країнознавство” в МАУП.

Проблема міжкультурних комунікацій полягає в тому, що невербаль-

ні “слова” виголошуються мовчки, а процеси інтерпретації підсвідомі і автоматичні. Звертаємо ми на це увагу чи ні, але повідомлення передаються. У більшості випадків невербальна мова людей інших культур відрізняється від тієї, яка знайома нам. І не дивно, що після зустрічі з кимось з іншої культури ми довго гадаємо, чи правильно “зрозуміли” саме те, що ця людина мала на увазі. Доволі часто в таких ситуаціях у нас залишається відчуття, що ми щось упустили. Це відчуття виникає через те, що нашої підсвідомій системі невербальної комунікації важко інтерпретувати невербальну поведінку людини з іншої культури. Ми просто “відчуваємо”, що щось не так.

Тому, вивчаючи в курсі риторики теми “Міміка і жести оратора”, “Мистецтво виголошення промови”, ми робимо для студентів цих напрямів акцент на тому, що незнання або неадекватне відтворення норм невербальної поведінки створює труднощі в спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот і може спричинити різноманітні комунікативні відхилення.

Надзвичайно важливим є ознайомлення студентів з культурно-побутовими особливостями невербального спілкування, зокрема, з такими найважливішими її елементами, як міміка, жести і рухи кистей, рук і ніг; поза, нахил та рухи тіла, тон голосу, висота, темп мовлення, інтонація і паузи, дистанція між людьми під час спілкування, торкання однієї людини до іншої, погляд та візуальна увага.

Так, наприклад, знайомлячись із зональним простором, характерним

для вітчизняного риторичного спілкування, студенти паралельно отримують інформацію і про те, що американці часто скаржаться, що араби підходять до них занадто близько при розмові англійці, у свою чергу, вважають, що американці стоять занадто близько до співбесідника, говорять надто голосно і не дивляться співбесіднику в очі. Більшість європейців під час особистого спілкування стоять значно ближче один до одного, ніж це прийнято, наприклад, у японців, китайців, австралійців. У японців узагалі відстань між розмовляючими повинна бути не менше 1,5 метра. Тому пересічні носії японської культури можуть сприймати європейців як нахаб, а європейці японців – як холодних і пихатих людей.

Носії культур Південно-Східної Азії не дивляться в очі співрозмовникові, оскільки в їхній культурі це є проявом неповаги. Не знаючи цієї особливості, європейці вважають азіатів хитрими і нечесними. Данці звикли затримувати погляд на співбесідникові довше, ніж це прийнято в англійців, тому англійці вважають їх невихованими, а данці сприймають англійців холодними і недружелюбними. Саме цим вони пояснюють швидке відведення погляду англійцями [1; 4; 6].

Не варто згадувати всі види міміки і жестів, особливості сили голосу, темпу мовлення, ознак, що закладені в людині від народження (червоніти, бліднути, сміятися, стискати зуби тощо), якими відрізняються різні культури. Для цього існує достатня кількість досліджень у цьому напрямі: Ф. С. Бацевича [1], К. С. Маль-

цевої [3], Д. Мацумото [4], С. Г. Тер-Мінасової [6] І. І. Халєєва [7] та ін.

Варто лише зробити акцент на ефективних педагогічних засобах, що сприяють підвищенню полікультурної невербальної компетенції студентів МАУП, які використовуються в освітньому процесі на заняттях з риторики:

1. Тренінг “Культурні асимілятори” є методом когнітивного орієнтування, і дає можливість студенту у стислий термін отримати якомога більше інформації про розбіжності між двома культурами. В їх основі описи ситуацій, де розігрується взаємодія двох учасників з різних культур.

2. Метод інтерактивного моделювання орієнтований на свідоме відтворення різних індивідуальних і групових ситуацій міжкультурної комунікації, наприклад, обговорення проблемної ситуації, яка виникла у процесі спілкування між представниками різних культур, які відрізняються мовою, поведінкою, звичаями.

3. Метод стимуляції – це штучне створення конкретної ситуації міжкультурного спілкування та прогнозування можливих варіантів і результатів.

4. Ігровий метод (імітативні ігри), наприклад, гра “Міклухи і Маклаї” спрямована на виховання розуміння та сприйняття інших культур. Представники кожної групи – “посли” – уважно стежать за вербальною і невербальною поведінкою членів іншої групи для того, щоб зрозуміти їхні норми поведінки, цінності та інші культурні характеристики. Ставлячи лише непрямі запитання, вони визначають осно-

вні риси культурної групи, яку “відвідують”. Після візиту “послів” складається культурний портрет іншої групи [5, 102–111].

5. Метод проблемних ситуацій полягає у створенні таких ситуацій, під час яких відбуваються трансформації інтелектуально-естетичних проблем в емоційні. Можливою є постановка, наприклад, таких запитань: *Які невербальні відмінності можуть свідчити про різні національні характери? Як у невербальній комунікації кожного народу відображається його спосіб життя, культурно-національні цінності?*

Крім того, студенти пишуть реферати з проблем невербальної міжкультурної комунікації, наприклад: *“Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації”, “Культурна специфіка невербального коду в міжкультурній комунікації”, “Невербальні засоби в міжкультурній комунікації”* тощо. Переглядають за допомогою супутникового телебачення передачі з носіями тих чи інших культур та складають “невербальний портрет” носія конкретної лінгвокультурної спільноти. Готують індивідуальні навчально-дослідні завдання з укладанням і характеристикою фотопортфеля різних видів міміки і жестів, характерних для конкретної країни/регіону.

Надзвичайно важливою сприятливою умовою навчання студентів невербальній міжкультурній комунікації є те, що в МАУП здобуває вищу освіту велика кількість іноземних студентів з різних куточків світу. Це сприяє міжкультурному спілкуванню не штучно, а реально.

Отже, процеси глобалізації та інтеграції у світі зумовлюють необхідність вивчення невербальної міжкультурної комунікації, а дисципліни “Риторика”, “Ораторське мистецтво” є сприятливим навчальним середовищем для їх вивчення і використання в межах певної культури.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Вид. центр “Академія”, 2004. – С. 251–270.
2. *Колшанский Г. В.* Паралингвистика. – М., 2010. – 96 с.
3. *Мальцева К. С.* Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури”. – К., 2002. – 20 с.
4. *Психология и культура* / Под ред. Д. Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – 718 с.
5. *Солодка А. К.* Право на взаєморозуміння// Іноземні мови в навч. закладах. – 2007. – № 1. – С. 102–111.
6. *Тер-Минасова С. Г.* Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – 624 с.
7. *Халеева И. И.* Некоторые проблемы обучения межкультурной коммуникации на основе когнитивного подхода. Психолінгвістика и межкультурные отношения: Тезисы докладов X Всесоюзного симпозиума по психолінгвістике и теории коммуникации. – М.: Ин-т языкознания, 1991. – С. 310–312.

ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ГАЛУЗІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 22–25

В умовах неупинного зростання обсягів та складності інформації, а також вдосконалення сучасних методів комунікації, дедалі більшого значення у системі освіти набуває дистанційна форма навчання. Значної популярності набули спеціальні електронні курси, провідні ВНЗ здійснюють набір на відділення з дистанційною формою навчання, елементи дистанційного спілкування між викладачем та студентами використовуються у процесі викладання на традиційних формах навчання (денне, заочне).

Проблема впровадження дистанційної форми навчання також отримала відповідне теоретичне обґрунтування. Існує ряд вітчизняних досліджень, присвячених перевагам та недолікам дистанційної форми навчання [2], порівняльному аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду впровадження дистанційних технологій в освіту [4; 5], специфіці застосування дистанційних методик у навчальному процесі [1; 3].

Однак, практика застосування дистанційного навчання в Україні свідчить про те, що його позитивний потенціал використовується не в повному обсязі, а недоліки, навпаки,

не враховані. Особливо багато суперечок виникає навколо можливостей застосування дистанційного навчання в галузі суспільно-політичного знання. Тому актуальним залишається питання про перспективи, шляхи та методи дистанційної форми навчання.

Насамперед проаналізуємо основні недоліки дистанційного навчання і з'ясуємо, чи здатні вони поставити під сумнів його ефективність. Основним і, безперечно, істотним недоліком дистанційного навчання є відсутність зворотної реакції на викладений матеріал від студентів у традиційному сенсі. Різноманітні методи контролю не завжди дають можливість оцінити глибину розуміння викладеного матеріалу. Найчастіше для перевірки знань студентів у дистанційному навчанні використовуються автоматизовані тести. Навіть за умови, що викладач систематично аналізує помилки у виконанні тих чи інших завдань, визначити однозначно, чому студенти вдаються до неточностей і наскільки ці завдання були складними, досить важко, особливо, коли до виконання завдань студенти підходять формально і зрозуміти логіку їхніх роз-

мірковувань інколи взагалі неможливо.

Для вирішення цієї суперечності важливо пам'ятати, що тести з вибором однієї правильної відповіді із запропонованих варіантів, – це лише один з багатьох видів тестування. З метою забезпечення творчого мислення, самостійної пошукової та аналітичної активності мають застосовуватись різні види тестів, залежно від того, які знання вони мають перевірити в першу чергу. Наприклад:

1. З єдиним вибором (тести спрямовані на знання прізвищ, дат, формулювань концепцій, неосновних понять).

2. З кількома варіантами відповіді (перелічити всі фактори, всі чинники, всі ознаки).

3. Питання на відповідність (визначити, який термін відповідає певному поняттю – для знань основних ключових термінів).

4. Ранжування (виставити послідовність – для етапів еволюції, розвитку, пріоритетності тих чи інших явищ, встановлення причинно-наслідкового зв'язку).

5. Тестовий ввід (визначити тип певного явища, який термін відповідає наведеному формулюванню).

6. Визначити правдивість чи хибність того чи іншого висловлювання (завдання, які доцільно використовувати стосовно розповсюджених помилок, стереотипних положень, правил, законів).

7. Числовий ввід (для перевірки деяких точних знань і положень).

Для посилення якості дистанційної освіти слід, також, працювати над забезпеченням інтерактивності

передачі інформації. Тобто, для дистанційних занять, так само як і для аудиторних, має бути встановлений певний графік, терміни виконання завдань. У такому випадку звичайні письмові роботи можуть бути замінені телеконференціями, дискусійними групами тощо.

Важливо, щоб в режимі реального часу студенти могли поставити викладачу уточнювальні запитання, прокоментувати якість будь-яких навчальних матеріалів, у тому числі анонімно.

Також істотним недоліком є неможливість контролю за рівнем уваги студентів під час вивчення навчального матеріалу. Під час традиційних лекцій або семінарів викладач стежить за участю всіх учасників, ставлячи проблемні питання, спостерігаючи за реакцією студента. Під час дистанційного навчання студенти вільні від постійного контролю, а тому можуть пасивно переглядати матеріал, особливо знаючи про можливість повторного перекладу. Також сприйняття матеріалу може бути вибіркоким з огляду на інтерес студента або наявність певних відволікаючих моментів.

Зважаючи на це, у мультимедійних курсах важливо передбачити певні кнопки навігації, що вимагають від студента певної реакції, без якої курс не буде продовжуватись. Можна чергувати викладення матеріалу з пробними тестовими завданнями. Крім цього, важливо мотивувати студента до навчання, зважаючи на те, що активізувати увагу безпосередньо як на традиційних заняттях неможливо. Досягненню цієї мети слугує дещо незвична

структура лекційного матеріалу. Так, у вступі до курсу та кожної лекції обов'язково обґрунтовується, для чого потрібно аудиторії це вивчати, відбувається прив'язка до особистого досвіду, фахових особливостей. Основна частина має бути насичена конкретними випадками та прикладами. При цьому ці приклади мають бути якомога яскравими, емоційними, гіперболізованими, скандальними, контрастними, відомими всім.

Мотиваційним цілям може слугувати і створення атмосфери співпереживання, коли студентам пропонується уявити, що вони потрапляють у конкретну ситуацію, що безпосередньо пов'язана з тематикою заняття і для вирішення певних суперечностей практичного рівня вимагається знання теоретичного матеріалу. Цікавість до проблематики заняття може посилити її актуальність. Для її демонстрації бажано пов'язати теоретичний матеріал з останніми новинами.

Суперечливим питанням є обсяг викладу основних теоретичних положень. З одного боку, сучасні технічні досягнення дають можливість передавати практично безмежні масиви інформації. Навчальний матеріал може бути викладений у формі багатоступеневої системи, містити різноманітні посилання. Водночас, обсяг навчального матеріалу має бути адекватним можливостям людського сприйняття, а користування навчальними матеріалами не повинно вимагати попередньої технічної підготовки або додаткових інструкцій з використання матеріалу.

Тому новітні тенденції у галузі педагогічного дизайну спрямовані

на формування максимально зручного інтерфейсу та простоти подачі інформації. Новий стандарт *Web 5* базується на принципі такого розміщення інформації, що буде нагадувати звичайний підручник або аркуш паперу без використання технічних ефектів, яскравих кольорів, інших відволікаючих чинників. Доступ до інформації має бути максимально спрощений. Зважаючи на такі принципи, вимогами до викладу основного матеріалу є стислість, спрощеність, відсутність перенасиченості фактами.

Натомість, більше уваги має приділятися розкриттю теми та аргументації перелічених фактів. Доцільно використовувати посилання на класиків, особливо цікаві цитати, вислови, оригінальні твердження. Важливо підібрати відповідні соціологічні та статистичні дані, особливо неочікувані. Кращому запам'ятовуванню сприятиме демонстрація графіків, діаграм, схем.

Зазначене цілком стосується викладання суспільно-політичних дисциплін. Насамперед, специфіка наук цієї галузі полягає у багатопарадигмальності, тенденційному характері закономірностей, відсутності єдиного погляду на ряд проблем. Це дає підстави стверджувати, що пріоритетними навичками, які мають сформуватись у фахівців суспільно-політичного спрямування, є здатність до формулювання особистої позиції, вміння вести дискусію. Дистанційно такі вміння можна сформувати лише частково.

Проте, дистанційними методами достатньо ефективно можна формувати аналітичні здібності студен-

тів, вміння працювати з великими масивами інформації, здатність до самостійного пошуку даних, необхідних для аргументації авторської позиції. Це дає підстави вважати дистанційне навчання важливою, але не єдиною складовою навчального процесу підготовки кадрів у суспільно-політичній сфері.

Не слід забувати і про ряд переваг дистанційного навчання. Воно економить час та різноманітні матеріальні ресурси, дає змогу виконувати різні види польових робіт, обмінюватись досвідом із зарубіжними фахівцями. Ці переваги дають підстави стверджувати необхідність упровадження елементів дистанційного навчання на денній та заочній формах. Зокрема, матеріали та технічні засоби дистанційного навчання можуть бути основою самостійної роботи студентів та контролю за їх виконанням. Також це важливий засіб підтримання безперервного зв'язку і контакту між викладачем і студентом у період між сесіями, що забезпечить поетапність та систематичність засвоєння матеріалу.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що із розвитком сучасних інформаційних технологій дистанційне навчання стає об'єктивною вимогою освітнього процесу. Це вимагає вдосконалення методик навчання та викладання, коригування змісту навчальних курсів, організації підвищення рівня та стимулювання самоосвіти викладачів.

Водночас, не варто переоцінювати можливості дистанційної освіти. Її слабкі сторони вказують на необхідність постійного контролю освітнього процесу з боку викладача, поєднання очних та дистанційних форм навчання. Тому дистанційне навчання – це доповнення, а не альтернатива традиційним методам.

Література

1. *Васильченко Л. В.* Дистанційне навчання: науково-методичне забезпечення; інформаційний простір навчального закладу // Серія “Управління школою” / Л. В. Васильченко, В. Л. Шевченко – Х.: Основа, 2009. – 208 с.
2. *Дмитренко П. В.* Дистанційна освіта: Аналіт. огляд // Бібліотека працівника освіти / П. В. Дмитренко, Ю. А. Пасічник – Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова – К., 1999. – 25 с.
3. *Любчак В.* Дистанційне навчання: досвід впровадження в українському університеті: Монографія / В. Любчак, О. Купенко, Т. Лаврик, Н. Муліна, Б. Кузіков. – Сумський держ. ун-т. – Суми: СумДУ, 2009. – 160 с.
4. *Олійник В.* Дистанційна освіта за кордоном та в Україні: Стислий аналітичний огляд: Організаційно-педагогічне дослідження. – АПН України. – К.: ЦППО, 2001. – 46 с.
5. *Шуневич Б.* Дистанційне навчання в системі вищої освіти Європи та Північної Америки. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський ун-т”, 2005. – 366 с.

Л. В. ГЕОРГІНОВА

канд. пед. наук, доц.

Український гуманітарний інститут, м. Буча

О. В. БОГДАНОВ

канд. техн. наук, доц.

Міжнародна освітня компанія "En101", м. Нью-Йорк (США)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 26–31

У сучасних умовах розвитку вітчизняної та міжнародної економіки вища школа, виконуючи замовлення на підготовку фахівців, надає молоді широкі можливості для оволодіння різними професіями у сфері управління. Так, за останнє десятиліття однією з найпопулярніших стала професія менеджера, зокрема у торгівлі, туризмі, готельному бізнесі, зовнішньоекономічній діяльності тощо.

Зважаючи на те, що провідною ознакою сучасної економіки є її стрімке спрямування на євроінтеграцію, врахування тенденцій щодо глобалізаційних процесів, зростання можливостей для міжнародного співробітництва, з кожним роком збільшуються вимоги до управлінського персоналу щодо володіння іноземними мовами для забезпечення належного рівня міжкультурної комунікації. У зв'язку з тим, що процеси, пов'язані з міжнародною інтеграцією, вже неможливо зупинити,

стало життєво необхідним вільне володіння іноземними мовами усіма менеджерами різних ланок управління та працівниками з резерву на керівні посади. Тому виникла нагальна потреба у підготовці вищими навчальними закладами менеджерів "нового типу", які не тільки орієнтовані на виконання управлінських функцій в умовах ринку та конкуренції, а й виявляють на практиці здібності до самоорганізації, самовдосконалення та спрямованість на ліквідацію мовних бар'єрів з майбутніми діловими партнерами.

Питання підготовки майбутніх менеджерів у своїх працях досліджували видатні зарубіжні та вітчизняні вчені Е. Берн, Р. Шмідт, М. Вудкок, Д. Френсіс, Б. Швальбе, Х. Швальбе, В. Андрєєв, М. Баранов, В. Колпаков, А. Хроленко, Н. Статінова та ін.

Водночас необхідно зазначити, що в наукових працях учених недостатньо дослідженим залишається

питання взаємозв'язку якості професійної підготовки майбутніх менеджерів з розвитком їх здібностей до міжкультурної комунікації мовами потенційних партнерів.

Аналіз навчальних планів підготовки майбутніх менеджерів — бакалаврів, спеціалістів та магістрів відповідно до стандартів традиційної системи вищої освіти України показав, що за обсягом передбачених навчальних годин вони не мають можливості забезпечити засвоєння хоча б однієї іноземної мови на рівні вільного володіння, тоді як практика свідчить про те, що на сьогодні роботодавці при прийомі на роботу молодих фахівців-менеджерів значну увагу приділяють рівню володіння ними іноземними мовами. Цей факт має місце також при прийомі студентів на виробничу практику. Тим самим, сучасному менеджеру конкурентну перевагу може створити, у більшості випадків, вільне володіння ним 3–4 іноземними мовами.

У зв'язку з тим, що протягом навчальних занять формування стійких мовних навичок об'єктивно досягти практично дуже складно, у нагоді можуть стати супутні альтернативні засоби. В Японії та Кореї, наприклад, такими засобами є спеціальні роботи-помічники у викладача іноземної мови.

Обґрунтуємо психолого-педагогічні умови щодо формування у майбутніх менеджерів готовності до ефективної міжкультурної комунікації за допомогою сучасних універсальних мультимедійних засобів навчання нового покоління, розглядаючи успіх у цьому напрямі як інтегральний критерій ділових якостей.

За основу було взято психолого-педагогічний підхід, запропонований В. Андрєєвим щодо механізму саморозвитку сучасного менеджера, що включає в себе в інтегрованому вигляді самопізнання, самовизначення, самоорганізацію, самовдосконалення, самодіяльність, самоконтроль, самооцінку, саморозвиток, самооздоровлення, а також процес самореалізації себе в одному або кількох соціально обумовлених видах творчої діяльності [1, 117–121].

З метою розв'язання зазначеної проблеми нами як альтернативний підхід було апробовано мультимедійний засіб навчання нового покоління — лінгвотренажер “En101” [2] для занять студентів у позанавчальний час.

Переваги “Лінгвотренажера En101” як універсального високотехнологічного мультимедійного засобу порівняно з іншими інтернет-продуктами полягає у тому, що він дає можливість вивчати 9 іноземних мов (англійську, німецьку, французьку, китайську, корейську, японську, латиську, іспанську, російську) з 30-ти мов світу; сприйняття навчального матеріалу йде невимусовно по трьох каналах (візуальному, слуховому, особистому мовленнєвому); кілька мов одночасно можна вивчати за єдиним алгоритмом; усі фрази, діалоги, тести тощо записані у виконанні носіїв мови; для студента він є ненав'язливим “викладачем” та терплячим “репетитором”; допомагає набутти практики розмовної мови та спілкування; здобути повноцінні навички самостійно, сподіваючись не на зовнішній контроль з боку викладача, а розвиваючи

в собі навички самоконтролю, надолужити час, у багатьох випадках згаяний у шкільні роки на безцільне відсиджування уроків іноземної мови.

У лінгвотренажері представлено цілий ряд інтерактивних цільових курсів. Розглянемо це на прикладі курсу англійської мови як такого, що є в лінгвотренажері основним.

Інтерактивний мультимедійний курс “En101” (“English101”) забезпечується цілим рядом тренажерів:

- Власне курс “English101”.
- Курс “En101Kids”.
- Додаткові матеріали.
- Прописи 101 (навчання письму).
- Нульовий рівень.
- Словник, що говорить.
- Омоніми.
- Слова, що важко вимовляються.

Курс “En101Kids” (понад 1000 найчастіше вживаних слів, об’єднаних у теми для систематизованого запам’ятовування на слух та інтерактивної перевірки). Студентами цей курс може використовуватися для активізації пам’яті і одночасного запам’ятовування словотворчих: “зображення предмета + написання слова + звучання слова”.

“Словник, що говорить” містить понад 700 часто вживаних термінів, об’єднаних у 19 актуальних тем: види спорту, жіночий одяг, подорожі, комп’ютер, інструменти, офіс, школа, побутові електроприлади, транспорт, музичні інструменти, будівельна техніка, електроніка, сад і город, породи кішок і собак, внутрішнє обладнання автомобіля, дорожні знаки, чоловічий одяг, частини тіла.

Обсяг словника регулярно розширюється, зокрема за запитом користувачів.

До “Нульового рівня” входять: алфавіт, привітання, числівники, гроші, їжа, домашнє господарство.

Власне курс “English101” складається з 500 інтерактивних мультимедійних уроків, розбитих на 8 рівнів, і може бути роздрукований (24 сторінки).

Всі уроки систематизовані: 500 уроків об’єднані у 100 тижнів, при цьому кожен тиждень охоплює одну тему. Планування навчання за днями тижня рекомендовано здійснювати наступним чином:

День 1 — нові слова.

День 2 — нові слова і звороти.

День 3 — короткі фрази і речення.

День 4 — день повторення і виконання тестових завдань.

День 5 — розкриття теми, тематичні діалоги.

День 6 і 7 — практика.

Всі завдання супроводжуються інтерактивними тестами, крім цього інтерактивні тести включені після кожної теми, кожного рівня (тобто, через 10–12 тижнів занять).

Граматичні правила і вправи органічно й поступово вводяться в курс, за мірою ускладнення матеріалу. На прикладах можна подивитися, як організований курс, у цілому, і як подається граматики зокрема.

На підставі вивчення передового педагогічного досвіду щодо застосування лінгвотренажера “En101” користувачами у різних країнах світу як у навчальному процесі, так і у позанавчальний час [3, 50–54], було проведено дослідження ефективності його використання у режи-

мі самостійної роботи студентів-менеджерів. Дослідження складалося з трьох етапів.

На першому етапі студенти знайомилися з можливостями лінгвотренажера як мультимедійного засобу навчання (з відеоінструкцією, що подана на сайті www.vimeo.com/14348348; зі змістом основних розділів, що подані для вивчення 9-ти іноземних мов — на сайті www.continent1.en101.com; з матеріалами, що мотивують до самостійної роботи з вивчення або вдосконалення мов — за допомогою сайту www.partner.pedsovet.com/ugi/).

Після завершення ознайомчої роботи згідно з попередньо розробленою програмою було організовано та проведено тестування студентів напряму підготовки “Менеджмент та адміністрування” 1–4 курсів денної та заочної форм навчання з трьох мов (англійської, іспанської, китайської).

На другому етапі у письмовій формі проведено опитування учасників тестування на предмет сприйняття та особистого враження щодо роботи з лінгвотренажером.

На третьому етапі з бажаючих було організовано клуб “Майбутніх поліглотів”.

Учасниками першого етапу стали 135 студентів Українського гуманітарного інституту. Аналіз результатів тестування показав, що більшість студентів продемонструвала високий рівень здібностей до самостійного вивчення мов. Так, зі 100 % максимально можливого результату 86 студентів отримали за сукупним балом не менш ніж 70 %, що свідчить про спроможність молоді

до розвитку лінгвістичних здібностей навіть у самостійному режимі. Всі студенти, що отримали в результаті тестування показники в діапазоні від 70 до 100 %, були публічно нагороджені іменними сертифікатами трьох рівнів. Достатньо вагомим фактором у плані подальшої мотивації стало висвітлення у місцевих засобах масової інформації зазначеної події з фото нагороджених осіб. Газету зі статтю “Менеджери мають таланти” надіслано батькам студентів-переможців цього конкурсу.

Опитування студентів на другому етапі щодо сприйняття ними програми роботи з лінгвотренажером та особистих вражень було проведено через 2 тижні після зазначеного тестування. Такий проміжок часу з психологічної точки зору був достатнім для того, щоб зняти фактор емоційного забарвлення першого враження. Аналіз письмових робіт студентів показав, на наш погляд, визначний феномен. Він полягає в тому, що всі студенти, незалежно від того, стали вони переможцями конкурсу чи ні, відзначили значні переваги програми, особливо відзначався фактор збереження вивченого матеріалу на рівні довгострокової пам’яті. Для прикладу наведемо кілька відгуків.

Павло Ю.: “Вважаю, що лінгвотренажер є дуже ефективним у вивченні іноземної мови. Нині основною проблемою вивчення іноземної мови є недостатня база іноземних слів. Цей тренажер допомагає дуже швидко вивчити багато нових слів, навчитись правильно їх вимовляти та почути на практиці їх вживання.

Запровадження цієї системи в УГІ — великий крок до поліпшення знань студентів та їх практичних навичок з іноземних мов”.

Ельнара В.: “Працюючи з лінгвотренажером, я була приємно здивована тим, що при вивченні іноземної мови за його допомогою навіть лінощі (у моєму випадку) вже не стануть перешкодою, оскільки в цій програмі все дуже легко та цікаво. Я просто в захваті від цієї програми! Я вже володію англійською мовою, але протягом довгого часу маю бажання вивчити іспанську мову. Так ось, приблизно за 20 хвилин я вивчила до 30 слів іспанською із такою легкістю, що й досі пам’ятаю”.

На третьому етапі, у першу чергу, ті студенти, які показали значні потенційні можливості щодо вивчення бажаних для них мов у режимі самоорганізації, виявили ініціативу щодо створення клубу “Майбутніх поліглотів”. Кількох лінгвотренажерів достатньо, щоб за графіком, зручним для кожного студента, у позанавчальний час, у комфортному режимі вивчати бажану мову, або навіть 2–3 мови одночасно. На даному етапі значним мотивуючим фактором є спілкування з представниками інших країн, які приїждять у навчальний заклад з метою вивчення української або російської мови, а також планування та здійснення поїздок за кордон з метою подальшого вдосконалення практичних навичок володіння іноземною мовою.

У цілому такий клуб сприятиме самовдосконаленню мовленнєвої підготовки кожного учасника на перспективу, поступовому зростанні у плані надбання впевненості, що

в складній, у багатьох сферах кризовій ситуації професійна зайнятість після закінчення ВНЗ для нього буде забезпеченою та сприятиме успішному кар’єрному зростанню, а також слугуватиме розвитку ефективної міжкультурної комунікації.

Кожному студенту як майбутньому управлінцю захоплення вивченням іноземних мов під час навчальних занять за допомогою лінгвотренажера та в комплексі із застосуванням інших методів та засобів розвитку здібностей до оволодіння іноземними мовами сприятиме розвитку безмежних розумових можливостей — це:

- швидкодія;
- систематизована та ємна пам’ять, що допомагає миттєво знайти і “витягти” з глибини необхідну інформацію;
- здатність вирішувати паралельно по кілька завдань;
- здатність прораховувати ситуацію на кілька кроків уперед.

Усе це сприяє готовності майбутнього менеджера до здійснення самостійної творчої діяльності, у тому числі у міжкультурному міжнародному просторі.

Досвід, отриманий на практиці щодо використання лінгвотренажера “Ен101” у позанавчальний час на прикладі студентів – майбутніх менеджерів, може бути поширений на позанавчальну лінгвістичну підготовку студентів інших спеціальностей. І водночас є необхідним продовженням дослідження на теоретично-практичному рівні зазначеної проблеми з використанням лінгвотренажера під час навчальних занять.

Література

1. *Андреев В. И.* Саморазвитие менеджера. – М.: Нар. образование, 1995.
2. *Богданов А.* Лингвотренажер — ТСО нового поколения и важное звено в организации массового обучения разговорным иностранным языкам: Сб. трудов 2-й Междунар. науч.-практ. конф. “Иностранные языки в дистанционном обучении”. — ПГТУ, 2007.
3. *Лянгасов С. И., Строчков Ю. А., Тен Т. А.* Использование лингвотренажера Ен101 в системе дополнительного образования // Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. “Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації”. — Буча: УГІ, 2011. — С. 50 – 54.

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 32–35

Політологія (грецьк. *politika* – державні і суспільні справи і *logos* – слово, поняття, вчення) – наука, об'єктом якої є політика та її відносини з особистістю та суспільством [1, 12].

У цій простій, на перший погляд, дефініції є низка проблемних аспектів, які, власне, і визначають складність і багатогранність викладання однієї з найсуперечливіших суспільних дисциплін. Зокрема, це стосується і процесу викладання політології іноземним студентам.

Однак, не всі студенти, особливо, не політологи, завжди налаштовані сприймати інформацію наукового і навчального характерів. І говорити про значні місце і роль викладача в оптимізації цього процесу ми наразі не будемо, адже це стосується не тільки політичної науки.

Відносини політики як феномену з особистістю та суспільством завжди характеризувалися певною суперечливістю, яка загострилася останнім часом, коли ринкові відносини не тільки поставили перед кожною мислячою особою необхід-

ність переходу до нових форм господарювання, а й змусили усіх нас перебудовувати світоглядні стереотипи, формуючи людину інформаційного суспільства з якісно новим типом мислення.

У цьому контексті цілком погоджуємося з О. Шабровим, який слушно зазначає, що прагматизація нашого суспільства, а разом з тим, і прагматизація свідомості, кидають вітчизняній політології виклик [2, 12]. Остання має навчитися доводити свій зв'язок не тільки з праксеологічними засадами суспільного буття, а й чітко демонструвати своє значення задля оптимізації професійної підготовки студента незалежно від того, цікавиться він політикою чи ні.

Традиційним є сприйняття політології як світоглядної дисципліни, крок до догматизованості та заідеологізованості якої є дуже ймовірнішим. Такий стереотип є одним із найстійкіших як серед студентів, так і серед багатьох викладачів, що також ускладнює навчальний процес і роботу викладача в аудиторії. Від нього вимагається не просто знищити цей міф, а й зацікавити

студента у вивченні своєї дисципліни. Тут варто враховувати той факт, що сучасні українські політичні реалії не завжди сприяють цьому процесу. Звідси констатуємо, що студентам необхідно продемонструвати практичність застосування здобутих знань загалом, і зокрема, – у їх професійній діяльності.

Студенти-іноземці від самого початку свого навчання більше орієнтовані на його практичні аспекти. Це зумовлено передусім тим фактом, що під час перебування у нашій країні вони мають оволодіти не тільки професійними знаннями, вміннями і навичками, а й удосконалити свій мовленнєвий багаж, а також пристосуватися до умов незнайомої їм країни.

Принципово важливою тут є позиція викладача, який має адаптувати напрацьований раніше теоретичний матеріал на практиці, вдало переломлювати його у контексті досвіду тих країн, з яких походять його студенти. Адже ні для кого не є секретом, що найліпше сприймається той матеріал, який знаходиться у колі безпосереднього інтересу особистості.

Також необхідно наголосити, що важливе місце належить готовності викладача до діалогу зі своїми студентами, його відкритості, толерантності у ставленні до них. Сучасний світ є занадто жорстким, а політична сфера часто виступає мірилом цієї жорсткості. Безумовно, особистість викладача має виступати поза цим контекстом політики. Тільки у цьому разі можна говорити про ефективність викладання політології іноземним студентам.

Варто також враховувати той факт, що менталітет, а отже і специфіка сприйняття інформації багатьма іноземцями, відрізняється від українських студентів. І тут також потрібною є адаптація навчального курсу до умов іноземної аудиторії. Для когось більш прийнятними є загальнотеоретичні закони, закономірності і механізми, хтось тяжіє до конкретних прикладів, деякі студенти краще сприймають матеріал, який вибудовано на засадах компаративного аналізу тощо. Політологія є тією наукою, у межах вивчення якої можливими є застосування різноманітних методів і методик, які спрямовано на активізацію процесів взаємодії лектора і його аудиторії.

Політична система суспільства традиційно розглядається в контексті її системно-компонентних аспектів, а саме: крізь вимір функціонування політичних інститутів як її структурних елементів, відносин, які їх пов'язують, і влади як інтегративної якості. Тут також важливо продемонструвати студентам значення знань з суспільно-політологічної проблематики для оптимізації взаємодії з цими самими інститутами влади.

Іноземці – це та категорія населення, яка змушена постійно контактувати як з органами державної влади, так і з представниками громадянського суспільства. Тому вони, як ніхто інший, мають бути зацікавленими в оволодінні теоретичною і практичною базами політологічного знання.

Будь-якому студенту, від самого початку вивчення ним курсу, необхідно надати чітку його структуру,

пояснити логіку надання матеріалу, основні вимоги до його вивчення, визначити мету і основні завдання курсу, а також його теоретичне і практичне значення. Тільки чітко окреслив свою позицію на початку навчальної дисципліни, викладач може сподіватися й надалі побачити на лавах своїх студентів-іноземців, а не розгубити їх до кінця навчального року.

Як бачимо, незалежно від специфіки того чи іншого курсу і рис його аудиторії, багато залежить від особистості викладача, його готовності взаємодіяти зі студентами, підходити до навчального процесу не механічно формалізовано, а з почуттям поваги до студента, визнання за ним права на власну точку зору, яка може кардинально відрізнятись від позиції лектора.

Зі студентами-іноземцями відповідальність викладача помножується у кілька разів. Ця аудиторія може демонструвати різноманітні моделі поведінки – від готовності до діалогу і посиленої уваги до навчального курсу, до повного несприйняття як особистості викладача, так і його дисципліни.

Отже, можемо запропонувати кілька практичних порад, які можна використати у процесі викладання політології іноземним студентам:

1. Необхідно від самого початку вивчення курсу визначити вимоги до студентів, необхідний обсяг робіт для отримання тієї чи іншої оцінки тощо. Студент, який добре знає, що конкретно йому необхідно зробити для отримання бажаної оцінки, завжди більш відповідально ставиться до його вивчення.

2. Пояснити студентам не тільки мету і завдання політології як навчального курсу, а й окреслити її місце і роль у професійному зростанні студента, незалежно від сфери його майбутньої спеціалізації.

3. Застосовувати комплексний підхід до викладання політології, який передбачає використання низки методів і методик. Зокрема, варто враховувати специфіку сприйняття інформації різними студентами, а також особливості історичного досвіду і менталітету їх народів. Оптимізувати навчальний процес і використання прикладів з політичного життя тих країн, з яких походять слухачі навчальної дисципліни.

4. Толерантно ставитися до аудиторії, демонструвати готовність до компромісних варіантів вивчення навчального курсу, використовувати гуманістичний підхід до викладання.

Остання порада з цього переліку не є такою за своїм значенням, адже без відкритості викладача, його прагнення до знаходження компромісу зі студентською аудиторією, усі попередні рекомендації не мають значення.

Проблематика специфіки викладання будь-якого курсу, і, зокрема, політології, продовжує лишатися актуальною, незважаючи на низку наукових досліджень у ній. Враховуючи той факт, що кількість іноземних студентів у нашій країні з кожним роком зростає, виокремлення її специфіки потребує особливої уваги як з боку викладачів, так і з боку адміністрацій ВНЗ, зокрема, відділів по роботі з іноземними студентами, і органів студентського самовряду-

вання, як представників власне інтересів студентів. Адже саме діалог і готовність співпрацювати є передумовами ґрунтовного і ефективного викладання політології іноземним студентам.

Література

1. *Політологія*: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : Вид. центр “Академія”, 2001. – 528 с.
2. *Шабров О. Ф.* Системный подход к политологии как к учебной дисциплине // Преподавание в вузах социально-гуманитарных дисциплин: состояние, проблемы, перспективы. Материалы науч.-метод. конф. / Сост. и отв. ред. Р. И. Руденко. – М. : Луч, 1994. – С. 30–35.
3. *Галактіонова І. В.* До питання про необхідність вивчення навчальної дисципліни “Політологія” як обов’язкової студентами вищих навчальних закладів України // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. Український наук. журн., 2009. – № 4. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.vmurol.com.ua/upload/Dostyp%20pro%20osviti/Vibir/Do%20pitannya%20pro%20neobhidnist%20vivchen-nya.doc>

О. І. ДІКАРЄВ

канд. політ. наук, доц.

О. В. ВОЛОНЕЦЬ

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

АТОМНА ЕНЕРГЕТИКА У ПОЛІТИЧНОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 36–42

Нині спостерігається не лише фінансова криза, також нарастають екологічна, продовольча, енергетична і геополітична кризи. Перша з них породжується прискореним зростанням споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) і посиленням теплового забруднення планети. Спостерігатиметься нестача продовольства, відбудеться подальше зростання цін на продукти харчування. Можлива затяжна геополітична криза, пов'язана з формуванням нової світосистеми. Зниження гостроти цієї кризи можливе лише за умови узгодженої довгострокової стратегії всієї світової спільноти, заснованої на діалозі і партнерстві, цивілізації вирішення енергетичних проблем.

Розвиток світової енергетики останніх півтора століть демонструє послідовну зміну домінуючих енергоносіїв: дрова – вугілля – нафта. Кожна технологія та інновація у процесі свого розвитку має свій життєвий цикл: винахід; демонстрація; проникнення на ринок; значне поширення; насичення; витіснення

більш сучасною технологією. При цьому частка нової технології на ринку (частка продукту чи послуги, яка забезпечується цією технологією) залежно від періоду являє собою S-подібну криву.

Теоретичні моделі, побудовані у 1980-х роках для кількісного прогнозування науково-технічного прогресу в енергетиці, передбачали продовження процесу зміни домінуючих енергоносіїв (дрова – вугілля – нафта) у вигляді: газ – ядерна енергія – кінцева енергія з переходом до використання переважно як вторинний енергоносіїв водню.

У XX–XXI ст. відбувалося послідовне становлення й розвиток п'яти технологічних укладів (ТУ). У 1990-х роках розвинені країни вступили в п'ятий ТУ, ядро якого складає електронна промисловість, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, інформаційні послуги й телекомунікації, атомна енергетика [1].

Темпи зростання потужностей атомної енергетики у більшості країн були максимальними у 60–70-х

роках, далі поступово зменшувалися, і нині вона розвивається тільки в окремих країнах. Причиною цього стали різноманітні технічні, економічні, соціальні та політичні проблеми.

Ядерна енергетика нині займає свою специфічну нішу, яка характеризується: 1) АЕС складають певну частину структури генеруючих потужностей ЕЕС і виступають елементом глобальної системи електропостачання; 2) ринки атомних реакторів, природного й збагаченого урану, послуг по ізотопному його збагаченню певною мірою вже є глобальними.

Як бачимо, найбільша кількість енергоблоків розташована в США, а далі, у порядку зменшення їх кіль-

кості, йдуть Франція, Японія, Німеччина та інші країни. Україна нині посідає восьме місце у світі за потужністю своїх АЕС (див. таблицю).

Основний тип АЕС у більшості країн – легководні реактори під тиском *PWR (Pressurized Water Reactors)* та подібні їм за конструкцією водо-водяні енергетичні реактори ВВЕР (65 % усієї наявної потужності). Ще один поширений вид реакторів – легководні киплячі *BWR (Boiling Water Reactors)*, на які припадає 22 % потужності всіх реакторів. У Великій Британії набули розвитку газоохолоджувальні реактори типів *GCR* та *AGR (Gas Cooled Reactors та Advanced Gas Reactors)*, потужність яких становить 3,4 % від світової. Канада надає перевагу

Стан розвитку атомної енергетики у різних країнах на початку ХХІ ст. [2]

Країна	Кількість енергоблоків	Потужність АЕС, МВт	Кількість виробленої електроенергії за 1999 р., ТВт · год	Електроенергія, вироблена на АЕС, %	Загальна тривалість роботи АЕС (реакторо-роки)
США	104	97156	727	19,8	2456
Франція	59	63103	375	75,0	1110
Японія	53	43691	303	34,6	909
Німеччина	19	21122	160	31,2	572
Росія	29	19843	111	14,4	642
Велика Британія	35	12968	91	28,8	1203
Південна Корея	16	12990	98	42,8	153
Україна*	14	12115	67	43,8	226
Канада	14	9998	69	12,4	419
Швеція	11	9432	70	46,8	267
Іспанія	9	7470	56	31,0	183
Бельгія	7	5712	47	57,7	163
Разом	433	349074	2398	~17	9384

* 3-й блок Чорнобильської АЕС було закрито наприкінці 2000 р.

розвиткові важководних реакторів під тиском *PHWR (Pressurized Heavy Water Reactors)*, зокрема найвідомішому їх типові – *CANDU (CANadian Deuterium-Uranium)*. На них припадає 4,5 % потужності всіх діючих у світі реакторів. Частка реакторів типу РВПК (реактори великої потужності каналного типу) становить 3,9 % від загальної їх кількості. Усі згадані реактори використовують енергію теплових (уповільнених) нейтронів. І, нарешті, потужність реакторів, які працюють на швидких нейтронах – *FBR (Fast Breeder Reactors)*, становить близько 0,3 % [3–4].

Наявність багатьох типів діючих реакторів – результат пошуку їх оптимальної конструкції. До того ж кожен з них відбиває рівень розвитку технології у конкретних країнах та можливості ядерного паливного циклу.

З таблиці видно, що частка електроенергії, одержаної на АЕС, у загальному виробництві електроенергії в Україні дорівнює 43,8 %. За цим показником наша країна посідає сьоме місце у світі, забезпечуючи майже половину своїх енергетичних потреб.

Іншим показником, який характеризує роботу АЕС у світі, є час експлуатації усіх ядерних реакторів. Спостерігається стрімке зростання тривалості дії реакторів: їх загальний термін роботи наближається до 10 тис. років. Накопичений у цій справі досвід використовується для створення реакторів нового покоління з підвищеною безпекою.

Темпи зростання потужностей атомної енергетики у більшості кра-

їн були максимальними у 60–70-х роках ХХ ст., далі поступово зменшувалися, і нині вона розвивається тільки в окремих країнах. Причиною цього стали різноманітні технічні, економічні, соціальні та політичні проблеми, порушення певних правил гри.

Про необхідність правил гри свідчать і події, пов'язані з аварією на японській АЕС у березні 2011 р. внаслідок землетрусу та цунамі, а особливо в контексті спогадів про аварію на Чорнобильській АЕС, що сталась 25 років до того, а саме весною 1986 р. Неготовність людства до нових технологій підтверджують наслідки урагану “Катрін” у Нью-Орлеані (США), а також технологічної аварії розливу нафти ВР у Мексиканській затоці, аварії на Саяно-Шушенській ГЕС (РФ), військові події у Лівії, свого часу в Іраку, багатих на ПЕР. Ці події вимагають певного пояснення не тільки з точки зору прогнозу стану енергетичної безпеки, а й майбутнього всього людства.

Факти свідчать, що природні, техногенні катастрофи, соціальні конфлікти, екстремальні явища в останні роки відбуваються частіше, і це також привертає увагу багатьох науковців. Зокрема, американський учений Х. Канройсер (*H. Kunreuther*) з Пенсільванського університету в одній із статей узагальнив результати десятирічного дослідження нестандартних подій. Канройсер стверджує, що конструювання вибору людини залежить від освіти та культури. Культура передбачення виступає даром життя в ритмі природи. Ще чоти-

риста років тому люди, безумовно, мали величезні переваги у вигляді розвиненого інтуїтивного передбачення у порівняно із сучасним, обмеженим освітою життєвим світоглядом. Хоча цей дар був не систематизований, але він був налаштований на довготривале виживання разом у довкіллі. На підтвердження тези Х. Канройсер наголошує на своїх висновках:

1. Рівень економічних збитків у результаті катастроф зростає (528 300 000 000 дол. у 1981–1990 рр., 1,196,8 млрд дол. у 1991–2000 рр., і 1,213,5 млрд дол. у 2001–2010 рр.);

2. Різні аварії і події мають багато спільних рис, а саме: відсутність певних правил гри і стандартів у розробці заходів, які могли б зменшити ризики подій і наслідки стихійних лих; відсутність страхового покриття; недостатній рівень розуміння зростаючого взаємозв'язку і взаємозалежності у світі, тобто дипломатії.

Ми поділяємо точку зору Х. Канройсера про необхідність правил гри і певного самообмеження [5–7]. У цьому контексті слушним буде згадати висновки М. Салінса та відомого американського політичного діяча і вченого Леслі Х. Гелба (*Leslie H. Gelb*), а також англійського економіста та спеціаліста з міжнародних відносин в Азії Біла Еммотта (*Bill Emmott*), які, досліджуючи різні рівні відносин у різні проміжки часу, дійшли однакового висновку про ефективність здорового глузду. Зокрема, Леслі Х. Гелб, аналізуючи “правила влади” для США та інших країн, зазначає, що коли країни-нафтовиробники ви-

користовують контроль над цінами і постачанням як інструмент влади, то це робиться більше для впливу на економіку, ніж на міжнародну політику. Коли такі великі держави, як США, встановлюють економічні санкції, які забороняють проведення ряду економічних операцій щодо певної країни, то це завжди стосується міжнародної політики й переслідуються стратегічні цілі. Економіка нині опинилася втягнутою у відносини влади і лідери тільки починають розбиратися в тому, як змусити її служити великим стратегічним цілям та інтересам влади. А політика та дипломатія – це в основному слова та дії, за допомогою яких влада визначає, що саме стоїть на кону, а також те, що є стимулом, а що перепорою. За наявності здорового глузду економічна влада може слугувати вирішенню протиріч.

Біл Еммотт, підтверджуючи факт зростання економічної могутності провідних країн Азії (КНР, Японії, Індії), звертає увагу на сумнівний ренесанс АЕ у цьому регіоні та роль США в цих процесах. Зокрема, Біла Еммотта турбує той факт, що адміністрація США при Буші-молодшому підписала угоду із урядом Індії про 40-річну співпрацю в галузі АЕ та поставку цивільних ядерних технологій та палива в умовах, коли Індія не підписала Договір 1968 р. і здійснила власний експериментальний вибух атомного пристрою у 1998 р.

Леслі Х. Гелба як американця ця угода турбує з огляду на складність судження про мінуси та плюси суто економічних операцій і ще більшу

складність при аналізі обміну економічними поступками, як це було у випадку ядерної угоди між США та Індією за умови виключення атомних підприємств Індії із програм контролю міжнародних інспекцій. Для Леслі Х. Гелба є зрозумілим те, що в Азії розгортається боротьба за лідерство між США та КНР. Для Біла Еммотта важливим є розуміння проблематики недопущення трансформації суперництва КНР, Індії та Японії у протистояння.

Найбільш концентровані погляди англо-американської парадигми в цьому контексті, на нашу думку, у того ж Леслі Х. Гелба: “Ці традиційні рахунки між війною та миром стають с більш ускладненими завдяки стрімкому зростанню важливості міжнародної економіки. Значне зростання частоти та обсягів бізнесу та фінансового обміну в усьому світі, безумовно, можливо охарактеризувати як революцію. Проте, ця революція більшою мірою стосується економіки, ніж політики чи стратегії. І вона не змогла ні витіснити, ні трансформувати правил влади” [8–9].

Дослідження довгострокових перспектив розвитку світової енергетики з використанням системи математичних моделей показали, що у ХХІ ст. очікується стабілізація частки вугілля і природного газу, тобто виявлені раніше закономірності послідовності домінуючих енергоносіїв будуть змінені. Причиною цього є ресурсне, технічне та екологічне обмеження, які все більше впливають на розвиток світової енергетики. Існують дві протилежні думки на проблему забезпеченості

геологічними запасами паливно-енергетичних ресурсів. Песимістична полягає в тому, що станеться подорожчання палива через погіршення геологічних умов їх видобутку і перехід до більш віддалених, складних та морських родовищ. Оптимістична базується на можливості вдосконалити технології видобутку і тим самим здешевити навіть шельфовий видобуток. Крім того, відомим є той факт, що починаючи з 1948 р., коли почався підрахунок світових запасів нафти, вони збільшилися в 15 разів, навіть в умовах їх інтенсивного видобутку. Тобто, наведені варіанти сценаріїв є біфуркаційними і крім того не є цілком доведеними.

Нафтові, газові ринки та електроенергетика мають спільну форму організації свого бізнесу, а саме угодову. Ці контракти є уніфікованими. Це дає можливість напрацювати механізм з концентрації попиту і пропозиції, хеджуванню. З’являються організовані торгові площадки, інститути саморегулювання, стандарти розкриття інформації.

Спотовий, форвардний, ф’ючерсний і опціонний ринки енергії швидко набувають схожість з фондовими й товарними біржами. Залежність ринків нафтопродуктів, газу й електроенергії один від одного ґрунтується на взаємозамінності видів палива і на можливості перетворення ряду енергоносіїв в електроенергію. Така залежність сприяє виникненню ринку енерготоварів, можливість доступу до глобальних та локальних енергоринків. Споживачі отримали можливість фор-

мування портфелів енергетичних товарів. Розробляються складні стратегії, які враховують весь вертикальний процес створення вартості, – від шахти до освітлення в будинках.

Проте, вичерпаність природних запасів нафти і газу є питанням, яке почало турбувати експертів і учасників ринку. За деякими оцінками кратність запасів (число років, на яке вистачить відкритих запасів за існуючого рівня видобутку) нині становить 45 років, для газу – 60–65 років, для вугілля – 230. З урахуванням прогнозованих запасів кратність піднімається відповідно до 200 і майже 1900 років [10]. Ряд дослідників зазначає, що в ринкових умовах останніми десятиліттями ХХ ст. деякі технології, які здавалися цілком перспективними в умовах енергетичних криз 1970-х років, зійшли з дистанції, не витримавши конкуренції з традиційними технологіями. Найвідоміший приклад у цій сфері – синтетичне паливо. Створена у 1980 р. в США *Synthetic Fuel Corporation* з капіталом у 88 млрд доларів в умовах падіння світових цін на нафту була ліквідована вже у 1985 р.

Ряд експертів вважає, що сучасний бум у створенні сонячної, вітрової і біоенергетики в країнах, що розвиваються, є лише початком. Зазначені технології дають змогу зробити автономним виробництво електроенергії, що дешевше, ніж будівництво великих електростанцій і розподільних мереж, проте з часом і технологічним ритмом розвитку, країни перейдуть на централізоване виробництво і розподіл

енергії. Ці експерти порівнюють сонячну, вітрову і біоенергетику з велосипедом, який був ознакою модернізації транспорту багатьох країн, що розвиваються, але з економічним зростанням велосипед був замінений автомобілем. На їх думку, на зміну дисперсному виробництву електроенергії прийде централізоване.

Отже, світова енергетична проблема залишається важливою і залежною від погано передбачуваних чинників, здатних істотно ускладнити світовий розвиток.

Література

1. Бушуев В. В. Энергоинформационные основы устойчивого развития (на примере российских регионов) / В. В. Бушуев, В. С. Голубев, Ю. Г. Селюков. – М.: ИАЦ “Энергия”, 2005. – 58 с.
2. Иванов А. С. Мировой энергетический рынок на рубеже 2007–2008 гг.: параметры, тенденции, проблемы / А. С. Иванов, И. Е. Матвеев // Рос. внешнеэкономический вестн. – 2008. – № 8. – С. 66–79.
3. *Nuclear Power Reactors in the World*. April 2000 edition. IAEA. – Vienna, 2000; *Operating Experience with Nuclear Power Stations in Member States in 1999*: IAEA, Vienna. – 2000. – P. 25.
4. *The National Energy Modeling System: An Overview 2003*. – Energy Information Administration, U.S. Department of Energy, Washington, DC 20585. – 73 p.
5. H. Kunreuther, E. O. Michel-Kerjan *Market and Government Failure in Insuring and Mitigating Natural Catastrophes: How Long-Term Contracts Can Help in Public Insurance*

- and Private Markets, J. R. Brown, ed., Washington, DC: AEI Press, 2010.
6. *H. Kunreuther, Daniels R., Kettl D.* On Risk and Disaster: Lessons from Hurricane Katrina. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006. – 304 p.
 7. *Krantz, David H.* Goals and plans in decision making / David H. Krantz, Howard C. Kunreuther // Judgment and Decision Making, vol. 2, no. 3, June 2007. – P. 137–168.
 8. *Leslie H. Gel.* Power Rules: How Common Sense Can Rescue American Foreign Policy. – New York: Harper, 2009.
 9. *Emmott Bill.* Rivals: How the power struggle between China, India and Japan will shape our next decade. – Allen Lane, 2008.
 10. *Линдгрен Матс.* Сценарное планирование. Связь между будущим и стратегией / М. Линдгрен, Х. Бандхольд / Пер. с англ. – М.: ЗАО “Олимп – Бизнес”, 2009. – 256 с.

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 43–45

Останніми роками мережа загальноосвітніх навчальних закладів під впливом складної кон'юнктури розвитку держави зазнала значних змін. Несприятлива демографічна ситуація та інші соціальні й економічні чинники призвели до скорочення контингенту учнів та зменшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів, особливо шкіл I та I–II ступенів у сільській місцевості. Намітилася тенденція щодо фізичного та фінансового обмеження доступності загальноосвітніх закладів. За таких умов відбувається зниження мотивації учнів до навчання через недостатній рівень освітніх послуг.

У зв'язку із тенденцією загально-го старіння населення та зменшення учнівського контингенту зменшується і співвідношення кількості учнів, які припадають на одного вчителя. У школах з малою наповнюваністю учнів один учитель викладає кілька навчальних предметів. У більшості класів, де менше 5-ти учнів, організовано індивідуальне навчання, відсутня повноцінна поза-класна, спортивно-масова, виховна

робота, що не сприяє соціалізації учнівської молоді. Наявні проблеми з організацією харчування, медичного обслуговування дітей. У таких закладах зростає вартість утримання одного учня. Вартість утримання одного учня у школах, де навчається менше 20-ти учнів, становить понад 20 тис. грн. Такі величезні затрати не забезпечують якість освіти, а спрямовуються на утримання приміщення, оплату праці та комунальних платежів.

Застаріла матеріально-технічна база шкіл і скорочення чисельності учнів призводять до неефективності функціонування існуючої шкільної мережі. Наявних бюджетних ресурсів недостатньо для того, щоб підтримувати ефективність мережі та належний рівень якості освітніх послуг. У разі недостатнього фінансування системи освіти або нераціонального розподілу бюджетних коштів органами державного управління ЗСО значно послаблюється соціальний захист учнів і вчителів та посилюється вплив педагогів зі шкіл.

Ці факти зумовлюють, особливо в сільській місцевості, потребу

у створенні освітніх округів чи територій, що дасть можливість максимально наблизити, прив'язати інфраструктуру шкіл до сімей, громади, зробити її більш гнучкою, такою, що відповідає інтересам споживачів.

На сьогодні ситуація з оптимізацією мережі навчальних закладів, як один із пунктів реформування освіти, викликає значний резонанс на місцевому рівні і впровадження її в дію часто відбувається із порушенням чинного законодавства. Іноді повноваження щодо закриття шкіл беруть на себе районні адміністрації (за законом – належать територіальній громаді) і на власний розсуд проводять “жорстку” оптимізацію навчальних закладів, закриваючи їх де тільки можливо. Це призводить до того, що в окремих територіях під загрозою скорочення опинилися понад 15 % працівників освіти.

Недостатній рівень фінансування закладів освіти, низька зарплата педагогічних працівників, зниження престижності вчительської професії та загальне старіння населення спричинили до істотних змін у територіальній віковій структурі учительських кадрів. Факт старіння педагогічних кадрів породжує ряд проблем, а саме: збільшення вікового розриву між поколіннями дітей та дорослих й ускладнення процесу спілкування учнів і вчителів; виникає проблема професійної мобільності, що відбивається на ринку праці в галузі освіти; у вчителів із стажем роботи більше 20-ти років відбувається старіння предметно-методичних знань.

З метою оптимізації мережі навчальних закладів та охоплення дітей дошкільного віку навчанням, збільшується кількість шкіл, реорганізованих у навчально-виховні об'єднання, які працюють у складі “загальноосвітня школа – дошкільний навчальний заклад”. Обов'язковою умовою при цьому є реалізація у повному обсязі програми “Шкільний автобус” як на державному, так і на місцевому рівнях.

Мережа загальноосвітніх навчальних закладів має формуватися за такими принципами: а) доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; б) надання кожній людині рівних умов для повної реалізації її здібностей, обдаровань, всебічного розвитку; в) відкритий характер освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина; г) інтеграція внутрішня і зовнішня; д) соціальний захист дітей.

Прискоренню оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів сприятимуть: а) залучення громад та фінансово-активних суб'єктів господарювання до вирішення проблем функціонування навчальних закладів. Внесення змін до законодавства в частині набуття громадами певних обов'язків щодо утримання закладів освіти, розташованих у межах тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці; б) багатоканальне фінансування за рахунок виконання різних програм (у тому числі забезпечення шкільними автобусами), розширення переліку додаткових послуг, які можуть

надавати навчальні заклади; в) вивільнення і перерозподіл ресурсів між освітніми закладами сприятиме створенню нових освітніх можливостей, зокрема розвитку матеріально-технічної бази відповідно до сучасних вимог.

Реорганізація (закриття) загальноосвітніх шкіл з малою наповнюваністю учнів, створення опорних (базових) шкіл дасть можливість забезпечити доступність якісної освіти, якої вимагає сучасний етап розвитку українського суспільства, належні умови для морального, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного розвитку учнів, виховання громадянина демократичного суспільства.

Процес оптимізації мережі навчальних закладів має бути змістов-

но пов'язаний із адміністративно-територіальною реформою та проводитися з урахуванням демографічної й економічної ситуації та необхідності підвищення якості освіти шляхом створення освітніх округів, реформування системи інтернатних закладів, завершення процесу передачі функцій з оперативного управління професійно-технічними навчальними закладами на місцевий рівень.

Оптимізація мережі обов'язково передбачає зміцнення навчально-матеріальної бази реорганізованих закладів освіти, впровадження профільного навчання і допрофільної підготовки, удосконалення психологічного супроводу навчально-виховного процесу, забезпечення подальшого впровадження інноваційних методів роботи.

Ф. М. МЕДВІДЬ

канд. філос. наук, проф.

В. В. БАРАН

аспірант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЕЛІТАРНА КОНЦЕПЦІЯ ЮРІЯ ЛИПИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 46–53

*“Історія нашого духа і крові, то історія наших провідників нашої еліти.
Все інше тільки тло...”*

Юрій Липа

“Цей упертий і енергійний народ змінює свій характер. Він мав свої часи, коли повний сильних геленських і норманських впливів (не виключаючи й тюркських) закладав свою Київську державу. Близьк тих часів залишив такий слід у пам’яті сусідніх з українцями народів, що російський царат, шукаючи якоїсь догідної традиції для своєї керми, захопився за традицію Київського князівства і на початку ХVІІІ століття офіційно наказав визнавати московських Романових за продовжувачів київських Рюриковичів. У нечувано архаїчних часах, зв’язаних з поширенням впливів польської шляхти на Східну Європу, витворили українці традицію козацтва, піввоєнного, півторговельного лицарства із своєрідним устроєм. ...Романтичний сепаратизм української інтелігенції ХІХ і ХХ століття не мав глибокої політичної програми. Було в нього сильне змагання до

культурної самостійності” [1, 277–279], — так кількома реченнями в праці “Розподіл Росії” вітчизняний мислитель Юрій Липа (1900–1944) дуже точно змальовує багатовікову державницьку історію українського народу до 1917 р.

Лютнева і Жовтнева революції 1917 р. спричинили розпад Російської імперії, а невдале завершення Першої світової війни в 1918 р. — Австро-Угорщини. Це були передумови для відновлення української державності в Наддніпрянщині та Галичині відповідно. Проте незалежність на обох берегах Дніпра тривала недовго. За Ризьким мирним договором від 18 березня 1921 р. територія ЗУНР відійшла до складу Польщі, а 30 грудня 1922 р. у Москві представники УРСР (що виникла в Наддніпрянщині після невдалих державницьких спроб УНР, Гетьманату та Директорії) підписали Договір про створення СРСР. Це були дві

юридичні дати поразки української незалежності першої чверті XX ст., хоча громадянська війна в Росії тривала і в 1923 р.

Історичні уроки 1917–1923 рр. стали черговим підтвердженням солідаризму українського народу. В тогочасній боротьбі за власну державу яскраво простежувались, на думку Ю. Липи, такі прикмети: масовий інстинкт (згуртованість) українців, расове очищення від чужинців та здібність мас до природної боротьби рас. “Українські маси легко пригадують свою одність, і вразно відділяються від чужинців, і підуть на боротьбу” [2, 44], — резюмує Ю. Липа. Головне завдання еліти полягає у наповненні цієї боротьби змістом, стратегією і тактикою.

Але “по кількалітній фурії (1917–1923) української інтелігенції, що хотіла при мінімальних засобах збудувати українську велику державу в Європі, розпочалась реакція. Річ, звичайно, не в поразках і втратах, що ждуть кожну державу в світі, а річ у тім, як прийняти цю поразку» [2, 280], — пише автор у “Всеукраїнській трилогії”.

Пошуки відповіді на запитання: “Чому ми втратили державність?” стали основною темою наукових праць багатьох видатних діячів міжвоєнного періоду. Цікаво, що більшість з них були активними учасниками українського державотворення першої половини XX ст. У праці “Відродження нації (Історії української революції)” В. Винниченка (1880–1951) про причини краху Директорії пише так: “Головний чинник, що знищив гетьманщину, сільський і міський український

пролетаріат, од влади й творення державности було одіпхнуто новим чинником — національним міщанством, репрезентований отаманщиною, цим найгіршим елементом дрібнобуржуазної демократії” [3, 195].

Симон Петлюра (1879–1926) в статті-зверненні “Народе Український” згадує, що “коли самотня армія українська в обороні всесвітньої культури являла високий зразок мужості й легендарної відваги, великі держави Європи не хотіли розуміти своїх інтересів. Тероризована большевицькою загрозою Європа готова була допомагати таким безнадійним авантюрам, як спроби Денікіна — Врангеля, і свідомо закривала очі свої на криваву боротьбу України, Білоруси, Дону, Кубані, Грузії та інших народів Кавказу” [4, 229].

“Українська народна стихія довго була без голови. Петлюра прийшов запізно. Ні при чому тут виправдування тиском Антанти до федерації, ані “новою пануючою епохою соціалізму в світі”. Це все лиш викрути. Офіційна Україна не розпізнала непоборної рідної сили — народної стихії” [5, 39], — так пише про втрату державності Ярослав Стецько (1912–1986) в праці “Дві революції”.

Варто відмітити й епізод, опублікований у статті Євгена Маланюка (1897–1949) “Малоросійство”: “Покійний Максим Славинський, приятель Лесі Українки, довголітній співредактор західницького петербурзького місячника “Вестник Европы” і наш дипломат в часах Державности, десь в середині 20-х рр. щиро признався був в розмові, що страшне пророцтво Шевченка —

*Та не однаково мені,
Як Україну злії люде,
Присплять, лукаві, і в огні
Її окрадену, збудять, –*

було для нього довший час незрозуміле. ...І аж, як казав він, ось тепер, по всім, що було протягом 1917–20 рр., він зрозумів, яке прозріння і яка осторога містилась в тій “неясній” і “необробленій” строфі [6, 98–99].

“Не може більше повторитися лихо з 1917 року, коли федералістична концепція сплутала будування української державности, приголомшила здоровий національно-політичний інститут народу й обеззброїла його перед большевицьким підступом і наступом” [7, 102], – застерігав у “Слові до українських націоналістів-революціонерів за кордоном” Степан Бандера (1909–1959).

Юрій Липа у праці “Призначення України” аналізуючи державотворення 1917–1923 рр. пише, що українці сприйняли поразку без “безнадійності” та “скиглення”, не списуючи все на “зажерливість” сусідів. “Причини поразки свого 45–50-мільйонного народу в боротьбі з понад 130–140-мільйонною масою сусідів вони приписують тільки собі” [2, 280]. Проте, починаючи з 1922–1923 рр. почали шукати винного в національній трагедії. Причому, якщо спершу такі дискусії точилися в колах політиків, то потім стали буденною справою для всього населення. І як цитує Ю. Липа риторичні слова одного з військових про події 1919 р.: “Хто знає, може, той вартовий старшина, що вночі полінувався зірватися до польового телефону, завинив найбільше у

відступі цілої армії?” [2, 280]. Оскільки, в історії не буває дрібниць.

Автор “Всеукраїнської трилогії” дуже точно вказує на основну причину швидкої втрати державності: “Великі речі зв’язані з характером людей, які ті речі виконують, а не з їхніми програмами. Українці мали націонал-соціалістів (Макаренко) ще в 1903 році, Лігу Народів (М. Грушевський) в Києві у 1918 році, а врешті, прегарними програмами і теоріями будови держави (В. Липинський, Міхновський, чотири проекти конституції і т. д.) могли б обдарувати з десяток держав Європи” [2, 281].

І після цих слів Ю. Липа зазначає, що якщо в духовності української еліти настане перелом, то ця державницька поразка повною мірою оплатила б себе. Для цього провідній верстві необхідно вивчити всі тонкощі українського характеру та діяти відповідно до нього. Під “елітою” видатний геополітик розуміє “людей-провідників, що потраплять об’єднати коло себе групи своєї крові чи служити ширшій організації раси” [2, 58]. На його думку, для еліти пізнати найбільш стійкі національні ідеї означає – отримати скарб більший, ніж всі матеріальні багатства, а також виявити джерела народної енергії. І лише тоді їхнє правління буде “постійною організацією в чужих намірах і в своїх можливостях”.

Попри те що діяльність сторонніх сил суттєво знизила значення української еліти 1917–1923 рр., “що не мала тоді загалом ані традиції керми, ані концепції війська чи держави”, на думку автора “Всеукраїн-

ської трилогії”, її знищити було не під силу ані радянській владі, ані іншим чужинцям. Висновок про неможливість такого процесу випливав як з чисельності провідної верстви (десятки тисяч діячів до Першої світової війни зросли до сотні тисяч у 1917 р.), так і з її територіальної розпорошеності.

Варто зазначити і те, що українська еліта творилась окремо від російської. Цьому сприяли причини расового, національного та освітнього характеру[19, 338–345]. Приміром, у Київському та Харківському університетах, де переважно навчалися провідники нашого народу, викладало чимало професорів із Західної Європи, чого не спостерігалося в закладах Петербурга чи Москви. Але фундаментальна відмінність між двома народами полягала в тому, що українська інтелігенція вийшла з сіл, а російська — з міст. І до 1917 р. українці творили “діаспори зайд” у містах та відтворювали там традиційні для сіл відносини.

Високо оцінюючи працю українських інтелігентів початку ХХ ст. автор “Всеукраїнської трилогії” відзначає головні прикмети їхньої діяльності: муравлиність та протестна втеча до власного еготизму.

Ю. Липа генеральні ідеї еліти розглядає як певні духовні події та вписує їх у власну формулу раси. За його визначенням: “Українські генеральні ідеї — це більш чи менш глибокі вияви українського расового “я” [2, 204]. А “в боротьбі українська відпорність майже необмежена людськими умовами, і еліта в свій час завжди використає її для цілей раси” [2, 197].

Ретельно описуючи різні аспекти власної концепції української раси, видатний геополітик вбачав у неконтрольованих домішках небезпеку для існування еліти. При цьому високо оцінюючи діяльність окремих чужинців на благо нашого народу — боспорську, нормандську і литовські династії правителів, а також німця Гізеля, волоха Могили, грека Капніста, англійця Кейта та ін.

Іноді історико-культурна спадщина первнів та домішок дивним чином впліталась у духовність української еліти. Приміром, як пояснити поширення культу імператора Александра Македонського серед козаків. Він зауважує, що в історії України, попри багатство та різноманітність поглядів еліти, чітко простежуються та переплітаються два споконвічних типи національних (генеральних чи головних) ідей — еллінізм та готизм. Для першого характерні експромт, несподіванка та натхнення, а другий ґрунтується на продуманості та розміреності.

Попри іноді невдалі спроби поєднання еллінізму з готизмом, за його словами, “ніяка ідея не викликає похуріших наслідків, ніякий ворожий похід проти України та її земель не дав таких спустошень як ідея обниження українства, підложжя пораженства”. Свідоме визнання неспроможності побудови української державності та проголошення відсутності власної нації, що свого часу було притаманне окремим представникам інтелігенції, найґрунтовніше руйнувало українське суспільство зсередини.

Ю. Липа дуже цікаво окреслює межі українських генеральних ідей,

порівнюючи їх з музичним образом чи частиною хорових пісень. “На тлі потужного плаву стриманих голосів, що несе і проводить, вириває від часу до часу спів одного голосу, що однак швидко зникає в хоровому вічному плаві мелодії” [2, 205]. В українській історії власні “сильні мелодії” у “спів раси” вносили такі визначні діячі, як Митридат Великий, Святослав Завойовник, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ярослав Осмомисл, Богдан Хмельницький, Симон Петлюра. Причому, їхня власна творчість вбирала в себе працю багатьох поколінь [8, 9–10].

Розглядаючи елітарну концепцію Ю. Липи неможливо оминати такі слова з статті “В чім сила організації?” Д. Донцова (1883–1973) про державотворення 1917–1923 рр.: “Психіку цієї просвітянської еліти добре колись окреслив Ю. Липа, ще до того, як сам їй не піддався. В одній старій поезії писав він про “жебраків при дорозі о ялмужну просячих”:

*“Виведу націю я на роздоріжжя,
Попхненькаю над нею,
Пограю на лірі. Може
подивуються такій гарячій вірі
Інші народи з силою своєю.
Скажуть: — то учива дитина,
хороша,
Співає пісеньки, не бунтує,
Не стримить, щоб щось злого
зробити.
Випадає похвалити ці діти
І державність дати.
— Хай нам світить надія,
Хоч би й без дати.
Лиш не треба, на Бога, не треба
Щоб вона повставала, вбивала!
... Ой, тяжко, брате,*

*Меча брати!
Як би так зробити війну без
пожару!
Як би так зробити націю
обережно, потихенько,
Годувать її книжечками у
затишнім курничку
І вивести на світ готову, без
боротьби,
Перехитривши всіх?
Ні, не сваритися. Не гнівити
дикість,
Тупоту і підсвинків з чужими
агентами.
Ні, зробити всіх президентами”.*

Таке було “вірую” цієї еліти [9, 61–62]. Цей уривок і досі дає сучасним дослідникам політичних вчень ХХ ст. багато інформації для роздумів.

Варто наголосити, що на відміну від сучасників-творців теорій еліт — В. Липинського [10] та Д. Донцова [11] — Ю. Липа висвітлює й важливі культурні аспекти. Що, власне, є ключовим для вивчення проблеми формування міжкультурної взаємодії сьогодення.

“Культурна спадщина, збірні психологія, здатність до життя і взагалі експансії — це все те, що може дуже допомогти расі, власне, в опануванні і навіть переборенні злих умовин середовища” [2, 148], — зазначає геополітик. Глави під назвою “Культури над Чорним морем” праці “Чорноморська доктрина” Ю. Липа розпочинає такими словами: “Чорне море є осередком не тільки для торгівлі і державностей на стожищах рік. На всіх його берегах є сліди прадавньої спільноти народів над Чорним морем” [1, 114]. І перелічивши видатних українських дослідників

чорноморського простору (В. Щербаківського, О. Башмакова, Х. Вовка, М. Грушевського), зауважує, що найбільше слідів такої спільності знаходяться в горах. За його твердженням, Кавказ, Балкани, Карпати та інші гірські системи не тільки (як і ріки) етнічно об'єднують народи над Чорним морем, а й виступають “перепоховальнями (резерватами)” морального і релігійного світогляду, а також пракультури, що існувала в підложжі.

Орієнтовно, на думку дослідника, три тисячі років (між 5000 і 2000 рр. до християнського літочислення) цілий простір довкола Чорного моря займала одна раса (кавказька чи алародійська). Але в боротьбі з суперниками семітами та індоєвропейцями (в IV–II та III–II тисячоліттях до н. е. відповідно) вона зникла з історії. Але залишила сліди в крові та традиціях чорноморських народів. Зі спільної доісторичної культури над Чорним морем виникли трипільська і хетська пракультури.

Трипільська цивілізація охоплювала територію України та Балкан, а також береги Дунаю. Про високий рівень розвитку свідчать знайдені археологами зразки мальованої кераміки, історичні відомості про запровадження не лише місячного, а й річного відліку часу.

Хетська культура, що існувала в Анатолії та Південному Кавказі, є більш дослідженою, ніж трипільська. Ядром цієї держави Гатті був народ, що розбудував гірництво та мав потужну торгівлю. Але у 1190 р. хетів завоювали траки, вірмени і фригійці [1, 114–115].

В “Епосі про Гільгамеша” та уривках з “Одіссеї”, назвах багатьох географічних об'єктів та, навіть, українських прізвищ дійшли до нас елементи цих прадавніх цивілізацій.

Крім, власне, культурної спорідненості, причорноморські народи мають спільне міфологічно-релігійне коріння. Доречно згадати, що саме в південній Україні (“в степах Скитії”) було прикуто до скелі Прометея (якого чорноморські народи протиставляють західноєвропейському Фаустові). “Усі великі ідеї — чи релігійні, чи політичні й мистецькі — перейшли або дітнулися Чорного моря. Перед своїм світовим розмахом християнство спочатку розвинулось в Анатолії. Римське право, зроджене в Римі, мусило спочатку перейти до школи Сирії, щоб статися доктринальним, потім його скодифікував Юстиніан у Царгороді, і аж тоді це право перемогло світ”, — цитує О. Башмакова, автор “Всеукраїнської трилогії” [1, 132].

Найдавнішим з відомих дослідникам божеством на берегах Чорного моря була Богиня-Матір чи Кібела-Купала. Це була релігія етнічного передньоазійського підложжя. Релігія геленів (греків) досягла найбільшого розвитку в IV ст. до Христа. Особливою популярністю на чорноморських просторах користувалися Елевзинські, Діонісійські та Орфейські містерії.

У Понтійському мистецтві прослідковувались два іранських культу: мітраїзму та маніхеїзму. Тому християнство прийшло на чорноморські простори як логічне завершення гелівського та іранського

світоглядів. А міф апостола Андрія Первозваного міцно ввійшов у духовну свідомість населення.

Другою з світових релігій для народів Чорного моря згодом став іслам. Існування лише двох прадавніх культур та двох провідних віросповідань є важливими чинниками для подальшого геополітичного зміцнення Чорноморського регіону, інтеграційні перспективи якого і досі повною мірою не реалізовані [12, 18–21].

В історії України ХХ ст. було два яскраві періоди політичного та культурного розвою нашого народу. Перший розпочався в 1917, а другий у 1991 рр. В обох випадках каталізатором політичного та культурного розвитку було здобуття незалежності. Проте, якщо ряд спроб державотворення першої половини минулого століття неодмінно зазнавали невдачі, то в новітній період Україна міцно втримує свій суверенітет.

Творча спадщина ще донедавна забутого видатного українського мислителя Ю. Липи має бути використана в період формування міжкультурної взаємодії. Адже на сторінках “Всеукраїнської трилогії” дуже вдало синтезовано проблеми творення української еліти та культурно-релігійної спорідненості життєдайного Чорноморського простору, що є теоретичною основою для налагодження повноцінного полікультурного діалогу з іншими державами регіону. Тому, починаючи з 1991 р. число науковців, які проводять ревізію його творчих напрацювань та намагаються адаптувати їх до сучасних умов, невпинно зростає [13 – 17].

Для кожного українця фундаментальний принцип у міжкультурній взаємодії сформулював у вірші “І мертвим, живим, і ненародженим...” великий Тарас Шевченко (1814–1861):

*“Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому”* [18, 272].

Ю. Липа підкреслює звичай великої англосакської раси висилати своїх дітей на чужину, щоб пізнати чуже, а найважливіше — оглянути своє ззовні [2, 45]. Це теж є дуже важливим аспектом міжкультурної взаємодії.

Варто пам’ятати, що лише гармонійне поєднання минулого з теперішнім забезпечить світле майбутнє нашої культури та її носію — еліті в умовах тотальної глобалізації. Тому що надмірна інтеграція може перетворити назву першої глави праці “Призначення України” — “Європа — без європейців” — на реальність.

Насамкінець згадаємо один із заповітів Юрія Липи, що з роками стає все більш актуальним: “Кожна нація, як і окрема людина, зможе висловити себе і своє лице лишень у безнастанній боротьбі з матеріальним і духовним оточенням. Тільки у такій боротьбі виробиться природна сила України і її вартість для народів світу”.

1. *Липа Ю.* Всеукраїнська трилогія: У 2 т. — Т. 2: Чорноморська доктрина; Чорноморський простір (атлас); Розподіл Росії — К.: МАУП, 2007. — 392 с.
2. *Липа Ю.* Всеукраїнська трилогія: У 2 т. — Т. 1: Призначення України. — К.: МАУП, 2007. — 336 с.
3. *Винниченко В.* Відродження нації. — Ч. III. — К. — Відень: Дзвін, 1920. — 535 с.
4. *Петлюра С.* Статті. — К.: Дніпро, 1993. — 341 с.
5. *Стецько Я.* Дві революції // Укр. націоналізм. Антологія. — Т. 2. — К.: Укр. вид. спілка ім. Юрія Липи, 2011. — С. 36–48.
6. *Маланюк Є.* Малоросійство // Укр. націоналізм. Антологія. — Т. 2. — К.: Укр. вид. спілка ім. Юрія Липи, 2011. — С. 81–99.
7. *Бандера С.* Перспективи Української Революції: Репринтне вид.— Дрогобич: “Відродження”, 1998.— 656 с.
8. *Баран В. В* Юрій Липа про політичну суб’єктність української нації та загрози національній ідеї // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. тез наук. допов. VII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (25–26 березня 2011 р.) — Луцьк: ПП Іванюк В. П., ПП Петринка А. Ю., 2011. — С. 9–11.
9. *Донцов Д.* Московська отрута. — Торонто — Монреаль: Спілка визволення України, 1955. — 296 с.
10. *Литинський В.* Повне зібрання творів, архів, студії. — Т. 6. Кн. 1 // Листи до братів-хліборобів: Про ідею українського монархізму. — К., Філадельфія, 1995. — 471 с.
11. *Донцов Д.* Де шукати наших історичних традицій. Дух давнини. — К.: МАУП, 2005. — 568 с.
12. *Баран В. В* Юрій Липа про геополітичне становище чорноморських держав першої половини ХХ ст. // Матер. XIII Всеукр. наук.-практ. конф.: “Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи” (15 квіт. 2011 р.) — Тернопіль, 2011. — С. 18–21.
13. *Мороз В.* Горіти надзвичайним світлом // Липа Ю. Призначення України. — Львів: Просвіта, 1992. — С. 3–11.
14. *Головатий М.* Де вони — кордони української душі // Ю. Липа. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. — Т. 1 Призначення України. — К.: МАУП, 2007. — С. 5–14.
15. *Гринів О.* Передбачення глобального масштабу // Ю. Липа. Розподіл Росії. — Львів: Інст. народознав. НАН України, 1995. — С. III–XX.
16. *Медвідь Ф. М.* Липа Юрій Іванович // Політол. слов.: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2005. — С. 432–434.
17. *Домащенко Л. М.* Концепції чорноморської орієнтації України у вітчизняній політичній думці першої половини ХХ століття: Дис. канд. політ. наук: 23.00.01. — К., 2009.
18. *Шевченко Т.* Кобзар. — К.: Держ. вид. худ. л-ри, 1964. — 652 с.
19. *Медвідь Ф. М.* Виховання української еліти системою національної освіти в умовах консолідації сучасної української нації // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К., 2006. — Т. 2. — С. 337–346.

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 54–57

Розглядаючи проблеми модернізації ефективності освіти необхідно підкреслити, що Президентом України 2011 р. визначено Роком української освіти. Наукове обґрунтування проблем освіти, їх вирішення сприяє виконанню, за рекомендаціями ЮНЕСКО, головного призначення освіти – підготовці майбутньої дорослої людини до різних форм самостійного життя, діяльності і самоосвіти. Міжнародна комісія ЮНЕСКО сформувала у другій половині XX ст. основні ідеї розвитку освіти, які і 90-х років і до сьогодні є першочерговими принципами розбудови освіти в передових країнах світу. Це – інтеграція, гуманізація, диференціація та індивідуалізація, демократизація.

Проблеми ефективності модернізації освіти узагальнюють, аналізують в умовах сьогодення українські науковці: А. М. Алексюк, С. С. Вітвіцька, Л. М. Карамушка, Н. Є. Мойсеюк, В. Л. Ортинський, С. С. Пальчевський, М. М. Фіцула та ін. Їх рекомендації, а також обґрунтовані Міжнародною комісією ЮНЕСКО принципи, проголошені на рівні законодавчих та нормативних документів і в Україні.

Але, на нашу думку, ефективність їх здійснення бажає бути кращою. І це пов'язано із низкою невирішених проблемних питань. Вважаємо, що їх необхідно розглядати як у широкому розумінні підходів до освіти, так і у вузькому. Широкий підхід передбачає діяльність у сфері освіти суспільства і держави. Вузький – педагогічний менеджмент (загальна та спеціальна управлінська діяльність в освітніх організаціях), викладацька та навчально-пізнавальна діяльність суб'єктів процесу освіти.

Як і кожна діяльність, освітня потребує фінансово-матеріальних, науково-особистісних і навчально-процесуальних затрат. Із них головними є фінансово-матеріальні, які передбачають діяльність суспільства, держави. Відомо, що там де суспільство, держава дбає про освіту, там її ефективність і результативність, в основному відповідає вимогам часу. Але шляхи вирішення зазначеної проблеми залежать від науково-обґрунтованої, осмислено-зрозумілої громадянами країни та соціально-економічної, матеріально-виробничої і безпосередньо прогнозуючо-результативної політики, започаткованих держав-

ними органами, яких призначило суспільство, а також політичними і суспільними організаціями, науково-державними установами, діяльністю всієї наукової сфери суспільства. Отже, нині ефективність освіти значною мірою залежить від її модернізації, яка, у свою чергу, вимагає фінансово-матеріальних затрат держави, суспільства.

Важливою проблемою модернізації ефективності освіти залишається розвиток педагогічної думки, діяльність українських науковців по формуванню нової моделі системи освіти. Минуле століття, сучасний етап розвитку освітніх моделей сформували відповідні підходи до неї. Серед них основними є такі:

- модель освіти як державно-відомчої організації, тобто державна влада розглядає освіту як самостійний напрям у низці інших галузей, організує її за відомчим принципом із твердими цільовим та змістовним компонентами;
- модель розвивальної освіти, яка передбачає організацію освіти як особливої інфраструктури через широку кооперацію діяльності освітніх систем різного рангу, типу, рівня (В. Д. Давидов, В. В. Фляков та ін.);
- традиційна модель освіти як спосіб передачі молодому поколінню універсальних елементів культури (Ж. Мажо, Ж. Крапля, Ч. Фін та ін.);
- раціоналістична модель освіти як спосіб організації засвоєння знань, формування умінь та навичок для пристосування

молодого покоління до сучасного суспільства (П. Блум, Р. Ган'є, Б. Скінер та ін.);

- феноменологічна модель освіти як спосіб організації навчального процесу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів навчання, гуманне ставлення до їхніх інтересів і потреб (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс та ін.);
- неінституціональна модель освіти як освіта поза освітніми організаціями, за допомогою Інтернет, дискантного навчання тощо (П. Гудман, І. Ілліч, Ф. Клейн, Дж. Холт, Л. Бернар, та ін.) [1, 27-34; 2, 152-153; 3, 82-103].

Важливою проблемою ефективності модернізації освіти є технологічний та методичний аспекти освітнянського світового простору. Для України це передусім повномасштабне впровадження вимог Болонської декларації. У цьому сенсі проблемними стають: фінансові (підготовка нової документації про освіту, умови життєдіяльності студентів тощо) та політичні аспекти (безвізові пересування студентів, працевлаштування випускників тощо); суспільна освітнянська свідомість (відмова від авторитарної освіти, пріоритети самостійного навчання над аудиторним, нова система діагностики навчання, трансферт-оцінок тощо).

Проблеми ефективності модернізації освіти у вузькому розумінні слова, на нашу думку, можна умовно розділити на технологічні та методичні. Перші пов'язані з тех-

нологією здобуття освіти, другі – з методикою викладання та навчання. Вони взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Проблема технології ефективності здобуття освіти може бути вирішена залежно від співвідношення авторитаризму і демократизму в управлінні освітніми організаціями, і насамперед це стосується вищої школи. Статус всеосяжної автономії вищого навчального закладу – не данина часу, а сучасна вимога подальшого розвитку цивілізації. Автономія ВНЗ має бути керованою на основі обґрунтованих демократичних законодавчих та нормативних положень, з урахуванням інноваційних інформаційних систем.

Зважаючи на зазначене, необхідно підкреслити проблему діяльності державного і недержавного статусу вищого навчального закладу. Не секрет, що умови діяльності недержавного ВНЗ значно складніші з точки зору організації системи освіти в Україні. Це пов'язано з тим, як відмічає М. М. Фіцула [3, 98–99], що між приватною та державною вищою школою існують істотні відмінності: перші виконують замовлення держави, а другі – суспільства, і реалізують право громадянина на здобуття вищої освіти; за способами оподаткування та фінансування; за рівнем відповідальності: перші відповідають перед державою, другі – як перед державою, так і перед суспільством та окремими особами (в особі ринку праці). Хотілося б підкреслити, що ми не згодні з думкою С. Ніколаєнко про комерціалізацію освіти як серйозну загрозу нашій освіті (“Дзеркало тижня”. –

2010. – 25 грудня). Здобуття вищої освіти – це конституційне право громадянина України.

Модернізація ефективності освіти тісно пов'язана з методикою як у цілому, так і окремих елементів навчального процесу. Відомо, що освіта – це процес і результат здобуття знань, формування умінь і навичок у процесі навчання. Процес здобуття освіти включає процес самоосвіти, як цілеспрямоване самостійне оволодіння цілісною системою знань, умінь і навичок для життєдіяльності. Основними шляхами та засобами здобуття освіти є навчання, у процесі якого реалізуються освітні цілі.

Отже, освіта і навчання – взаємопов'язані і взаємообумовлені категорії дидактики, а методика процесу навчання, його технологія ефективно впливають на якість освіти. Аналіз літературних джерел [1; 2; 3], наші дослідження свідчать, що проблеми методики навчального процесу пов'язані з діяльністю двох основних його суб'єктів, тобто залежать від ефективності викладання та навчання. Це стосується: організації та методики інноваційних видів (проблемного, модульного, ігрового) і форм навчання (лекція-пресконференція, диспут, проблемно-пошукова тощо; семінар – КВК, банк, райдержадміністрація, тощо); сучасних навчальних технологій (розвивального, проектного, інтерактивного, модульно-рейтингового та бально-рейтингового, сугестопедичного навчання). Про інноваційні підходи до навчального процесу багато говориться, але практичний бік питання залишається нереалізованим. У цьому сенсі проблемними залиша-

ються підготовка навчальних програм, посібників, підручників.

Важливими проблемами модернізації якості залишаються питання самостійної роботи суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності. Дослідження самоосвіти суб'єктів навчання свідчать про дві основні тенденції виникнення проблем у цьому процесі: мотиваційної та діяльнісної. Мотивація процесу здобуття знань суб'єктами навчання перебуває на дуже низькому рівні, хоча симптоми поліпшення спостерігаються.

Самостійна діяльність здобуття знань у вищому навчальному закладі торкається проблеми методики цього процесу. Студенти не підготовлені самостійно вчитися (самостійне оцінювання своїх знань, планування процесу самоосвіти, цілеспрямованість, психолого-педагогічна наполегливість тощо). На нашу думку, у цьому сенсі ефективним засобом є діяльність Між-

регіональної Академії управління персоналом по методичному забезпеченню самостійної роботи студентів з навчальних дисциплін.

Отже, ефективність модернізації якості освіти залежить від оптимального та інтенсивного вирішення державою, суспільством, освітніми організаціями, безпосередньо суб'єктами викладання та навчання багатогранних, багаторівневих, і водночас цікавих проблем здобуття молоддю достатніх для життєдіяльності знань, умінь і навичок.

Література

1. *Карамушка Л. М.* Психологія управління: Навч. посіб. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
2. *Ортинський В. Л.* Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: Центр учбової л-ри, 2009. – 472 с.
3. *Фіцула М. М.* Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2010. – 456 с.

РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ДИТИНИ: ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 58–61

Усі неприродничі дисципліни до середини XIX ст. називались “науками про дух” і були пов’язані з проблемами цінностей. Це стосувалось релігії, моралі, права, психології тощо. Пізніше психологія пожертвувала “душею” задля психіки, зробивши її предметом свого дослідження, і, за С. Франком, загубила себе [1, 132].

На часі ми є свідками відродження християнської психології та педагогіки, які розглядають душу як нематеріальну сутність, здатну мислити та відчувати. Душа людини відрізняється від духу тим, що дух орієнтується на те, що вище, спрямований на Бога, а душа розкриває індивідуальність людини, її позицію в навколишньому світі. Дух проявляється в кожному з нас голосом совісті. Душа проявляється в емоціях, інтелекті, почуттях, характері людини. “Будинком” для духа і душі є наше тіло. Таке розуміння триєдиної людської сутності допомагає християнським наукам вибудовувати стратегії і тактики впливу на всебічний розвиток людини, розкриття її духовного потенціалу у процесі виховання [2].

Саме з такої позиції розглянемо деякі сучасні педагогічні системи й

технології. За визначенням Є. Шестуна, сучасна педагогіка розвивається за трьома основними напрямками:

1. Модернізація педагогічних технологій, зорієнтованих на формування у дітей знань, умінь та навичок.
2. Уведення в педагогічний процес особистісно-орієнтованих освітніх технологій. Цей прогресивний підхід передбачає використання зарубіжних методик, які не завжди враховують наш менталітет.
3. Звернення до духовно-моральних традицій нашого народу з метою їх упровадження в педагогічну практику.

Саме третій напрям, на думку автора, є найперспективнішим, оскільки пов’язаний із відновленням устрою життя і форм національного досвіду, з духовним відродженням суспільства [3, 7].

Розкриття духовного потенціалу людини потрібно починати з раннього дитинства. Це той період життя, коли закладаються основи фізичного, психічного та духовного здоров’я. Від того, яким дитина побачить і сприйме світ, якою вона розкриється цьому світові на по-

чаткових етапах свого розвитку, належить їй духовне зростання. Тому в цей період особливо важливо створювати сприятливі умови для всебічного розвитку маляти. Згадаймо слова апостола Павла: “Від душевного – до духовного”. Отже, для розкриття духовної скарбниці дитини слід виховувати її душу. Найпершою умовою цього є виховання позитивних емоцій та почуттів; розвиток інтелекту, спрямованого на вищі цінності; формування характеру високоморальної особистості.

Відомо, що дитина, вихована з раннього віку “серед любові”, в атмосфері радості, позитивних емоцій набуває позитивного мислення; вона доброзичлива, активна, творча, допитлива. Незадоволення, негативні емоції, поганий настрій, страх пригнічують психіку дитини. Таким чином, позитивний емоційний стан створює основу для духовного розвитку. Адже дитина з раннього віку пізнає світ (і людей) та спілкується з ним за допомогою емоцій.

У три–п’ять років у дитини розкривається “життя серця”, яке виявляється у чуйності та сердечності дітей до всього світу, навіть до неживих предметів, які малюк одушевляє, розмовляє з ними. Потім настає період, коли дитина починає активно цікавитися навколишнім світом (предметами, явищами природи), ставити дорослим безліч запитань, шукати причинно-наслідкові зв’язки. Цей період роздумів у “Концепції православного дошкільного виховання” названо “життям розуму”. Після п’яти років,

згідно з цією Концепцією, у дитини актуалізуються морально-практичні інтереси та потреби. Це період пошуку істини, визначення моральних кордонів (що можна робити, а що – ні), засвоєння певних правил життя [4].

Духовне виховання дитини дошкільного віку, на нашу думку, має базуватися на цих основних лініях розвитку. Розглянемо деякі сучасні педагогічні технології, які враховують особливості дитячого сприймання світу.

Гуманна педагогіка В. О. Сухомлинського. За Сухомлинським, витоками й методами морального виховання є природа, праця, моральна краса людської поведінки, книги, творчість. Ці методи сприяють розвитку активності дитини, в основі якої лежить єдність думки та емоцій, єдність ціннісного та інструментального аспектів. Завдяки цій єдності дитина знову і знову повертається до діяльності, виконання якої дає їй втіху. У ранньому віці такою діяльністю є спілкування з дорослими, у дошкільному – мистецтво та гра. Саме ці “інструменти” пробудження душі найефективніші у педагогічній роботі. Одним із педагогічних засобів, які впливають на механізм формування здатності морального усвідомлення вчинку, є його емоційне передбачення. Звичайно, не всю палітру емоцій та почуттів дитина має нагоду пережити в повсякденному житті. Допоможуть у цьому ігри, музика, казка, театр, художня література. На цій основі В. О. Сухомлинський запропонував свої педагогічні ідеї: створення “Школи радості”, “Кімнати

казок”; слухання музики природи, авторської та народної музики з подальшим висловлюванням своїх вражень; уроки мислення на природі, школа виховання добрих почуттів; бесіда з дітьми на моральні теми, пробудження вміння бачити, захоплюватись і цінувати прекрасне в усьому (світі речей, у людських стосунках, природі, творах мистецтва), створення атмосфери радості в колективі тощо.

Використання інформаційних технологій у дошкільній педагогіці.

У нинішній стрімкий час ми спостерігаємо збільшення інформаційного потоку, що впливає на інтенсивність розумової діяльності. Комунікаційні технології (радіо, телебачення, комп'ютер, мобільні телефони тощо), із якими дитина стикається у домашніх умовах із перших днів свого життя, формують нове покоління. Тому, на наш погляд, необхідно з особливою обережністю ставитися до розумового розвитку дітей раннього і дошкільного віку. Насамперед, ретельно продумувати використання новітніх інформаційних технологій з позиції дитячого здоров'я (як фізичного, так і духовного), науково обґрунтовувати ознайомлення дошкільнят із комп'ютером, враховуючи їхні вікові можливості та фізіолого-психологічні особливості розвитку.

Розглядаючи, наприклад, розумовий розвиток дітей раннього віку, ми дотримуємося таких позицій. По-перше, мислення дітей від 1-го до 3-х років має синкретичний характер. Дитина цього віку сприймає світ цілісно. У зв'язку з цим ми вва-

жаємо, що її здоров'я можна зберегти, якщо піклуватися про фізичний, психічний, духовний аспекти виховання у їх єдності. У випадку занедбаності певного компонента слід говорити про неповне здоров'я малюка. На жаль, сучасні батьки частіше наполягають на стимулюванні розумового розвитку дитини, не надаючи уваги іншим аспектам її розвитку.

По-друге, у дітей раннього віку особливо яскраво спостерігається зв'язок між розвитком мислення і розвитком мовлення. Це дає нам певний інструмент впливу на процес розумової діяльності. Зокрема, наші дослідження довели [5; 6], що під час формування узагальнень у дітей другого і третього року життя не тільки розвивається їх мислення, а й активізується мовлення. Ми фіксували і зворотний ефект: активізація мовлення малят сприяла активізації розумових процесів. На нашу думку, це наукове положення може сприяти вивченню нових можливостей духовного розвитку дітей, зокрема, вербального впливу на формування ціннісних орієнтацій, починаючи з народження дитини. Стосовно визначення поняття “ціннісні орієнтації” ми дотримуємося думки академіка М. Ярмаченка, який розумів його як “вибіркове ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, систему їхніх установок, переконань, переваг, що виражається в поведінці” [7, 484].

По-третє, велику роль у розвитку тріади “мовлення–мислення–духовність” відіграє позитивне

емоційне тло. У нашому дослідженні ми використовували спілкування з дорослими на основі гри, музики як основних стимуляторів і художніх творів – як допоміжних. Це положення підтверджується багаточисленними дослідженнями, які довели перевагу емоційної сфери у розвитку дітей раннього віку. Висока емоційність малят потребує особливої уваги до організації їх пізнавальної діяльності. Потрібно достатньо уваги приділяти також їх фізичному розвитку, не забуваючи про те, що закладається основа фізичного здоров'я.

Велике значення має і піклування дорослих про духовне здоров'я дитини. У ранньому віці його можна розглядати у контексті виховання душі. Емоційність дитини сприяє вихованню у неї моральних якостей: доброго ставлення до дорослих і дітей, стриманості, ввічливості, організованості, сумлінності. Це – сенситивний період розвитку душевних якостей. А коли дорослий із добром і любов'ю вводить дитину у світ пізнання, у світ інформації, тоді й знання засвоюються на все життя.

Література

1. *Роменець В. А., Маноха І. П.* Історія психології ХХ століття. – К.: Либідь, 1998. – 989 с.
2. *Литвиненко К. Л., Литвиненко С. В.* Откуда возникают внутренние проблемы и как их преодолеть. Взгляд православного психолога. – Ивановская обл., с. Решма: Свет православия, 2006. – 362 с.
3. *Евгений Шестун.* Православная педагогика: Учеб. пособие. – М.: Прогресс, 2002. – 575 с.
4. *Концепция православного дошкольного образования.* – [Электронный ресурс]. Отдел религиозного образования и катехизации Московского патриархата. – Режим доступа: www.ortodox.donbass.com/obrasovanye/koncepcya_doshk_vosp.doc
5. *Науменко Т. І.* Організація освітньо-виховного простору для дітей раннього віку. – Вісник Прикарпатського національного університету. – Педагогіка. – 2010. – Вип. XXXIII. – С. 21–25.
6. *Науменко Т. І.* Развитие речи детей раннего возраста: Монография // Наук. шк. акад. Алли Богущ. / Сост. и общ. ред. А. М. Богущ. – К.: Изд. дом “Слово”, 2009. – С. 168–174.
7. *Педагогічний словник* / За ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка – К.: Пед. думка, 2001. – 514 с.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ УСТАНОВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 62–68

Нині бібліотеки все активніше впроваджують і використовують електронні та телекомунікаційні технології, прагнучи поступового перетворення на бібліотечно-інформаційні центри (БІЦ) для суспільства і передусім для освітньої і наукової спільноти. Активне освоєння бібліотеками інформаційного ринку, просування власної висококонкурентної продукції і послуг сприяє розвитку співробітництва між бібліотечно-інформаційними установами і взаємообміну інформацією і знаннями в інтересах користувачів.

Проте, зміни в бібліотеках є складним процесом з огляду на вибір нових пріоритетів, адаптації до ринкового середовища, прийняття нової моделі функціонування, освоєння нетрадиційних технологій соціальної та економічної взаємодії, становлення в ролі суб'єкта господарювання – виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Саме управління бібліотекою – це та реальна і дієва сила, яка здатна розв'язати існуючий соціально-еко-

номічний комплекс проблем, переорієнтувати та визначити цілі і стратегії, забезпечити необхідні умови життєдіяльності і розвитку бібліотек.

Насамперед йдеться про впровадження нових сучасних технологій у роботу бібліотек, надання сучасних освітньо-інформаційних послуг, посилення рівня обслуговування шляхом вивчення потреб відповідних груп користувачів, але все це можливо за умови виваженої управлінської політики бібліотеки. Проблема вибору нових управлінських механізмів та стратегій для бібліотечно-інформаційних установ є *актуальною* і вимагає організаційного підходу, технологічної та економічної підтримки.

Визначимо стратегічно важливі напрями в управлінні бібліотекою, зумовлені потребами представників освітньої та наукової спільноти та проблемами інформатизації суспільства.

Проблеми інформаційної підтримки освіти і науки, забезпечення якості освітньо-інформаційних послуг розглядалися багатьма вітчиз-

няними та зарубіжними науковцями, серед яких: Н. Андрєєва, Т. Жулід, К. Колін, Е. Коротов, Л. Петрова, А. Чачко, Т. Ярошенко та ін.

Саме поняття “якість освіти” слід розуміти як комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично-ефективне формування компетентності та професійної свідомості, серед яких: якість потенціалу досягнення мети освіти, якість процесу формування професіоналізму та якість результату освіти.

Якість потенціалу виражається в таких характеристиках, як: якість мети освіти, якість освітнього стандарту, якість освітньої програми, якість матеріально-технічної бази освітнього процесу, якість викладацького складу, якість учнів, якість інформаційно-методичної бази.

Якість результату освіти слід розглядати як усвідомлення професіоналізму, розпізнавання та реалізацію індивідуальних здібностей та особливостей, працевлаштування, кар’єра та зарплата, оволодіння методологією самоосвіти, знання, практичні навички [6].

У контексті сучасної якісної освіти актуальними стають питання щодо впровадження концепції навчання впродовж життя (*Lifelong Learning* – LLL), яке фокусується на таких аспектах, як: потреби і права людей на навчання впродовж життя; формування комплексного підходу між формальним і неформальним контекстами навчання; адекватне фінансування для обох зазначених видів навчання; охоплення освітнім процесом усіх людей, починаючи з наймолодших і закінчуючи найстарі-

шими; пошук демократичних шляхів доступу до навчання.

В Європейському Союзі навчання впродовж життя покликане сприяти становленню “суспільства, заснованого на знаннях”, суспільства світового класу, конкурентоспроможного, динамічного і такого, що долає соціальне відчуження [9].

Підвищенню адекватності та якості освіти сприяють: упровадження в освітню діяльність сучасних інформаційних технологій; розширення інформаційних зв’язків між учасниками процесу; інтенсивність і масштабність міжнародного обміну інформацією. Вони стають каталізаторами інтеграційних процесів в освіті.

Забезпечення якості вищої освіти має міжнародний вимір. Оцінюючи якість, слід враховувати цілі і призначення навчальних закладів, їх програми, а також ті знання, які вони надають споживачу. Знання є універсальною частиною людського спадку. Проте, доступ до нього не завжди є легким, оскільки знання постійно розвиваються і поновлюються технології його здобуття. Значний вплив на якість освіти має інформатизаційний аспект, оскільки інформація та доступ до неї є ключем до здобуття знань, а якісна інформація – якісних знань.

На сьогодні інформація визнана більшістю спеціалістів як глобальна світова тенденція. Вона стосується всіх країн і характеризує процес переходу від індустріального суспільства до інформаційного, тобто такого, де більшість працездатного населення зайняте у сфері створення, розподілення та обміну інформацією, а ко-

жен член суспільства може отримати необхідний інформаційний продукт чи послугу в будь-якому місці і в будь-який час.

В Україні нині проголошено міжнародно-визнаний принцип загальнодоступності інформації, в основі якого – право громадянина на доступ і вільне користування інформацією у будь-якій бібліотеці будь-якої країни, незалежно від місця проживання [1; 2].

Однією з важливих гуманітарних стратегій є підвищення рівня інформаційної комунікабельності суспільства, найголовніші ознаки якого виявляються у наступному:

- зростає інтенсивність інформаційних комунікацій у суспільстві на рівні людей, регіонів, країн, континентів;
- істотно зростає інтенсивність міжнародних зв'язків, економічного, наукового, освітнього, культурного співробітництва;
- розвивається новий етап міжнародного розподілу праці та зайнятості населення.

Внаслідок утвердження критеріїв освіти протягом усього життя (безперервної освіти), а також упровадження інформатизаційного процесу *істотно змінюються функції багатьох бібліотек*, що безпосередньо включаються до виконання освітніх завдань, допомагають своїм користувачам адаптуватися в інформаційному суспільстві [10].

Отже, головними і найактивнішими чинниками змін в організації діяльності бібліотечно-інформаційних центрів є інформатизаційна політика і перехід до ринкових умов господарювання. Саме вони визначають

процеси перетворення і подальшого розвитку, зумовлюють необхідність вибору нових цілей і нової стратегії сучасної бібліотеки.

Проте слід відзначити, що нині потреби користувачів, зокрема молоді та науковців, в отриманні інформації значно ширші, ніж те, що здатна надати бібліотека. Завершеної моделі бібліотеки, здатної повною мірою задовольняти всі інформаційні потреби своїх користувачів, не існує. Навіть ті, що мають значні власні фонди, втрачають роль головних інформаційних центрів для своїх читачів. Одна з головних причин – вузька функціональна спрямованість.

Тому перетворення основних засад діяльності бібліотек на засади бібліотечно-інформаційних центрів має відбуватися по типу трансформації, тобто поступових, фрагментарних, часткових змін, які охоплюють більшу частину бібліотеки або основні її елементи [10]. Процеси трансформації бібліотеки істотно змінили практично всі аспекти її діяльності:

- ідеологічно-світоглядний (відмова від місії ідеологічного закладу і сприйняття цивілізаційної, гуманістичної місії та інформаційно-освітніх пріоритетів);
- фінансово-економічний (скорочення бюджетного фінансування, пошук і залучення додаткової фінансової підтримки, впровадження ринкових засад в організацію обслуговування користувачів, поява можливостей комерційної діяльності);
- адміністративно-правовий (відмова від адміністративно-командних методів, зростання

ролі регіональних повноважень, становлення бібліотеки як суб'єкта господарської діяльності і суб'єкта права, прийняття нових норм права, правовідносин та актів реалізації цих прав);

- техніко-технологічний (широке впровадження нових технічних засобів й інформаційних технологій).

Щодо сучасного розвитку бібліотечно-інформаційних центрів, то тут провідну роль відіграють саме бібліотеки вищих навчальних закладів, оскільки їх діяльність безпосередньо пов'язана з інформаційним забезпеченням навчального та наукового процесів. Проте, не слід виключати з цього процесу публічні бібліотеки, які відіграють важливу роль в інформатизації суспільства загалом і освіти зокрема. Участь бібліотеки в інформатизаційних процесах у суспільстві є логічною і цілком обґрунтованою. Пріоритетним напрямом процесу інформатизації суспільства є забезпечення його учасників теорією і практикою використання інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію поставленої мети.

Завдання БІЦ щодо забезпечення якості освіти і науки полягають в організації інформаційного середовища відповідно до вимог часу, з урахуванням можливостей та перспектив розвитку як самої бібліотеки, так і суспільства в цілому. Створити умови суспільству, де кожна людина матиме не тільки вільний доступ до інформаційного середовища, а й знання для захисту свого інформаційного простору від забруднення неякісною ін-

формацією, розуміти, що таке інформація і як вона впливає на людину.

Зважаючи на сучасний стан та розвиток інформатизаційного процесу, можна виокремити два основні напрями: матеріально-технічний (використання засобів інформатики й інформаційних технологій); змістовий (формування нового змісту освітньо-наукового процесу).

Матеріально-технічний напрям інформатизації нерозривно пов'язаний з використанням засобів інформатики як високотехнічного інструменту; інформаційною підтримкою освітнього процесу необхідними базами даних, що зберігаються в автоматизованих інформаційних системах та звичайних бібліотеках, архівах та інших джерелах інформації тощо.

Формування нового змісту в освітньому та науковому процесах пов'язано з розвитком нових освітніх інформаційних послуг, зокрема системи і засобів дистанційної освіти, підвищенням кваліфікації без відриву від виробництва, забезпеченням розширеного доступу до інформації тощо.

Діяльність БІЦ пов'язана з організацією наочної та масової роботи щодо роз'яснення основних положень Болонського процесу, наданням інформаційної підтримки науковому та навчальному процесам, ознайомлення з аналітичними матеріалами науковців щодо позитивних та негативних сторін європейського рівня знань, які висвітлюються в російських та українських періодичних виданнях.

Визначаючи *стратегічно важливі завдання* в управлінні діяльністю та розвитком сучасних бібліотечно-

інформаційних центрів з урахуванням освітньо-інформаційних потреб користувачів, зазначимо кілька аспектів, зумовлених упровадженням інформаційних технологій:

- формування інформаційної культури користувачів;
- формування механізмів сучасного інформаційного забезпечення;
- створення можливості доступу до електронних ресурсів бібліотек України і світу;
- створення проблемно-орієнтованого інформаційного продукту;
- створення корпоративних бібліотечних мереж;
- формування та розвиток високопрофесійного колективу, здатного працювати в нових умовах тощо.

Питання інформаційної культури є актуальним і стратегічно важливим, зокрема, тому, що доступними стали численні джерела важливої інформації, яку необхідно швидко опановувати і розумно й зважено використовувати в роботі [4].

Інформаційна культура – це не стільки технічні навички, скільки вміння думати. Мало знати “як знайти” інформацію, слід усвідомлювати “для чого (!) її шукати і “чому” саме цю інформацію [7].

Існує прямий зв'язок між інформаційною культурою і результатами діяльності освітнього співтовариства. Нова модель активного й інтегрованого навчання, заснована на інформаційних ресурсах реального світу, змушує пильнувати знання й уміння, що входять у сферу інформаційної культури.

Здійснення бібліотекою інформаційного забезпечення процесів освіти і науки передбачає два взаємозалежних напрями: використання внутрішніх ресурсів; використання віддалених зовнішніх ресурсів.

До внутрішніх ресурсів бібліотеки належить довідково-бібліографічний апарат, який пропонує читачам розгалужену систему традиційних каталогів і картотек та електронні пошукові системи; бібліотечні фонди і можливість їх поповнення через видавничі та торговельні пункти.

Використання зовнішніх ресурсів передбачає введення в інформаційно-бібліографічну діяльність бібліотеки всього різноманіття Інтернету. Застосування можливостей всесвітньої мережі означає використання бібліотекою віртуального довідково-бібліографічного апарату й одержання доступу до повнотекстових баз даних.

Найефективнішими в інформаційному забезпеченні процесів освіти і науки віддаленими джерелами інформації є звернення до електронних каталогів інших бібліотек, кількість яких в інформаційному просторі постійно збільшується.

Доступ до електронних каталогів бібліотек України і світу, що останнім часом здійснюється за допомогою традиційних WEB-інтерфейсів, дає можливість знайомитися із всесвітнім бібліографічним репертуаром книг, виконувати розширений пошук літератури заданої тематики.

Стратегічно важливою є концепція створення проблемно-орієнтованого інформаційного продукту, що базується на інформаційному забезпеченні всіх етапів науково-

дослідного процесу: визначення проблеми, відбір даних, детальне вивчення проблеми, пропонування можливих напрямів її вирішення, висунення гіпотези, аналіз одержаних результатів, визначення перспективних напрямів подальшого дослідження [5].

Сучасні бібліотечно-інформаційні центри реалізують власні нові можливості в умовах розширення кооперації у бібліотечній сфері щодо вирішення глобального завдання з удосконалення доступу до інформаційних ресурсів суспільства. Принцип міжнародної бібліотечної кооперації є найважливішим у сучасному інформаційно-бібліотечному просторі.

Тенденції об'єднання бібліотечно-бібліографічних ресурсів з метою спільного їх використання спостерігалися у світовому інформаційно-бібліотечному співтоваристві з 90-х років. Нині такі об'єднання набули суттєвого значення і називаються корпоративними бібліотечними мережами, розвиток яких є важливою стратегічною складовою процесу управління сучасними БІЦ.

Основні шляхи та форми міжнародного бібліотечного співробітництва мають відбивати пріоритетні напрями розвитку окремих бібліотек і водночас передбачати обов'язкові ділянки взаємодії, такі як: міжнародний книгообмін, спільне ведення єдиного (зведеного) електронного каталогу бібліотек-учасниць та інших зведених електронних баз даних; спільний розвиток бібліотечних фондів; спільне довідково-бібліографічне обслуговування, зокрема пошук інформації; забезпечення доступу всіх

бібліотек-учасниць до міжнародних баз даних та електронних каталогів, інших електронних продуктів та послуг; спільний обмін професійним досвідом, організація семінарів, дискусій, відеоконференцій на базі сучасних інформаційних технологій, дистанційного навчання та спілкування.

Першочерговими стають проблеми адаптації до всезростаючого потоку інформації, вільного орієнтування в інформаційних масивах й уміння використовувати у своїй роботі всі наявні ресурси.

Звісно, прагнення сучасних бібліотек до світових стандартів якості інформаційних послуг вимагає нових підходів до управління і фінансування їх діяльності. Пріоритетними завданнями розвитку БІЦ нині є такі:

- удосконалення структури і форм зберігання документного фонду;
- прискорення процесу його накопичення та змістовне збагачення за допомогою використання нових інформаційних технологій;
- активний пошук додаткових джерел фінансування й упродовження договірно-партнерських відносин;
- організація ефективної системи створення необхідних сучасному користувачеві бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг та поєднання в них якісних і вартісно-цінових параметрів з підтримкою й стимулюванням споживацького попиту.

У підсумку варто зазначити, що нині бібліотека зможе забезпечити

сучасні потреби не лише за умови комплексної автоматизації технологічних процесів своєї діяльності: ведення каталогів, обробка нових надходжень, реєстрація читачьких запитів тощо, а й створення нових інформаційних продуктів. Розробка програми, яка враховувала б усі потреби користувача, являє собою інтегровану систему, в якій основне місце має приділятися читачу, створенню комплексу послуг для задоволення його інформаційних запитів.

Реалізація цих завдань сприятиме конкурентоспроможності бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг на інформаційному ринку України та відкриє нові можливості для динамічного й ефективного соціально-економічного розвитку бібліотеки як суб'єкта господарювання [8].

Новітні інформаційні технології принципово розширюють можливості сучасних бібліотечно-інформаційних центрів, урізноманітнюють ринок освітніх та інформаційних послуг, формують нові якості.

Література

1. Закон України "Про внесення змін до Закону України про бібліотеки і бібліотечну справу" від 16.03.2000 №1561-III // Зб. Законів України. – 2000. – Т. 20. – С. 378–390.
2. Закон України "Про інформацію" від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Зб. Законів України. – К., 1996. – Т. 4. – С. 72–88.
3. Андреева Н. Е. Эволюция менеджмента как основа формирования

концепции управления информационной деятельностью библиотек // Библиотечное дело-2001: российские библиотеки в мировом информационном и интеллектуальном пространстве: Матер. шестой междунар. науч. конф. (Москва 26–27 апреля 2001 г.) / МГУКИ. – М., 2001.

4. Грабар Н. Від духовності до інформаційної культури // Вісн. Книж. палати. – 2002. – № 1. – С. 26.
5. Жулід Т. Г. Комп'ютерні технології в інформаційному забезпеченні наукового дослідження // Бібліотека. – 1999. – № 10. – С. 28–30.
6. Коротков Е. Концепція якості освіти [Електронний ресурс] // Підруч. для директора. – 2006. – № 7. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/144
7. Медведева Е. К професіоналізму через виховання інформаційної культурою // Новий колегіум. – 2000. – № 3. – С. 64.
8. Петрова Л. Г. Основні підходи до управління сучасною бібліотекою в ринкових умовах // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні: Зб. наук. пр. – 2000. – Вип. 2. – С. 79–85.
9. Степко М. Ф. Болонський процес і навчання впродовж життя: Монографія / М. Ф. Степко, Б. В. Клименко, Л. Л. Товажнянський. – Х. : НТУ "ХПІ", 2004. – 112 с.
10. Чачко А. С. Развивающаяся библиотека в информационном обществе: Науч.-метод. пособие. – К., 2004. – 88 с.
11. Ярошенко Т. Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України // Бібліотечний вісник. – 2006. – №5. – С. 17–22.

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ: ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І СУЧАСНА ОСВІТА

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 69–70

Сучасні інформаційні технології виступають вже не стільки інструментами, доповнюючи систему освіти і функціонування науково-освітнього знання, а й імперативом встановлення нового порядку знань і його інституційних структур. Виділяють кілька ключових трендів, які є частиною теорії віртуального простору і віртуальної комунікації, що дестабілізує розподіл статусів і соціальну структуру в цілому:

1. Суспільний розвиток виступає переходом від порядку факту до актуальності порядку, який формується на фікціях і дієвій присутності речей відсутніх.

2. Телекомунікація звільняє виробництво і передачу тексту від “місця”, як специфічної форми організації соціального простору, більше того, робить саму прихильність до “місця” безглуздою.

3. Заміна місця на точку зору породжує специфічну розумову позицію, яку можна було б, зважаючи на А. Вебера і К. Манхейма, назвати позицією вільного інтелектуала, якби вона володіла, крім незалежності, стійкістю і відтворюваністю обґрунтованої думки. Внаслідок чого осві-

та перетворюється на безкінечну подорож по сайтах.

Подібні оцінки внутрішньо ґрунтуються на введеному М. Маклюєном розрізненні усної, письмової та електронної культур як історично послідовних типів масової комунікації. Ця відмінність набуває в теоріях віртуальної комунікації вирішального значення унаслідок того, що в них бачать зміну структури і умов, які лежать в основі символічного обміну: 1) електронні засоби спілкування збіднюють контекст (сенси), водночас створюючи нові мовні ситуації; 2) електронні засоби комунікації насамперед монологічні (одне комунікативне поле передає інформацію, усі інші отримують її); 3) “монологічна бесконтекстність мови” засобів комунікації є самореферентною.

Менш радикальні оцінки передбачають, що інформаційна революція вже завершилася настільки, наскільки завершилося формування стандартних зразків організації знання, передусім гіпертексту — зв'язку, що перетворює твір на фрагмент універсального інформаційного простору. Цей процес обумовлений передусім кумулятивним розгортан-

ням епістеми і спадкоємністю раціонального міркування, а також універсалізацією наукового етосу — професійних норм, що сформувалися в середовищі “виробників знання”. Наука й освіта перетворюються, таким чином, у певний тип соціальної дії, і університетське співтовариство розглядається як співтовариство інтерактивне й інтерпретативне, виробляючи текст, відносно незалежний від зовнішніх завдань, що стоять перед наукою. Домінування у віртуальному просторі усної мови пов’язане із зміною структурно-функціональних характеристик тексту, призначеного для використання в освіті. У зв’язку з цим виникає і нова форма підручника. Він перестає бути письмовим настільки, наскільки втрачає орієнтацію на норму, орієнтацію, що підтримується інститутами контролю, насамперед журналами як “гейткіперами” знання на передньому краю науки.

Можна спробувати визначити труднощі цього становлення і доволі частої активної і пасивної опозиції, наприклад, мережної освіти з боку академічного персоналу:

1. Після того, як нова технологія представлена, при всій зручності її противники стверджують, що її важко розвивати й продавати.
2. Ентузіасти, багато з яких — це молодь, захоплюються новою технологією і просувають її.

3. Головні експерти з існуючої технології засуджують нову технологію. Вони вважають, що нова технологія не може бути настільки ж гарна як та, яку вона замінює.

4. Незважаючи на несхвалення експертів, існує високий споживчий попит на нову технологію.

5. Ринкові сили починають переважати над думкою експертів, і нова технологія врешті-решт домінує.

Відомо, що мережна освіта в США знаходиться приблизно між 3 і 4-м визначенням. Багато експертів — в основному професори престижних університетів і коледжів — передбачають, що зручна мережна освіта не може бути настільки ж гарною, як стандартна схема “лицем до лиця”. Проте високий студентський запит на мережну освіту спричинив її зростання в США та починає свій розвиток в освітянському просторі України.

Отже, становлення мережної освіти пов’язане з вирішенням як внутрішніх проблем (інший зміст освіти, його організація, забезпечення), так і питань взаємозв’язку і взаємодії — з інноваційним рухом і неординарними соціокультурними явищами, з одного боку, і масовою сучасною педагогічною практикою, з другого.

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ СТРАН БЛИЖНЕГО ВОСТОКА (ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ)

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 71–73

Активный характер носят украинско-российско-арабские научные контакты. Одной из их форм являются совместные конференции, в ходе которых осуществляется обмен мнениями по широкому кругу вопросов, в том числе по проблематике отношений Украины и России со странами Ближнего Востока и Магриба. Одним из первых мероприятий такого рода стал организованный Росзарубежцентром и РАМС в Каире в 1999 г. форум “Украина, Россия и арабские страны: совместный вклад в строительство многополярного мира”. Другой важной сферой обмена мнениями является межкультурное взаимодействие. Данная тематика обсуждалась, в частности, на таких конференциях, как “Диалог культур: опыт России и левантского Востока”, проходившей в 2001 г. в ливанском Триполи под патронажем Организации объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры и Министерства культуры Ливана, “Российско-арабский диалог в ХХІ веке”, устроенных в 2003 г. в Тунисе и в 2005 г. в Казани Институтом востоковедения РАН и Арабской

организацией по вопросам образования, культуры и науки, “Культурные традиции Египта и Востока: от древности к глобализации”, проведенной в 2008 г. в Каире ИВ РАН и Египетско-российским университетом. Организуются также встречи для обсуждения тех или иных конкретных аспектов российско-арабского сотрудничества. В качестве примера можно провести состоявшиеся в Тунисе семинары “Использование атомной энергии в мирных целях”, “Возобновляемые источники энергии”, “Биологическая защита растений и мелиорация засоленных земель”.

Заметная роль в двусторонних связях принадлежит ассоциациям выпускников советских и российских, украинских вузов, которые окончили десятки тысяч арабских студентов. Многие из них обзавелись во время учебы семьями и вернулись в свои страны с женами и детьми. Почти все они сохраняют самые лучшие воспоминания об Украине и о России, даже если они учились в других советских республиках, а их супруги нередко считают себя русскими вне зависимости

от их гражданства и национальности. В настоящее время многие из выпускников занимают высокие посты в университетах и исследовательских центрах, экономике, а также в госаппарате стран Магриба и Магриба. По словам З. Джаби, выпускники “хорошо представляют себе особенности менталитета русских людей, в эмоциональном плане более близких народам Востока, чем народы Запада”, способствуют распространению в арабском мире симпатий к нашей стране, любви к российской культуре, интереса к русскому языку [5].

Общества, объединяющие выпускников, действуют в нескольких государствах региона, в том числе в Египте, где насчитывается 10 тыс. бывших советских и российских студентов [3]. В 2001 г. там была учреждена Египетская ассоциация выпускников вузов России и других стран СНГ, которые, по оценке самих египтян, продолжают рассматривать себя как “представителей передовых советских научных школ” [1]. Ассоциация поддерживает тесные связи с РЦНК в Каире и Александрии, организует при их содействии семинары для ознакомления с достижениями российской науки и промышленности, встречи египетских и российских экспертов и бизнесменов и т. п. Периодически проводятся всеарабские встречи выпускников советских и российских университетов и институтов.

Украинско-российско-арабские культурные связи осуществляются также на уровне регионов. Обращает на себя внимание, что интерес к их налаживанию проявляют не

только российские мусульманские автономии. Так, в Петрозаводске с 2001 г. функционирует Общество карельско-арабской дружбы, ставящее своей целью ознакомить жителей республики с традициями, обычаями, культурой, архитектурой, религиями арабских народов [4].

На фоне сложностей, с которыми сталкивается торгово-экономическое, а в какой-то мере и военнотехническое сотрудничество России со странами Ближнего Востока и Северной Африки, культурные и научные связи остаются той сферой, где нам в немалой степени удастся сохранять свои позиции. При этом особенностью отношений в данной сфере является то, что она в меньшей степени, чем другие, подвержена воздействию конъюнктуры. Одно из свидетельств тому — выкладки профессора М. ат-Тауфик, опросившей в 1991–2003 гг. 2 тыс. студентов Раббатского университета им. Мухаммеда V. По ее данным, тогда наблюдалось резкое падение престижа России — у 42 % опрошенных она ассоциировалась в первую очередь с нищетой, преступностью, алкоголизмом, но при этом 53 % продолжали ценить русскую литературу, театр, российское искусство в целом.

Вместе с тем, приходится констатировать, что научные и, особенно, культурные связи с арабским миром сейчас менее интенсивны, чем в советские времена. Как представляется, для их наращивания было бы, в том числе, желательно:

- обеспечить в требуемых объемах государственное финансирование наших культурных и научных контактов;

- наладить централизованный, систематический перевод на арабский язык трудов российских арабистов, которые по своему качеству не уступают — а нередко и превосходят — работы европейских и американских исследователей, но при этом остаются из-за языкового барьера малоизвестными в странах Ближнего Востока и Магриба;
- регулярно (а не время от времени) проводить в Киеве и Москве встречи представителей ассоциаций выпускников советских и российских вузов;
- предусмотреть систематическое направление в РЦНК украинской, российской научно-технической литературы с тем, чтобы удовлетворить потребности в ней выпускников;
- увеличить существенно сократившиеся в последнее время квоты приема на госстипендии студентов из арабских стран;
- оказывать государственную поддержку участию российских музыкальных коллективов в крупных музыкальных фестивалях, проводящихся на Ближнем Востоке и в Северной

Африке (надежды на финансирование их поездок частными структурами не оправдались);

- возобновить оправдавшую себя практику сотрудничества между российскими и арабскими городами-побратимами.

Естественно, все это потребует затрат финансовых средств (впрочем, не столь уж значительных). Вместе с тем, стремление к экономии в сфере культурного и научного сотрудничества может обернуться в последующем невосполнимыми внешнеполитическими издержками [2].

Литература

1. *Украина — Египет. Дипломатическое досье* // Политика и время. — 1994. — № 10. — С. 93–95.
2. *Рябов Г. П.* Глобальное образование и проблемы межкультурной коммуникации. — М.: Весь мир, 2003. — 234 с.
3. *Панова М. А.* Русские в Тунисе. Судьба эмиграции “первой волны”. — М.: Гранд, 2008, — 159 с.
4. *Абдулатипов Р. Г., Воробьев С. А.* Очерки практической арабистики. — М.: Артемида, 2006. — 210 с.
5. *Джабб. З.* Россия и Арабский Восток // Архипелаг в океане. — М., 2001. — 115 с.

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 74–77

Тенденції освіти в сучасних суспільно-політичних та економічних умовах України полягають у посиленні вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі, в розвитку комунікативних здібностей людини, формуванні потреби постійного підвищення професійної кваліфікації та професійної мобільності, а також вихованні людини культури, беручи за основу загальнолюдські цінності. У зв'язку з цим постає питання про залучення людини XXI ст. до світової культури, про наближення її культурного рівня до європейського стандарту, про володіння кількома іноземними мовами, що, у свою чергу, вимагає формування мовної особистості, її реальних комунікативно-пізнавальних і культурних компетенцій, які утворюють основу системи навчання. Розширення міжнародних зв'язків, включення нашої країни у світову цивілізацію зумовили зростання ролі іноземної мови у житті суспільства і в професійній діяльності сучасного фахівця. На сьогодні іноземна мова

є об'єктивним засобом не тільки міжособистісного, а й міжнаціонального, міждержавного, міжнародного спілкування [3, 112].

Для сучасного фахівця володіння іноземною мовою стає однією з умов його професійної компетентності. Іноземна мова дає йому можливість продуктивно спілкуватися в іншомовному середовищі, долучитися до новітньої професійної інформації й до інформаційного простору в цілому. Нині для фахівця іноземна мова стає засобом спілкування в іншомовному середовищі й суттєвим фактором професійно-особистісного розвитку, саморозвитку і професійно-творчої самореалізації, визначаючи ступінь його професійної мобільності та продуктивності.

У нормативно-правових документах (Закон України “Про вищу освіту”; Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”); Національна доктрина розвитку освіти України; наказ Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Плану дій щодо забез-

печення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство” та ін.) наголошується на необхідність удосконалення мовної освіти на всіх рівнях її організації, визначені основні завдання й орієнтири її відновлення, серед яких відзначено: соціокультурний підхід до організації мовної освіти; пріоритет взаємозв’язку мови і культури серед усього іншомовного інформування; максимальний розвиток особистості із широким спектром іншомовних компетенцій [2, 27].

Істотна роль у реалізації зазначених завдань належить викладачеві іноземної мови, який повинен вільно орієнтуватися в полікультурному світі, розуміти його цінності й зміст, втілювати їх у гідних зразках цивілізованої поведінки в навчальному процесі, а також у процесі взаємодії з представниками професійного співтовариства як у нашій країні, так і на міжнародному рівні.

Разом з тим, аналіз сучасної освітньої практики свідчить про те, що рівень іншомовної комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів не відповідає сучасним вимогам: при достатньо високому рівні лінгвістичної компетентності рівень соціокультурної та інтерсоціальної компетентності залишається низьким, тому значна частина випускників зазнає значних труднощів в іншомовній комунікації міжкультурного й міжособистісного характеру.

Варто зазначити, що загальнотеоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців розкриваються в дослідженнях О. Абдулліної, С. Вершлов-

ського, Ф. Гоноболіна, С. Єлканова, В. Загвязинського, І. Ісаєва, Т. Клімової, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, А. Щербакова та ін. У працях М. Боліної, О. Нікітіної, В. Сафонової, І. Халєєвої та ін. розкрито методологічні основи становлення й розвитку професійної компетентності в галузі іншомовної культури майбутніх фахівців, проаналізовано зміст і умови розвитку окремих її складових – психологічної, методичної, педагогічної, комунікативної, предметної. У дослідженнях останніх років активно розробляються проблеми вивчення іноземної мови з позицій соціокультурного підходу (Є. Верещагін, В. Костомаров, О. Лешер, В. Сафонова та ін.), формування мовної, країнознавчої, лінгвокраїнознавчої і міжкультурної компетенції майбутніх фахівців (Н. Гальськова, С. Колова, В. Комісаров, С. Тер-Мінасова, З. Кербарт-Орексона, Р. Мільруд, С. Муаран та ін.).

Зауважимо, що педагогічні науки ХХІ ст. відповідають високим вимогам, що зумовлено часом і суспільством. Ця відповідність продиктована нагальною потребою створення нової концепції гуманізації освіти в цілому й системи вищої освіти, зокрема, яка має будуватися з урахуванням спеціалізації ВНЗ, і головне, з урахуванням рівня підготовки і завдань розвитку саме духовного потенціалу особистості. Усвідомлення цієї проблеми в сучасних умовах зумовило розгляд сучасної освіти в контексті культури.

Розглядаючи діалогову концепцію культури як методологічну основу мовної освіти, підкреслено,

що в освітньому процесі мова й культура мають єдину цільову спрямованість на формування гуманітарного мислення, що відрізняється загальністю і рухом від людини до людини, тобто діалогічністю. Разом з тим, і в методиці викладання іноземних мов з'явилася низка праць, автори яких приділяють супутнім знанням особливу роль у процесі інтеграції культури в систему мовної освіти. Це було продиктовано стрімко зростаючими культурними, науковими й економічними контактами країн та їхніх народів, що неминуче висуває проблему “мови і культури” у ряд найважливіших мовознавчих і соціолінгвістичних проблем [4, 61].

Аналіз наукової літератури щодо зазначеної проблеми засвідчив, що багатозначність терміна “культура” не є чітким, змістовним і однозначним поняттям. Однак, зусилля багатьох учених наблизили нас до розуміння *культури* як сукупності всіх форм діяльності суб'єкта у світі, заснованої на системі настанов і приписів, цінностей і норм, зразків та ідеалів у діалозі з іншими культурами.

Безумовно, що процеси спілкування, комунікації відіграють надзвичайно важливу роль у житті людини. Тому не випадково процес спілкування, комунікації привертає увагу фахівців із різних галузей знань: філософії, психології, соціології, культурології, лінгвістики та ін. Найактивніше процеси спілкування почали вивчатися із другої половини ХХ ст.

У вітчизняній психологічній і соціологічній літературі спілкування й

комунікація розглядаються як схожі, але несинонімічні поняття.

Термін “комунікація”, що з'явився в науковій літературі на початку ХХ ст., використовується для визначення засобів зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу; процесу передачі інформації від людини до людини (обмін уявленнями, ідеями, установками, настроями, почуттями і т. п. у людському спілкуванні), а також передачі й обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на соціальні процеси [1, 18].

Спілкування ж розглядається як міжособистісна взаємодія людей у процесі обміну інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру. Серед основних функцій спілкування виокремлюють контактну, покликану задовольнити потребу людини в контакті з іншими людьми, і впливову, що виявляється в постійному прагненні людини певним чином впливати на свого партнера. Тому спілкування означає вплив, обмін думками, поглядами, а також погодження або потенційний чи реальний конфлікт.

Отже, комунікація і спілкування є найважливішою частиною людського життя і частиною культури. Підкреслюючи їх важливість, чимало дослідників прирівнюють культуру до комунікації. У цьому контексті актуалізується потреба в діалозі культур, формуванні навичок міжкультурної комунікації.

Зауважимо, що у вітчизняній теорії та методиці навчання іноземної мови інтеграція культури в процес навчання іноземної мови знайшла відображення у таких підходах:

культурологічному, соціокультурному, лінгвокультурологічному.

У дослідженні, яке ми проводимо близько п'яти років, акцентовано увагу саме на лінгвокультурологічному підході, як найефективнішому, спрямованому на формування й удосконалення навичок та вмінь здійснення міжкультурного спілкування шляхом вивчення іноземної мови як феномену культури.

При лінгвокультурологічному підході культура стає об'єктом пізнання, що відповідає психологічним особливостям процесу вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах, коли мова не сприймається як об'єкт пізнання і стає засобом одержання нової інформації про навіколишній світ.

Здатність до міжкультурної комунікації є результатом формування у студентів вторинної мовної свідомості за допомогою оволодіння іноземною мовою, що, на нашу думку, може бути досягнуте шляхом лінгвокультурологічного дослідження достатньо репрезентативних фрагментів культури. Лінгвокультурологічний підхід дає можливість відійти від спрощеного фактологічного, фрагментарного підходу і ознайомити студентів з певними аспектами культури, що допомагає сформувати у них достатньо повну картину іншомовної дійсності за допомогою дослідження як мовного, так і немовного змісту обраних для вивчення культурних сфер.

Включення студентів у міжкультурну комунікацію на основі активних та інтерактивних методів навчання пов'язане насамперед із наявністю реального виходу на іншу культуру і її представників. Саме тому, поряд з лінгвістичними знаннями й комплексом мовних навичок і вмінь, повинен бути визначений і комплекс активних та інтерактивних методів навчання, наявність яких дає можливість людині користуватися іноземною мовою як засобом спілкування та взаєморозуміння з носіями мови, яка вивчається, та їхньою культурою.

Література

1. *Вишневський О.* Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навч. посіб. – 3-тє вид. допов. і доопрац. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
2. *Донец П. Н.* К вопросу об исследовательской единице межкультурной коммуникации // *Вопр. языкознания.* – 2004. – № 6. – С. 94.
3. *Марковина И. Ю.* Новая культура и способы адаптации к ней: современные подходы к проблеме “культурного шока” // *Этнолингвистические аспекты преподавания иностранных языков.* – М., 1996. – С. 56–66.
4. *М'язова І. Ю.* Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня : спец. 09.00.03. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – С. 4.

В. С. ЕЙСМОНТ

д-р. філософії в галузі економіки

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ, ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 78–87

В економічній теорії та практиці широко вживаються такі поняття, як економічне зростання, економічний розвиток і розвиток економіки.

У розвитку макроекономічної системи необхідно розрізняти складову економічного зростання.

Російські вчені Л. Любімов і Н. Раннева вважають, що поняття економічного зростання нерозривно пов'язане із зростанням ВВП, а під економічним розвитком слід розуміти здатність економіки постійно підвищувати життєвий рівень населення і прогресивно змінювати структуру економіки [11]. Аналогічної думки дотримується і А. Борисов [3]. Л. Макаров констатує, що економічний розвиток – це процес структурних змін, і частіше за все визначається зростанням доходів на душу населення. Однак зростання доходів населення – лише один з багатьох факторів розвитку економіки. У процесі розвитку змінюються не лише структура системи (склад і зв'язки), а й відносини між компонентами системи, а також механізм

функціонування регіональної економіки, і таким чином зміна структури економіки є одним з результатів економічного розвитку. Він зазначає, що з точки зору системного підходу розвиток економіки являє собою глибоку якісну зміну її складу, зв'язків (тобто в цілому структури та функціонування [12, 20]. А. Азріліян вживає поняття “зростаюча економіка”, яке пов'язує із невід'ємною величиною чистого обсягу “приватних внутрішніх інвестицій” у капітал [2, 602]. Тут слід зазначити, що таке сполучення, щонайменше, некоректне. Економіка – це насамперед система. Тому до неї більш доречно застосовувати термін “розвиток”.

Українські вчені, наприклад, В. Базилевич та інші автори підручника “Економічна теорія: Політекономія”, вважають, що “... економічне зростання визначається з двох позицій: 1) як поступальний приріст ВВП, ВНП або національного доходу (НД) за рахунок збільшення обсягів використовуваних ресур-

сів і (або) кращого їх використання без порушення рівноваги в коротко-строкових періодах; 2) як реальний приріст ВВП (ВНП чи НД) на одну особу)” [9, 465].

Аналогічної думки дотримуються й автори економічного словника В. Коноплицький і Г. Філіна [10]. В Економічній енциклопедії за редакцією С. Мочерного економічне зростання визначається як “... збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах та послугах” і вважається критерієм економічного розвитку [6, 454]. Під економічним розвитком розуміються незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва, а під розвитком економіки – “...закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму [8, 283]. Тут постають питання: яких “кількісно-якісних змін” і в яку “досконалішу форму”? Тим більше що далі С. Мочерний трактує: “Кількісним вимірюванням цих процесів є відносна зміна макроекономічних показників у напрямі зростання протягом відносно тривалого періоду, наприклад кількох років” [8, 283].

Невизначеності, які існують у трактуванні понять “економічне зростання”, “економічний розвиток” і “розвиток економіки”, потребують уточнення принципів відмітних ознак (критеріїв), оскільки вони сукупно характеризують зміну стану макроекономічної системи.

З діалектичної точки зору макроекономічну систему в новий якісний

стан переводять кількісно-якісні зміни в усіх її підсистемах та елементах у міру їх накопичення. Однак визначити чітку межу між ними неможливо, оскільки процес переходу кількості в якість безперервний і кожний новий якісний стан одночасно має ознаки старого. У цьому виявляється діалектична єдність і суперечливість дискретності та безперервності економічних процесів. Постійна повторюваність кількісно-якісних змін підсистем і елементів у кожній новій якості макроекономічної системи обумовлює закономірний циклічний характер зміни її стану.

Існування циклів із відносно стійкими періодами дає змогу деяким ученим визначати їх як економічні коливання, яким властиві стани економічного підйому і спаду. На думку А. Борисова, економічний підйом характеризується зростанням виробництва, підвищенням його ефективності, пожвавленням економічної діяльності в різних сферах, підвищенням рівня життя [3, 861], спад – навпаки. Явище різкого підйому відповідає поняттю економічного буму, а глибокого спаду – економічної кризи. Втім, це фази економічних коливань, що обумовлює періодичність повторення криз. Очевидно, існує гранично припустимий рівень амплітуди коливань, стосовно якого слід розрізняти ці явища.

В економічній теорії розрізняють і нециклічні кризи, які не мають чітко вираженого періоду повторення. Наприклад, у підручнику “Економічна теорія: Політекономія” за редакцією В. Базилевича до них зараховують структурні кризи (нафтові,

сировинні, фінансові та екологічні). Автори підручника вважають, що вони “...є наслідком диспропорції між окремими сферами та галузями економіки; мають затяжний характер; часто не збігаються з циклічними кризами; впливають на циклічні кризи, спотворюючи традиційну картину циклічного розвитку” [9, 456]. Без сумніву, ці види криз нині мають місце і в Україні. Однак чи є вони наслідком тільки диспропорцій між окремими галузями економіки, або причина полягає все-таки в олігархічній макроекономічній системі, тобто у відповідних відносинах економічної власності, та залежить від структури власності на засоби виробництва? Тоді з марксистської точки зору вони циклічні.

В економічній літературі також зустрічається поняття трансформаційної кризи, що С. Мочерний трактує як “...багатогранне явище, в основі якого – специфічний глибокий спад економіки, зниження рівня та якості життя населення, зростання бідності, пов’язані з реформістськими, еволюційними перетвореннями економіки і переходом від однієї моделі господарського механізму до іншої або з революційними ліберально-демократичними перетвореннями і переходом від однієї соціально-економічної системи до іншої – із системною трансформацією” [8, 685]. При цьому він стверджує, що трансформаційна криза перебуває поза циклом і є відносно самостійним явищем. Питання спірне. Так, на думку В. Предборського, один лише перелік економічних криз, що залишили свій слід в історії розвитку країн із ринковою сис-

темою господарства, може переконати в тому, що це явища не випадкового характеру [13, 293]. Тим паче що процес поглиблення та виходу із трансформаційної кризи також має складову економічних коливань.

А. Гальчинський вважає, що “...методологією складних біфуркаційних перетворень не виключається можливість не тільки поступального, але і регресивного розвитку, не тільки розвитку від простого до більш складного, але і генерації простіших форм суспільної організації з більш складних. У даному випадку слід розрізняти поняття “зростання” (кількісне збільшення) і “розвиток” (якісні перетворення)” [4, 14]. Безперечно, в історії відомі окремі випадки регресу, але завдяки існуючій закономірності змін суспільно-економічних формацій можна стверджувати про прогресивний характер таких змін. Тому, на думку більшості вчених, будь-яка економіка є економікою розвитку. Тобто закономірність циклічного розвитку макроекономічної системи має прогресивний характер. Крім того, А. Гальчинський явище зростання пов’язує з кількісними, а розвитку – з якісними змінами в макроекономічній системі. Чи справді це так?

Кількісно процес постійного зростання результуючої складової коливань ВВП добре описується виробничими функціями в неокласичних моделях економічного зростання як результат взаємодії різних факторів виробництва. У неокейнсіанських моделях економічне зростання пояснюється з позицій збільшення споживання ВВП, також розглядаються відповідні

фактори споживання. Намагаючись об'єднати неокласичний і неокейнсіанський підходи, М. Тодаро розглядає такі критерії економічного зростання [17, 104]: постійне зростання національного продукту і відповідна здатність господарства задовольнити більш широке коло людських потреб; технічний прогрес, що є необхідною умовою зростання, але недостатньою; інституціональні, поведінкові й ідеологічні зміни, без яких нові технології не будуть ефективними; здатність регіону знаходити за його межами ринки збуту і джерела сировини. Незважаючи на трохи розпливчастий характер такого підходу, необхідно визнати, що економічне зростання обумовлюється відповідними факторами виробництва та споживання.

У неокласичних моделях економічного зростання основними факторами виробництва виступають капітал, праця та НТП. У свою чергу вони також є матеріальними елементами продуктивних сил і разом із результатами виробництва є об'єктами присвоєння в системі відносин економічної власності. У сукупності дані системи характеризують тип макроекономічної системи. Серед основних факторів виробництва особливу значущість має НТП, оскільки якісно змінює інші фактори виробництва, що сприяє розвитку технологічного способу виробництва. Це істотно збільшує зростання виробництва ВВП. Наприклад, в Економічній енциклопедії за редакцією С. Мочерного зазначається, що в розвинених капіталістичних країнах практично одна третина приросту ВВП забезпечується за рахунок НТП [6, 195].

В історичному аспекті визначають три етапи розвитку технологічного способу виробництва, які якісно відрізняються: доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний. Нині, як вважає С. Мочерний, капіталістична економіка України перебуває на індустріальному етапі розвитку, має залишки доіндустріального й елементи постіндустріального, який тільки зароджується [6, 468]. Тривалість переходу до нього залежить від рівня розвитку технологічного способу виробництва. Досвід Японії та Китаю свідчить, що цей шлях може бути відносно коротким і пов'язаним з інвестиціями в НТП, що приводить до інтенсифікації зростання виробництва. В іншому разі як результат кількісної зміни фактора “капітал” і фактора “праця” за рахунок накопичення ресурсів відбувається екстенсивне зростання виробництва.

З цієї точки зору в економічній теорії розрізняють два типи економічного зростання. Наприклад, у підручнику “Основи економічної теорії” за редакцією В. Предборського наведено такі їх визначення: “Екстенсивний тип економічного зростання – це розширення виробництва на основі кількісного збільшення його функціональних факторів при збереженні їх попередніх техніко-технологічних і кваліфікаційних параметрів. Це розширення виробництва за рахунок збільшення кількості тих самих засобів і предметів праці, робочої сили тієї самої кваліфікації при практично незмінних економічних відносинах. Інтенсивний тип економічного зростання – це розширення виробництва на

основі якісного поліпшення його функціонуючих факторів при вдосконаленні організаційно-економічних відносин виробництва” [13, 289]. Аналогічної думки дотримуються й автори навчального посібника “Політична економія” [15, 225]. Однак процес виробництва невід’ємний від процесу споживання його результатів, що залежить від потреб людини.

Розрізняють матеріальні та духовні потреби. У міру насичення матеріальних потреб на перше місце виходять духовні. З діалектичної точки зору необхідно розрізняти їх кількісну і якісну складову. Наприклад, щодо матеріальних потреб, то товари рівня 50-х років не можуть задовольнити людей у цей час. Тобто в результаті НТП відбувається якісне задоволення потреб. Це потребує відповідних інвестицій. У результаті від якісного споживання залежить якісний характер інвестицій. В іншому разі інвестуватиметься екстенсивне зростання виробництва, спрямоване на кількісне збільшення ресурсів. Це підтверджується результатами досліджень Р. Харрода, який розглядав вплив НТП у секторі економіки, що виробляє інвестиційні блага, і секторі споживчих благ [18].

Аналогічним чином можна розглядати духовні потреби. Тобто екстенсивне й інтенсивне зростання виробництва діалектично пов’язані з екстенсивним та інтенсивним зростанням споживання. Наприклад, у результаті виникаючих протиріч між екстенсивним зростанням виробництва й інтенсивно зростаючими потребами власне виробництво частково заміщується імпортом, що

перешкоджає розвитку внутрішнього ринку. Це відображає якісний аспект протиріч між виробництвом і споживанням. Як їх вирішення слід розглядати заміщення товарів власного виробництва імпортом. У результаті екстенсивне зростання виробництва перешкоджає розвитку власного виробництва.

Отже, екстенсивне й інтенсивне зростання виробництва та споживання відображають діалектичний взаємозв’язок цих сфер суспільного відтворення і є відповідними складовими екстенсивного й інтенсивного економічного зростання. Очевидно, у чистому вигляді екстенсивного зростання не може бути, оскільки через діалектичну єдність категорій “кількість” і “якість” екстенсивне й інтенсивне зростання взаємозалежні. Звідси випливає, що не можна пов’язувати поняття зростання тільки з кількісними змінами, а розвитку – з якісними, як це роблять окремі вчені. У деяких економіках дослідження можуть виявити відсутність інтенсивної складової, але це відбувається, коли позитивні результати інтенсифікації окремих виробництв перекриваються негативними результатами інших.

Тому С. Мочерний пропонує розрізняти переважно екстенсивний або переважно інтенсивний тип такого зростання [6, 455], де ознакою, яка розмежовує ці процеси, виступає НТП. На думку А. Борисова, ознака, на підставі якої формується оцінка якості економічного об’єкта, процесу, є його критерієм [3, 351]. Цієї думки дотримуються й деякі інші вчені [1; 2; 7; 14]. Таким чином, науково-технічний прогрес виступає

критерієм, що дає можливість розрізнити екстенсивну й інтенсивну складову, де екстенсивне економічне зростання є необхідною умовою, а інтенсивне економічне зростання – достатньою умовою економічного зростання.

Як вже було відзначено, економічне зростання С. Мочерним та іншими вченими розглядається як критерій економічного розвитку. З іншого боку, під економічним розвитком А. Азріліян і С. Мочерний розуміють прогресивний розвиток технологічного способу виробництва [2, 6], який являє собою спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових та особистісних факторів виробництва, комплексі техніко-технологічних відносин між речовими елементами продуктивних сил і системою техніко-економічних відносин [8, 623]. Розвиток технологічного способу виробництва припускає розвиток продуктивних сил, техніки, технології та організації виробництва. Якщо цей процес розглядати тільки з точки зору впливу НТП, то, повертаючись до проблеми синонімічності понять, економічний розвиток слід розглядати як інтенсивне економічне зростання. Однак при цьому ігнорується розвиток виробничих відносин як суспільної форми розвитку продуктивних сил, що властиво прихильникам “технократичного” напрямку інституціоналізму.

В економічній теорії, крім техніко-економічного поєднання безпосередніх виробників із засобами виробництва, розрізняють і соціально-економічне поєднання. У цьому випадку категорія “спосіб виробництва”

С. Мочерним трактується як єдність та взаємодія продуктивних сил та виробничих відносин (відносин економічної власності). Продуктивні сили – визначальна, динамічніша характеристика цього способу виробництва, його речовий зміст. Їх рівень, структура та особливості розвитку визначають відносини економічної власності, передусім власності на засоби виробництва. Відносини економічної власності є соціально-економічною формою розвитку продуктивних сил, менш динамічним аспектом суспільного способу виробництва. Водночас, вони активно впливають на розвиток продуктивних сил, прискорюють (якщо відповідають насамперед потребам, інтересам і цілям основної продуктивної сили – людини) або гальмують його [6, 455]. У результаті на розвиток технологічного способу виробництва впливає не тільки НТП, а й відносини економічної власності. У сукупності їх розвиток змінює технологічний спосіб виробництва.

Отже, поняття “економічний розвиток” ширше, ніж поняття “економічне зростання”. Тому саме розвиток технологічного способу виробництва є критерієм економічного розвитку, де економічне зростання є невід’ємною складовою та необхідною умовою цього процесу. Достатньою умовою виступає розвиток відносин економічної власності, але тільки в межах певного типу макроекономічної системи, оскільки її перехід у нову якість, досконалішу форму означатиме, за С. Мочерним, розвиток економіки.

Розвиток технологічного способу виробництва є необхідною умовою

розвитку продуктивних сил, які перебувають у суперечливій єдності з відносинами економічної власності. На думку С. Мочерного, їх процес діалектичної взаємодії (взаємообумовленості тощо), у результаті якої продуктивні сили поступово переростають межі окремих типів і форм власності, видозмінюють їх і зазнають водночас активного зворотного впливу, характеризує суспільний спосіб виробництва [6, 528].

Однак розвиток технологічного способу виробництва, як було відзначено вище, може і не змінювати суспільного способу виробництва або типу макроекономічної системи. Наприклад, розвиток капіталістичної системи, незважаючи на розвиток відносин економічної власності (від індивідуальної приватної власності на нижчій стадії до колективної форми власності на вищій стадії розвитку), не змінив капіталістичного способу виробництва. Отже, розвиток технологічного способу виробництва є необхідною, але недостатньою умовою розвитку економіки.

На вищій стадії розвитку капіталістичної системи діє закон соціалізації економіки як, за визначенням С. Мочерного, "...стадійний економічний закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між досягнутим рівнем розвитку технологічного способу виробництва, передусім продуктивних сил, зростаючим усуспільненням виробництва праці, з одного боку, та наростаючим підривом товарного виробництва, поступовим подоланням відчуженості найманих працівників від процесу праці, власності та економічної влади на мікрорівні

в розвинених країнах світу – з іншого, внаслідок чого відбувається еволюційне самозаперечення економічної системи капіталізму, що базується на експлуатації найманої праці" [6, 566]. Унаслідок дії закону соціалізації відбувається процес становлення нової, більш досконалої економічної системи.

Як вважає В. Гришкін, сучасна структура і механізм функціонування національної економіки виступають підґрунтям подання соціалізації економічної системи у вигляді блоку із соціалізації продуктивних сил, соціалізації виробничих відносин і соціалізації господарського механізму. Усі складові соціалізації економіки в реальній дійсності тісно пов'язані між собою і, більше того, перебувають у постійній взаємодії. Унаслідок цього заходи щодо здійснення процесу соціалізації економічної системи мають виходити з можливих наслідків соціалізації її окремих детермінант [5, 26]. Тобто у макроекономічній системі закон соціалізації економіки виявляється в усіх її структурних підсистемах і, насамперед, в системі відносин економічної власності. У результаті змінюється суспільний спосіб виробництва, і макроекономічна система переходить в інший, принципово новий якісний стан. Тобто відбувається розвиток економіки. Це дає змогу стверджувати, що соціалізація відносин економічної власності є критерієм і достатньою умовою розвитку економіки, де економічний розвиток виступає необхідною умовою та невід'ємною складовою зазначеного процесу.

Потрібно відмітити, що у процесі економічного розвитку й розвитку

економіки розвиваються і потреби суспільства, яке об'єктивно пов'язане з діалектичним розвитком продуктивних сил і відносин економічної власності. Інакше розвиток макроекономічної системи обмежувався б тільки процесом економічного зростання, де, як було відзначено вище, відбувається переважно матеріальне задоволення потреб суспільства за рахунок кількісного і якісного накопичення ресурсів і впливу НТП. Однак це кількісно-якісне зростання задоволення матеріальних потреб не може бути безкінечним. Обмеження випливають із діалектики відносин філософських категорій “матеріальне” і “духовне”. Справді, у міру задоволення матеріальних потреб на перше місце виходять духовні потреби суспільства, стримуючи їх кількісно-якісне зростання. У свою чергу, матеріальні потреби впливають на розвиток духовних потреб. При незадоволених “насущних” потребах ні про який духовний розвиток не може бути й мови.

Разом із тим діалектика розвитку відносин матеріальних і духовних потреб нерозривно пов'язана з розвитком макроекономічної системи, основу якої становить розвиток продуктивних сил і виробничих відносин. Для одного типу системи – це одні відносини, для другого – інші.

Таким чином, якщо процес економічного зростання нерозривно пов'язаний переважно з кількісно-якісним зростанням матеріальних потреб суспільства, то процеси економічного розвитку й розвитку економіки – з комплексним розвитком переважно духовних потреб. Тому

із процесом економічного зростання доцільно пов'язувати термін “зростаючі потреби”, а стосовно процесів економічного розвитку й розвитку економіки більш доречний термін “потреби, що розвиваються”. Зростаючі потреби є невід'ємною складовою потреб, що розвиваються.

Співвідношення розглянутих процесів зростання і розвитку зображено на рисунку, де критерії НТП, розвиток технологічного способу виробництва та соціалізація відносин економічної власності допомагають ідентифікувати, на якому етапі розвитку перебуває макроекономічна система.

Критерії та складові процесу розвитку економіки

Резюмуючи викладене, необхідно відзначити, що запропонований підхід до розмежування понять економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки не суперечить основним економічним законам і законам діалектики.

Оскільки запропонований підхід до розмежування понять зростання і розвитку є наслідком прояву в економіці закону переходу кількості в якість, а метою розвитку макроекономічної системи в остаточному підсумку є задоволення закономірно зростаючих потреб суспільства, насамперед за рахунок власного виробництва, то пропонуються такі визначення цих процесів:

- економічне зростання – це кількісно-якісне задоволення закономірно зростаючих суспільних потреб за рахунок зростання власного виробництва в результаті накопичення ресурсів і НТП у межах певного типу макроекономічної системи;
- економічний розвиток – це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, що закономірно розвиваються, за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва в межах певного типу макроекономічної системи;
- розвиток економіки – це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, що закономірно розвиваються, за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва та соціалізації відносин економічної власності, що переводить макроекономічну систему у принципово нову якість.

Процеси економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки можуть мати різну “векторну спрямованість”. Тому соціаль-

ні й економічні результати можуть бути достатньо суперечливими.

Отже економічне зростання, яке здійснюється у результаті кількісно-якісного накопичення ресурсів і впливу НТП, є не критерієм, як прийнято вважати, а складовою процесу економічного розвитку. Критерієм економічного розвитку виступає розвиток технологічного способу виробництва в рамках певного типу макроекономічної системи. На нього, як вважається в одних інституціональних концепціях, найбільше впливає НТП, у других – інституціональна система суспільства, у третіх – інституціональна система власності, соціалізація якої переводить макроекономічну систему у принципово нову якість. Тому соціалізація інституціональної системи власності є критерієм розвитку економіки, а економічний розвиток – складовою цього процесу.

Література

1. *Бойко В. В.* Економіка підприємств України: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Дніпропетровськ: Нац. гірнич акад. України, 2002. – 535 с.
2. *Большой экономический словарь* / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Ин-т новой эконом., 1997. – 864 с.
3. *Борисов А. Б.* Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2004. – 895 с.
4. *Гальчинський А.* Методологія складних систем // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 4–18.
5. *Гришкін В. О.* Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динамі-

- ки суспільства: Автореф. дис. д-ра екон. наук: спец. 08.02.03. – Дніпропетровський нац. ун-т.
6. *Економічна* енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
 7. *Економічна* енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 2. – 848 с.
 8. *Економічна* енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 3. – 952 с.
 9. *Економічна* теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 631 с.
 10. *Коноплицький В. А.* Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К.: КНТ, 2007. – 580 с.
 11. *Любимов Л. Л.* Основы экономических знаний / Л. Л. Любимов, Н. А. Раннева. – М.: Вита-Пресс, 2004. – 496 с.
 12. *Макаров Л. М.* Взаимосвязь факторов экономического роста в трансформируемой экономике России: Дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 / Л. М. Макаров; Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2004. – 161 с.
 13. *Маркс К.* Нищета философии // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т.4. – С. 65–185.
 14. *Основи економічної теорії* / За ред. В. А. Предборського. – К.: Кондор, 2002. – 621 с.
 15. *Поклонский Ф. Е.* Качество продукции и эффективность производства: Измерение, анализ, резервы / Ф. Е. Поклонский, Б. Т. Клияненко, В. К. Мухопадов. – К.: Наук. думка, 1993. – 153 с.
 16. *Політична* економія: Навч. посіб. / О. С. Степура, О. С. Єремєєв, Т. Ю. Пономарьова, М. О. Степура. – К.: Кондор, 2006. – 408 с.
 17. *Статистична* інформація // Офіц. веб-сайт Держ. комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 18. *Тодаро М. А.* Экономическое развитие / М. Тодаро. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 353 с.
 19. *Харрод Р. Ф.* К теории экономической динамики / Пер. с англ. И. К. Дашковского; Под. ред. Л. П. Куракова. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 114 с.

Т. О. КОСТЮК*д-р. філософії в галузі політології**Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В РАМКАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 88–92

Розвиток інтеграційних процесів на європейському континенті є безпрецедентним явищем, що визначає нинішній і майбутній поступ Європи, її місце у новій системі міжнародних відносин. Інтеграційний рух України до Європейського Союзу можна визначити у визнанні владними органами “євроінтеграції” як основного напрямку розвитку нашої держави. Настає нова ера в історії людства – інформаційне суспільство. Це не лише виробництво, засноване на комп’ютерних технологіях, а й процес створення і поширення знань та інформації, які перетворюються на основні продуктивні сили суспільства.

У світлі тотальної інформатизації суспільства велика роль відводиться запровадженню реформ у системі освіти і науки в Україні, на яку дедалі сильніше впливають процеси європейської інтеграції. Своєрідним продовженням “Європи без кордонів” став Болонський процес (БП). Болонський процес – це процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної Зони

європейської вищої освіти, який офіційно розпочався у 1999 р. з підписання Болонської декларації. Передумовою її створення стало підписання Великої хартії європейських університетів. Болонську декларацію підписали 9 європейських країн, у ній вони прописали основні принципи процесу реформування європейського простору вищої освіти (ЄПВО):

1. Прийняти систему легкозрозумілих і порівнюваних ступенів.
2. Запровадити систему вищої освіти, яка ґрунтується на двох основних циклах (бакалавр, магістр).
3. Запровадити систему кредитного трансферу, подібну до *ECTS*.
4. Сприяти мобільності студентів, викладачів і науковців.
5. Сприяти європейській співпраці із забезпечення якості.
6. Сприяти Європейському виміру у вищій освіті (у контексті розробки навчальних планів і міжінституційної співпраці).

Болонський процес в Україні офіційно розпочався 19 травня 2005 р. із підписанням декларації на Конференції міністрів країн Європи у норвезькому місті Берген. На сьогодні включно з Україною 45 європейських країн підписали Болонську декларацію, яка наголошує на необхідності європейської співпраці у забезпеченні якості вищої освіти, підвищенні якості підготовки фахівців, зміцненні довіри між суб'єктами освіти, мобільності, сумісності систем кваліфікацій, посиленні конкурентоспроможності Європейської системи освіти.

З огляду на певні реформи, які можна спостерігати в галузі освіти і науки в Україні, а саме: впровадження *ECTS*, затвердження Додатку до диплома європейського зразка, збільшення автономії університетів щодо створення навчальних програм та забезпечення студентам у розумних межах індивідуального вибору навчальних дисциплін, хотілося б вірити, що почалися справжні Болонські реформи. Втім, існує чимало проблем на шляху реалізації взятих зобов'язань у рамках переходу до загальноєвропейських стандартів освіти. Ось деякі з них.

По-перше, це кількість навчальних напрямів і спеціальностей та неадекватне ставлення до освітньо-кваліфікаційних рівнів. Так, в Україні налічується 76 навчальних напрямів та 584 спеціальності. Це приблизно у 5 разів більше, ніж у провідних освітянських системах світу. Стосовно освітньо-кваліфікаційних рівнів, то в нашій країні рівень “бакалавр” не має достатнього визнання в суспільстві як кваліфікаційний

рівень, що створює перешкоди при прийомі на роботу людей з дипломом бакалавра. Це спричинено пережитками радянської системи освіти, де “нормальним” вважався рівень “спеціаліста”. Ще одним виявом впливу старої системи освіти є те, що, як правило, студенти вступають не на бакалаврат, а на спеціальність.

По-друге, загрозлива у своєму загальні тенденція до погіршення якості вищої освіти, що наростає з часом, особливо на тлі збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці, призводить до погіршення іміджу освітніх закладів та нівелювання ролі вищої освіти у професійному житті людини, що дуже часто виявляється у спробах навчитись “на практиці”, під час виконання службових доручень, а для “корочки” дипломи з додатками просто купуються на чорному ринку.

По-третє, принизливим є статус такої розповсюдженої ланки освіти, як технікуми і коледжі, це при тому, що їх чисельність у державі в чотири рази більша, ніж ВНЗ III та IV рівнів акредитації разом узятих. Наразі в Україні бракує спеціалістів робочих спеціальностей, яких готують саме в таких закладах освіти. Непrestiжним навчання там стало саме через неадекватне реагування на дипломи технікумів і коледжів на ринку праці в Україні.

По-четверте, несправедливе ставлення до освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” та невизнання його науковим ступенем. Втім, у багатьох країнах він визнаний як початковий вчений ступінь. Магістерські програ-

ми, такі як *MSc* і *MA*, дають глибокі знання в конкретній сфері діяльності, бізнес-школи й університети по всьому світу пропонують понад 20 тис. магістерських програм за спеціальностями “бізнес”, “фінанси”, “менеджмент” та ін. В Україні ж отримати диплом магістра прирівнюється до здобуття просто повної вищої освіти. Навчання на “магістра” в Україні в середньому тривають один рік, як і магістерські програми за кордоном. Деякі їх варіанти більше підходять для побудови академічної кар’єри, а деякі, як, наприклад, ступінь *MBA (Masters of Business Administration)*, носить суто практичний сенс й використовується для побудови кар’єри в бізнесі.

По-п’яте, післядипломна освіта. На наше глибоке переконання, – це найслабше місце вітчизняної освіти і науки. Система наукових ступенів в Україні, яка також є рудиментом радянської епохи, складна порівняно з загальноєвропейською, що ускладнює мобільність викладачів і науковців в Європі. Нинішня система підготовки наукових кадрів і присвоєння наукових ступенів та звань – не просто неефективна, вона деморалізує суспільство. Про “ефективність” традиційної системи свідчать такі факти: 6–8 % аспірантів захищаються упродовж відведених на навчання трьох років, 22–27 % захищаються впродовж двох-трьох років після завершення аспірантури.

Проблема докторантури та можливе її реформування має два важливих аспекти. Перший – це надзвичайно централізована структура Вищої атестаційної комісії (ВАК), яка надає вищі ступені (кандида-

та та доктора наук). Сама ВАК – не більш, ніж монумент комунізму та тоталітарній практиці контролю за науковими інституціями. Другий аспект – це потреба в тих двох наукових ступенях.

Дехто, звичайно, може й далі вважати, що система ВАК необхідна для подолання корупції в українській вищій освіті, бо ж інколи наукові ступені можуть надавати за праці, які не лише в окремих сферах не наближаються до міжнародного рівня досліджень, а часом взагалі не мають сенсу. Поборники ВАКу вірять, що ця інституція може виступити в ролі поборника зла, який бореться з корумпованими професорами, нечесними приймальними комісіями і т. д. Навіть якщо ВАК і запобігає найгіршим зловживанням у вищій школі, він накидає менторський режим на всю академічну спільноту і тим деморалізує її ще більше. Було б дуже важко розвивати академічний дух у науковому середовищі, яке перебуває під постійним контролем. З іншого боку, можна вважати, що сам ВАК із бюрократичними вимогами до результатів досліджень є частиною проблеми, а не її вирішенням, бо не вимагає, щоб наука розширювала межі наших знань. Перетворивши всю академічну сферу на поле битви, де науковці намагаються подолати бюрократію, наприклад, дотримуючись вимог щодо визначеної кількості необхідних для захисту наукових статей у химерних журналах із невідомою читацькою аудиторією, вища школа стала своєрідною грою, де зовсім мало місця залишається для справжніх наукових відкриттів і нового знання.

Проблема масової бюрократизації пов'язана і з іншим важливим аспектом, а саме – з науковими ступенями. Ми переконані, що нині потреба у двох рівнях вищих наукових ступенів – кандидата та доктора наук – поступово зменшується, адже сучасне суспільство більше цінує компетентність, аніж статус. Натомість світова практика свідчить, що для посади професора цілком достатньо мати ступінь доктора філософії в окремій галузі науки (західне *PhD*). Докторський ступінь у такому разі свідчив би, що особа добре знає свою дисципліну, відповідну наукову методологію і що вона зробила особливий внесок у знання в окремій царині досліджень. Для того ж, щоб отримати такий ступінь, як правило, треба навчатися чотири роки після магістерського кваліфікаційного рівня. Але не забуваймо, що К. Райз на момент обіймання дуже високого державного посту – Держсекретаря США – мала саме ступінь доктора філософії (*PhD*) в галузі політології.

З неупередженої позиції важко зрозуміти, навіщо вищій освіті потрібен додатковий науковий ступінь доктора наук, який міг би замінити *PhD*. Якщо для цього і є причини, то вони пов'язані з чиймись особистими позиціями та привілеями, отриманими десятиліття тому за праці, актуальність яких наразі дуже сумнівна, але які гарантують власникові ступеня статус на майбутнє. Отож можна уявити, що перехід від системи кандидатських та докторських ступенів до однорівневих докторів філософії (*PhD*), як це рекомендують

університети Європи та Америки та в рамках Болонського процесу, може зачепити особисті інтереси старших професорів, які обіймають привілейовані посади в системі української вищої освіти та науково-дослідних установах. Проте сама система освіти, безумовно, матиме користь від такої зміни.

По-шосте, відійшла в минуле колись добре організована для централізованої економіки система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, в Україні не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип “освіта через усе життя” поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.

Проаналізувавши всі складнощі переходу вітчизняної системи освіти до загальноєвропейських стандартів, ми дійшли висновку, що більшість проблем на шляху до успішного завершення цього процесу в Україні виникає через пережитки радянської епохи з її усталеним бюрократизмом у системі освіти та науки. Впливає також брак поінформованості населення про переваги й особливості отримання диплома того чи іншого освітньо-кваліфікаційного рівня чи наукового ступеня. Крім того, взнаки дається відірваність вимог роботодавців до освіти потенційних працівників з тими реформами, що проводяться і плануються в майбутньому. Це особливо відчутно для власників дипломів бакалавру, які, вважається, мають незакінчену вищу освіту, та науковців, що здобули науковий ступінь *PhD* і мають

численні перешкоди при просуванні кар'єрними сходами в академічній сфері. Тож, хотілося б закликати всіх відповідальних за європеїзацію української освіти звернути увагу на потреби реформування довузівської підготовки, післядипломної освіти та зробити можливим працевлаштування спеціалістів з дипломами “європейського” зразка.

Література

1. *Електронний ресурс*. — Режим доступу. — www.osvita.org.ua
2. *Електронний ресурс*. — Режим доступу. — www.mon.gov.ua
3. *Європейський освітній портал* // *Електронний ресурс*. — Режим доступу. — www.osvita.org.ua
4. *Електронний ресурс*. — Режим доступу. — www.tempus.org.ua

М. Ф. МЕДВІДЬ

магістр

А. А. ОЛЬХОВИК

студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 93–96

Соціалізація виступає процесом засвоєння індивідом певної системи знань, досвіду, духовних норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, вироблених людством і необхідних для його становлення і життєдіяльності в суспільстві. Соціалізація включає як соціально-контрольовані процеси цілеспрямованої дії на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування [4, 318–319]. Цей процес освоєння індивідом норм суспільного життя і культури позначається в різних гуманітарних науках поняттями “інкультурація” і “соціалізація”. Ці поняття багато в чому збігаються одне з одним за змістом, оскільки обидва мають на увазі засвоєння людиною культурних форм певного суспільства.

Іншими словами, соціалізація – це перетворення біологічного індивіда на соціальну істоту, входження індивіда в соціум. Основою соціалі-

зації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття індивідом норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо. Індивід соціалізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізацію особистості можна розглядати як сходження від індивідуального до соціального. Водночас соціалізація передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює існуючі цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності [3, 146–149].

У науці склалися різні концепції соціалізації залежно від того, як розуміються особистість та рушійні сили її розвитку. На одному полюсі можна розмістити авторів, які поділяють уявлення про біологічну сутність людини (наприклад, З. Фрейд та його послідовники), і тоді процес соціалізації постає як

пригнічення природних інстинктів людини, пристосування їх до поширених у суспільстві заборон і табу; на другому – вчених, які вважають особистість пасивним продуктом виховання (як це розуміє біхевіоризм за загальною схемою “стимул – реакція”)[5, 24–37].

У різних суспільствах ціняться різні якості особистості. Формування і розвиток прийнятих у певному суспільстві якостей особистості відбувається, як правило, шляхом виховання, тобто цілеспрямованої передачі норм і правил гідної поведінки від старшого покоління молодшому. У кожній культурі історично склалися власні способи засвоєння допустимої поведінки. Етнологи і соціологи порівняли стилі виховання дітей у різних культурах і виокремили два протилежних: японський і британський.

В Японії вихователі частіше звертаються до заохочення, ніж до покарань. Виховувати там означає не лаяти за те, що вже зроблене погано, а, передбачаючи погане, навчити правильній поведінці. Навіть за наявності прямого порушення правил пристойності вихователі уникає відкритого засудження, щоб не принизити гідність дитини. Замість засудження дітей навчають конкретним навичкам поведінки, всіляко навіюючи їм упевненість, що вони здатні навчитися управляти собою, якщо докладуть відповідні зусилля. Японці вважають, що надмірний тиск на психіку дитини може дати зворотний результат. З європейської точки зору, дітей в Японії занадто не обмежують, їм нічого не забороняють, тим самим

позбавляючи приводів заплакати. Дорослі зовсім не реагують на погану поведінку дітей, немов не помічаючи її. Перші обмеження починаються у шкільні роки, але вводяться вони поступово. Лише у ці роки дитина починає пригнічувати в собі стихійні пориви, вона вчиться поводитися належним чином, поважати старших, шанувати борг і бути відданим сім'ї. У міру дорослішання регламентація поведінки значно посилюється.

У Великій Британії процес виховання ґрунтується на абсолютно інших принципах. Британці вважають, що надмірний прояв батьківської любові й ніжності заподіює шкоду дитячому характеру. Балувати дітей – означає псувати їх. Традиції британського виховання вимагають ставитися до дітей стримано, навіть прохолодно. М'якість і ніжність вони виявляють швидше до тварин. Дисциплінуюча дія на дітей виявляється з якомога раннього віку. Якщо дитина мучить кішку або собаку, ображає молодшого або завдає збитків чужому майну, на неї чекає суворе й жорстоке покарання. Карати дітей у Великобританії – право і обов'язок батьків. З дитинства британці привчаються до самостійності і відповідальності за свої вчинки. Вони рано стають дорослими, і для дорослого життя їх не треба спеціально готувати. Свідомо відсторонюючись від дітей, батьки готують їх до труднощів дорослого життя. Вже в 16–17 років, отримавши права і атестат, діти виїжджають з рідної домівки і живуть незалежно [1, 117–120; 2, 237–243].

Серед українських соціологів і психологів доволі поширена кон-

цепція соціалізації, що ґрунтується на принципах історико-культурної концепції Л. Виготського. На відміну від соціогенетичних концепцій, де розвиток дитини розглядався як “зліпок”, результат впливу зовнішнього середовища, Л. Виготський підкреслював, що вплив середовища, у свою чергу, переломлюється крізь психологічні якості, які вже виникли. Становлення людини включає два відносно автономні, але нерозривно пов’язані процеси: натуральний (процес фізичного дозрівання індивіда) і соціальний (визрівання індивіда як особистості). Натуральний процес розвитку описує історію становлення певної системи природно детермінованих якостей, соціальний – етапи залучення індивіда до людської культури, оволодіння суспільно необхідними знаннями, нормами та цінностями і включення його в суспільну діяльність. Сучасне розуміння соціалізації як процесу перетворення людини на особистість у результаті засвоєння нею суспільних норм дав Т. Парсонс. На його думку, витоком процесу соціалізації особистості є набуття нею свідомості та самосвідомості, “...основний характер структури окремої особистості склався у процесі соціалізації на основі структури систем соціальних суб’єктів, з якими вона мала зв’язок протягом свого життя, включаючи, звичайно, культурні цінності й норми, інституційовані в цих системах” [7, 27]. Розрізняють різні варіанти періодизації етапів соціалізації залежно від того, як той чи інший автор бачить розвиток особистості на різ-

них стадіях її життя. Спільна і найзагальніша періодизація – це поділ життя людини на дотрудове (охоплює період до початку трудової діяльності), трудове (період зрілості людини) та післятрудова, яке збігається, як правило, з пенсійним віком. У цьому разі соціалізація, по суті, охоплює все життя людини. Інші автори вважають за необхідне обмежити соціалізацію періодом до настання соціальної зрілості (тобто входження особистості в самостійне життя), або принаймні назвати цей період первинною соціалізацією.

До основних інститутів соціалізації, які справляють формуючий вплив на становлення особистості у певні життєві періоди, зазвичай відносять сім’ю, дошкільні дитячі заклади, школу, навчальний та трудовий колективи. Залежно від віку індивіда розрізняють, як правило, чотири основних етапи соціалізації: 1) соціалізація дитини; 2) соціалізація підлітка (нестійка, проміжна); 3) тривала (концептуальна) цілісна соціалізація (перехід від юності до зрілості у період від 17–18 до 23–25 років); 4) соціалізація дорослих.

Отже, соціалізація особистості в умовах міжкультурної комунікації є специфічною формою набуття нею тих суспільних відносин, що існують в усіх сферах суспільного життя. Завдяки соціалізації людина залучається до соціального життя, одержує і змінює свій соціальний статус і соціальну роль. Соціалізація – тривалий і багатоактний процес. Адже суспільство постійно розвивається, змінюються його структура, мета і завдання, цінності й

норми. Водночас протягом життя багаторазово змінюються людина, її вік, погляди, уподобання, звички, правила поведінки, статуси і ролі. Завдяки соціалізації люди реалізують свої потреби, можливості й хист, налагоджують відносини з іншими членами суспільства, їх групами, соціальними інститутами і організаціями, з суспільством загалом. Усе це дає їм змогу почувати-ся в суспільстві, соціальному житті впевнено. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормально-го функціонування, а також подаль-шого розвитку.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Словник термінів міжкультурної комунікації. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.
2. *Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П.* Основы межкультур-ной коммуникации: Учеб. для ву-зов / Под ред. А. П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. *Медвідь Ф. М.* Соціалізація студент-ської молоді в процесі фізичного ви-ховання // Молодіжні проблеми в Україні: стан та шляхи вирішен-ня: Зб. наук.-метод. статей. – Львів: ЛДІФК, 1997. – С. 146–149.
4. *Москаленко В. В.* Соціалізація // Со-ціальна філософія: Короткий Енци-клопедичний словник / Заг. ред. і уклад. В. П. Андрущенко, М. І. Гор-лач. – Київ-Харків: ВМП “Рубікон”, 1997. – С.318-319.
5. *Сірий Є. В.* Соціологія: загальна теорія та методологія, історія роз-витку, спеціальні та галузеві теорії: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2009. – 492 с.
6. *Тер-Минасова С. Г.* Язык и меж-культурная коммуникация: Учеб. пособие. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
7. *Циба В.* Соціологія особистос-ті: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навч. посіб. – К.: МАУП, 2000.

І. М. НИКОЛИН

д-р філософії в галузі психології

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ З ТРУДНОЩАМИ СПІЛКУВАННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 97–102

Упродовж життя кожен із нас постійно контактує, спілкується з найрізноманітнішими людьми. Здавалося б, життєвий досвід, який ми поступово набуваємо, дає можливість вирішити будь-які повсякденні питання. Але насправді лише одиниці самостійно опановують правила спілкування, які допомагають уникати додаткових труднощів у взаємодії з іншими людьми, своєчасно “гасити” конфлікти, що виникають внаслідок непорозумінь.

Комунікативна активність є невід’ємною складовою людських стосунків. У процесі спілкування формуються не лише пізнавальні здібності людини, а й інтегральні складові психічного життя: самооцінка, усвідомлення власного “Я” і відчуття його тотожності в будь-яких життєвих ситуаціях, виробляються критерії ставлення до інших людей і т. п. [11].

Аналіз стану комунікативної активності сучасного населення виявляє численні проблеми у процесі міжособистісного спілкування, взаємодії, відносин. Водночас причини тих чи інших труднощів у спілкуванні, дефектне, деструктивне спілку-

вання здебільшого мають психологічний характер.

Майже всі причини конфлікту виникають через неефективну комунікаційну взаємодію. Взаємному непорозумінню між людьми сприяє недостатність отриманої інформації, неправильно надана інструкція, нечітко сформульовані вимоги та ін. Недипломатичне ведення розмови призводить до агресивної поведінки, взаємних образ, що спрямовують розмову у протилежний бік від вирішення проблеми.

Дослідження, які проводяться в цьому напрямі, в основному стосувалися вивчення окремих моментів міжособистісного спілкування. Ось деякі автори, які зверталися до проблеми дослідження комунікативної активності особистості з труднощами спілкування, це (Б. Г. Ананьєв [2], О. О. Бодалєв [3], Л. В. Веккер [4], Е. С. Кузьмін [5], Б. Ф. Ломов [8], Н. В. Мясіщев [11], А. В. Ярмоленко). Саме вони сформували наше наукове світобачення й етику проблеми.

Говорячи про комунікативність у вузькому розумінні цього слова, передусім зазначають, що в процесі

суспільної діяльності люди обмінюються між собою різними уявленнями, ідеями, інтересами, настроєм, відчуттями, нормами і т. д. Усе це можна розглядати як інформацію, тоді сам процес комунікативності можна зрозуміти як процес обміну інформацією [2].

У рамках комунікативної складової спілкування психологічна взаємодія партнерів концентрується навколо проблеми контакту. Цю проблему не варто зосереджувати тільки на вміннях і навичках комунікативної поведінки і на використанні засобів спілкування. Важливим в успішному контактуванні є сприйняття партнерами один одного.

Психологічний контакт починається з конкретно-чуттєвого сприйняття зовнішності партнерів за допомогою органів відчуття. У цей момент домінують психічні взаємовідносини, які спричиняють емоційну реакцію один на одного як на психофізичні явища. Реакції прийняття — неприйняття виявляються в міміці, жестах, позі, погляді, інтонації, які свідчать про те, подобаємось ми один одному, чи ні. Відштовхуючі реакції можуть виражатись у побіжному погляді, відвертаннях тіла, відгороджувючих жестах, “кислій міміці”, метушливості, уникненні і т. д. І навпаки, ми прихильні до тих, хто усміхається, дивиться прямо й відкрито, повертається анфас, відповідає з приязною інтонацією і т. ін.

На етапі виникнення контакту важлива роль належить зовнішній привабливості людини, завдяки чому вона отримує особливий, більш високий, комунікативний потенціал.

Тому люди, як правило, приділяють багато уваги своїй зовнішності [4].

Суб’єктивна оцінка партнерів за зовнішністю здійснюється по шкалі “подобається — не подобається”. Якщо людина нам подобається, вона легше вступає з нами в контакт, якщо ні, — їй доведеться побороти наше негативне емоційно-естетичне ставлення до її зовнішності. Саме на цьому шляху їй потрібно продемонструвати інші, настільки ж цінні для своєї особистості, якості. Це можуть бути як психологічні (розум, доброта й багато інших), так і ділові якості, соціальний статус, які виявляються в різних формах невербальної і вербальної поведінки [5].

При цьому спілкування не можна розглядати лише як відправлення інформації будь-якою передавальною системою, або як прийняття її іншою системою, адже відмінності у простому “русі інформації” між двома пристроями обумовлюють відносини двох індивідів, кожен з яких є активним суб’єктом: взаємне інформування забезпечує їх спільну діяльність. Це означає, що кожен учасник комунікативного процесу розраховує на активність свого партнера, він не може розглядати його як певний об’єкт.

Інший учасник виступає також як суб’єкт, і звідси впливає, що, направляючи йому інформацію, за висловленням В. Н. Мясіщева [11], необхідно аналізувати його мотиви, цілі, норми, “звертатися” до нього. Схематично комунікація може бути представлена як інтерсуб’єктний процес ($S \leftrightarrow S$). Але в цьому випадку треба зважити, що у відповідь на відправлену інформацію буде отримана

нова інформація, що вийшла від іншого партнера.

Тому в комунікативному процесі і виникає не простий рух інформації, але як мінімум активний обмін нею. Головним для обміну інформації є те, що для кожного учасника спілкування особливу роль відіграє значущість інформації [3], оскільки люди не тільки обмінюються значенням, але, як відмічає О. М. Леонтьєв, намагаються при цьому випрацювати спільну думку [9]. Це можливо лише за умови, що інформація не тільки прийнята, а й зрозуміла, обдумана. Суть комунікативного процесу – не тільки взаємне інформування, але спільне досягнення його предмета. Отже, в кожному комунікативному процесі поєднані діяльність, спілкування і пізнання.

Обмін інформацією обов'язково може змінити поведінку партнера, тобто *“знак в общении подобен орудию в труде”* [9]. Комунікативний вплив, який тут виникає, є нічим іншим, як психологічним впливом одного комунікатора на іншого з метою зміни його поведінки. Ефективність комунікації вимірюється саме тим, наскільки вдалим був цей вплив.

Комунікативний вплив як результат обміну інформацією можливий лише тоді, коли людина, яка направляє інформацію (комунікатор), і людина, яка приймає її (реципієнт), володіють єдиною системою кодифікації і декодифікації [11].

Це дуже важливо, тому що комунікатор і реципієнт у комунікативному процесі постійно міняються місцями. Весь обмін інформацією між ними можливий лише за умови, що знаки і, головне, закріплені за ними значення відомі всім учасникам кому-

нікативного процесу. Але знаючи навіть значення одних і тих самих слів, люди можуть розуміти їх неоднаково: причиною цього можуть бути соціальні, політичні, вікові особливості. З цього приводу Л. С. Виготський зазначав, що думка ніколи не дорівнюватиме прямому значенню слів. Тому у людей, які спілкуються, має бути однакове розуміння ситуації спілкування, а це можливо лише у випадку включення комунікації у певну спільну систему діяльності [5].

В умовах людської комунікації можуть виникати занадто специфічні комунікативні бар'єри. Вони носять соціальний або психологічний характер. З одного боку, такі бар'єри можуть виникати через відсутність розуміння ситуації спілкування в більш глибокому плані, що існують між партнерами. Це можуть бути соціальні, політичні, релігійні, професійні відмінності, які не тільки породжують різну інтерпретацію цих самих понять, які використовуються у процесі комунікації, а й зовсім інше світосприйняття, світорозуміння, світобачення. Такого роду бар'єри породжуються об'єктивними соціальними причинами. Звісно, що процес комунікації здійснюється і за наявності цих бар'єрів: навіть воєнні противники ведуть переговори. Але вся ситуація комунікативного акту значно ускладнюється завдяки їх наявності.

З другого боку, бар'єри при комунікації можуть носити і суто психологічний характер. Вони можуть виникнути або внаслідок індивідуальних психологічних особливостей (наприклад, надмірна скромність, скритність, тобто присутність риси,

яка називається “некомунікабельність”), або коли склалися між тими, хто спілкується, психологічні стосунки особливого роду: неприйнятність один одного, недовіра і т. д. [9]

Отже, детально розглянувши комунікативну складову спілкування, можна виокремити необхідні чинники для формування успішної комунікації.

На думку В. Н. Куніциної, Н. В. Казаринової, В. М. Погольщії психологічним показником успішності неформального міжособистісного спілкування є його спонтанність, легкість, забезпечення навичками і гарною саморегуляцією, задоволеність спілкуванням внаслідок досягнення психологічного контакту і взаєморозуміння.

Провівши дослідження успішної комунікації, В. Н. Куніцина окреслила шість рівнів успішного спілкування і запропонувала відповідну систему психологічних характеристик рівнів успішності [7].

Однією з головних потреб людини як соціальної істоти є потреба належності (за А. Маслоу). Потреба належності характеризується тим, що людина перебуває у колективі людей, а отже спілкується, що дає їй можливість задовольняти потреби вищого рівня, бути визнаною та самоактуалізуватись. Спілкування не дає можливості людині почувати себе самотньою, відчувати себе нікому не цікавою та не реалізованою.

Звичайно, кожна культура надає свої загально-прийнятні норми спілкування, а його ефективність перевіряється збігом з цими нормами. Кожен колектив, кожна референтна група складає свої правила для ефек-

тивності спілкування. С. М. Ємельянов визначає ефективне спілкування як таке, що забезпечує взаємне розуміння та взаємну емпатію партнерів по спілкуванню. Навчитися прийомам ефективного спілкування необхідно тому, що це допомагає бути зрозумілим іншим людям, вміти подати інформацію, відстояти свою позицію, вміти культурно, приємно, зрозуміло вести бесіду, володіти ораторськими здібностями та за необхідності бути лідером та вести за собою людей. Спілкування вважається ефективним, на думку С. М. Ємельянова, коли має місце взаємна емпатія, а люди, що спілкуються, шукають способи розуміння думок та почуттів один одного, створюють атмосферу довіри [7].

У загальному вигляді спілкування виступає як форма життєдіяльності. Специфіка спілкування визначається тим, що в його процесі суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої. У спілкуванні людина самовизначається, виявляє свої індивідуальні особливості. За формою діянь можна судити про комунікативні уміння, про риси характеру людини, за специфікою організації мовленнєвого повідомлення – про загальну культуру та грамотність (І. М. Цимбалюк).

Спілкування є невід'ємною складовою людських стосунків. Ефективність спілкування залежить від того, наскільки люди бажають спілкуватися, приймають та розуміють один одного. У повсякденному житті часто виникають конфлікти, успішне розв'язання яких залежить від тактики розмови та культури спілкування. Раціональна поведінка у конфлік-

ті забезпечується конструктивною взаємодією конфліктуючих сторін. Основу такої взаємодії становить самоконтроль емоцій. Коли емоції підконтрольні свідомості, є можливість конструктивного мислення та швидкого знаходження можливого виходу із конфліктної ситуації. Тактика ведення розмови є мистецтвом, якому необхідно навчатися. Чим раніше людина зрозуміє необхідність уміння ефективно спілкуватись та почне працювати над розвитком такого вміння, тим більше досвіду вона отримає у процесі життя та раніше почне втілювати своє вміння у практичній діяльності. Навички ефективної комунікації допомагають також у професійній сфері. Людина, яка вміє володіти своєю мовою, дотримується тактики ведення розмови та ефективно розв'язує конфліктні ситуації, буде незамінним працівником у будь-якій організації, матиме змогу кар'єрного зростання тощо [7].

Отже, навички ефективного безконфліктного спілкування можуть допомогти людині у вирішенні повсякденних питань у спілкуванні з будь-якою людиною. Мистецтво ведення розмови є необхідною умовою для професійного зростання, особливо коли робота пов'язана зі сферою соціальної взаємодії людей. Оволодіння навичками ефективного спілкування у молодому віці розкриває більше можливостей взаємодії з людьми в усіх соціальних сферах життєдіяльності.

Труднощі міжособистісного спілкування складно усунути, корекція відбувається через усвідомлення і зміну системи відносин; найчастіше вони стають наслідком розколу міжособис-

тисних відносин. Складнощі міжособистісного спілкування, на відміну від комунікативних бар'єрів, супроводжуються нервово-психічним напруженням. Вони виникають залежно від типу ситуацій, які найчастіше трапляються і які поділяються за ступенем впливу на успішність у спілкуванні. У цьому зв'язку дедалі більшої значущості набуває діяльність практичного психолога з надання психологічної допомоги особистості з неефективним спілкуванням. Практика свідчить, що психолог може надати психологічну допомогу особистостям різного віку у процесі консультування і психологічної підтримки. Крім того, можлива психологічна допомога у процесі розвитку та здобуття навичок ефективної комунікації. Така діяльність потребує професійної, в тому числі особистісної, підготовки практичних психологів, що полягає у супроводі та зосередженні уваги особистостей, які мають труднощі у спілкуванні, саме на набутті навичок для ефективної комунікації. Адже порушення міжособистісного неформального спілкування є найскладнішим за своїми психологічними наслідками міжособистісним ускладненням у сфері спілкування.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология: Учеб. для высш. учеб. заведений. – М.: Аспект-Пресс, 1999. – 376 с.
2. Ананьев Б. Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. — М.: Директ-Медиа, 2008.
3. Бодалев О. О. Психология общения. — М. — Воронеж, 1996.

4. *Веккер Л. В.* Психика и реальность: единая теория психических процессов. — М.: Смысл, 1998. — 670 с.
5. *Выготский Л. С.* Мышление и речь. Гл. 5. — М., 1999.
6. *Кузьмин Е. С.* Основы социальной психологии. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1967. — 173 с.
7. *Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольца В. М.* Межличностное общение: Учеб. для вузов. — СПб.: Питер, 2001. — 544 с.
8. *Ломов Б. Ф.* Вербальное кодирование в познавательных процессах: Анализ слухового образа. — М., 1986.
9. *Леонтьев О. М.* Психология образа. — М., 1974.
10. *Максименко С. Д., Соловйenko В. О.* Загальна психологія: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2000 — 256 с.
11. *Мясищев Н. В.* Психические особенности человека. Характер, способности. Т. 1–2. (совм. с А. Г. Ковалевым) — 1957.
12. *Резан А. А.* Психология личности. Социализация, поведение, общение. — СПб: Прайм — ЕВРОЗНАК, 2004. — 416 с.
13. *Цимбалюк І. М.* Психологія спілкування: Навч. посіб. — К.: ВД “Професіонал”, 2004. — 122 с.

І. О. ПРОЦЕНКО

д-р філософії в галузі держ. управління

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 103–106

Інтелектуальний капітал — це знання, які можуть бути перетворені у прибуток та оцінені. Таке широке визначення, на думку російських фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові нововведення, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток [1]. Безумовно, інтелектуальний капітал (від лат. *Intellectualis capitalis* — розумовий головний або головні пізнання) — це один з різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, характерну лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку й особливості.

Аналітичні дослідження показують, що в основі негативних тенденцій в системі освіти України лежать два фундаментальні чинники: 1) скорочення державного фінансування освіти і недостатній рівень підготовки спеціалістів з окремих спеціальностей, здатних працювати в нових умовах, які характеризуються швидкозмінністю вимог ринку, його високою мобільністю, гнучкістю, інформаційною перевантаженістю, необхідністю високого ступеня аналітичності мислення; 2) низький внутрішній попит

на робочу силу в знаннємістких галузях, що виробляють товари і послуги. Навіть якщо фінансування освіти в Україні буде збільшено, проблема відставання витрат на освіту від розвинених і суміжних країн залишиться. Саме тому в політиці реалізації економіки знань насамперед потрібно змінити вимоги до освіти. З точки зору економіки знань вони полягають у тому, щоб дати якісно новий рівень знань новаторам і оновлювати їх протягом усього періоду трудової діяльності (бізнесменам, вищим і середнім корпоративним і державним менеджерам), розробникам і виробникам знаннємістких товарів і послуг (ученим, винахідникам, інженерному персоналу, робітникам) та споживачам. Під останніми слід розуміти як пересічних споживачів освітніх, юридичних, медичних, банківських послуг, так і власників капіталів (споживачів консалтингових, юридичних, фінансових послуг) та менеджерів (споживачів, крім вищезазначених, наукових, технічних і прогностичних послуг).

Соціально-економічна значущість освіти, її роль у науково-технічному прогресі, духовному житті суспільства, розвитку та якісному вдоскона-

ленні всієї економіки загальнови́зна́ні. Конкуренція країн в економічній сфері зводиться в сучасних умовах формування економіки знань до конкуренції у сфері науки і техніки і, як наслідок, до конкуренції у сфері підготовки та організації використання кваліфікованих кадрів.

Роль знання в економічному розвитку зростає, випереджаючи значущість засобів виробництва і природних ресурсів. За оцінками світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16 % загального обсягу багатства кожної країни, природний — 20 %, а людський капітал — 64 %. У таких країнах, як Японія і Німеччина, частка людського капіталу становить до 80 % національного багатства. На сьогодні цінності створюються за рахунок підвищення продуктивності та використання нововведень, тобто застосування знання на практиці. Економічне зростання все більше залежить від здатності здобувати нові знання і застосовувати їх у житті [2–7].

Технологічний прогрес уже давно перетворився в третій (поряд із працею і капіталом) основний фактор економічного зростання і підвищення добробуту людства. У 40–60-х роках ця думка знайшла відображення в економічній теорії науковцями Я. Тинбергеном, Р. Солоу, Дж. Хіксом та ін. Завдяки появі нових моделей економічного зростання з енде́гним (генерованим із середини системи) технологічним прогресом, у 90-х роках ХХ ст. це питання викликало ще більшу зацікавленість. Характерною особливістю нових моделей є те, що, розвиваючи ранні ідеї К. Ерроу та Х. Узави про економічну роль

навчання в процесі виробництва, їх автори вводять у виробничу функцію в тій чи іншій формі додаткову змінну — людський капітал, тобто обсяг наукових знань і практичного досвіду, накопичених у процесі навчання і безпосередньої виробничої діяльності.

Щодо характеру економічного зростання, то в моделі Ромера воно знаходиться у прямій залежності від величини людського капіталу, зосередженого у сфері здобуття наукового знання. Це означає, що сфера знання впливає на економіку не тільки безпосередньо через прикладні ідеї та розробки, а саме її існування є необхідною умовою економічного зростання, оскільки забезпечує накопичення людського капіталу. Модель Ромера також дає підстави зробити висновок, що країни з великим накопиченим обсягом людського капіталу матимуть вищі темпи економічного зростання.

Докорінні зміни щодо цінностей людського ресурсу сталися у 70-х роках ХХ ст., коли з'явилась можливість оцінити розвиток творчого потенціалу людини, гуманістичну спрямованість її устремлінь. У цей період здійснюється переоцінка рушійних сил економіки — людський фактор висувається на перший план, виникає теорія людського капіталу, розроблена американським економістом Г. Беккером. У межах цієї теорії виокремлюють такі особливості людського капіталу: інвестиції у людський капітал забезпечують його власнику в майбутньому отримання більш високого доходу; формування людського капіталу вимагає від самої людини і усього суспільства зна-

чних затрат; вкладення в людський капітал дають доволі значні за обсягом, тривалі за часом та інтегральні за характером економічний і соціальний ефекти та ін. Таким чином, від якості людського капіталу залежать результати економічного зростання.

Людський капітал — це здатність пропонувати неочевидні рішення. Він є джерелом відновлення й прогресу. Головне призначення людського капіталу — створення і поширення нововведень, у такому разі людський капітал виявляє себе в ситуаціях, коли найбільше часу і здібностей працівників витрачається на досягнення новизни. Варто зауважити, що при кваліфікованому менеджменті максимальна сума прибутку від інвестицій у людський капітал майже втричі перевищує прибуток від інвестицій у техніку.

Як складова інтелектуального капіталу, людський капітал — сукупність знань, навичок, творчих здібностей, а також спроможність власників і наукомістких працівників відповідати вимогам і завданням компанії.

В інноваційному процесі людина, що вдосконалює, узагальнює, є винахідником, а яка шукає нові рішення, розв'язує завдання — розглядається як носій ідеї, розробник інтелектуального продукту. Але це ще не людський капітал, хоча людині властива сукупність знань, навичок, творчих здібностей, тому що людський ресурс повинен себе реалізувати в інтелектуальний продукт. А цього можливо досягти в процесі розробки, пошуку, узагальнення за певних соціально-економічних умов, до яких належать

наявність мотивації, концентрація розумових зусиль, споживча зацікавленість, корисність для суспільства тощо. Людський капітал — це ймовірніше вартісна оцінка роботи сукупності осіб, що працюють на відповідному фаховому рівні (вищому рівні кваліфікації), які розглядаються як потенційні носії ідей, спрямованих на процес розробки інтелектуального продукту, корисного для суспільства. У цьому разі ефективність живої праці визначатиметься кількістю створеного інтелектуального продукту за одиницю робочого часу. Цей показник може характеризувати людський потенціал, якщо визначати потенційні можливості створення інтелектуального продукту за відповідний термін. З цих позицій, людський капітал — це вартісна оцінка робочої сили, інтелектуальних зусиль сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які перебувають у процесі розробки інтелектуального продукту. Водночас, людські ресурси — це кількість працівників із вищим рівнем кваліфікації, залучених до процесу розробки інтелектуального продукту [8–10].

Освіта є найвагомішим елементом людського капіталу. Вона формує загальні та професійні знання, культуру, професійні вміння та навички, розвиває інтелектуальні здібності людини, вчить думати, аналізувати, приймати обґрунтовані рішення.

Література

1. *Зинов В., Сафарян К.* Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса //

- Інтелектуальна власність. — 2001. — № 5–6, — С. 23–25.
2. *Зандшнайдер Э.* Смерть от перенапряжения. О будущем представительной демократии // *Internationale Politik*. — 2003. — № 4. — С. 12.
 3. *Штейбах У.* Иракский мираж. Демократический проект в исламских странах: обречен на провал? // *Internationale Politik*. — 2003. — № 4. — С. 25.
 4. *Тарасенко В.* Модель дегративного соціального розвитку // *Україна-2002. Моніторинг соціальних змін*. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. — С. 364–365.
 5. *Федотова В. Т.* Социальное конструирование приемлемого для жизни общества // *Вопр. филос.* — 2003. — № 11.
 6. *Власова О.* Лестница между мирами // *Эксперт*. — 2003. — № 41. — С. 34.
 - Иноземцев В.* Бессмысленность вопрошания // *Свободная мысль* — XXI. — 2004. — № 1. С. 56–63.
 7. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Пер. с англ. Е. Руткевич. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.
 8. *Макознак Є.* Еміграційні наміри громадян України // *Україна — 2002. Моніторинг соціальних змін*. — К.: Ін-т соціол. НАН України, 2002. — 104 с.
 9. *Образование* в странах с переходной экономикой: задачи развития. — М.: Всемирный банк, Сектор социального развития, 2001. — 317 с.
 10. *Макаров В. Л.* Экономика знаний: уроки для России // *Вестник Российской академии наук*. — Т. 73. — 2003. — № 5. — С. 450–462.

О. С. ХОМЕНКО

аспірант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЗАСАДНИЧІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 107–116

Суспільства перехідного, трансформаційного стану і характеру потребують насамперед політичної стабільності, захисту прав і свобод людини, громадянина.

Суть, зміст феномену “політична свобода” є складним і неоднозначним. Немало фахівців, зокрема український дослідник В. В. Колух, стверджують, що сам по собі термін “політична стабільність” вперше з’явився в англійській та американській політичній думці (політології) і був використаний не інакше як для аналізу стану, стабільності політичної системи з тим, аби віднаходити найприйнятніші засоби, методи для створення оптимальних умов її функціонування в інтересах як окремої людини, так і соціуму в цілому [3]. Цю проблему В. В. Колух детально проаналізував у 2007 р. у своїй дисертаційній роботі на тему: “Інституціональні чинники політичної стабільності в демократичному суспільстві”.

Російський дослідник Г. Мальцев зробив предметне узагальнення на-

явних передусім у західній політичній думці підходів і положень щодо політичної стабільності як суспільного феномену, виокремлюючи такі основні її фактори, ознаки: а) відсутність у окремо взятому суспільстві помітної і реальної загрози щодо нелегітимного насильства; б) функціонування офіційних органів влади, зокрема уряду, впродовж доволі тривалого проміжку часу; в) наявність і відчутне забезпечення конституційного порядку; г) баланс (врівноваженість), взаємодія основних політичних сил на догоду інтересам особистості й усього суспільства; д) відсутність помітних структурних змін у політичній системі. Побіжно зазначимо, що в разі, якщо за подібними ознаками проаналізувати політичну стабільність новітнього українського суспільства, то бракує будь-яких підстав стверджувати, що така стабільність у ньому реально існує.

Основу політичної стабільності в суспільстві за В. В. Колухом, та іншими авторами, становлять голов-

ним чином два фактори: рівновага і функціональність системи основних суб'єктів політики. Тобто, саме стан такої рівноваги і забезпечує її функціональність, можливість позитивно функціонувати і прогресувати.

Окремо можна вести мову про політичну стабільність суспільства, що має відповідний рівень і стан демократичного розвитку. По-перше, така стабільність переважно має “місцевий”, тобто автономний характер. У кожній країні відносини і взаємодія основних суб'єктів політичного процесу є надто своєрідним, а часто навіть унікальним явищем. Це стосується і характеру, особливостей реального громадянського суспільства. А, по-друге, політична стабільність не є статичною, нерухомою. Навпаки, її найважливішою ознакою є динамізм, рухомість, змінність за стабільність основних рис.

Ведучи мову про автономність політичної стабільності, вкажемо й на те, що основу такої автономності становить легітимізація знизу політичної влади, політичних лідерів загальнонаціонального масштабу, основних, найвпливовіших суб'єктів політики — політичних партій, громадських об'єднань тощо. Про це, зокрема, зазначає у своїй дисертаційній роботі на тему: “Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні” (2003 р.) український дослідник І. Б. Кіянка [2]. Такої самої думки дотримується і М. Л. Міщенко [5], автори спеціальної доповіді правозахисних організацій “Права людини в Україні-2008” тощо.

Акцентуємо увагу на тому, що в недемократичному (авторитарному, тоталітарному) суспільстві, на відмі-

ну від суспільства демократичного, існує так звана мобілізаційна стабільність, яка забезпечується “зверху”, силою, шляхом відчутного владного впливу на маси. Як правило, така стабільність є оманливою, неміцною, має приховані кризи і конфлікти і, в кінцевому випадку, дестабілізує суспільний розвиток.

Свої особливості, характер і специфіку має і динамізм політичної стабільності, який не має підстав розглядати виключно як поступальний, прогресивний розвиток суспільних відносин, суспільства в цілому.

Динамізм завжди є своєрідним заручником рівноваги і функціональності в суспільних відносинах. Такий динамізм демонструє здатність суспільства, соціуму до певних змін, трансформацій, але головне — наявність нейтралізації негативних факторів впливу на політичну систему, суспільство в цілому. В. В. Колюх, про працю якого вже йшлося вище [3], доводить, що стабільність, яка забезпечується засобами примусу, тиску тощо, врешті завжди спричиняє так звану стагнаційну стабільність, яка позбавлена розвитку і прогресу [3, 6]. На думку дослідника, більшість чинників політичної стабільності можна все ж таки звести до двох основних груп: чинники соціокультурні й інституціональні. Соціокультурні чинники пов'язані з рівнем свідомості більшості громадян, з рівнем політичної свідомості, станом політичної культури, громадянської активності. Численні дослідження в Україні впродовж майже двадцяти років незалежності саме цих соціокультурних чинників засвідчують що вони найістотніше вплива-

ють на життєдіяльність суспільства загалом.

Інституціональні чинники політичної стабільності, як зазначалося, мають організаційний характер, більш пов'язані з реальними діями суб'єктів політичного процесу, тобто, є формалізованими чинниками.

Окремо мають піддаватися розгляду національні особливості політичної (і соціальної) стабільності, притаманні окремим країнам, які мають великі за чисельністю та яскравою історією етноси. У таких суспільствах надто виразно постає потреба мати помітний політичний баланс між основними політичними "гравцями". "За умов демократії, — пише В. В. Колюх, — стабільність є однією з найважливіших ознак стану політичних відносин. У загальному вигляді політична стабільність може бути визначена як стан рівноваги системи суб'єктів політики, що забезпечує її функціональність. У системі відносин між вищими органами держави рівновага виявляється у збалансованості їх повноважень, а функціональність — у здійсненні останніх у конституційно визначених межах і формах. Основними рисами політичної стабільності в демократичному суспільстві є її автономний і динамічний характер" [3, 9].

Щодо безпосередньо українських політологів, соціологів, то вони істотно поглибили розгляд проблем політичної стабільності загалом та в Україні зокрема. Так, О. В. Стогова присвятила свою працю питанням, пов'язаним з етнонаціональною політикою як фактором стабільності. В. М. Співак розглядає соціальну, суверенну, правову державу як найваж-

ливіші засади демократизації держави, суспільства в цілому [9]. Проблемам захисту прав і свобод людини, громадянина присвятив свою ди-сертаційну роботу на тему "Забезпечення прав і свобод людини у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства" В. О. Скомаровський [8]. Екологічні засади безпечного соціального, політичного функціонування суспільства детально розглядає у своїх працях В. М. Співак [9] і та ін.

Істотний внесок у дослідження політичної стабільності внесли також українські дослідники О. І. Дідковська, М. В. Давидова, Т. Г. Сичова, Т. І. Перглер та ін.

Так, Т. Г. Сичова аналізує проблеми політичної стабільності саме в контексті нестабільних суспільств, що трансформуються. Вона, зокрема, вказує на те, що категорія "стабільність" та її різнофакторний аналіз у сучасному розумінні з'являється в політичній науці Заходу саме у післявоєнний період. "Широкі дослідження в цій галузі, — пише науковець, — були пов'язані з демократичними трансформаціями колишніх фашистських режимів, намаганнями у 50–60-ті роки демократичної модернізації в країнах, де перемогли національно-визвольні рухи, та згубністю прямого копіювання чужого досвіду, загрозою ліберальній демократії з боку комуністичної імперії" [7, 4]. Водночас вона ж зауважує те, що "зарубіжна політична наука містить як системний аналіз механізму стабільності, так і розробку окремих її аспектів. Серед них: політико-культурні характеристики, соціальна основа, політико-інституціональна

організація та інші умови стабільного функціонування демократичного політичного режиму або його утвердження” [7, 5].

Врешті Т. Г. Сичова виокремлює основні фактори політичної стабільності, якими, на її думку, є: високий рівень економічного розвитку суспільства, громадянська політична культура, наявність соціально значущого середнього класу, перехресцвання розбіжностей у соціальній сфері, що запобігає абсолютизації та розростанню конфліктів, поєднання конкурентності приватних устремлінь і вимог досягнення загальносуспільних цілей, конституційно-правові засади визначених “правил гри”, розвинені політико-організаційні форми. Зміст інституціонального механізму стабільності демократії, на її думку, є балансом між двома необхідними умовами: створенням інститутів, які б робили уряд підзвітним громадянському суспільству, з одного боку, і відсутністю у громадян можливостей прямого впливу на прийняття політичних рішень, з другого [7, 10–11].

Чимало спеціальних наукових праць в Україні та поза її межами пов’язані з проблемою стабільності у процесі об’єктивної трансформації суспільств. Такі трансформації передусім пов’язані з певними суспільними, духовними цінностями.

Дослідженнями і публікаціями, в яких започатковано розв’язання проблеми трансформації політичних цінностей, які впливають на перспективи політичної стабільності, є праці таких російських авторів, як М. І. Абдулаєв, С. А. Авакьян, Ю. А. Занкіна. Ці дослідники порушили надзвичайно важливі проблеми взаємодії дер-

жави та права, а також громадянина та закону (М. І. Абдулаєв), конституційного обґрунтування політичного плюралізму крізь призму діяльності громадсько-політичних об’єднань у Російській Федерації (С. А. Авакьян), а також сучасного, актуалізованого у нинішніх суспільних реаліях значення поняття “права людини” (Ю. А. Занкіна). Ці та інші праці зробили істотний внесок до з’ясування місця та ролі права в контексті взаємодії політичних інститутів, зацентували увагу на невід’ємності та пріоритетності прав людини для розвитку громадянського суспільства. Невирішеною однак, як і раніше, частиною загальної проблеми, якій присвячується чимало праць, є залежність політичної стабільності, як комплексної характеристики політичного процесу демократичного суспільства, від експертного та громадянського консенсусу стосовно змісту прав та свобод людини.

Гостро постало, особливо в кінці ХХ — на початку ХХІ ст., питання соціального захисту людини, великих, особливо серед національних меншин, груп. При цьому, зокрема, українська дослідниця Т. Г. Сичова справедливо зазначає, що “характерними рисами стали не лише соціальна незахищеність особи, відсутність матеріальної бази, її самостійності та адекватного сприйняття нею ліберальних принципів, а й дисфункціональна відсутність входження людини в різні сегменти суспільства, процеси розпаду у сфері загальнонаціональної ідентифікації. У результаті людина шукає у своїй соціальній незахищеності шляхи ідентифікації, які аж ніяк не сприяють

загальнонаціональній єдності, визначаються значним ступенем замкненості і ґрунтуються на втраті індивідуальних мотивів ідентифікації. Необхідно виокремити поляризацію суспільства за матеріальною ознакою – на бідних і багатих, яка є несприятливим фактором, що стимулює розведеність соціального вектора (на який орієнтуються незабезпечені прошарки) і ліберального (який, частіше у формі індивідуального анархізму, підтримують ті, хто досяг успіхів)” – зазначає український політолог [7, 13].

Як і ряд інших дослідників, Т. Г. Сичова звертає також увагу на достатньо низький рівень політичної освіти населення, що негативно впливає на ступінь адаптації до нових соціально-політичних реалій. Така адаптивність громадян може визначати як масову політичну поведінку, так і відповідний консенсус навколо ідеї загальнонаціонального розвитку. На думку Т. Г. Сичової, консенсус повинен охоплювати суспільство в цілому, його взаємодію з політичною владою, виступати вектором для реалізації її форм і методів здійснення. Важливий аспект цього – утвердження раціональних принципів суспільної взаємодії. Підґрунтя для цього наявні: людям близька ідея збирання народної сили і державної єдності для утворення духовного стрижня життя [7, 15].

Багато фахівців у галузі державного управління, політології, соціальної політики сходяться на тому, що у великій кількості країн має місце перехід від соціально-орієнтованого до нормативно-правового забезпечення політичної стабільності. Фактично

це ми спостерігаємо і в сучасній новітній Україні, хоча немало українських політологів доходять висновку про своєрідну роль особливої національної соціально-правової моделі у стабілізації суспільства. До таких висновків спонукає передусім характер світових загальнолюдських цінностей. Серед них провідне місце посідає гуманізм. “Гуманізм, — пише Т. Перглер, — є основою і суттю нової парадигми розвитку суспільства, центром якої постає сама людина як найвища цінність, мета і головна умова суспільного розвитку. Запобігти хаосу цілковитої дегуманізації українського суспільства можна лише пов’язавши всю політику, мораль, право, соціальну психологію із загальнолюдськими гуманістичними цінностями, які є ідеологічною основою соціальної держави. Визнання пріоритету гуманітарного сприйняття суспільного прогресу висуває першочерговим завданням необхідність побудови соціальної держави, яка свого часу визначила успішний курс на здійснення соціальних перетворень цілого ряду сучасних розвинених країн” [6, 3].

Отже, у центрі уваги вчених, у тому числі Т. Перглера, знаходяться здебільшого соціально-економічні та демократичні чинники політичної стабілізації. Тут як яскравий приклад часто наводять післявоєнний розвиток Німеччини. Уже цитований нами Т. Перглер безпідставно доходить висновку, що основою ефективного функціонування політичної системи сучасної Німеччини є принцип конституціоналізму і демократизму (парламентаризму і федералізму), соціальної і правової державнос-

ті, які передбачають наявність розвиненого громадянського суспільства, свободи опозиції, політичного плюралізму, які реалізуються через діяльність партій на основі консенсусної культури спілкування і т. ін. [6, 15–16].

“В основі німецької демократії як форми держави і форми правління, — пише Т. Перглер, — лежить ідея політичної свободи, рівності, прийняття рішень більшістю голосів, уявлення про народ як джерело і носія державної влади. Здійснення останньої конститується і контролюється народом, тобто громадянами держави, оскільки демократія виступає у формі самовизначення і самоуправління народу, брати участь в якому можуть на засадах рівності всі громадяни. Епіцентром вільного демократичного ладу Німеччини є основні права і свободи, закріплені в Конституції. Правова державність характеризується наявністю примату права перед державою та його органами, зв’язаністю правом правлячої меншості та підлеглої більшості, верховенством Конституції і закону [6, 15–16].

Самі по собі правовий, соціальний та культурний рівні забезпечення політичної стабільності в українській політичній науці нині заповнюються та великою міжнародною проблематикою й перспективою. Так, дослідження теоретичних засад трансрегіональної стабільності як чинника зовнішньої безпеки України приводить українського вченого А. О. Мішина до думки про фундаментальне значення аксіологічного виміру політичної стабільності. Він пише: “Стабільність має багатовимірне значення. В її аксіологічному вимірі

стабільність є цінністю, що сприймається суб’єктивно. Політична стабільність — це певний стан системи політичних відносин, що співвідноситься з іншим станом, а також поєднує в системі ті чинники, які можуть відповідати на виклики ззовні. Саме в такому вимірі стабільність поєднує в собі визначені правила гри, в основі яких закладено порядок і гармонію системи. Тому в міжнародному сенсі стабільність — це особлива форма вираження консенсусу інтересів та цінностей країн і народів, а також стійка рівновага процесів, що змінюються, у сфері політики. Одна з її сутнісних рис полягає в тому, що вона виражає об’єктивну потребу процесу формування взаємозалежного цілісного світу, в якому посилюється взаємодія найрізноманітніших інтересів та цінностей” [4, 11].

Підкреслимо, що ціннісний універсалізм політичної стабільності визначає її однаково позитивне сприйняття в усіх регіонах світу, хоча, незважаючи на різноманіття політичних інтересів держав та народів на сучасній міжнародній арені, складне й неоднозначне вирішення спірних питань нині пропонується переважно у межах встановлених та зафіксованих правил гри та реального статусу-кво. Для внутрішньополітичної стабільності в окремо взятій державі це означає, що потенційні міжнародні партнери бажають мати справу все ж із передбачуваною, прогнозованою стороною. Стабільність, згідно з твердженням А. О. Мішина, як багатогранне явище, виконує багатofункціональну роль, насамперед у контексті конкретної політичної системи, враховуючи її дедалі зростаючі

зв'язок і взаємозалежність (взаємообумовленість) на різних рівнях із іншими системами суспільства (економічною, правовою, соціальною тощо). Тут дається взнаки інтеграція і глобалізація як явища ХХІ ст.

Політична стабільність, — зазначає А. О. Мішин, — не тільки визначається сукупністю відповідних зв'язків між різними міжнародними політичними суб'єктами, які здатні цілісно й конструктивно співпрацювати між собою, але й має можливість балансувати конфліктну ситуацію в соціумі, а також містить у міжнародній політичній системі механізми, які здатні коригувати легітимацію процесу міжнародної політичної системи і виступати гарантом досягнення цілісності елементів самої системи міжнародних відносин [4, 12].

Особливого змісту термін “політична стабільність” набуває у перехідний період, хоча й в цих випадках існує дихотомія внутрішнього та зовнішнього впливу. “Політична стабільність, — пише А. О. Мішин, — в сучасних умовах “демократизації” (подальшого розвитку процесів “демократичного транзиту”) розглядається як сукупність інституціоналізованих структур, які здатні коригувати політичний процес як внутрішньо, так і ззовні” [4, 13].

Вважається, що особливим виміром сучасної політичної стабільності в суспільстві, як явища політичного життя, є, як зазначалося, політична культура. Це — інтегральна, комплексна характеристика всього процесу формування і розбудови держави, її подальшого розвитку. На рівні аналізу понять вітчизняні науковці виокремили політичний

процес саме як форму, спосіб (механізм) реалізації політичної культури людини, великих людських спільнот. Наслідком такого підходу, як пише, зокрема, Ж. В. Деркач, став пошук політико-культурних передумов політичної стабільності. Основним шляхом реалізації політичної культури є політичний процес. Специфіка їх взаємодії полягає в тому, що, з одного боку, через політичний процес виявляється політична культура, стає доступною для сприймання, з другого — і сам політичний процес є творцем політичної культури.

Істотне місце у вітчизняних соціально-гуманітарних дослідженнях, розвідках на нашу тематику посідає дослідження впливу виборчих процедур на формування та утримання політичної стабільності. У цьому контексті політична стабільність суспільств розкривається через певне конвертування соціальних вимог на політичні рішення представників громадської волі — державних представницьких та виконавчих органів влади.

Оскільки це так, то завданням демократичної держави є забезпечення політичної стабільності, здійснення владних повноважень, визначення політичного курсу, що відповідає потребам і сподіванням широких верств населення і здійснюється через інститут виборів до органів державної влади і місцевого самоврядування. За умов недостатньо розвинених структур громадянського суспільства і стабільної правової держави вибори виконують надзвичайно важливу роль сполучної ланки між політичною і громадською сферами суспільства, як зазначає І. В. Шкурат [10, 2].

Цілком зрозуміло, що окреме місце у вітчизняних та зарубіжних соціально-гуманітарних дослідженнях посідає дослідження впливу виборчих процедур на формування та утримання політичної стабільності. В політичних науках це питання є одним з найдетальніше і найпредметніше досліджених. Політична стабільність при цьому розкривається безпосередньо через конвертування соціальних вимог на політичні рішення представників громадської волі — державних представницьких та виконавчих органів влади тощо. У державотворчому процесі українського суспільства, як і інших суспільств, політичні вибори є дієвим механізмом реалізації прав громадян на участь їх в управлінні державою, усіма суспільними процесами. “Така правова форма виборювання й оновлення влади на сучасному етапі є фундаментальним інститутом легітимації існуючої політичної системи й політичного режиму, а також виступає складовою соціальних технологій демократичного суспільства, що сприяє підвищенню ефективності державного управління і забезпеченню політичної безпеки держави”, — пише І. В. Шкурат у своїй дисертаційній роботі на тему: “Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект)” [10, 15].

У сучасній українській політичній науці існує тенденція до достатньо розширеного тлумачення значення та ролі виборчих процедур, виборчих технологій. Така тенденція відображає багатоплановість політичних інтеракцій у перехідному суспільстві, що трансформується, та неоднозначність їх наслідків. Однозначним при

цьому є вплив виборчої поведінки та виборчої культури на архітектуру та практику сучасної політичної стабільності в окремо взятій державі.

До обґрунтування залежності макросуспільної стабільності від стану свідомості індивідів та суспільних груп, а також до розробки екзистенційних передумов зовнішньої та внутрішньої безпеки долучилися й українські філософи. Вони досягли істотних результатів у вивченні раціональних та ірраціональних загроз суспільній безпеці. Так, О. П. Дзюбань стверджує, що ХХ ст. характеризується філософськими підходами до осмислення безпеки. “Висловлюються думки, що розум повинен взяти гору над безглуздя, людство з метою безпеки має відмовитись від “штучних потреб”, етично оновитись, сформувати універсальну космічну етику, усунути насильство як джерело небезпеки. Обґрунтовується необхідність об’єднання людей на основі спільного світогляду для загального руху до єдиної мети — свободи й безпеки. Зовнішня й внутрішня безпека може бути забезпечена лише на основі екзистенційної свободи кожного індивіда (А. Бергсон, Б. Рассел, А. Швейцер, К. Ясперс)” — вважає київський вчений [1, 15].

Інтерес до проблем політичної стабільності в їх поєднанні з практикою захисту прав людини властивий також багатьом західним політологам. Їхнім працям притаманні емпіричний аналіз, увага до чинників забезпечення політичної стабільності в суміжних з політикою сферах (економіка, право, соціальна сфера), ретроспективний аналіз кризових етапів розвитку суспільства. Так:

а) Е. Зіммерман вивчав стабільність урядів у шести європейських країнах під час світової економічної кризи 1930-х років. Згідно з висновками його праці, погіршення економічної ситуації спричиняло часту зміну урядів у парламентських демократіях в Європі міжвоєнного періоду;

б) Д. Сіринг здійснював опис теорії політичної соціалізації в аспектах інституційної підтримки дерадикалізації у Британії. Цей вчений наголошував на можливостях підтримання політичної стабільності через корекцію механізмів політичної соціалізації, які зменшують тиск на політику радикальних суспільних настроїв;

в) П. Кретсдемас та його співавтори звертають увагу на реформу соціального захисту, взаємозв'язок проблем іммігрантів та бідності. Ця розвідка характеризує вплив зростаючого навантаження на систему соціального захисту США та Європи внаслідок збільшення кількості іммігрантів. Стверджується, що країни Заходу стоять перед дилемою забезпечення прав людини та загрозою соціальній та політичній стабільності;

г) Е. Дафф приділяв увагу вимірюванню соціальних та політичних вимог до системної стабільності в Латинській Америці. Він виокремлює специфічні обставини, якими є подолання бідності, корупції, забезпечення модернізації соціальної та політичної систем, характерні для латиноамериканських країн;

д) К. Доудінг та Р. Кімбер вивчали значення терміна "політична стабільність". Теоретичне осмислення поняття досягнення стабільності в межах демократії розглядається в інсти-

туційному, політико-культурному та інноваційному вимірах;

е) Ф. Білі зосередився на питаннях стабільності в умовах економічної кризи та загрозах демократії, що виникають за таких умов.

Відтак, системний та комплексний підхід багатьох зарубіжних дослідників до проблем політичної стабільності окреслює велике коло проблем (загального й окремого характеру), важливих для вивчення взаємовпливу захисту прав людини, як чинника зовнішнього середовища, на безпосередню взаємодію політичних інститутів.

Врешті зазначимо й таке. Розробка фундаментальних філософських концептів та їх застосування для дослідження й нового концептуального розуміння соціальної реальності дає змогу досягти істотних результатів у відображенні реальної картини суспільної стабільності та її чинників. На перший план у філософському аналізі стабільності висувається духовно-психологічна складова, що визначає збалансованість всієї соціальної структури. Так, у цитованій праці О. П. Дзьобаня вперше доведено, що стійкість і лабільність соціальної системи загалом та кожної її складової зокрема виражається в дії базових констант (архетипів і ментальності) і варіативних величин (у духовній, економічній, соціальній та інших сферах життя).

Поряд з теоретичними соціально-філософськими поглядами на безпекову обумовленість політичної стабільності важливим елементом її осмислення й розуміння є і політична теорія, яка у своїй методології межує з політичною філософією та

формує рівень гіпотез щодо політичної стабільності, що пов'язаний не з абстрактними концепціями, а з конкретним розвитком політичної сфери суспільства.

Література

1. *Дзьобань О. П.* Стабільність соціальної системи в контексті її безпеки (синергетичний аспект) // *Культура народів Причорномор'я*. — 2002. — № 43. — С. 254–257.
2. *Кіянка І. Б.* Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні: Автореф. дис. канд. політ. наук. — Л., 2003. — 18 с.
3. *Колюх В. В.* Інституціональні чинники політичної стабільності в демократичному суспільстві: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02. — К., 2007. — 17 с.
4. *Мішин А. О.* Трансрегіональна стабільність як чинник зовнішньої безпеки України: Автореф. дис. канд. політ. наук. — К., 2006. — 24 с.
5. *Міщенко Л. М.* Соціальна напруженість в українському суспільстві // *Розбудова держави*. — 1997. — № 10. — С. 42–51.
6. *Перглер Т. І.* Роль соціально-правової держави Німеччини у стабілізації суспільства: Автореф. дис. канд. політ. наук. — К., 1998. — 20 с.
7. *Сичова Т. Г.* Основи стабільності політичного режиму в Україні: Автореф. дис. канд. політ. наук. — Х., 1998. — 18 с.
8. *Скомаровський В. О.* Забезпечення прав і свобод людини у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства: Автореф. дис. канд. політ. наук. — К., 2005. — 20 с.
9. *Співак В. М.* Соціальна, правова держава як фактор розвитку демократичного суспільства в Україні: Автореф. дис. канд. політ. наук. — К., 2001. — 19 с.
10. *Шкурат І. В.* Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект): Автореф. дис. канд. наук з держ. управління. — 2002. — 20 с.

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 117–123

На нинішньому етапі розвитку української держави та в умовах соціально-економічної кризи рівень освіти, компетентність і професіоналізм державних службовців є головною умовою забезпечення результативності державного управління та місцевого самоврядування. Назріла необхідність формування нового покоління спеціалістів публічного управління, яке покликане оволодіти сучасними знаннями, методикою подолання державних і муніципальних проблем, високими моральними цінностями в суспільстві та забезпечити високу ефективність управління в цілому. Пріоритетним напрямом розвитку державної політики має стати створення повноцінної ефективної системи неперервного професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, адже стратегія професійного навчання кадрів — стратегія майбутнього держави.

Така система покликана сприяти демократичному розвитку нашої країни на засадах якісних адміністративних послуг, зниження корупції в органах влади, забезпечення політичної нейтральності державних службов-

ців, привабливості державної служби для висококваліфікованих спеціалістів.

Стає очевидним, що модернізація системи освіти в галузі підготовки працівників-держслужбовців — головний чинник реформування державного управління в Україні.

Розглянемо проблеми вітчизняної освіти щодо кадрового забезпечення органів державного управління і місцевого самоврядування, підготовки нової генерації фахівців, вироблення єдиного державного підходу до цієї проблеми, розроблення стратегії підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадовців.

Питання освіти в системі державного управління і органах місцевого самоврядування стало предметом розгляду багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед них: О. Губа, О. Воронько, В. Луговий, В. Щокін, Т. Кошова, О. Лазор, О. Васильєва, І. Марченко, М. Гай та ін. У своїх працях ці та інші науковці наголошують на тому, що кадрова робота на сучасному етапі розвитку державної служби має бути піднята на якісно новий щабель. Слід досягти такого рівня розвитку місце-

вого самоврядування, який на сьогодні має місце в розвинених країнах Європи. Для досягнення цієї мети потрібно, щоб освіта в Україні стала одним з основних пріоритетів в системі державного управління.

Вища освіта є основою людського розвитку та прогресу суспільства. Вона забезпечує індивідуальний розвиток особистості, майбутнього фахівця, формує інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал держави, виступає стратегічним ресурсом соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, є джерелом поліпшення добробуту людей, забезпечує національні інтереси та зміцнює авторитет держави на міжнародній арені [7, 43].

Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, законами України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України. Міністерство освіти і науки України здійснило низку масштабних заходів зі створення нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України.

Але, незважаючи на досягнення освіти, слід констатувати: вона ще недостатньо забезпечує потрібну якість освітніх послуг. Чимало випускників вищих навчальних закладів не досягли належного рівня конкурентоспроможності на ринку праці. Це зобов’язує глибше аналізувати тенденції у світовій та європейській освіті.

Стосовно державних службовців у нашій державі, то їх підготовка здійснюється в Національній акаде-

мії державного управління при Президентові України, її регіональних інститутах та магістратурах у вищих навчальних закладах України (23 вищі навчальні заклади) [2, 58–60].

Національна академія державного управління при Президентові України є загальнодержавним закладом у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування IV рівня акредитації. Ця академія заснована у травні 1995 р., у тому самому році було відкрито регіональні філії у Дніпропетровську, Львові, Одесі та Харкові, які отримали статус регіональних інститутів у 2001 р. За 15 років Національна академія підготувала 17000 магістрів державного управління [3, 57–58]. Відповідно до ратифікованої нашою державою Європейської хартії місцевого самоврядування освітня політика має бути спрямована на зміцнення та вдосконалення демократичних засад місцевого самоврядування. Орієнтиром для системи професійного навчання персоналу органів влади є постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування” від 7 липня 2010 р. № 564 [9]. Цим документом декларується урядова політика щодо вимог до професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Метою єдиної загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації є забезпечення високого профе-

ціоналізму службовців, здатних найефективніше забезпечувати вирішення нагальних завдань на виконання функцій держави. Водночас ця система має дати можливість кожному державному службовцю реалізувати право на збагачення своїх знань, професійних навичок і вмінь, реалізацію своїх інтересів, особистої кар'єри, розвитку особистості.

Підвищення кваліфікації управлінських кадрів здійснюється за відповідними видами: навчання за професійними програмами, спеціалізовані навчальні курси, тематичні короткострокові семінари; стажування в органах, на які поширюється дія законів України “Про державну службу” [5] та “Про службу в органах місцевого самоврядування” [10]; конкурси та ін. Вони мають забезпечувати навчання персоналу органів державної служби та місцевого самоврядування відповідно до державних стандартів, що ґрунтуються на вимогах нового покоління, професійно-кваліфікаційних характеристик посад службовців.

На сучасному етапі важливо, щоб усі державні службовці володіли знаннями та вміннями, необхідними для ефективного виконання завдань і функцій держави, окремих органів виконавчої влади і їх структурних підрозділів.

З цією метою Головним управлінням державної служби України здійснюється робота щодо вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Підвищення кваліфікації є одним із провідних видів навчання державних службовців, який забезпечує його безперервність і актуальність протягом усієї трудової кар'єри.

У зв'язку з тим, що підвищення кваліфікації має особливе значення у світовому і вітчизняному досвіді професіоналізації державних службовців, Головне управління державної служби України приділяє значну увагу цьому виду навчання. З ініціативи Голодержслужби України як один з видів підвищення кваліфікації започатковано щорічний Всеукраїнський конкурс “Кращий державний службовець”, порядок проведення якого визначено і затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1152 із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2008 р. № 807.

Конкурс передбачає перевірку рівня професійної компетентності державних службовців, їх здатності виконувати завдання органів державної влади в соціальних, економічних і політичних умовах сучасної України.

Крім того, необхідно пам'ятати, що кваліфікація працівників має відповідати сучасному рівню науки, техніки, економіки, управління. А здобуті знання застарівають кожні п'ять років, якщо людина не займається самоосвітою. Тому підвищення кваліфікації займає особливе місце у навчанні персоналу.

Це доволі поширена форма навчання, оскільки підвищення кваліфікації дешевше підготовки спеціалістів; строки найактуальніших програм з відривом від виробництва становлять від трьох днів до двох

тижнів; підготовка може здійснюватись у безпосередній близькості до місця роботи та проживання; для спеціалістів та керівників навчання має цільову спрямованість на вузьке коло навчальних модулів (наприклад, управління персоналом, стратегія управління регіоном, екологічний менеджмент, документальне забезпечення управління, розробка планів соціально-економічного розвитку території, управління інноваційними проектами тощо) [4, 96].

Особливе місце в освітній діяльності органів влади посідає просвітницька діяльність серед населення, насамперед школярів і молоді, на користь становлення самоврядних засад функціонування територіальних громад. З цих міркувань, наприклад, на Сумщині з ініціативи голови обласної державної адміністрації стартував обласний проект “Залучення молоді на державну службу”. Проект передбачав конкурсний відбір кращих випускників вищих навчальних закладів області для подальшого працевлаштування в муніципалітетах. Адже саме молоді службовці з притаманною їм енергійністю, мобільністю, відкритістю до змін здатні ефективно виконувати управлінські функції в умовах політичної конкуренції, вільних засобів інформації тощо.

З цих міркувань винятково важливим і корисним є зарубіжний досвід вирішення питання громадянської освіти молоді, наприклад, канадський. Так, у провінції Онтаріо в школах уведено спеціальний курс громадянської освіти, де слухачі здобувають не стільки формальні знання, скільки навички, уміння, готов-

ність у майбутньому брати активну участь в управлінні та житті міста, суспільства, країни. У провінції Альберта від 1999 р. спільними зусиллями департаментів муніципальних справ та освіти реалізують проєкт навчання учнів основ місцевого самоврядування. Подібні програми успішно діють і в інших провінціях Канади, у США.

Як показує практика, з усіх проблем, що стоять на заваді ефективній роботі органів місцевого самоврядування, однією з них є — невідповідність депутатів місцевих рад, особливо новообраних. Тут мова йде про брак серед значної частини представницького корпусу місцевого рівня належної теоретичної підготовки, розуміння депутатських ролей та невиробленість в обранців практичних навичок роботи в раді і з виборцями, досвіду розв’язання проблемних питань територіальної громади, базових уявлень про місцеве самоврядування та його завдання.

Розв’язанню проблеми підвищення освітнього рівня, ефективності роботи новообраних депутатів певною мірою сприяють організація тренінгів і навчань, узагальнення досвіду діяльності депутатів попередніх скликань, забезпечення в достатній кількості навчально-довідковими матеріалами, запровадження інноваційних підходів і практик.

Нині впевнено можна констатувати, що більшість органів місцевого самоврядування незадовільно виконують свої функціональні обов’язки саме через низький професійно-кваліфікаційний рівень працівників, які мають недостатній досвід управлінської діяльності. Частина осіб з

вищою освітою серед посадовців органів місцевого самоврядування становить лише 64,7 %. Наприклад, найнижчою ця частка є в Житомирській — 52,1 %, Київській — 53,1 % та Вінницькій — 55, 5 % областях; найвищою (без урахування міст Києва та Севастополя) — в Автономній Республіці Крим (77,7 %), у Харківській (74,8 %) та Луганській (70,4 %) областях [8, 164]. Існуюча ж мережа вищих навчальних закладів України має забезпечити фундаментальну та безперервну освіту, яка ґрунтуватиметься на використанні найновіших сучасних технологій, інноваційних формах навчання тощо.

Слід зауважити, що нинішня державна служба не є взірцем професійності: ні державні стандарти вищої освіти, ні зміст підготовки, ні класифікація посад через різні причини не відповідають сучасним вимогам. Під час розроблення освітньо-кваліфікаційної характеристики галузевого стандарту вищої освіти України підготовки, зокрема, магістрів, за спеціальністю “державна служба” напряму підготовки “державне управління” вивчення та аналіз перспективних професійних завдань та обов’язків публічних службовців, які об’єктивно існують, не проводилися. Замість цього штучно сконструйовано характеристики виробничих функцій, типових завдань і вмінь випускника [1, 45]. Тому слід оновити освітньо-професійну програму підготовки спеціаліста за галузевим стандартом, яка має бути орієнтована на формування у майбутнього фахівця високої правової, економічної, соціальної, організаційної та комунікативної культури.

Проте, не всі посади державних службовців вимагають професійної освіти спеціаліста або магістра. Згідно з Довідником типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців на деякі посади у державній службі приймають осіб з базовою вищою освітою, тобто освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра [6, 45]. Для роботи на більшості посад нижчої ланки необхідні знання й уміння, для здобуття яких достатньо чотирирічного навчання.

Доречно було б перейняти досвід навчальних закладів Європи (Благовградський університет, Слівенська філія Технічного університету у Варні, Новий болгарський та Слов’янський університети, Економічний університет у Братиславі та ін.), де успішно функціонують програми підготовки бакалаврів для публічного державного управління. Термін навчання за такими програмами розрахований на три роки, а випускники можуть продовжувати навчання в одному з університетів для здобуття кваліфікації магістра.

Отже, освіта в сучасних умовах є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадянського миру і майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави — повноправного члена європейської та світової спільноти. Освіта і майбутнє — два ключові аспекти, з позицій яких слід розглядати стан справ, що склався в галузі вищої освіти, та визначати її перспективи.

Перший заступник Голови Верховної Ради України Адам Мартинюк у квітні 2011 р., перебуваючи на засіданні постійної комісії Міжпарламентської асамблеї СНД з питань науки та освіти, зазначив: “Життя вимагає затребуваних професіоналів з широким світоглядом. У даному контексті актуальною стає нова парадигма — від освіти на все життя — до освіти протягом усього життя” [11]. Саме освітня політика, спрямована на збереження, розвиток, зміцнення інтелектуальної могутності України, має бути визначальним інструментом впливу держави на цю галузь.

Для успішної реалізації освітніх завдань системи навчання державних службовців слід:

- розвивати систему професійної освіти, що має стати незмінним пріоритетом державної політики на шляху до входження України до європейського простору вищої освіти;
- насичити зміст навчання предметами і відомостями, які є фундаментом для нових знань і будуть потрібні в майбутній професійній діяльності;
- формувати позитивне ставлення посадових осіб органів місцевого самоврядування до безперервної професійної підготовки та вдосконалення їх фахової майстерності;
- створити, заради пошуку молодих лідерів, кадровий резерв працівників органів місцевого самоврядування, залучити місцеві ради України до розроблення та впровадження власних програм навчання молоді з питань місцевого самовряду-

вання й організації стажування безпосередньо в органах місцевої влади;

- ввести скорочену підготовку магістрів державної служби із числа спеціалістів, спеціальності яких орієнтовані на державну службу (із заліком частини дисципліни, що вивчалися за попередньою програмою);
- запровадити в ряді вищих навчальних закладів України нові освітні спеціальності і спеціалізації, спрямовані на підготовку посадовців, які відповідали б функціям і посадам органів місцевого самоврядування освітніх рівнів у галузі державного управління;
- оновити навчальні програми і плани з урахуванням компетенції посад місцевого самоврядування, ввести в навчальні плани загальноосвітніх шкіл і вишів України I–II рівнів акредитації базовий навчальний курс з основ місцевого самоврядування;
- змінити методи та форми навчання у напрямі формування практичних навичок;
- підвищити роль самостійної роботи слухачів, удосконалити контроль знань;
- осучаснити процес організації навчання шляхом упровадження інформаційних та комунікаційних технологій в освітню систему України та сформува-ти єдиний інформаційний простір. Прикладом дієвості впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у навчальний процес є діяльність

Центру дистанційного навчання Національної академії державного управління при Президентові України.

Література

1. *Ахромкін Є.* Оновлення програми підготовки магістрів за спеціальністю “Державна служба” / Є. Ахромкін, В. Філіпповський // Вісн. держ. служби України. — 2010. — № 4. — С. 45.
2. *Бутко М.* Сучасні пріоритети кадрової роботи у сфері державного управління / М. Бутко, І. Протченко // Вісн. держ. служби України. — 2010. — № 4. — С. 52–60.
3. *Васильєва О. І.* Кадрове забезпечення органів місцевої влади // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 6. — С. 57–58.
4. *Васюк Н. О.* Удосконалення підготовки та підвищення кваліфікації кадрів місцевого самоврядування // Економіка та держава. — 2009. — № 9. — С. 96.
5. *Закон України про державну службу.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3723-12>
6. *Кіцак Т.* Перспективи підготовки державних службовців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра / Т. Кіцак, Є. Матвійшин // Вісн. держ. служби України. — 2010. — № 2. — С. 45.
7. *Курко М. Н.* Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: Монографія. — Х.: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. — 376 с.
8. *Педак І. С.* Ефективність кадрового потенціалу місцевих органів влади / І. С. Педак, Л. В. Оверченко // Держава та регіони. — 2010. — № 2. — С. 164.
9. *Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування:* Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 р. № 564. — [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=564-2010-%EF>
10. *Про службу в органах місцевого самоврядування:* Закон України із змінами, внесеними згідно із Законом України № 3235-IV 20.12.2005 р. // ВВР України. — 2006. — № 9, 2001. — № 10–11. — Ст. 96.
11. *Розвиток системи освіти залишається незмінним пріоритетом державної політики.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=1009683>

МЕНЕДЖМЕНТ В ОСВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 124–128

Вирішення теоретичних і практичних завдань управління вищим навчальним закладом набуває все більшого розвитку у зв'язку з гуманізацією та демократизацією суспільного життя, зростанням ролі й значущості захисту прав і свобод людини, розвитком ринкових відносин, формуванням нових соціальних структур і форм управління, принципових змін у самій системі освіти, зокрема вищої. Тому сучасному керівникові для ефективного впливу на діяльність підлеглих необхідне глибоке розуміння основ управління загалом та психологічних зокрема. Зазначимо, механізми ще недостатньо вивчені, але вже наявні результати наукових досліджень можуть істотно розширити можливості керівника створювати умови, які сприяють формуванню зацікавленості членів колективу в продуктивній роботі організації.

Впровадження досягнень педагогічної і психологічної наук у практику управлінської діяльності вищої школи має розглядатися як найважливіший резерв підвищення ефективності вирішення багатьох практичних проблем, що виникають перед навчальними, педагогічними

колективами й суспільством у цілому [2, 121].

Психологічним проблемам і явищам, що мають місце у сфері управління, розгляду психологічних причин, які лежать в основі зниження ефективності діяльності керівників, активно та достатньо результативно присвячують свої праці Т. Кабаченко, О. Бандурка, С. Бочарова, О. Землянська. Велику увагу ролі керівника в системі управління приділяють В. Шипунов, Е. Кишкель тощо.

Варто зазначити, концепція модернізації української освіти орієнтує педагогічний персонал передусім на формування особистості, яка вільно адаптується в швидкоплинних соціально-економічних умовах. Отже, при розгляді сучасної системи управління педагогічним персоналом у вищому навчальному закладі важливе місце має бути відведене питанням оптимізації механізму розвитку індивідуальних можливостей кожного суб'єкта, що знаходиться у безперервному взаємозв'язку з найближчим оточенням, зокрема, з педагогічним персоналом. У ситуації, що склалася, виникає необхідність модернізації не тільки змісту освіти, а

й безпосередньо системи управління педагогічним персоналом у цих установах.

Достатньо складна природа психолого-педагогічної взаємодії педагогічного персоналу зі студентами й суперечливий характер становлення та розвитку педагогічної системи управління має змістовні орієнтири: управління існує звідтоді, як існує рід людський — саме тоді, як людина усвідомила необхідність, спеціально управляючи, виховувати й навчати, не покладаючись тільки на природний і не планований вплив життя (Г. Філонов); управління як ефективний засіб дії на особистість педагога відображає загальність і зумовленість даного феномену у структурі суспільної еволюції; кожне нове покоління студентів освоює матеріально-духовну спадщину з нових позицій; інноваційний досвід управління педагогічним персоналом у вищому навчальному закладі зумовлений не тільки професійною компетентністю, а й психолого-педагогічним досвідом керівника цієї установи.

Гармонійність взаємодії учасників педагогічного процесу, якість навчання і виховання неможливі без високого рівня культури керівника освітньої установи. На сьогодні педагогіка і психологія активно вивчають можливості й способи використання загальної теорії управління в педагогічному процесі з метою підвищення ефективності управління освітніми установами [3, 28].

Освіта — це насамперед розвиток особистості, вільної, конкурентоспроможної і життєво-стійкої, такої, що володіє творчим потенціалом і

розвиненими здібностями. Насправді справжній розвиток особистості включає: знання, уміння, навички, рівень інтелекту, здатність логічно й діалектично мислити, уміти жити, відчувати життя, виражати відчуття і керувати ними, уміння пізнати себе й керувати собою, уміння й бажання творити. Напрями розвитку особистості яскраво визначені у працях класиків вітчизняної і зарубіжної педагогіки Я. А. Каменського, Дж. Локка, Ж. Ж. Руссо, К. Ушинського, В. Сухомлинського.

Сучасна освіта є не тільки засадою формування нової свідомості світового співтовариства, але на неї також покладається особлива місія щодо забезпечення поступального розвитку всього людства. Саме тому найперспективнішою стає парадигма освіти протягом усього життя людини або освіти як процесу безперервного розвитку людської особистості, її знань, навичок, досвіду і можливостей.

Зазначимо, певному загостренню ситуації щодо менеджменту в освіті сприяла низка об'єктивних і суб'єктивних факторів: входження України у світову освітню систему; зміни соціокультурного і соціально-економічного аспектів розвитку держави; вихід нових нормативно-правових документів; зростаючі запити населення до освітніх послуг; виникнення розмаїтості ціннісних систем на тлі хворобливо пережитої кризи колишніх систем цінностей; тенденція, що посилюється, щодо регіоналізації та автономізації освітніх систем; поява різноманітних освітніх програм і видів установ; бурхливий розвиток менеджменту в освіті, що посилює поліпарадигмальний

характер педагогічної дійсності; інтерес до прогностичних досліджень, методології проектування, до таких нових галузей наукового знання, як акмеологія, синергетика, герменевтика та ін.

На сьогодні основною формою вирішення зазначених ситуацій у суспільстві стає експеримент щодо вдосконалення структури і змісту вищої освіти, мета якого — виявлення організаційно-педагогічних, організаційно-методичних і психолого-педагогічних умов досягнення **нової якості вищої освіти**.

З погляду філософії, якість — категорія, що виражає невіддільну від буття об'єкта його істотну визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом, що відображає стійке взаємовідношення складових об'єкта, що характеризує його цілісність та специфіку. Завдяки якості кожен об'єкт існує і мислиться як щось обмежене від інших об'єктів (так, у Аристотеля, якість — видова відмінність сутності) [1, 58–61].

Під якістю вищої освіти розуміється: відповідність цілей і результатів вищої освіти сучасним соціальним вимогам, пов'язаних з переходом до демократичного, відкритого суспільства з ринковою економікою; це припускає орієнтацію на засвоєння студентами заданого обсягу навчального матеріалу, на розвиток у них здатності до самостійного вирішення проблем у різних сферах діяльності на основі використання набутого соціального досвіду; відповідність змісту освіти цілям і пізнавальним можливостям усіх студентів; підвищення рівня доступності змісту освіти; створення додаткових умов для розши-

рення і поглиблення знань студентів в освітніх галузях, що їх цікавлять; відповідність умов освітньої діяльності вимогам збереження здоров'я і забезпечення психологічного комфорту для всіх учасників освітнього процесу.

Можна виокремити й інші варіанти розуміння якості освіти. Ці варіанти пов'язані з розмаїтістю значень самого терміна “освіта”. Так, у суспільній свідомості продовжують одночасно співіснувати такі трактування:

- якість освіти як умова відтворення культурного і матеріального рівня життя суспільства, знань і досвіду соціального управління життєдіяльністю, якою володіє суспільство, як умови відтворення його самого (якість освіти в суспільстві);
- якість засвоєння предметних знань (якість навчання), тобто знань навчальних предметів, наукових дисциплін, що досліджувались у процесі навчання в тій або іншій освітній установі;
- якість особистості або якість освіти як розвиток здатності навчання і навченості;
- якість професійної підготовки, здатності вирішення професійних завдань (якість фахівця, кваліфікація), а нині — це відповідність “вимогам компетентності й відповідальності” [4, 145].

Визначення якості освіти проводиться з позицій освітнього менеджменту і прийняття освіти як сфери послуг. Відзначаючи відносність категорії “якість”, варто говорити про якість освіти в контексті порівняння

інтегрованої якості конкретної освітньої системи на внутрішньому і зовнішньому ринках освітніх послуг з іншими.

Варто також відмітити, що підхід до педагогічного управління педагогічним персоналом вищого навчального закладу через мораль, етику, моральність на сьогодні є основоположним, оскільки ґрунтується на статусі елементів загальної культури людини. З іншого боку, ця позиція пропорційна одному з компонентів майбутньої спеціальності студентів, а саме діалогу із замовником, тобто суб'єктами суспільства. Ось чому в педагогів до важливих особистих якостей прийнято відносити безпристрасність (об'єктивність, уважність, чуйність, особливо до слабких учнів), сумлінність, стійкість, витримку, справедливість, любов до учнів. Очевидно, що тільки поєднання справжньої любові до студентів і до педагогічної професії забезпечує професіоналізм педагогічного персоналу.

Таким чином, ефективність управлінської діяльності багато в чому визначається тим, як керівники ВНЗ володіють методикою педагогічного аналізу, як глибоко ними можуть бути досліджені встановлені факти, виявлені найхарактерніші залежності. Несвоєчасність, або аналіз, що не професійно проводиться, в діяльності керівника відбувається на етапі виявлення мети та формування завдань до неконкретності, розпливчатості, а подекуди до необґрунтованості схвалюваних рішень. Недосконале знання реального стану справ у педагогічному або студентському колективі створює труднощі у встанов-

ленні правильної системи взаємин у процесі регулювання та коригування педагогічного процесу. Основне призначення педагогічного аналізу як функції управління, на думку Ю. Конаржевського, полягає у вивченні стану та тенденцій розвитку педагогічного процесу, в об'єктивній оцінці його результатів із подальшою роботою на цій основі рекомендацій із впорядкування керованої системи [1, 63]. Ця функція — одна з найбільш трудомістких у структурі управлінського циклу, оскільки аналіз припускає об'єднувати в об'єкті, що вивчається, частини в єдине ціле. Особливості управління вищим навчальним закладом у цілому і педагогічним персоналом зокрема пов'язані з тим, що загальна теорія менеджменту стала активно проектуватися на українську систему внутрішньовузівського управління дещо пізно, при цьому не завжди з огляду на особливості організації діяльності ВНЗ. В українській науково-педагогічній літературі лише на рубежі 80–90-х років XX ст. вперше стали визначатися тенденції виокремлення менеджменту в освітній сфері як самостійної наукової дисципліни, що розвивається, — етика загальної теорії і практика управління (менеджмент загалом і соціальне управління зокрема) і комплекс психолого-педагогічних наук.

Література

1. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутреннее управление. — М.: Образовательный центр “Педагогический поиск”, 1999. — 224 с.

2. *Лукіна Т.* Моніторинг в освіті // Управління освітою. — 2004. — № 20. — Жовтень.
3. *Методика* кількісної оцінки науково-педагогічної діяльності викладачів університету / Уклад. О. М. Тридід, В. М. Гриньова, Ю. М. Великий, М. В. Афанасьєв, В. Є. Єрмаченко, В. І. Оленко, О. Г. Зима, В. В. Ольховська, З. Б. Устинко; Наук. кер-во В. С. Пономаренко. — Х.: Вид-во ХНЕУ, 2007. — 16 с.
4. *Освітній менеджмент* / За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. — К.: Шкільний світ, 2003. — 400 с.

С. О. БУЛЬДА

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 129–136

Ринковою концепцією управління господарськими об'єктами і реалізацією товарів і послуг на ринках, у тому числі світовому ринку, виступає маркетинг, який і пов'язаний із задоволенням потреб людей у товарах.

Маркетинг є універсальною формою пристосування економічної системи до нових умов ведення господарської діяльності, що ґрунтується на ринкових засадах управління, дає можливість краще дослідити процес життєдіяльності товару на ринку, а також проаналізувати попит та пропозицію на ринку з позиції реалізатора продукції. Маркетинг – це метод функціонування складових ринку, своєрідний спосіб ведення ринкового господарства, що охоплює широку сферу діяльності, алгоритм планування подальшого розвитку ринку і його об'єктів.

В економіці країни маркетинг відіграє двояку роль: він дає змогу аналізувати ринок, визначаючи попит і пропозицію ресурсів, товарів і послуг, а також активно впливати на формування цих потреб за допомо-

гою засобів стимулювання попиту через рекламу, ціни та ін. Все ширше залучення ресурсів на відповідні ринки зумовлює доцільність дослідження маркетингу у сфері використання ресурсного потенціалу країни та її регіонів.

У 60-ті роки поряд з п'ятьма превалюючими концепціями С. Леві та Ф. Котлером була висунута розширена концепція маркетингу, яка припускала, що маркетинг може бути застосований не тільки відносно товарів і послуг, а й також і відносно організацій, людей, територій [4, 28–29]. Отже, регіональний маркетинг з'явився набагато пізніше за маркетинг продукції і послуг, наприклад, у Німеччині та інших країнах Західної Європи їм почали займатися в кінці 70-х – початку 80-х років [8, 32]. Він був заснований на активному використанні теорії маркетингу регіону, що припускає орієнтацію на потреби цільових груп покупців регіональної продукції.

На думку більшості фахівців у галузі маркетингу регіону (І. В. Арже-

новський, А. П. Панкрухін, А. М. Лавров та ін.), маркетинг регіону, виступаючи складовою регіональної економічної політики, відрізняється від “маркетингу продукції” спрямованістю на вирішення проблем регіону і його територіальних утворень; містить у собі розробку й реалізацію довгострокової концепції комплексного розвитку економіки та соціальної сфери території, поступового усунення негативних явищ і вирішення складних соціально-економічних проблем [1].

Важливо враховувати, що ресурсний регіональний маркетинг включає два основні різновиди: маркетинг ресурсів регіону і маркетинг усередині регіону, зміст яких з деякими уточненнями можна співвіднести із запропонованими А. Бліновим трактуваннями маркетингу регіональних утворень у широкому і вузькому значенні слова [2].

Так, у широкому значенні маркетинг регіональних утворень – це процес виявлення, створення і реалізації передумов формування екологічно та соціально орієнтованої регіональної політики з метою формування максимально сприятливого середовища виробництва і життєдіяльності, здійснюваної як в регіоні, так і за його межами. Більш вузьке трактування визначає маркетинг регіональних утворень як елемент місцевої економічної політики, пов'язаний зі створенням іміджу регіону і залученням інвестицій безпосередньо на своїй території.

Регіональна маркетингова політика має бути спрямована на створення сприятливих умов для підвищення якості продукту регіону, зокрема ре-

сурсів, пошук його потенційних споживачів і виведення території на лідируючі позиції у міжрегіональному розподілі праці з метою підвищення якості життя населення. В реалізації регіональної маркетингової політики провідну роль відіграють регіональні та муніципальні органи влади, які, як суб'єкти регіонального маркетингу, здійснюють просування ресурсів, товарів та послуг території. Їх діяльність орієнтована на створення, підтримку або зміну умов та поведінки суб'єктів-споживачів щодо території, її можливостей, а також можливостей самих цих суб'єктів на території [2]. Вони мають знати, як аналізувати ринкові можливості, відбирати відповідні цільові ринки, розробляти ефективний комплекс маркетингу й успішно управляти втіленням у життя маркетингових завдань.

Усе це і є процесом управління маркетингом, зміст якого щодо вирішення проблеми підвищення ефективності співпраці можна визначити таким чином:

- аналіз можливостей регіону: система маркетингових досліджень; збирання інформації у цілому; вивчення конкурентних ринків регіону; аналіз потреб у регіоні; аналіз товарів, які вироблені в регіоні; оцінка місткості ринку;
- вибір ринків збуту товарів: визначення стратегій дії на ринках регіону; вибір міжнародних ринків для збуту;
- розробка комплексу маркетингу: організація виробництва ресурсів і товарів відповідно до потреб цільових ринків; наладка систем матеріально-

технічного постачання та системи руху товару; створення інфраструктури в регіоні з урахуванням обсягів ринку; організація системи формування попиту і стимулювання збуту; проведення товарної і цінової політики;

- контроль за функціонуванням комплексу регіонального маркетингу: стратегічне й оперативне планування; збирання оперативної інформації; реклама, виставки, ярмарки.

Аналіз ринкових можливостей регіону повинен виявити незадоволені або не повністю задоволені потреби. Важливо відзначити, що пошук способів і механізмів ефективного використання ресурсного потенціалу регіону вже проводився в науковій літературі. Проте в контексті процесів глобалізації і регіоналізації виникли потреби комплексного аналізу експортних можливостей, вибору регіональними підприємствами й організаціями правильної маркетингової стратегії виходу на зарубіжні ринки і розробки тактичних прийомів її реалізації. Це тим більш важливо, що оцінка ресурсного потенціалу регіону може бути необхідна при розробці заходів із посилення регіональної політики і поступової маркетингової реструктуризації економічного простору України [9, 6–11]. Проте саме з цієї точки зору дослідження ринкових можливостей регіону і його потреб тільки на основі природно-ресурсного потенціалу і стану економіки значно звужує конкурентні переваги регіону.

Реалізація курсу ринкових перетворень має забезпечити найбільш

органічне і вигідне включення економіки в систему світового господарства, раціоналізацію товарної структури зовнішньої торгівлі, підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків і їх впливу на господарство країни. Розширення зовнішньоекономічних зв'язків потребує зростання масштабів і потужностей, а також більш раціонального використання експортного потенціалу регіону. Експортний потенціал – це здатність економіки відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені.

Ресурсний ринок є невід'ємною складовою соціально-економічної структури суспільства, яка реагує на зміни в управлінні економікою країни. Перехід до ринкових умов господарювання вимагає від усіх компонентів, які формують ресурсний ринок, використання ринкових методів господарювання і дослідження ринку, його умов і законів існування. Завдяки цьому нині актуальним є впровадження маркетингу на ринку ресурсів. Ресурсний ринок є системою економічно-технічних зв'язків, які існують між виробниками ресурсів і його споживачами, де зберігається закон попиту і пропозиції, а діяльність спрямована на реалізацію ресурсів з метою отримання прибутку.

Вважаємо, що процес маркетингових досліджень на ресурсному ринку повинен включати в себе стадії, які визначають алгоритм дослідження: складання програми і визначення цілей згідно з бажаннями клієнтів; аналіз інформації про економічне середовище території, що досліджується; аналіз конкурентних видів ресурсів і доцільності використання кожного

з них; визначення розмірів вибірки дослідження клієнтури; вибір ринку збуту ресурсів залежно від мети клієнта і можливостей випуску продукції; формування стратегії переваг при реалізації товару; узгодження етапів процесу маркетингового дослідження з клієнтом і керівництвом підприємств-виробників (рисунк).

Основною складовою ресурсного потенціалу і ресурсного ринку є саме природно-ресурсний потенціал. Функціонування регульованого ринку можливе на основі взаємовідносин суспільного виробництва з природним середовищем і спрямовано

на визначення та встановлення оптимальної відповідності між попитом і пропозицією на ринку природних ресурсів, що приведуть до формування адекватної економічної ціни на природні ресурси, які є необхідною умовою ефективної роботи ринку природних ресурсів і стимулює економічне зростання суспільного продукту.

Будь-який суб'єкт ринку природних ресурсів діє у визначеному навколишньому середовищі, і чим складніше це середовище, тим глибшим і частим змінам він піддається, тим гнучкіший характер має носити діяльність суб'єкта. Якщо на рин-

Алгоритм процесу маркетингового дослідження ресурсного ринку

ку проводиться єдина, скоординована політика відносно споживача, а товаром є природні ресурси й екологічно чисті продукти, то маркетинг, на нашу думку, відіграє в мікросередовищі координуючу й інтегруючу роль, а споживач (виробник) виконує контролюючу функцію щодо якості ресурсів, які він споживає, і щодо стану навколишнього природного середовища; а в макросередовищі – головну роль із заходів державного управління. Сукупність мікро- і макросередовища утворює маркетингове середовище ринку природних ресурсів, яке безпосередньо впливає на взаємовідношення суб'єктів ринку і якість природних ресурсів.

Маркетинг є ефективним механізмом досягнення рівноважного рівня задоволення потреб і збереження якості природних ресурсів. Саме використання інструментів маркетингу дає підстави враховувати в процесі природокористування потреби, стан і динаміку попиту ринку природних ресурсів, а також створювати умови для мінімізації збитку, що заподіюється навколишньому природному середовищу. Для здійснення раціонального природокористування необхідна така природоохоронна стратегія, яка ґрунтується на основних маркетингових інструментах.

Розробці природоохоронної стратегії розвитку ринку природних ресурсів повинен передувати аналіз сучасного стану якості природних ресурсів, оцінка ефективності взаємодії суб'єктів ринку.

Пріоритетність стратегій може бути визначена методом експертних оцінок. Для цього формуються групи експертів для оцінки стра-

тегій (оцінка проводиться в балах від 0 до 10). На основі одержаної інформації розробляються методичні основи із впровадження соціально-економічного механізму управління ринком природних ресурсів і природокористуванням. Зазначені методичні основи включають складання комплексних територіальних планів і програм, спрямованих на збереження потенціалу ринку природних ресурсів і раціоналізацію природокористування. Розробка територіальних комплексних схем охорони природи (ТерКСОП) дає можливість більш раціонально і цілеспрямовано формувати екологічну ситуацію і вживати заходів із вдосконалення природокористування в конкретному регіоні. Маркетингова програма має ґрунтуватися на підтримці громадського руху, об'єднувати економічні, соціальні і екологічні цілі, бути спрямованою на інтеграцію всіх секторів економіки, у тому числі низки економічних проектів:

- збалансований розвиток мінерально-сировинної бази;
- забезпечення потреб економіки регіону в природних ресурсах;
- розвиток мережі природних територій, що охороняються;
- здійснення державного моніторингу навколишнього середовища.

Оскільки стан конкурентного середовища визначається, з одного боку, процесами розвитку в соціальній, технологічній, політичній сферах, а з другого – маркетинговими діями ринкових суб'єктів, то саме впровадження маркетингу виступає для регіонів тим чинником, вико-

ристання якого допоможе об'єктивно оцінити і по можливості максимально реалізувати наявні конкурентні переваги.

Регіон, що розглядається в контексті аналізу конкурентних переваг як сукупність конкретних підприємств-експортерів, має конкурентну перевагу, якщо рівень використання ними маркетингу в зовнішньоекономічній діяльності є більш високим, ніж у конкурентів, і якщо вони в змозі протидіяти основним конкурентним силам.

Для досягнення конкурентної переваги регіону, нарощуючи свій виробничий і ресурсний потенціал, здійснюючи закупівлю сучасного устаткування, розробку й упровадження ресурсних інновацій у короткі терміни, просуванням унікальних видів ресурсів, необхідні серйозні зусилля щодо випуску високоякісної продукції із наявних ресурсів, відмінне обслуговування покупців, застосування більш низьких, ніж у конкурентів, цін, активна комунікативна політика.

Для розвитку ресурсного ринку важливим є можливість виходу на ресурсні ринки світу. Доступ до світових ринків ресурсів, продукції і науково-технічної інформації виступає обов'язковою умовою повноцінного економічного зростання. Причому світові зв'язки мають найбільше значення для зростання сучасної економіки – галузей промисловості та АПК, фундаментальної і прикладної науки, інформаційної інфраструктури, фінансової системи. Без підключення до цих світових мереж розвиток всієї національної економіки ускладнюється.

Проте вбудовування в єдину економічну систему може здійснюватися на різних умовах, які здебільшого визначаються рівнем розвитку та використання ресурсного потенціалу і конкурентними перевагами – як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

У цьому контексті актуалізується потреба у розробці адекватного новій парадигмі регіонального розвитку механізму формування і розвитку ресурсного потенціалу регіонів, що сприяє зростанню міжнародної конкурентоспроможності і конкурентному позиціонуванню регіону у структурі світових зв'язків.

Успішний вихід регіону на світовий ринок, для якого характерні зростаючий ризик і невизначеність, багато в чому визначається тим, наскільки гнучко зможуть регіональні підприємства використати ресурси та зазначені інструменти для досягнення поставлених ринкових цілей, де важлива роль має бути відведена маркетинговому механізму формування ресурсного потенціалу регіону.

Під маркетинговим механізмом формування ресурсного потенціалу регіону ми розуміємо всю сукупність маркетингових прийомів і інструментів, що сприяють конкурентному позиціонуванню регіону в економіці країни. В загальній формі його можна схарактеризувати як сукупність ряду основних елементів, які створюють взаємозв'язану систему, у якій вони тісно переплетені й активно взаємодіють. Найважливішими з них є такі:

- організаційні форми регіональних підприємств, що ґрунту-

ються на використанні наявної ресурсної бази, які дають їм можливість активно інтегруватися у світову економіку;

- зовнішньоекономічні зв'язки регіону, їх структура і принципи розвитку, зокрема в ресурсній сфері;
- правові форми і методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності регіону; режим іноземних інвестицій;
- міжнародний маркетинг як інтегруюча функція управління експортними і спільними підприємствами;
- планування як важлива ланка у процесі формування експортного ресурсного потенціалу: система показників планування діяльності й оцінки ефективності експортних і спільних виробництв;
- фінансово-економічна підтримка регіонального ресурсного експорту;
- формування нового стилю поведінки споживачів на ринку ресурсів;
- формування позитивного іміджу регіону.

Ефективність маркетингової діяльності полягає у зниженні витрат на постачання і збут, у забезпеченні виробництва необхідними матеріально-технічними ресурсами у встановлені терміни за мінімально можливими цінами, у збільшенні обсягів реалізації ресурсів, товарів, що в результаті сприяє успішній діяльності підприємства в цілому.

Чітко дотримуючись маркетингової методології аналізу, не заперечуючи значущості кожної із складо-

вих механізму формування ресурсного потенціалу регіону, ми, проте, вважаємо принципово важливим, таким, що впливає на перепозиціонування регіону в свідомості споживачів ринку, створення його сприятливого іміджу для потенційних бізнес-партнерів. Саме формування іміджу, здатного позитивно впливати на маркетингове оточення регіону, варто розглядати як одну з основних умов досягнення ним стійких ринкових позицій.

У сучасній Україні поки що мало прикладів, коли регіональна влада активно займається проблемою просування інформації і підтримки сприятливого іміджу території. Водночас дослідження показують, що просування ресурсів території робить вельми значущий вплив на приплив у регіони України іноземних інвестицій.

Література

1. *Арженовський І. В.* Маркетинг регіона. – [Електронний ресурс]. – <http://www.marketologi.spb.ru>
2. *Блинов А.* Региональный маркетинг как основа эффективного развития региона // *Економічний часопис*. – 2001. – №11–12. – [Електронний ресурс]. – <http://soskin.kiev.ua/>.
3. *Бобылев Г. В.* Условия и факторы реализации инновационного потенциала региона / Г. В. Бобылев, А. В. Кузнецов, Н. В. Горбачева // *Регион: экономика и социология*. – 2008. – № 1. – С. 113–126.
4. *Вахромов Е.* Роль менеджмента и маркетинга в регулировании региональной экономики // *Маркетинг*. – 2004. – № 2 (75). – С. 26–35.

5. *Войчак А. В.* Маркетинговий менеджмент: Підручник. – К.: Київ. нац. екон. ун-т. – 2008. – 300 с.
6. *Економічний потенціал регіону: пріоритети використання* /За ред. І. М. Школи // Книги-XXI, Рута. – 2003. – 462 с.
7. *Котлер Ф.* Основы маркетинга: Пер. с англ.– 2-е европ. изд.– М.: Издат. дом “Вильямс”,1998. – 568 с.
8. *Силина С.* Маркетинговая концепция управления региональным развитием. Маркетинг. – 2004. – № 1(74). – С. 33–41.
9. *Сейфуллаева М.* Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики / М. Сейфуллаева, В. Капицын // Маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 6, 10–11.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФНАВЧАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ В СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 137–139

Така форма навчання є невід’ємним ланцюгом запровадження безперервної освіти. В розвинених країнах, які витрачають 8–10 % фонду оплати на професійне навчання, досягається зростання 10–12 % обсягів виробництва [1].

За результатами аналізу форми № 6-ПВ “Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання” на прикладі успішно працюючих підприємств: морських портів, Одеських ВАО “Стальканат”, “Масложиркомбінат” та ін. з’ясовано, що впродовж 2002–2011 рр. чисельність працівників, яких було навчено новим професіям шляхом первинної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, динамічно зростає [2].

Однак у методиці професійного навчання на виробництві залишаються традиції минулого. Так, у морських портах у 2009 р. у первинній підготовці і перепідготовці 86,7 % та 69,1 % на підприємствах “Укрзалізниця” становить курсова форма навчання і лише 13,7 % та 30,9 %, відповідно, – індивідуальна. Зазначене дає

підстави констатувати, що керівництво багатьох підприємств традиційно намагається вирішити проблему професійного навчання безпосередньо на виробництві, але через кількісний критерій. На нашу думку, такий підхід не відповідає сучасним вимогам, особливо стосовно професійного навчання працівників – жінок, осіб літнього віку, з обмеженими можливостями.

У США щорічні витрати на фінансування програм професійного навчання персоналу на виробництві перевищують 100 млрд дол. Майже 76 % американських фірм із чисельністю працівників понад 500 осіб активно використовують різні форми профнавчання працівників. Соціологічні дослідження соціально-економічної поведінки найманих працівників в Україні підтвердили пряму залежність їхнього матеріального статку від освітньо-кваліфікаційного рівня, професійної компетенції [3, 30].

Дані статистичного спостереження свідчать, що в Україні чисельність штатних працівників, які навчалися

у 2008 р., зросла до 1312,8 тис. осіб проти 1259,7 тис. осіб у 2002 р. Однак за 2009 р. вона зменшилась до 1099,7 тис. осіб або в 1,14 раза порівняно з 2002 р. Чисельність працівників, які оволоділи новими професіями, становила 209,3 тис. осіб, зменшившись в 1,4 раза проти 2002 р. Їх питома вага в обліковій чисельності штатних працівників знизилась на 0,4 в. п. (1,9 %). Первинна підготовка і перепідготовка здійснювались як за індивідуальною, так і курсовою формою навчання [4].

Відомо, що найефективнішою формою навчання є підвищення кваліфікації. Проте частка працівників, які в 2010 р. підвищили кваліфікацію, зросла, порівняно з 2002 р., на 0,3 в. п. і становила по Україні 890,4 тис. осіб, або 8,3 % облікової чисельності штатних працівників. Частка працівників, що підвищили свою кваліфікацію, здійснювалось як на виробництві, так і професійних навчальних закладах і становила, відповідно, 50,7 % і 49,3 %. Професійні групи, що підвищили свою кваліфікацію у 2010 р., розподілились: професіонали (45,8 %), фахівці (37,4 %), робітники (13,0 %), керівники та службовці (3,8 %).

Періодичність підвищення кваліфікації працівників сягає в Україні 10 – 12 років, що вдвічі вище ніж у країнах ЄС. Слід зауважити, що періодичність підвищення кваліфікації працівників становить в Японії – від одного до півтора року, в Російській Федерації – 7,8 року [5].

Основна причина незадовільного стану профнавчання пов'язана з обмеженістю фінансування, відсутністю системи наставництва,

незацікавленістю як роботодавців, так і працівників підвищувати професійно-кваліфікаційний рівень. Незацікавленість адміністрації підприємств у професійному навчанні персоналу зумовлена: недооцінкою та нерозумінням вигоди, місця й ролі професійного навчання для розвитку організації; невпевненістю в тому, що після закінчення професійного навчання працівник не звільниться; недостатніми фінансовими можливостями здійснювати професійне навчання персоналу поза межами підприємства; постійним зростанням цін на освітні послуги у ПТНЗ, ВНЗ; намаганням одержати швидкий ефект, наймаючи кваліфікованих працівників із зовнішнього ринку праці тощо.

Як наслідок, незадовільний рівень кваліфікації значної частини працівників гальмує реалізацію економічних реформ. Усе це свідчить про необхідність створення в Україні ефективної системи професійного навчання на виробництві.

Низьку мотивацію до підвищення професійного рівня більшості найманих працівників необхідно пов'язувати з такими стримуючими чинниками:

- невпевненість у підвищенні шансів на збереження свого робочого місця при проходженні профнавчання;
- відсутність можливості підвищення рівня оплати праці після підвищення кваліфікації;
- прагнення працівників до професійного зростання не пов'язане з кар'єрним зростанням та успіхами на додержанні принципу справедливості.

Отже, безперервне навчання (здобуття освіти та якісне навчання на виробництві) необхідно розглядати одночасно з базовою освітою кожного працюючого, з просуванням по службі та матеріальним і моральним стимулюванням на засадах принципу справедливості. Це є важливішим чинником ефективного використання мотиваційного ресурсу працівників на підприємстві (організації) та формування мотиваційного поля зайнятого населення окремої території.

Література

1. *Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування* / І. Л. Петрова, В. В. Близнюк, Г. Т. Куликов та ін. / За ред. І. Л. Петрової. — К., 2009. — 368 с.
2. *Лосікова О. О.* Економіко-організаційні аспекти мотивації персоналу в морських портах України. Кандидатська дисертація. — Одеса. — НАН України. Ін-т проблем ринку та екон.-екологіч. досліджень — 2010. — 215 с.
3. *Лисогор Л.* Освітні детермінанти розвитку людських ресурсів в Україні // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 8. — С. 29–33.
4. *Офіційний сайт* Державного Комітету статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
5. *Концепція* розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період до 2010 року: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 березня 2006 р. № 158 – р.

Я. Ф. МЕДВІДЬ*д-р філософії в галузі права***Г. В. УСТИМЕНКО***Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ОСВІТА І ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 140–142

Всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства є метою освіти. Водночас освіта — це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку держави й суспільства. В контексті глобалізаційних процесів Україна, як і багато інших держав, стурбована безпекою свого існування. З одного боку, глобалізація являє собою широкомасштабну економічну та політичну гру країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національний інтерес, а з другого — колективна свідомість людства підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему конструктивних взаємовідносин у всіх сферах. У зв'язку з цим ключовими цінностями, імперативами сучасності має стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це допоможе зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури [6, 60–70]. До того ж в умовах поширення новітніх електронних засобів масової комуніка-

ції та посилення процесу вестернізації, стандартизації масової культури зменшується інтерес молоді до української культурної спадщини. Тому дуже “...важливо швидше утвердити систему патріотичних цінностей — патріотизму саме до України. Не до абстрактної вітчизни, а до України” [2, 4].

Національне виховання тісно пов'язане з вихованням патріотизму, як однієї з найважливіших моральних якостей особистості. Григорій Ващенко розрізняв патріотизм стихійний, несвідомий і свідомий. На його думку “несвідома любов до Батьківщини і полягає в тому, що людина органічно зростається з рідною природою, своїми земляками, в першу чергу зі своєю родиною й сусідами, з національними традиціями, світоглядом і мовою. Ця любов, будучи навіть стихійною, несвідомою, часто досягає великої напруженості...” [1, 287].

Головною метою національного виховання є передача молодому поколінню соціального досвіду, ба-

гатства духовної культури, його ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування рис громадянина – патріота України. Сучасна модель системи національного виховання повинна враховувати такі важливі особливості перехідного періоду, як перехід від посттоталітарних розподільних відносин до ринкових, конфлікт цінностей, національне відродження в усіх сферах життя українського суспільства і процес розбудови незалежної соборної Української держави, що обумовлюють нові засади освіти, яка має стати основою підготовки студентської молоді до самостійної, активної та творчої життєдіяльності в нових соціальних і культурних умовах, важливим чинником формування особистості сучасного типу відповідно до системи ціннісних орієнтацій на порозі третього тисячоліття [3, 32–33; 5, 117–120].

Виховання найефективніше здійснюється через систему освіти, під час навчально-виховного процесу. Саме завдяки освіті триває цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. “Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних бастионів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом успішного здійснення соціально-економічних реформ” [8, 288]. У свою чергу, мета та завдання національного виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

Отже, національне виховання – це виховання особистості на основі системи ідеалів, традицій, звичаїв, переконань, створених народом і спрямованих формувати ціннісні орієнтації молодих поколінь у дусі розвитку матеріальної і духовної культури української нації. Воно забезпечує духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх.

Важливо, що в процесі національного виховання формується національна самосвідомість, яка сприяє усвідомленню індивідом самоідентифікації зі своєю нацією, утвердженню самоцінності історичної пам’яті, вибудові на її засадах відповідної аксіологічної системи, що, у свою чергу, є життєво необхідною передумовою повноцінної самореалізації особистості. У цьому випадку особистість чітко усвідомлює себе представником своєї нації, носієм національної культури [4, 51–55; 7].

Тож говорячи про виховання національної самосвідомості особистості, передусім потрібно мати на увазі виховання в неї національно-патріотичних почуттів та усвідомлення себе як представника своєї нації, носія її культури, репрезентанта її історії.

Отже, процес пошуку в Україні шляхів формування особистості нового типу, громадянина-патріота, збігається з утвердженням національної самобутності українського народу, його державності. Національне виховання студентської молоді, з одного боку, виступає як природна форма вдосконалення людської особистості на основі засвоєння глибинних пластів національної

культури, а з другого – як потужний фактор культурно-національного відродження українського народу, розбудови незалежної Української держави.

Література

1. *Ващенко Г.* Виховання волі і характеру. – К., 1999.
2. *Кремень В.* Час вимагає учителя з новими якостями // *Освіта*. – 2006. – 16–23 серпня.
3. *Медвідь Ф. М., Медвідь А. М.* Національно-патріотичне виховання молоді в системі вищої школи: теоретико-методологічні засади // *Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 грудня 2002 р.)* / Відп. ред. А. А. Мазаракі – К.: КНТЕУ, 2002. – С. 32–34.
4. *Медвідь Ф. М.* Сучасний український виховний ідеал в умовах необхідності зміцнення національної єдності // *Освіта у ХХІ ст.: шляхи розвитку* / МАУП. – К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. – Вип. 2: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. “Цінніс-
- ні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, Київ, МАУП, 14 травня 2010 р. / Редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). – 2011. – С. 51–55.
5. *Медвідь Я. Ф., Поповичук О. М.* Роль освіти в соціалізації студента-юриста // *Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку* / МАУП. – К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. – Вип. 2: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, Київ, МАУП, 14 травня 2010 р. / Редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). – 2011. – С. 117–120.
6. *Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України.* – К.: НІСД, 2011. – 432 с.
7. *Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія* / За заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К.: НІСД, 2010. – 528 с.
8. *Шейко В.* Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): У 2 т. – Х., 2001. – Т. 2.

КАТЯ ДУКОСКИ

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 143–147

Зважаючи на нові реалії, сучасні умови функціонування вимагають від підприємства внутрішньої консолідації, мобілізації ресурсів. Залежно від “стартових” можливостей, готовності до адаптації та постійного самовдосконалення, зрілості концепцій і моделей подальшого розвитку, формуються групи підприємств з різним ступенем успішності: від визнаних лідерів до аутсайдерів.

Для визначення зв'язку корпоративної культури та ефективності діяльності підприємства необхідно врахувати підходи, що визначають специфіку впливу корпоративної культури: “феноменологічний” (культура не може бути джерелом підвищення ефективності організації) та “прагматичний” (корпоративна культура безпосередньо впливає на ефективність діяльності організації) [1]. У феноменологічному підході (С. Щербина, С. Роббінс, Е. Огбона) науковці визначають корпоративну культуру як дескриптивне, тобто описове положення, яке лише відображає стосунки в організації

між співробітниками, а також виступає дещо уніфікованим сприйняттям окремих процесів в організації. Прихильники такого підходу вважають, що на корпоративну культуру неможливий безпосередній вплив з метою змін, та, відповідно, вона неспроможна впливати на ефективність діяльності організації і бути фактором конкурентоспроможності.

Корпоративна культура в цьому випадку включає в собі головні припущення та судження, які відображають цінності, напрями діяльності та цілі організації. Вона “розповідає” робітникам, яким чином мають відбуватися процеси в межах організації [2, 450]. Слід зазначити, що за цим підходом вплив на корпоративну культуру призводить до непередбачуваних наслідків, але ламати та створювати нову корпоративну культуру теж не вихід із ситуації. Такі протиріччя вищезазначеної точки зору призвели до того, що більшість науковців як національних, так і зарубіжних, звертається до прагматичного підходу, оскільки він є менш

трудомістким та більш зрозумілим і закономірним.

Прихильники раціонально-прагматичного підходу (Е. Шейн, Р. Дафт, А. Капітонов, В. Співак, С. Кукура, Д. Денісон та ін.) проголошують те, що корпоративна культура безпосередньо визначає діяльність компанії та її ефективність, а також має пряме відношення до подій навколишнього середовища, яке постійно впливає на функціонування організації. Як і прихильники прагматичного підходу [3; 4], вважаємо, що головною метою процесу розвитку корпоративної культури на підприємстві є забезпечення її прибутковості за рахунок удосконалення процесу управління робітниками, а саме налагодження лояльного ставлення співробітників до керівництва й прийнятих ними рішень. При цьому топ-менеджмент розуміє, що такі дії приведуть до максимізації ефективності виробничого менеджменту й діяльності підприємства в цілому.

Але як і будь-яке явище у природі, корпоративна культура може справляти як позитивний, так і негативний вплив. Так, наприклад, досить відомим є факт, що саме сильна корпоративна культура допомагає створити відповідний клімат в організації, щоб відповідати зовнішнім реаліям. Т. Діл зазначає, що сильна корпоративна культура допомагає співробітникам об'єднуватися, ототожнюючи себе з компанією, та спільно прагнути до досягнення організаційних цілей [5, 141].

Корпоративна культура як на початку, так і в процесі розвитку підприємства впливає на ключові функції та концепції управлін-

ня, водночас менеджмент компанії може впливати на корпоративну культуру, розвиваючи та змінюючи її. У сучасній компанії такий процес впливу здійснюється за допомогою обраних стратегій і методів управління людськими ресурсами, які є частиною загальної стратегії компанії. Процес управління людськими ресурсами являє собою особливий вид діяльності, що полягає в забезпеченні досягнення організацією своїх цілей за рахунок регулювання і розвитку організаційної поведінки персоналу в напрямі його максимальної відповідності місії компанії та стратегії її соціально-економічного розвитку [6, 33].

Корпоративна культура, являючи собою “переважну філософію відносно того, що найкраще дасть можливість досягти організаційних цілей” [7, 370], повинна бути конгруентною зі стратегією. Нерозривному зв'язку корпоративної культури, стратегії та, відповідно, місії приділяли увагу як іноземні Д. Аакер, Дж. Коллінз, А. Томпсон, Р. Каплан, І. Грошев, Т. Соломанідіна, так і вітчизняні вчені – В. Василенко, В. Воронкова, В. Нємцов, О. Грішнова, В. Пономаренко та ін. Слід зазначити, що заведення стратегії компанії полягає в тому, щоб встановити, як саме організація скористається своїми ресурсами в межах навколишнього середовища, досягне своїх довгострокових цілей і як організує себе, щоб упровадити цю стратегію [4, 27; 3].

Цілі й засоби їх досягнення, закладені у стратегії фірми [5], можуть збігатись або вступати в протиріччя з постулатами корпоративної культури. У даному випадку реалізація

наміченої стратегії істотно ускладнюється, тоді як взаємна відповідність стратегії і культури компанії, що спонукає співробітників використовувати весь свій потенціал у корпоративних інтересах, здатна набагато збільшити ефективність реалізації обраної стратегії. Загалом стратегічна позиція, або “обличчя” стратегії, тобто те, що компанія бажає, щоб бачили покупці, робітники і партнери, включає в себе такі позиції, як: стратегічне позиціонування, відмінність від конкурентів; релевантність для покупців, спрямування та стимулювання стратегічної ініціативи, визначення комунікативної програми, демонстрація цінностей і культури організації, на що, зокрема, вказує Д. Аакер [8, 317].

Під час розгляду зазначеної проблематики необхідно врахувати підхід Дж. Коллінза, який розглядав безпосередній вплив бачення на стратегію. Для розуміння поняття бачення необхідно звернутись до моделі Коллінза-Порраса [9, 66], за якою бачення складається з трьох основних складових, що поступово впливають одна на одну і формують головне бачення організації, яке визначає стратегію і тактику діяльності. Спочатку розглядаються цінності та переконання (система принципів, філософія бізнесу і життя), що впливають на призначення (основна причина існування компанії), яке безпосередньо формує місію. Із зазначеного можна зробити висновки, що саме корпоративна культура, елементами якої є цінності та місія, впливає на стратегію компанії.

Як тільки стратегія визначена, менеджери, що займаються її впровадженням, повинні “підключатись” при-

веденням корпоративної культури в сувору відповідність з обраною стратегією та надалі утримувати її в такому стані [10, 525]. Саме на розробниках лежить відповідальність за вибір такої стратегії фірми, яка б не суперечила особливостям та невід’ємним складовим корпоративної культури.

Слід зауважити, що успіх міжнародної діяльності компанії залежить від рівня її конкурентоспроможності, яка являє собою рівень компетенції компанії відносно зарубіжних підприємств-конкурентів у накопиченні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технологій, ресурсів, менеджменту (особливо — стратегічного планування), навичок і знань персоналу тощо, що відображається в таких результируючих показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо. Неврахування значення конкуренції негативно відбилось на початковому етапі діяльності, зокрема, українських підприємців не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку. Відсутність національного механізму регулювання конкуренції призвела до низьких соціально-економічних умов підвищення національної конкурентоспроможності на світовій арені. Нині дослідники, такі як Г. Хемел, К. Прахалад, Г. Фідельман, Ю. Адлер, О. Кицак, Б. Шпотов, Е. Рюлі, виділяють зростаюче значення не тільки економічних та фінансових чинників, а й людського фактора, зокрема корпоративної культури та рівня інноваційності.

По-перше, слід розглянути фактори конкурентних переваг міжнародної компанії. Як і будь-які інші

закономірні елементи, вони поділяються на зовнішні та внутрішні. Р. Фатхутдінов [11] поділяє внутрішні чинники конкурентної переваги на такі види: 1) структурні, утворені ще на етапі проектування організації (місія, виробнича та корпоративна структура); 2) ресурсні (доступ до якісної та дешевої сировини, постачальники); 3) техніко-технологічні (обладнання і технології, базові інновації); 4) управлінські (наявність системи управління якістю, менеджмент); 5) ринкові (ексклюзивність основних маркетингових складових, доступ до ринків та каналів розподілення); 6) ефективності (прибутковість та фінансова стійкість компанії).

Ураховуючи розвиток ринкової економіки і глобальних конкурентних процесів, головну роль у конкуренції починають відігравати так звані м'які фактори конкурентоспроможності, фактори інституціонального характеру, пов'язані зі стосунками між людьми. Поряд з інформаційними або інтелектуальними ресурсами особливу роль відводять поняттю інноваційності як важливого чиннику підвищення конкурентоспроможності, яка у поєднанні з інтелектуальними чинниками безумовно переважатиме над іншими. Саме гармонійне поєднання всіх факторів буде підґрунтям повної конкурентної переваги компанії на міжнародному ринку. Все це разом є інновацією в розвитку підприємства. Власне сам термін "інновація" інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, який втілюється в нових продуктах і технологіях.

Слід зазначити, що інноваційність у поєднанні з іншими нематеріальними ресурсами сприяє досягненню компанією найвищого рівня розвитку під час реалізації нових міжнародних проектів, освоєнню нових зарубіжних ринків збуту та здобуттю перемоги у конкурентній боротьбі в умовах глобалізації бізнесу.

Розвиток інформаційних технологій [7] істотно трансформував конкурентне середовище, посилив конкуренцію, перетворив інформацію в провідний ресурс конкурентоспроможності. Це не тільки володіння знаннями та досвідом, а це ще й система взаємодії між співробітниками, на основі якої відбувається обмін і передача, поява нових знань та зв'язок із зовнішнім середовищем.

Таким чином, з огляду на необхідність більш комплексного визначення закономірностей розвитку стратегії та корпоративної культури в умовах інтернаціоналізації бізнесу, необхідно провести моделювання процесу взаємозв'язку типу корпоративної культури, етапів життєвого циклу та корпоративних стратегій.

Література

1. Щербина С. В. Организационная культура в западной традиции: природа, логика формирования и функции // Социологич. исследования. – 1996. – № 7. – С. 47–55.
2. Robbins S. P. Organizational behavior: concepts, controversies, and applications / Stephen P. Robbins. – 2nd ed. – London: Prentice-Hall inc., 1983. – 564 p.
3. Бабич О. Корпоративна культура як чинник підвищення ефективності

- державного управління // Актуальні проблеми держ. упр. / Вип. 1 (17). – Одеса, 2004. – С. 142–154.
4. *Боссиди Л.* Искусство результативного управления / Л. Боссиди, Р. Чаран. – М.: ООО “Добрая книга”, 2004. – 288 с.
 5. *Персикова Т. Н.* Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: Учеб. пособие. – М.: Логос, 2004. – 224 с.
 6. *Соломанидина Т. О.* Организационная культура компании: Учеб. пособие – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 624 с. – Серия “100 лет РЭА им. Г. В. Плеханова”.
 7. *Нємцов В. Д.* Стратегічний менеджмент: Навч. посіб. / В. Д. Нємцов, Л. Є. Довгань. – К.: УВПК ЕксОБ, 2001. – 560 с.
 8. *Аакер Д.* Стратегическое рыночное управление: Пер. с англ. / Под ред. С. Г. Божук. – 7-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 496 с. – Серия “Теория менеджмента”.
 9. *Коллинз Дж.* Больше, чем бизнес: как преодолеть ограничения и построить великую компанию: Пер. с англ. / Дж. Коллинз, У. Лазье. – М.: Альбина Бизнес Букс, 2006. – 235 с.
 10. *Томпсон А. А.* Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учеб. для вузов / Пер. с англ. А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; Под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
 11. *Фатхутдинов Р. А.* Инновационный менеджмент: Учеб. для вузов. – 5-е изд. – М.: Питер, 2007. – 448 с.

СОЦІАЛЬНО-РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ТА ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 148–152

Проблема толерантності завжди була актуальною і в певному розумінні неvirішуваною. Передусім толерантність варто розглядати через етносоціальні відносини як окремий локальний фактор, а також у системі глобальних змін та вплив на соціум соціально-релігійних чинників.

Чому саме соціально-релігійних чинників? Тому що кордони між країнами і народами стали прозорими завдяки небувалому стрибку інформатизації суспільства і розширенню міжнародної співпраці. Ці явища загострили етнічні, релігійні, економічні проблеми між народами та міжособові проблеми. У результаті можна спостерігати, що світ став більш конфліктним, що вимушує задуматися про “теорії світового співіснування народів”. Нині проблема толерантності є дуже актуальною, завдяки стрімким процесам глобалізації. Проте, щоб краще зрозуміти природу поняття “толерантність”, варто детальніше розглянути його трактування з точки зору різних наукових теорій.

У теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння феномену “толерантність”

зважаючи на його багатоаспектність. Медико-біологічний контекст висвітлює адаптацію організму до несприятливих впливів середовища та його репараційність. Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість або річ, як терпіння, терпимість, витримка, примирення. Політичний контекст акцентує увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого [12;10]. У контексті педагогіки толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння (О. Безносюк, С. Болдирєва, С. Бурдіна, В. Калошин, Д. Колесов, К. Уейт, В. Шалін та ін.). В аспекті психологічного підходу – це зниження в індивіда сенситивності до фактів взаємодії, що пов’язане з особливостями темпераменту, із захистом від фрустрації, з комплексом імперативних настанов щодо прояву великодушності до іншого [3]. Однією з найважливіших проблем, яка нині

знаходиться в центрі уваги, є формування цивілізованих норм буття на нашій планеті, толерантної свідомості у представників різних народів. Активна етична позиція і психологічна готовність до терпимості для позитивної взаємодії з людьми іншої культури, нації, релігії, соціального середовища — основні компоненти поняття “толерантності”.

У Парижі 16 листопада 1995 р. 185 державами — членами ЮНЕСКО була прийнята Декларація Принципів Толерантності. Декларація визначає толерантність не тільки як моральний борг, а й як політичну і правову вимогу до окремих людей, груп людей і держав. Вона визначає положення толерантності стосовно міжнародних інструментів захисту прав людини. Декларація підкреслює, що державам варто розробляти нове законодавство, для забезпечення рівності у спілкуванні й у можливостях для всіх груп людей і окремих членів суспільства [4]. Безпосередньою метою оголошення 1995 року Міжнародним роком толерантності з’явилося породження усвідомлення політиками і громадськістю небезпеки, що пов’язана з появою форм нетерпимості в сучасному світі.

Міжнародні організації бачать один вихід із ситуації, яка загрожує існуванню усього людства, — створення умов для беззбройного розв’язання конфліктів і виховання молоді у дусі пошани до інших народів, розуміння і прийняття їх культур, готовності до діалогу з іншими культурами.

Толерантність у перекладі з латині *tolerantia* — терпіння. З французької

означає терпимість, терпимість особистості щодо ідей, вчинків, яких ця особистість внутрішньо не сприймає, не схвалює. Толерантність за всіх часів вважалася людською чеснотою. Вона мала на увазі терпимість щодо відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи іншим, здатність мати права та свободи, не порушуючи прав та свобод інших.

Толерантність та інтолерантність може поширюватися на різноманітні аспекти життєдіяльності людини. Як особистісна характеристика толерантність виявляється у ставленні до себе, до інших, до власної групи (груп), до інших груп, до світу в цілому. Залежно від сфер прояву визначають національно-етнічну, релігійну, класово-соціальну, географічну, політичну, гендерно-сексологічну, вікову та інші види толерантності [4].

Толерантність як інтегральна характеристика особистості включає такі компоненти: психологічну стійкість, систему позитивних установок, комплекс індивідуальних якостей, систему особистісних і групових цінностей [10].

Толерантність — це інтегральна характеристика індивіда, визначальна його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємин з собою і з навколишнім світом. Це визначення передбачає розгляд толерантності в широкому діапазоні: від її розуміння як нервово-психічної стійкості до її оцінки як етичного імперативу

особи. Толерантність — це інтегральна характеристика не лише з точки зору її якісного і змістовного аналізу, а й з точки зору її генезису. Це результат багатьох сил, що діють в одному напрямі (темперамент, атмосфера в сім'ї, виховання, досвід, соціальні і культурні чинники) [10]. Таке розуміння толерантності передбачає виховання психологічно стійкої, емоційно й етично зрілої особистості.

Розвивати толерантність можливо за допомогою формування і розвитку психологічної стійкості, системи позитивних установок, емпатії, миролюбності.

Основними функціями толерантності є: гуманітарна, ідентифікаційна і функція соціальної адаптації. Гуманітарна функція толерантності ґрунтується на формуванні ціннісних орієнтацій та інтересів людини “з метою розвитку духовно багатой особистості, яка вміє протистояти авторитаризму і нелюдяності” [11].

До речі, авторитарність, яку співвідносять з інтолерантністю, зазвичай визначається як консерватизм, що пов'язане з певним типом психологічної стійкості людини. Водночас, з'являються емпіричні докази того, що високі показники психофізіологічної стійкості є сприятливим тлом для розвитку толерантних установок.

В особистості для розвитку толерантності необхідно формувати чотири основні компоненти: 1) психологічну стійкість; 2) систему позитивних установок; 3) комплекс індивідуальних якостей; 4) систему особистісних і групових цінностей. Толерантність як інтегральна характеристика особистості включає всі ці компоненти, і на їх розвиток і

формування мають спрямовуватися психологічні технології, соціально-культурні заходи, просвітницька робота серед населення — в системі соціально-релігійних відносин і т. п. Отже, все зазначене є необхідним і важливим для людини та людства загалом. Проте є ще низка проблем та невирішених питань у плані співіснування різних точок зору, соціально-релігійних поглядів, міжкультурних відносин та питань етнонаціональних конфліктів.

Варто зрозуміти, що поширення культурно-ідеологічного впливу є неминучим і тому на сьогодні толерантне відношення, взаєморозуміння і повага є особливо важливими. Так, проаналізувавши ріст релігійних громад, які є нетрадиційними для українського народу, та їх динамічне, прогресивне поширення в ідеологічному плані серед молоді загалом, — бачимо перевагу перших. Це водночас є позитивним і негативним явищем для нашого народу та України в цілому.

Щодо ситуації в Україні, то ми маємо насичене поліконфесійне населення, яке представлене різними культурними прошарками та національностями. Це передусім підтверджує все вже сказане про необхідність пошуку та створення нових шляхів побудови виховання населення на засадах толерантного ставлення до представників інших етнокультурних громад.

З іншого боку, це не означає процес суцільної інтеграції та універсалізації власної культури і традицій. Сама ідея толерантного ставлення та пропагування виховання на цих засадах має у своїй основі співпра-

цію та дружні стосунки, не намагаючись нав'язати будь-які інтереси та принципи як в ідеологічному, так і в практичному значенні. Отже, існує ризик використання у власних інтересах ситуації примирення тих самих екстремістів, для яких розмежування та бар'єри є основним аргументом самоідентифікації. Проте, мова йде про можливість реальної побудови системи взаємовідносин та розбудови співпраці на міжнародному рівні, що формується на засадах соціально-культурного примирення та толерантного ставлення людей, виключаючи насилля, що, в свою чергу, веде до пошуку мирних шляхів самовираження, і саме таким чином через співпрацю можемо стверджувати, що людство у своїй соціально-релігійній і загалом в соціально-культурному плані матиме можливість виокремити універсальне загальнолюдське поняття так званого загального принципу співіснування, що ґрунтуватиметься на принципах соціально-культурного, економічного та політичного прогресу та розквіту.

Варто відзначити і той факт, що для України також важливо з її поліконфесійним населенням враховувати пошук побудови та співпраці міжетнічних стосунків, особливо в соціально-релігійному контексті.

Так, Папа Іван Павло II казав: "Європа повинна дихати двома легенями. Для неї однаково цінними є Католицька і Православна Церква" [6, 25].

Тож робимо такі висновки:

1. В умовах глобалізації головним завданням є виховання молоді у дусі толерантності, формування світоглядних установок особистості, яка є громадянином світу, і здатна органіч-

но інтегруватися в будь-який цивілізаційний простір.

2. Побудова толерантних міжетнічних та соціокультурних стосунків є запорукою мирного та демократичного стану нашого населення та країни в цілому.

3. Пошук нових шляхів співпраці в різних соціальних галузях, зокрема соціорелігійних, є необхідним та може зумовити до піднесення соціокультурної, економічної та політичної галузі як для окремої людини, так і для людства загалом.

Література

1. Асмолов А. Г. Слово о толерантности // Век толерантности. — М., 2001. — № 1.
2. Бондырева С. К., Колесов Д. В. Толерантность (введение в проблему). — М. — Воронеж, 2003.
3. Валитова Р. Р. К истории понятия толерантности. — М.: МГУ, 1994.
4. Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. — К. — 1999 — № 3/4.
5. Здіорук С. І. Етноконфесійність // Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. — К.: Четверта хвиля, 1996. — 405 с.
6. Іван Павло, Єпископ, Слуга слуг Божих. На вічну пам'ять справи. Шановним братам Патріярхам, Архієпископам, Єпископам та дорогим синам священникам, дияконам та всім іншим вірним Східних Церков // Кодекс канонів Східних Церков. Проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад. — Рим: Вид-во оо. Василіян, 1993 — С. 25.
7. Колодний А. Релігійні процеси в Україні: реалії сьогодення // Релігія і Церква в контексті реалій сьогодення. — К., 1995.

8. *Колодний А. М.* Проблеми і перспективи християнства ХХІ століття // Християнство: контекст світової історії і культури: Наук. зб. конф. – К., 2000.
9. *Риэрдон Б. Э.* Толерантность – дорога к миру. – М.: Бонфи, 2001. – 304 с.
10. *Солдатова Г. У.* Практическая психология толерантности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://www.tolz.ru/library>
11. *Толерантность* и согласие / Под ред. В. А. Тишкова, Г. У. Солдатовой – М., 1996. – С. 21.
12. *Хомяков М. Б.* Толерантность: парадоксальная ценность // Журн. социологии и соц. антропологии. – 2003. – № 4 – Т. 4.

ВЛАДІМІР КІТАНОВ

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ У РЕСПУБЛІЦІ МАКЕДОНІЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 153–158

Реалізація системного підходу до розвитку туризму включає стратегічне управління з метою сталого розвитку. Тому управління розвитком дестинацій, спрямоване одночасно на запобігання негативним впливам і виконання цілей та завдань розвитку суспільства, має здійснюватися відповідно до принципів сталого розвитку на підставі Конституції Республіки Македонія, Закону Республіки Македонія “Про туризм”, “Про готельне господарство”, Державної Програми розвитку туризму в Республіці Македонія на 2011 р., Національної стратегії розвитку туризму на 2009–2013 рр. [1; 2; 3; 4; 5].

При розробці стратегій розвитку регіонів Республіки Македонія можна відзначити ряд недоробок, таких як: недостатня обґрунтованість вибору стратегічних пріоритетів розвитку, недооцінка потенційного впливу туризму на економіку регіону, а також відсутність у їх структурі стратегій розвитку туризму, які визначають, підтримують і нарощують довгострокові конкурентні переваги регіону.

При вивченні проблем стратегічного управління й розробки стратегій розвитку на особливу увагу заслуговують дослідження І. Ансоффа, Є. Дж. Блейклі, П. Друкера, С. Велкоскі, Б. Аслімоскі, М. Портера, С. Велкоскі, А. Чандлера та інших науковців. Поняття “стратегія”, сформульоване названими авторами, вимагає уточнення для застосування його до регіональної дестинації як об’єкта системи туризму.

Поняття “стратегія” сформульоване І. Ансоффом у такий спосіб [6]: “...за своєю сутністю стратегія є набір правил для прийняття рішень, якими організація керує своєю діяльністю”. Г. Мінтцберг вважає, що це “найпоширеніший погляд на процес формування стратегії” [7].

І. Ансофф пропонує такі характеристики стратегії:

- стратегія будується в умовах і з урахуванням непередбачуваності розвитку ситуації;
- стратегія має бути пов’язана з поданням майбутнього “у дуже широкій перспективі”;

- стратегія припускає поетапне розгортання діяльності, наявність окремих проміжних цілей на кожному етапі та зв'язує всі ці етапи й цілі єдиними підставами для прийняття рішень;
- стратегія має враховувати не тільки реальну наявність ресурсів, а й потенційні можливості їх одержання.

I. Ансофф виокремлює такі риси стратегії [6]:

1. Процес розробки стратегії не завершується негайною дією. Зазвичай він закінчується встановленням загальних напрямів, просування за якими забезпечує зростання й зміцнення позицій.

2. Сформульована стратегія має використовуватись для розробки стратегічних проектів методом пошуку. Роль стратегії у пошуку полягає в тому, щоб, по-перше, допомогти зосередити увагу на певних ділянках і можливостях; по-друге, відкинути всі інші можливості як не сумісні зі стратегією.

3. Необхідність у стратегії відпадає, як тільки реальний хід розвитку виведе на бажані події.

4. У ході формулювання стратегії не можна передбачати всі можливості, які відкриваються при складанні проекту конкретних заходів. Тому доводиться користуватися сильно узагальненою, неповною і неточною інформацією про різні альтернативи.

5. Як тільки в процесі пошуку відкриваються конкретні альтернативи, з'являється й більш точна інформація. Однак вона може поставити під сумнів обґрунтованість первісного стратегічного вибору. Тому успіш-

не використання стратегії неможливе без зворотного зв'язку.

6. Оскільки для відбору проектів застосовуються як стратегії, так і орієнтири, може здатися, що це одне й те саме. Але це різні речі. Орієнтир являє собою ціль, що прагнуть досягти, а стратегія — засоби для досягнення цілі. Орієнтири — це більш високий рівень прийняття рішень. Стратегія, виправдана при одному наборі орієнтирів, не буде такою, якщо орієнтири зміняться.

7. Стратегія й орієнтири взаємозамінні на різних рівнях. Деякі параметри ефективності у якийсь певний час можуть слугувати орієнтирами, а в інший — стануть стратегією. Те, що на верхніх рівнях управління є елементами стратегії, на нижніх перетворюється в орієнтири.

За П. Друкером, стратегія є засіб реалізації теорії у практичній діяльності, ціль якої — забезпечити можливість досягнення бажаних результатів; стратегія дає можливість організації цілеспрямовано шукати й використовувати у власних інтересах сприятливі можливості [8, 67–68; 99].

М. Мінцберг, Б. Альтсренд, Д. Лемпел визначають стратегію як багатогранне поняття, що поділяється на п'ять напрямів [7]:

- 1) стратегія — це план, настанови, орієнтир або напрям розвитку із сьогодення в майбутнє;
- 2) стратегія — це принципи поводження або модель поводження;
- 3) стратегія — це позиція;
- 4) стратегія — це перспектива;
- 5) стратегія — це прийом, маневр з метою перехитрити суперника.

Науме Маріноскі вважає, що “стратегія складається з двох частин: 1) із запланованих, заздалегідь передбачених способів, дій із пристосування до зовнішнього середовища й 2) з реактивних дій на непередбачені події у зовнішньому середовищі, ... стратегія — це система установок і заходів, спрямованих на довгострокове зміцнення конкурентної позиції в рамках установленої місії” [9].

У праці Бранко Аслімоскі стратегія визначається як комплекс принципів діяльності організації і її відносин із зовнішнім і внутрішнім середовищем, перспективних цілей організації, а також відповідних рішень на вибір інструментів досягнення цих цілей. Зазначається, що стратегія проявляється у конкурентній позиції, структурі організації, її системі цінностей, особливостях мотивації і т. д. [10].

У праці Міладіна Крстаноскі [11] відзначається, що стратегія в широкому понятті являє собою синтез ряду визначень, які торкаються аспектів формування і реалізації стратегії:

- план, орієнтир або напрями розвитку;
- принцип поведження або модель поведження;
- унікальна й цінна позиція на ринку;
- перспектива, або основний спосіб дії організації;
- особливі прийоми і маневри для досягнення цілі.

А. Чандлер вважає, що стратегія — “це визначення основних довгострокових цілей і завдань, затвердження курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення цих цілей” [12].

Незважаючи на досягнення в галузі стратегічного управління зазначених авторів, багато аспектів стратегічного управління туризмом у регіонах залишилися невирішеними. Це стосується насамперед формування стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій; вирішення проблем методичного забезпечення розробки стратегій; обґрунтування механізму розвитку. Мітре Аврамоскі відзначає, що “питання стратегічного розвитку дестинацій як об’єктів управління розглянуті недостатньо через відсутність теоретичних і методичних підходів комплексної стратегії” [13].

Сформулюємо визначення: стратегія розвитку регіональної туристичної дестинації — це напрям розвитку в рамках установленої місії, який включає дії щодо її забезпечення і механізми реалізації. Стратегія повинна забезпечити принципи, базу прийняття управлінських рішень для вирішення певних проблем, тобто стратегія є одним з елементів управління, його невід’ємною складовою. При формуванні стратегії розвитку процес управління підкоряється поставленій цілі, прийняті рішення в процесі управління мають сприяти реалізації обраної стратегії.

Міжнародна практика управління і стратегічного управління розвитком дестинацій показує, що досягнення високого рівня розвитку багато в чому залежать від здатності органів державної влади вибудувати ефективний механізм прийняття й реалізації рішень, спрямованих на досягнення стратегічної цілі. Такий висновок підтверджується результатами бенчмаркінгового до-

слідження [14]. Тому особливе місце при розробці стратегії розвитку регіональних туристичних destinations повинно займати застосування програмно-цільового підходу, який орієнтований на досягнення кінцевого результату в логіці поетапної дії: формування дерева цілей, розробку адекватної виконуючої програми, реалізації управляючої програми [14].

Формування стратегії розвитку регіональної туристичної destinations має являти собою комплекс формалізованих процедур, спрямованих як на побудову моделі майбутнього, так і на побудову програми переходу з поточного стану до цієї моделі. Механізмами стратегії розвитку стануть процеси, що властиві всім сферам і напрямкам її діяльності.

Формування стратегії розвитку регіональних туристичних destinations доцільно почати з визначення місця регіональної туристичної destinations, яка має відображати специфіку регіональної туристичної destinations та виступати як пріоритетний орієнтир, що відображає спрямованість діяльності. Місія повинна спиратися на ключову ідею розвитку в цілому.

Місія надає визначення майбутнього стану регіональної туристичної destinations, визначає дії, що сформульовані у такий спосіб:

- 1) оцінка рівня розвитку регіональних туристичних destinations на сьогодні;
- 2) формування цілей розвитку регіональних туристичних destinations, аналіз стратегічних альтернатив, визначення стратегії розвитку;
- 3) реалізація стратегії розвитку регіональних туристичних destinations

для досягнення основних цілей і завдань.

Ці три етапи визначають модель формування і реалізації стратегії розвитку регіональних туристичних destinations [11].

Головним компонентом стратегії розвитку регіональної туристичної destinations, який через певний проміжок часу необхідно переглядати, є “дерево цілей”, про яке у своїх працях писав македонський науковець Науме Маріноскі [15]. Корекція “дерева цілей” (як основа коригування стратегії розвитку) — це покроковий реалізований алгоритм. Він полягає в необхідному уточненні отриманих результатів щодо поставлених поточних і цільових завдань, які стоять за ними. Варто перевірити співвіднесення зв'язку “результат — ціль” на всіх наявних цільових рівнях з урахуванням поточних змін як у реальності, так і в розумінні. Цільовий прохід здійснюється до того рівня, на якому досягнута відповідність отриманих результатів цілям, які поставлені раніше.

На основі скоригованих цільових складових здійснюється вся наступна корекція використаних програмно-проектних коштів і механізмів стратегії розвитку регіональної туристичної destinations (організаційно-управлінського, нормативно-правового, фінансово-економічного, соціального й інформаційно-комунікативного).

Необхідно враховувати, що зацікавленість виконавців на всіх етапах формування стратегії розвитку туризму в регіоні досягається при орієнтації виконавців на кінцевий результат, що дає можливість вико-

ристовувати механізм стратегії розвитку як основу для побудови замкненої (із зворотним зв'язком за кінцевим результатом) моделі системи.

Таким чином, реалізація стратегії розвитку з урахуванням специфіки кожної регіональної туристичної дестинації Республіки Македонія сприятиме побудові оптимальної моделі регіонального розвитку; підвищенню рівня розвитку ресурсів; орієнтуватиметься на унікальні особливості кожної дестинації, а також сприятиме залученню в регіони потенційних інвесторів, що в підсумку підвищить добробут місцевого населення.

Також відзначимо, що застосування програмно-цільового методу управління для формування і реалізації стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій дасть можливість досягти стратегічних цілей за допомогою механізмів й інструментів реалізації стратегії, а також сприятиме сталому розвитку регіональних туристичних дестинацій Республіки Македонія.

Література

1. *Конституція* Республіки Македонія. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/macedon/macedon-r.htm
2. *Закон* Республіки Македонія “Про туризм”. — ЗАКОН ЗА ТУРИСТИЧКАТА ДЕЈНОСТ. — Сл. Весник на Р. Македонија бр.62 од 16.09.2004 година. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.gov.mk/WBStorage/>Files/turistickata_dejnost_16092004.pdf
3. *Закон* Республіки Македонія “Про готельне господарство”. — ЗАКОН ЗА УГОСТИТЕЛСКАТА ДЕЈНОСТ. — Сл. Весник на Р. Македонија бр.62 од 16.09.2004 година. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.gov.mk/WBStorage/Files/ugostitelskata_dejnost_16092004.pdf
4. *Програма* розвитку туризму в Республіці Македонія. — Програма за развој на туризмот за 2011 година. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.gov.mk/?article=d0e8a351-22e1-44bf-b918-4219d2190664&lang=3>
5. *Національна* стратегія розвитку туризму у Республіці Македонія 2009–2013 рр. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.gov.mk/Uploads/files/sektorskiDok/turizam/Strategija%20za%20razvoj%20na%20turizmot%202009-2013-2.pdf>
6. *Ансофф И.* Стратегическое управление. — М.: Экономика, 1989. — 426 с.
7. *Минцберг Г.* Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. — СПб.: Питер, 2001. — 336 с.
8. *Друкер Питер, Ф.* Задачи менеджмента в XXI веке: Учеб. пособие: Пер. с англ. — М.: Изд. дом “Вильямс”, 2000. — 272 с.
9. *Туристички* агенции: [основен университетски учебник] / Науме Мариноски. — 2. изд. — Охрид: Факултет за туризам и угостителство, 2005 (Битола: Микена). — 316 стр.: граф. прикази; 24 см.
10. *Бранко Аслимоски.* Комуникации во туризмот. — Охрид: Факултет за туризам и угостителство, Центар за

- научно-истражувачка работа, 2005 (Битола: Микена). — 232 стр.: граф. прикази; 24 см.
11. *Туристичко право* / Миладин Крстаноски. — (2. изменето и дополнето изд.). — Охрид: Факултет за туризам и угостителство, 2005 (Битола: Микена). — XIX, 279 стр.; 24 см. — (Библиотека Универзитетски учебници).
 12. *Chandler A. D. Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises* / A. D. Chandler — Cambridge, Mass, MIT Press, 1962.
 13. *Mumpe Аврамоски*. Економика на туризмот и угостителството. — 2. изд. — Охрид: Факултет за туризам и организациони науки, Центар за научно-истражувачка работа, 2006 (Битола: Микена). — 186 стр.: табели; 24 см.
 14. *Леонтьева Ю. Ю.* Использование приемов бенчмаркинга для изучения зарубежного опыта управления destinations / Ю. Ю. Леонтьева, Е. А. Кожокина // Коммунальное хозяйство городов: Научн.-техн. сб. Сер. Экономич. науки. — К.: Техника, 2010. — Вып. 83. — С. 378–386.
 15. *Основи на туристичката теорија и практика* / Науме Мариноски. — 2. изд. — Охрид: Факултет за туризам и угостителство, 2006 (Охрид: Летра дизајн). — 270 стр.; 24 см.

Л. М. КОВАЛЕНКО

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 159–167

Досліджуючи проблеми розвитку інформаційного права в Україні, а також пов'язаних з ним проблем розробки і практичної реалізації інформаційної політики, ми з необхідністю стикаємося з такою важливою сферою, — що визначена одним із найважливіших зовнішньополітичних пріоритетів України, — як відносини з ЄС в частині європейської інтеграції нашої держави. Зазначена галузь видається важливою та значущою для сучасних науково-юридичних досліджень з огляду на те, що саме в ній спостерігається максимальне наближення наукових досліджень до практичних проблем формування та реалізації державної політики в інформаційній сфері. Водночас, звертаючись по питань правового забезпечення європейської інтеграції України (наразі ми обмежуємося виключно інформаційними відносинами та пов'язаною з ними інформаційною політикою), ми отримуємо можливість під новим кутом зору дослідити цілий ряд фундаментальних, як для науки інфор-

маційного права, так і для юридичної науки в цілому, категорій.

Актуальність звернення до цієї тематики зумовлюється кількома головними причинами. По-перше, успішні результати євроінтеграційних процесів наших західних сусідів (насамперед мається на увазі правовий досвід такої країни, як Польща) дають підстави не лише досліджувати, а й запозичувати досвід цих країн у частині правового регулювання та забезпечення інформаційної політики у сфері європейської інтеграції. Це переконує не тільки в реальній успішності тих чи інших механізмів правового регулювання, а й надає конкретну модель взаємозв'язків між основними суб'єктами, на які, власне, і покладається реалізація зазначеної інформаційної політики. По-друге, сам процес правового регулювання інформаційної політики в галузі європейської інтеграції має складну і багаторівневу структуру. При цьому одним з головних елементів цього процесу є регулювання правового статусу суб'єктів цієї

інформаційної політики. Актуальність вирішення цього кола питань пов'язана з тим, що саме суб'єкти інформаційної політики забезпечують реальне і повсякденне наближення України до ЄС, гарантують успішність та незворотність зазначеного поступу. По-третє, наразі можна засвідчити не лише наявність цілого ряду прогалин у частині нормативного забезпечення інформаційної політики України у сфері її європейської інтеграції, а й відсутність загального концептуального консенсусу щодо того, хто саме виступатиме ключовим суб'єктом або суб'єктами інформаційної політики у сфері євроінтеграції, як саме, і на основі яких нормативно-правових актів вони взаємодіятимуть. Відповідь на ці запитання має виняткове практичне значення, що, власне, й додає до теоретичного дослідження ще й істотний практичний зміст.

Таким чином, ставлячи на меті дослідити специфіку визначення та регулювання правового статусу суб'єктів інформаційної політики у сфері євроінтеграції на матеріалі досвіду України та Польщі, ми маємо вирішити такі конкретні завдання: а) визначити коло суб'єктів інформаційної політики та специфіку визначення їх правового статусу; б) дослідити процес правового регулювання статусу суб'єктів інформаційної політики у сфері євроінтеграції на досвіді Польщі; в) визначити проблеми і перспективи правового регулювання статусу суб'єктів інформаційної політики у сфері європейської інтеграції в сучасній Україні.

У широкому розумінні суб'єкти політики — це соціуми, а також ство-

рені ними установи, організації, чия активна практика спрямована на перетворення політичної та інших сфер життєдіяльності як відповідних суб'єктів політики [1]. У вузькому розумінні суб'єкти політики — це носії (власники) прав та обов'язків (що передбачені відповідними правовими нормами), які здатні надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [2]. Таким чином, існування суб'єктів політики передбачає: 1) наявність організацій, здатних до політичної діяльності та створених з цією метою; 2) зовнішню відокремленість організацій, яка характеризується наявністю системоутворювальних ознак; 3) персоніфікацію в суспільних відносинах управлінського типу, тобто представлення у вигляді єдиної особи; 4) визначені цілі діяльності; 5) цілеспрямовану активність відповідно до цілей діяльності; 6) виражений політичний інтерес; 7) взаємозв'язок, взаємодію з об'єктом політики; 8) здатність виражати та здійснювати або персоніфіковану волю у відносинах з державою, або державну волю в процесі управління суспільними відносинами. Претендент на статус суб'єкта державної політики, який відповідає усім зазначеним умовам, набуває цього статусу тільки тоді, коли держава, використовуючи адміністративно-правові норми, робить його носієм (власником) прав і обов'язків, які необхідно реалізувати у сфері державного управління.

Суб'єкти політики є активними за своєю природою. Рушійною силою такої активності, цілеспрямованої політичної діяльності є наявність

політичного інтересу. Рівень активності зумовлений здатністю суб'єкта впливати на поведінку людей (та взаємодіяти з іншими суб'єктами політики), підпорядковувати політичні дії виробленим цілям, змінювати політичне становище, впливати на політичний процес. Можна сказати, що суб'єкти вироблення державної політики — це фільтри суспільних потреб, тобто ті, хто визначає нагальність цих потреб і може включити їх у порядок денний. Визначимо коло суб'єктів державної інформаційної політики у сфері європейської інтеграції в Польщі та Україні.

Від моменту розгортання державної інформаційної політики Польщі у сфері європейської інтеграції основну координуючу та виконавчу роль було доручено Комітетові європейської інтеграції. Реалізація цих повноважень організаційно забезпечувалася створенням відповідних робочих груп, консультативних рад при Комітеті чи відбувалася шляхом покладання обов'язків інформування на окремі департаменти. Інформування протягом усього передакцесійного періоду здійснювали також усі установи законодавчої та виконавчої влади (на центральному та регіональному рівнях), задіяні в процесі інтеграції (зокрема, Центр служби переговорів, Парламентська комісія з європейської інтеграції, Бюро європейської інтеграції воєводських установ) та в роботі з інформацією (зокрема, Урядовий інформаційний центр і прес-служби в державних установах). На етапі реалізації “Основних засад Програми інформування у 2002–2003 роках” значна кількість завдань покладалася

на Центр європейської інформації Комітету з європейської інтеграції та Регіональні центри європейської інформації, до яких упродовж наступного етапу інформування 2003–2004 рр. додалися центри європейської інформації у гмінах. Реалізація “Програми інформування у 2002–2003 роках” для впровадження окремих проектів також передбачала залучення професійних PR-агенцій. Період 2003–2004 рр. та безпосередньо фаза перед референдумом характеризуються залученням до процесу інформування населення нових структур. На наступному етапі було створено Бюро з питань європейського референдуму при Канцелярії Голови Ради Міністрів, яке стало провідною установою у сфері інформування населення. Зокрема, Бюро планувало, ініціювало, реалізовувало та координувало освітні, інформаційні та промоційні заходи, що стосувалися членства Польщі в Європейському Союзі та акцесійного референдуму. Крім державно-управлінських установ та органів законодавчої влади, до процесу інформування з європейських питань було залучено структури-партнери. Протягом реалізації PIS та “Програми інформування у 2002–2003 роках” партнерами уряду були НДО, органи місцевого самоврядування та мас-медіа. З метою розширення кола контрагентів у PIS було передбачено процедуру проведення тендерів для недержавних установ. Проте два наступні комунікативні документи — “Основні засади інформаційної та освітньої діяльності в період, що передуює членству Польщі у Європейському Союзі: липень 2003 — 30 квіт-

ня 2004 р.” та “Інформаційна кампанія перед референдумом” — як партнерів визначали тільки НДО. Такий висновок уможливив контент-аналіз зазначених нормативних актів: у першому декларувалося залучення НДО до інформування кожної з цільових аудиторій, у другому серед обов’язків Бюро з питань європейського референдуму виділялась ініціація та підтримка взаємодії органів державної влади з НДО з питань інформування, навчання та популяризації європейської інтеграції в країні.

Співпраця зі ЗМІ у цьому періоді здійснювалася не у форматі партнерства, а суб’єкт-об’єктних відносин, де мас-медіа виконували роль реципієнта певної інформаційної діяльності аналогічно іншим цільовим аудиторіям: освітнім групам, підприємцям, жителям сільської місцевості тощо. І хоча для інформування деяких груп населення (наприклад, для тих, хто активно не шукає інформацію) ЗМІ визначені як виконавці й у вступній частині “Основних засад інформаційної та освітньої діяльності в період, що передуює членству Польщі у Європейському Союзі: липень 2003 — 30 квітня 2004 р.” задеклароване співробітництво з медіа, що забезпечуватиме регулярну присутність європейської тематики в ЗМІ, проте самий факт переведення медіа у розряд реципієнтів є кроком назад у розбудові демократії в цілому та свідченням домінантності патерналістського ставлення у діяльності державного апарату. З іншого боку, це означає, що в період 1997–2003 рр. не було знайдено оптимальної форми співробітництва між органами державної влади та

медіа. Органи місцевого самоврядування та центри європейської інформації згідно з планом комунікації 2003–2004 рр. виконували подвійну роль: об’єкта інформаційної діяльності та її суб’єкта, однак на етапі перед референдумом ці структури були знов долучені до групи партнерів.

Державну інформаційну політику України розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції. Це означає, що від імені держави в інформаційній сфері виступають: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, Комітет Верховної Ради з питань свободи слова та інформації, Національна комісія з утвердження свободи слова та розвитку інформаційної галузі при Президентові України, Державний комітет телебачення та радіомовлення України, Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України. Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до Європейського Союзу покладається на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органом законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування. Керівництво стратегією інтеграції України з ЄС здійснює Президент України. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію Стратегії інтеграції України до Євросоюзу. Міністерство економіки України здійснює міжвідомчу координацію з питань міжгалузевого економічного та соці-

ального співробітництва України з ЄС. Інші міністерства та центральні органи виконавчої влади забезпечують реалізацію галузевого співробітництва України з ЄС, імплементацію Угоди про партнерство та співробітництво, вживають інших заходів у межах своєї компетенції та визначених Стратегією завдань з метою поглиблення інтеграції України до ЄС. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу передбачає щорічну підготовку Планів дій для реалізації євроінтеграційного курсу. Починаючи з 2002 р. відповідні плани розроблялися щодо інформування громадськості з питань європейської інтеграції (вони утворили систему спеціальних нормативно-правових актів). У зазначених актах згідно з кожним напрямом діяльності визначено конкретних суб'єктів упровадження державної інформаційної політики у сфері євроінтеграції. Координація цієї діяльності покладалася на Міжвідомчу групу з виконання Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 рр., яка утворена не була. Її функції (зокрема, моніторинг виконання програм) почала виконувати Міжвідомча група з інформування громадськості та підготовки фахівців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, що була утворена згідно з Постановою КМУ № 174 від 3 березня 2005 р. До складу Міжвідомчої групи включено віцепрем'єр-міністра, який, відповідно до функціональних обов'язків, повинен забезпечувати взаємодію органів виконавчої влади у сфері європейської інтеграції (голова групи), пер-

ших заступників / заступників міністрів освіти та науки, закордонних справ, економіки, оборони, фінансів, юстиції, культури та мистецтв, керівника Голодержслужби, Голову Держкомтелерадіо, члена Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, представника Національної академії наук (за згодою), представника Національної академії державного управління при Президентові України (за згодою), представника Національного інституту стратегічних досліджень (за згодою), першого заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції (за згодою), Голову підкомітету з питань адаптації законодавства Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції (за згодою), секретаря Міжвідомчої групи.

Зазначимо, що Державний комітет України з питань телебачення та радіомовлення (Держкомтелерадіо) — спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах — є одним з основних виконавців ДППГ. На нього безпосередньо покладено реалізацію 13 з 36 заходів програми. Комітет є державним замовником програм, головним розпорядником бюджетних коштів, передбачених на виконання програм, готує звіти з виконання щорічних заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України (розпорядження КМУ № 569 від 25 липня 2007 р., № 960 від 8 листопада 2007 р.) [3]. Аналіз звітів про виконання планів заходів з інформування населення цілям та завданням європейської

інтеграції засвідчив, що фактичне коло суб'єктів було ширшим, ніж передбачено відповідними планами. Наприклад, у 2005 р. діяльність з поширення інформації про ЄС та інтеграцію здійснювали також і такі, не зазначені у відповідному плані структури: Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство праці та соціальної політики України, Міністерство палива та енергетики України, Антимонопольний комітет, Державіаслужба України, Державний комітет статистики України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, Державний комітет ядерного регулювання України, Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України, обласні та регіональні державні телерадіоорганізації. Однак навіть за цих обставин принциповий висновок залишається незмінним — інформування населення про цілі та завдання європейської інтеграції покладено на державні установи, більшість з яких є органами державної виконавчої влади. З одного боку, це цілком правомірно, оскільки лише органи державної влади володіють необхідною правосуб'єктністю, що непридатна іншим структурам. З другого — демократизація передбачає розширення участі громадян у процесі розробки й упровадження політики. Цей механізм у вітчизняному законодавстві закріплений Конституцією України, Указом Президента України “Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації

державної політики” та Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”, що регламентують участь громадян в управлінні державними справами.

Українські та зарубіжні політики, науковці, експерти, журналісти визнають, що вдосконалення державної інформаційної політики має відбутися передусім за рахунок розширення кола її суб'єктів. На вищому державному рівні теж погоджуються з таким напрямом подальшого розвитку процесу інформування громадськості щодо інтеграційного поступу. Водночас, неправильним буде стверджувати, що в спеціальному законодавстві з питань державної інформаційної політики у сфері європейської інтеграції відсутні положення про суб'єктів-представників недержавного сектору. Щодо участі неурядових організацій передбачено таке: “Залучення громадських організацій до вжиття заходів з європейської інтеграції” та інші аналогічні положення, деякі з яких навіть певною мірою деталізовані: “Залучення громадських організацій та технічної допомоги з боку ЄС для створення циклу теле- і радіопередач для учнів загальноосвітніх шкіл, для студентів і для фахівців”. Утім, ніде не вказано конкретні організації, з якими налагоджено співробітництво, та не розглянуто відповідні питання координації взаємодії урядових та неурядових структур з цього приводу, хоча на момент розроблення ДПІГ позитивний досвід співпраці держави з НДО вже існував: його уособила сама програма, підготовлена робо-

чою групою у складі представників 13 вітчизняних неурядових організацій та Держкомтелерадіо. Як слушно зазначає І. Тодоров, НДО почали активну роботу в європейському напрямі набагато раніше і працювали набагато ефективніше за державні установи та політичні партії. Він констатує, що недержавний вимір втілення європейського покликання України вже набув чіткого виразу, що засвідчують програмні положення та практична діяльність значної частини українських неурядових громадських організацій. Таким чином, третій сектор України має свій унікальний досвід здійснення інформаційної роботи з європейського вектора розвитку країни [4], який він міг би передати владним установам.

Участь органів місцевого самоврядування в інформуванні населення щодо цілей та завдань євроінтеграції України не передбачена досліджуваным законодавством. Ці структури згадуються лише в останніх аналізованих інформаційних планах дій у сфері євроінтеграції у контексті надання їм відповідної інформації, зокрема забезпечення підготовки й поширення серед засобів масової інформації, органів державної влади та місцевого самоврядування (у тому числі за кордоном) матеріалів на тему “Європейський вибір України: події, факти, коментарі”, проведення семінарів “Адаптація місцевого самоврядування в Україні до стандартів Європейського Союзу”, “Проблеми та перспективи інтеграції України до Європейського Союзу” й “Актуальні проблеми європейської інтеграції” та тренінгу

“Україна — Європейський Союз: шляхи зближення” (для працівників місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування). Важливість залучення до процесу інформування органів місцевого самоврядування зумовлена, зокрема, їх беззаперечною перевагою наближеності до населення. Адже люди мешкають не узагальнено в державі, а кожен у своєму місті, селі, селищі; вони мають власні щоденні потреби, зокрема інформаційні. Отже, й допомогти їм на шляху освоєння інформаційного простору мають ті органи влади, які безпосередньо близькі [5]. Крім того, одним з основних принципів місцевого самоврядування є поєднання місцевих та державних інтересів.

Передумовою здійснення процесу європейської інтеграції визнається інституційна спроможність країни проводити відповідну політику. Проте спроможність уряду налагодити соціальний діалог, розширити коло суб’єктів упровадження державної політики шляхом реалізації партнерської взаємодії також може стати критичною передумовою успішності євроінтеграції. Зокрема, польський досвід є тому підтвердженням: приєднання до ЄС опинилося під подвійною загрозою — ризиком, пов’язаним із самим проведенням європейського референдуму (через суспільну апатію) та ризиком недосягнення позитивного результату на ньому (через внутрішньополітичну кризу). Ситуацію врятувало усупільнення редакційної інформаційної кампанії; тодішню активізацію третього сектору стали називати народним ополченням. При обговоренні питання розширен-

ня кола суб'єктів державної інформаційної політики України у сфері європейської інтеграції найчастіше розглядається модель public-private partnership (партнерство між державними та приватними інституціями) [6] або модель трисекторного партнерства: громадський сектор — комерційний сектор — державний сектор. Межі секторального співробітництва доцільно встановлювати в контексті здійснення політики європейської інтеграції (в цілому), а інституційного — за кожним окремим напрямом її упровадження, зокрема інформаційним. Для визначення конкретних структур-партнерів релевантною є процедура реєстрації, що відбуватиметься за ініціативою установ-контрагентів і передбачатиме, зокрема, надання інформації про напрям діяльності, грантову історію, ресурсні можливості, юридичну адресу, контактні телефони, імена засновників тощо. Із зареєстрованими суб'єктами укладатимуться типові угоди про співробітництво, а в подальшому цим структурам шляхом тендерних та грантових процедур надаватиметься можливість реалізації державної інформаційної політики у сфері європейської інтеграції.

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що підготовчий період до референдуму щодо вступу в ЄС у Польщі позначився появою нового учасника процесу інформування громадськості з європейських питань — консультативно-дорадчої структури (Національної ради з європейської інтеграції та Суспільно-консультативної ради відповідно). Ці дорадчі органи створювалися з

представників різних регіональних, професійних, соціальних та етнічних груп населення та очолювалися прем'єр-міністрами; їх роль полягала в розробці диференційованих меседжей та оцінці загальної стратегії інформування. На нашу думку, доречним було б створення аналогічної структури або при Держкомтелерадіо, або при Міжвідомчій групі. Проте немає необхідності очікувати фінальної стадії передвступного процесу: паралельно з активізацією функціонування Міжвідомчої групи слід розвивати діяльність і відповідного консультативно-дорадчого органу, відпрацьовувати механізми взаємодії усіх залучених до процесу інформування акторів. Водночас, як засвідчує проведений аналіз, виконання більшості завдань як в Україні, так і в Польщі покладене на органи державної влади. Утім, на відміну від України, у Польщі було не декларативне, а реальне залучення до реалізації інформування органів місцевого самоврядування, ЗМІ, неурядових організацій та професійних груп, бібліотек, освітніх закладів тощо. Отже, принципово важливим для України на нинішньому етапі її взаємодії з ЄС є розширення кола суб'єктів державної інформаційної політики у сфері європейської інтеграції.

Література

1. *Політологія*: Підручник / І. С. Дзюбко, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: Вища шк., 2001 — С. 155.

2. *Колтаков В. К.* Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер. – 1999. – С. 98.
3. *Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції*: Навч. посіб. / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, А. Є. Тамм, А. В. Меляков та ін. За заг. ред. акад. НАН України В. П. Горбуліна. – К: ДП “НВЦ “Євроатлантикінформ”, 2006. – С. 142–143.
4. *Державна інформаційна політика у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції*: Аналітична доповідь // Нац. безпека і оборона. – 2008. – № 1 (95). – С. 21–22.
5. *Баровська А.* Роль місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні інформаційної культури громадян // Муніципальне управління: досвід, проблеми та перспективи: Матеріали Третьої міжвузівської наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців, Чернівці, 17–18 листоп. 2006. – Чернівці: Наші книги, 2006. – С. 23.
6. *Популяризація ЄС в українському медійному просторі*: проект концепції інформаційної кампанії. – К.: МГО “Інтерньюз-Україна”. – 2007. – С. 17.

К. В. КРИВОПУСТ

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 168–176

Проблема державного управління у сфері внутрішньої безпеки може бути віднесена до групи найактуальніших і найважливіших питань, що нині постали перед Україною в процесі запровадження державно-правової реформи. Справді, закріплення конституційного положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, вимагає від держави створення відповідної моделі державного управління, а також цілісної системи державних органів, діяльність яких була б безпосередньо пов'язана із забезпеченням внутрішньої безпеки держави, що є одним із видів державно-правової та адміністративної діяльності.

Актуальність аналізу цієї проблематики зумовлюється насамперед тим, що управління внутрішньою безпекою є одним з напрямів реалізації державного управління, яке визначене на законодавчому рівні як вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінсько-

го, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади, і здійснюється шляхом прийняття нормативно-правових актів та вжиттям відповідних організаційних заходів, спрямованих на їх виконання. Організація і діяльність системи державного управління в галузі внутрішньої безпеки Української держави ґрунтується на загальновизнаних принципах, методах та формах діяльності державної влади в Україні, що обумовлює однакову суть і соціальне призначення державного управління в галузі внутрішньої безпеки з іншими його галузями [1]. Однак управління внутрішньою безпекою має свої особливості, що насамперед залежить від характеру державних завдань та функцій у зазначеній галузі, системи і структури державних органів, їх повноважень, форм і методів роботи в цій сфері. Всі ці проблеми є невід'ємною частиною більш широкого процесу державного будівництва в Україні, а отже їх

розв'язання є актуальним та значущим як у науково-теоретичному, так і практичному сенсі.

З позицій правової науки ці питання досліджували такі визнані в Україні та за її межами фахівці, як В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Голосніченко, Є. Додін, Р. Калюжний, Л. Коваль, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Опришко, О. Остапенко, І. Пахомов, В. Петков, В. Шкарупа, Х. Ярмакі та ін. Інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам зазначеної проблематики, свідчать не лише про її значущість, а й про дискусійний характер багатьох питань цієї сфери. Це насамперед питання, пов'язані із розумінням сутності таких категорій, як “державне управління”, “безпека”, “національна безпека”, “державна безпека”, “внутрішня безпека держави” та їх розмежуванням, визначенням структури та специфічних ознак державного управління в цілому та управління внутрішньою безпекою зокрема [2]. У зв'язку з цим у сучасній юридичній науці постає проблема з'ясування специфіки державного управління в галузі внутрішньої безпеки, визначення сутності ключових термінів, а також дослідження особливостей забезпечення внутрішньої безпеки органами державної влади, їх посадовими і службовими особами як складової державно-управлінської діяльності.

Таким чином, ставлячи на меті аналіз проблематики державного управління у сфері внутрішньої безпеки, маємо розв'язати такі конкретні завдання: а) визначити основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття державного

управління внутрішньою безпекою; б) охарактеризувати систему органів державної влади, на які покладається реалізація цього комплексу завдань; в) дослідити нормативно-правові основи забезпечення внутрішньої безпеки як одного з напрямів управлінської діяльності держави та її органів.

Нині у науковій літературі склалася більш-менш єдина точка зору щодо видів управління, які становлять структуру державного управління внутрішньою безпекою. Серед них виокремлюють: управління обороною, управління національною безпекою, управління внутрішніми справами, управління закордонними справами, управління юстицією, що насамперед залежить від суб'єктів (органів), які здійснюють таке управління (Збройні сили України, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України, органи юстиції тощо). Хоча існують і деякі винятки. Так, Ю. Козлов до структури державного управління внутрішньою безпекою відносить управління у сфері державного кордону та управління іноземними справами [3], О. Коренєв — управління зовнішніми економічними, культурними та правоохоронними зв'язками із зарубіжними країнами [4], Ю. Тихомиров — управління у сфері правопорядку [5], Б. Габрічідзе, О. Чернявський та С. Кузнецов — управління у сфері зовнішньої розвідки [6] тощо.

Вчені пропонують також різні визначення поняття державного управління внутрішньою безпекою [7]. Так, Х. Ярмакі визначає державне управління внутрішньою безпекою як “сукупність функцій, що здійснюють-

ся органами державної влади з метою забезпечення прав і свобод громадян; законності; безпеки особистості, суспільства і держави; державного суверенітету і територіальної цілісності” [8]. З наведеного можна зробити висновок, що вчений визначає це поняття через систему завдань та функцій органів державної влади у цій сфері. С. Ківалов тлумачить це поняття як різновид державного управління, цілеспрямований і організуючий вплив, який здійснюється з метою забезпечення взаємодії, погодженості й упорядкування загальних дій людей, органів, підрозділів і служб в інтересах ефективного виконання поставлених перед ними завдань. Погоджуючись в основному з наведеними особливостями державного управління внутрішньою безпекою, зазначимо те, що: по-перше, виділення такої особливості, як важливе соціальне значення державних функцій у цій сфері, є недоцільним. Адже функції держави, під якими, як правило, розуміють головні напрями і види діяльності держави, зумовлені її завданнями та цілями і такі, що характеризують її сутність [9], мають однакове соціальне значення, тому серед них не можна виділяти “важливі” і “неважливі”. Крім того, функції держави не слід ототожнювати з функціями окремих її органів, які є частиною апарату держави, ці функції відображаються у їх компетенції. По-друге, виділення такої особливості, як переважання владно-розпорядчих методів, також є недоцільним, оскільки вони характерні для будь-якого іншого виду (напрямку) управління чи управлінської діяльності.

Натомість до особливостей державного управління внутрішньою безпекою необхідно віднести такі: 1) як правило, правоохоронний характер функцій, які здійснюють суб’єкти (органи), що реалізують державну політику у цій сфері; 2) основою цього виду діяльності є управлінські відносини, які мають свою специфічну структуру та особливості, і які є домінуючими, однак це не виключає можливості виникнення, розвитку чи припинення в їх діяльності інших, неуправлінських відносин; 3) специфічний і нормативно визначений характер суб’єктів та об’єктів адміністративно-політичної діяльності; 4) воєнізованість суб’єктів управління (за винятком управління юстицією); 5) змістом цієї діяльності є охорона і захист держави, суспільства та окремих громадян як від внутрішніх, так і зовнішніх загроз; 6) закріплення об’єктів охорони та захисту суб’єктами адміністративно-політичної діяльності на конституційному рівні; 7) встановлення для особового складу органів управління адміністративно-політичною діяльністю спеціальних звань, класних чинів, передбачення особливого порядку проходження державної служби та особливий порядок притягнення їх до відповідальності.

Отже, державне управління внутрішньою безпекою доцільно визначити як специфічну діяльність системи уповноважених органів, як правило, правоохоронних чи воєнізованих, що виконують завдання та функції щодо охорони, захисту та забезпечення реалізації прав і свобод фізичних і юридичних осіб, закон-

ності та безпеки особи, суспільства і держави. З цього погляду слід наголосити, що безпека є своєрідною характеристикою і необхідною умовою життєдіяльності людей, суспільства чи держави в цілому. Проблема безпеки існує саме стільки, скільки існує держава чи суспільство. Тому вона здавна знаходила певне відображення в тих чи інших політичних, правових, релігійних ідеях.

Перші згадки про внутрішню безпеку належать до часів Стародавньої Греції і Риму і пов'язані з працями Платона та Сократа. Тоді поширеною була теорія так званого “неписаного суспільного договору” між населенням та державою, метою якого було подолання хаосу і ворожнечі шляхом забезпечення безпеки як самого суспільства, так і кожного із його індивідів. У різних періоди розвитку людської цивілізації визначалася пріоритетність об'єктів забезпечення безпеки. Так, в епоху середньовіччя пріоритет належав державі та церкві (духовенству), в епоху Відродження та Просвітництва об'єктами безпеки стають як людина, так і суспільство (держава) водночас. Те саме стосується демократичних і тоталітарних держав, де в перших пріоритетом завжди була і залишається людина, а в других, тоталітарних, — державний устрій (панівний клас, як правило, верхівка певної партії). В авторитарних країнах безпека розглядається як благо влади, яку сектор безпеки охороняє від решти суспільства. Натомість у демократичних країнах безпека є благом суспільним і забезпечує права та свободи людини. Тому утвердження і розвиток демократії

можливі лише за умови зміни філософії безпеки, завдань, функцій та процедур діяльності силових інститутів — усього того, що охоплює реформа сектора безпеки. Для України, яка обрала демократичний шлях розвитку, реформування цього сектора життєво необхідне.

Не викликає сумніву, що вихідними категоріями будь-якої безпеки є інтереси та загрози інтересам. Наприклад, перші у Законі України “Про основи національної безпеки України” [10] визначені як життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Другі — як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Вважаємо, що нормативне визначення понять національних інтересів та загроз національним інтересам є важливою передумовою діяльності державних органів щодо забезпечення як зовнішньої, так і внутрішньої безпеки держави. У нормативних актах і науковій літературі часто вживається категорія “забезпечення безпеки”. Під категорією “забезпечення” щодо безпеки держави необхідно розуміти систему правових, організаційних, кадрових, інформаційних та інших заходів, які здійснюються (реалізуються) спеціальними суб'єктами, як правило, правоохоронними чи воєнізованими, з метою охорони та захисту людини, суспільства та дер-

жави від внутрішніх і зовнішніх загроз. І саме характер загроз, які можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, слугує основним критерієм розмежування таких категорій, як зовнішня чи внутрішня безпека держави.

Закон України “Про основи національної безпеки України” загрози визначає як “наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України”. Поділяючи такий підхід законодавця до визначення та класифікації загроз, в основу якого покладено окремі сфери життєдіяльності суспільства та держави, яким вони створюють небезпеку, вважаємо доцільним, залежно від характеру загроз, виокремити у забезпеченні безпеки держави дві складові: 1) забезпечення зовнішньої безпеки; 2) забезпечення внутрішньої безпеки. Під зовнішньою безпекою необхідно розуміти захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від реальних та потенційних зовнішніх загроз. Відповідно, внутрішню безпеку слід визначити як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від реальних та потенційних внутрішніх загроз.

До внутрішніх загроз, виходячи з аналізу чинних нормативних актів, варто віднести ті, які мають місце всередині держави, а саме: економічну та політичну нестабільність; поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики; злочинність; відсутність належного контролю та нагляду за порядком виготовлен-

ня, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій, на які поширюється дозвільна система; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати їх в інтересах певних осіб (органів); прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України; поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; систематичне порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування прав і свобод людини і громадянина, в тому числі при проведенні виборчих кампаній; можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;

зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів; небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму; прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації.

Характер наведених внутрішніх загроз дає підстави зробити висновок про доцільність розгляду внутрішньої безпеки держави у широкому та вузькому значеннях. У широкому — як захищеності від усіх можливих видів внутрішніх загроз, у вузькому — лише тих, які є наслідком вчинення правопорушень. Щодо розмежування таких категорій, як “національна безпека”, “внутрішня безпека”, “державна безпека”, варто зауважити, що національна та державна безпека є синонімами, вони означають одне й те саме, а отже, збігаються за змістом, хоча в Законі України “Про основи національної безпеки України” державна безпека визначена лише як один із напрямів національної безпеки (ст. 8), що є помилковим. Стосовно внутрішньої безпеки, то вона, на відміну від державної безпеки, насправді є лише частиною національної безпеки, оскільки пов’язана в першу чергу із внутрішніми загрозами, тобто тією частиною загроз, які виникають усередині держави, а не надходять ззовні.

Внутрішня безпека людини і громадянина, суспільства і держави гарантується Конституцією України і досягається проведенням єдиної державної політики у галузі її забезпечення, розробкою і своєчас-

ним вживанням як превентивних, так і відновних заходів, що адекватні внутрішнім загрозам. У забезпеченні внутрішньої безпеки держави беруть участь органи законодавчої, виконавчої, судової влади, а також деякі недержавні організації, які утворюють систему органів державного управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави у широкому його розумінні. До суб’єктів забезпечення внутрішньої безпеки держави у вузькому її розумінні доцільно віднести: Службу безпеки України; органи внутрішніх справ, органи державної прикордонної служби, органи забезпечення пожежної безпеки. Загальною особливістю цих органів як суб’єктів управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави є те, що вони виконують специфічні, як правило, правоохоронні завдання та функції щодо захисту життя, важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх загроз, які є наслідком вчинення правопорушень, і у зв’язку з цим отримали назву — правоохоронні органи.

Звичайно, може виникнути запитання: чому до суб’єктів забезпечення внутрішньої безпеки у вузькому її значенні не віднесено інші правоохоронні органи, зокрема митні та податкові, які також забезпечують внутрішню безпеку у підвідомчих їм сферах. З цього приводу варто пояснити, що управління у сфері оподаткування та здійснення митної справи належить до управління фінансовою діяльністю, яка є категорією міжгалузевого управління, у зв’язку з чим потребує дослідження в ме-

жах цієї сфери. У науковій літературі міжгалузеве державне управління визначається як особливий вид управлінської діяльності, яка здійснюється органами, наділеними повноваженнями надвідомчого характеру щодо організаційно не підлеглих об'єктів управління, змістом якої є спеціалізована міжгалузева координація і функціональне регулювання з питань, віднесених до їх компетенції [11]. Межі діяльності органів міжгалузевого управління значно ширші, ніж органів галузевого управління, тому що їх діяльність має функціональний характер і поширюється на всі або декілька галузей. Держава не може ефективно керувати деякими комплексними справами, спираючись тільки на певний галузевий апарат. Для глибоких і всебічних соціально-економічних перетворень об'єктивно існують і функціонують міжгалузеві сфери і відповідні органи виконавчої влади, які управляють ними. До таких сфер належать економіка, податкова справа, митна справа, статистика, стандартизація і сертифікація тощо.

Рівень внутрішньої безпеки залежить від здатності системи безпеки протистояти реальним і потенційним загрозам. У цьому зв'язку система внутрішньої безпеки має відповідати двом вимогам: бути надійною, що гарантує своєчасне та в повному обсязі виконання функцій компетентними органами у цій сфері; бути достатньою, обумовленою справжніми потребами і відповідними матеріальними та фінансовими ресурсами держави.

До факторів, здатних позитивно вплинути на стан забезпечення

внутрішньої безпеки держави, можна віднести: створення сприятливих умов для прогресивного економічного і соціального розвитку в державі; реформування правоохоронних органів, пріоритетним напрямом діяльності яких має стати охорона, захист та забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [12]; поліпшення координації діяльності правоохоронних органів; підвищення рівня їх фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового і кадрового забезпечення; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, зменшення негативного впливу на суспільні відносини алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ; ліквідацію бездоглядності, безпритульності та бродяжництва серед дітей і підлітків; активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують внутрішній безпеці держави.

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо систематизувати їх у вигляді таких висновків. По-перше, специфіка державного управління в сфері внутрішньої безпеки полягає у тому, що: а) така діяльність є необхідною умовою життєдіяльності людини, суспільства та держави; б) у цій діяльності беруть участь суб'єкти різних гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової), особливе місце серед яких займають органи виконавчої влади, зокрема, правоохоронні (як

правило, воєнізовані), що наділені правом вжиття примусових заходів; в) суб'єктів, які її забезпечують, мають специфічний характер завдань, функцій, повноважень, форм і методів діяльності; г) ця діяльність спрямовується на захист від внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності держави, які є наслідком вчинення правопорушень; д) для особового складу державних правоохоронних органів, які виконують завдання щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави, встановлюються спеціальні звання, класні чини, особливий порядок проходження державної служби та притягнення їх до відповідальності. По-друге, забезпечення внутрішньої безпеки держави доцільно визначити як необхідну умову життєдіяльності людини, суспільства і держави, систему правових, організаційних, кадрових, інформаційних та інших заходів, які здійснюються (реалізуються) спеціально уповноваженими суб'єктами, як правило, воєнізованими правоохоронними органами (формуваннями) з метою охорони та захисту людини, суспільства і держави від внутрішніх загроз, які є наслідком вчинення правопорушень. По-третє, рівень життя в державі визначається передусім тим, наскільки захищені права і свободи людини, наскільки безпечні умови існування, діяльності і розвитку окремої людини, суспільних і державних інститутів, суспільства і держави в цілому.

Зважаючи на ці причини, реформування сектора внутрішньої безпеки України та державного управління ним має перетворити його з інструменту контролю та примусу

влади над суспільством на інструмент сили, яка захищає демократичній устрій держави, економічний добробут громадян, мир та процвітання України. Демократична влада не може спиратися на страх і несвободу, тому вона не повинна використовувати сектор безпеки як тіньовий механізм державного управління, тим більше допускати, щоб він перетворювався на непідконтрольну політичну силу. Отож забезпечення внутрішньої безпеки людини і громадянина, суспільства та держави має бути пріоритетним напрямом усієї державно-управлінської діяльності в сучасній Україні.

Література

1. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади: Монографія. – Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2007. – С. 8.
2. Пономаренко Г. О. Забезпечення внутрішньої безпеки держави як вид адміністративно-політичної діяльності // Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – Вип. 33. – С. 66.
3. Козлов Ю. М. Административное право: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – С. 161.
4. Административное право России: Учебник. Ч. 2. Административно-правовое регулирование в сферах и отраслях управления / Под ред. А. П. Коренева. – М.: Моск. акад. МВД России, Щит, 2002. – С. 169.
5. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс: полный курс. – М.: Издание г-на Тихомирова М. Ю., 2001. – С. 561.

6. *Габричидзе Б. Н., Чернявский А. Г., Кузнецов С. М.* Административное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Дело и Сервис, 2001. – С. 402.
7. *Административное право Украины: Учебник / Под общ. ред. С. В. Кивалова.* – Х.: Одиссей, 2004. – С. 769.
8. *Ярмакі Х. П.* Управління адміністративно-політичною діяльністю в Україні. – Одеса, 2004. – С. 7.
9. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підручник: Пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – С. 47.
10. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
11. *Габричидзе Б. Н., Чернявский А. Г., Кузнецов С. М.* Административное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Дело и Сервис, 2001. – С. 511.
12. *Бондаренко І.* Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи: поняття та ознаки // Право України. – 2003. – № 4. – С. 18.

ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО НА РИНКУ ПРАЦІ МАГІСТРА

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 177–180

Соціально-економічні умови та політичні реформи, зумовлені переходом українського суспільства до ринку, кардинальним чином змінили зміст і характер управлінської діяльності у сфері освіти. Актуальною проблемою вузівських факультетів стала підготовка конкурентоспроможного фахівця. Водночас, дослідження процесу управління навчально-пізнавальною діяльністю майбутнього спеціаліста свідчать, що студенти ще недостатньо підготовлені до серйозної конкуренції у боротьбі за своє майбутнє [2, 32–33; 4, 510–511]. Про це свідчать і наші опитування студентів магістратури.

У процесі теоретичного та емпіричного дослідження нами визначено, що оптимальні шляхи підготовки конкурентоспроможного фахівця-магістра на ринку праці залишаються нагальною дидактичною проблемою. Нині на ринку праці існує попит на спеціалістів, які мають такі якості:

- сильні аналітичні здібності, системність, гнучкість мислення, креативність, уміння справлятися з великим обсягом інформації і знаходити

правильні рішення в складних ситуаціях;

- уміння вести ділові переговори для досягнення результату, взаємодіяти з людьми, переконливо відстоювати власну точку зору, вести за собою людей, наявність довготривалих зв'язків;

- уміння планувати особисту діяльність і діяльність групи, ставити завдання, розподіляти зусилля та завдання, контролювати досягнення результату, прогнозувати ситуацію, справлятися з великою кількістю робіт;

- працездатність, культура, сімейне благополуччя, уміння брати на себе відповідальність за власні дії і дії групи, висока мотивація до досягнення, прагнення до розвитку та успіху.

Необхідно зазначити, що проблеми підготовки майбутнього фахівця-магістра досліджувались науковцями. Але окремі суттєві сторони цього процесу залишились ще не визначеними [1; 4; 5]. Недостатньо досліджені ще такі питання, як:

- психолого-педагогічні умови оптимізації та інтенсифікації

процесу навчально-пізнавальної діяльності особистості магістра;

- шляхи та умови реалізації сучасного інноваційного навчання в магістратурі, особливо в освітніх організаціях недержавної форми власності;
- інтерактивні прийоми вдосконалення системи управління навчальною діяльністю студентів;
- управління навчальною практикою в системі магістратури;
- упровадження оптимально-інтенсивних форм, методів, прийомів процесу підготовки магістра;
- оптимальне використання основних типів навчально-комунікативної взаємодії у навчальному процесі.

Реформування вищої освіти в Україні створили умови для виникнення і розвитку нових організаційних освітніх організацій відповідно до особливостей розвитку та потреб ринку освіти. Нині в країні нараховується понад 150 вищих навчальних закладів освіти недержавної форми власності, у яких навчається понад 200 тис. громадян. Серед них: 32,5 % юристів, 31, 8% психологів, 43,4 % бакалаврів економіки, велика кількість фахівців інших конкурентоспроможних спеціальностей. Одним з найбільших сучасних недержавних вищих закладів освіти України є Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), де навчається близько 50 тис. студентів з 32 країн світу за 30 спеціальностями та 132 спеціалізаціями з 12 напрямів освіти. Ака-

демія має відокремлені підрозділи в усіх регіонах України.

Відомо, що основним організаційним і навчально-науковим структурним підрозділом вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри та лабораторії, є факультет (інститут), а структурним підрозділом вищого рівня педагогічного процесу підготовки спеціаліста у вузі є магістратура. Зміст освіти у ній визначається нормативною і вибірковою частинами програми відповідно до Переліку спеціальностей. Термін підготовки магістра визначається відповідним навчальним планом, узгодженим у встановленому порядку [2; 5]. Підготовка конкурентного на ринку праці спеціаліста в магістратурі передбачає суттєві зв'язки та взаємообумовленість її основних технологічних напрямів. Серед яких основним у першу чергу є організація навчальної роботи. Вона здійснюється як процес, який має свої відповідні компоненти, та як організаційно-технологічна система, яка має свою структуру. Компоненти та напрями підготовки магістра містять у собі цілісність, взаємозв'язок як провідну концепцію навчального процесу [1; 3]. Навчання в магістратурі об'єднує процеси передавання, засвоєння, збереження та застосування інформації для розв'язання конкретних дидактичних завдань.

Другим важливим напрямом підготовки конкурентоспроможного на ринку праці магістра є методичне забезпечення викладання і навчання основних її суб'єктів. Методична робота є невід'ємною частиною

навчального процесу. В ній та його структурних підрозділах нині значне місце займають науково-методичні комплекси (НМК), які складаються з навчальних, методичних та допоміжних матеріалів, об'єднаних на основі загальної програми. Їх мета – забезпечити навчальний процес технологічними, раціональними інструментами та методичними матеріалами для підвищення якості праці викладачів та студентів. Для підвищення ефективності процесу підготовки конкурентного магістра необхідно здійснювати системне методичне забезпечення не тільки навчальних дисциплін, а й навчальних процесів, які забезпечують підготовку магістра: навчальних і виробничих практик; підсумків державної атестації; дипломного проектування; системи сприяння працевлаштування випускників.

У системі підготовки конкурентоспроможного магістра центральне місце займає такий технологічний напрям навчального процесу, як його особистісна самостійна робота, яка передбачає не тільки здобуття знань з окремої навчальної дисципліни, а й навичок навчальної, наукової, професійної діяльності. Зокрема, розробку диференційованих критеріїв самостійності залежно від спеціальності і виду майбутньої діяльності та науково-дослідну роботу магістрів, також формування вмінь та навичок практичної діяльності в період проходження виробничої практики та конкурсів на заміщення вакантних посад на виробництві.

Ефективність процесу підготовки конкурентного магістра вимагає нової технології та методики наукової

організації педагогічної праці всіх суб'єктів освітньої діяльності. Важливий напрям у цьому процесі належить психолого-педагогічній технології саморозвитку магістра, тобто особистої конкурентоспроможності. Зусилля до саморозвитку включає два напрями організаційної поведінки: фактори стратегічної поведінки та фактори тактичної поведінки у період навчання [1; 3; 4].

Центральним напрямом підготовки конкурентоспроможного на ринку праці магістра, на нашу думку, є наукова організація педагогічної праці всіх суб'єктів процесу. Це така діяльність, яка за мінімальних затрат сил, засобів, часу учасників освітньої організації отримує максимальну його ефективність. Вона передбачає два основних змістовно-технологічних напрями діяльності: перший – оптимізація, другий – його інтенсифікація. А це водночас є не тільки активне, інформаційно насичене навчання магістрів, а й робота викладачів по формуванню у них потреби в безперервному поповненні знань, самоосвіті, самовихованні. Основними елементами процесу наукової організації підготовки конкурентного на ринку праці магістра можна назвати такі: оптимальне, відповідно до мети процесу, планування; оптимальна організація діяльності; координація зусиль управлінської діяльності на всіх рівнях; стимулювання; оперативний контроль та облік [2; 4].

Значне місце в науковій організації процесу підготовки сучасного магістра займають технологія, методика інноваційного навчального процесу та його діагностика.

Отже, в цілому можна визначити, що основними шляхами підготовки конкурентоспроможного на ринку праці магістра можуть бути такі:

- оптимально ефективно забезпечення управління всім процесом із врахуванням особистісної характеристики студентів-магістрів;

- достатньо широке впровадження нових технологій навчання, особливо розвивальної, модульно-рейтингової, проектної, сугестопедичної ХЕТвоД, інтерактивної;

- оптимізація та інтенсифікація інтерактивних форм організації навчального процесу в магістратурі, що є важливою передумовою здобуття знань, формування вмінь та навичок на рівні їх практичного застосування;

- оптимальне використання інтерактивних методів навчально-пізнавальної діяльності та ін.

Усі напрями діяльності магістратури вузу з діяльності по підготов-

ці конкурентоспроможного на ринку праці магістра взаємопов'язані і взаємозумовлені в навчальному процесі. Результати процесу є вагомими інструментами на ринку працевлаштування випускника.

Література

1. *Артемова Л. В.* Педагогіка і методика вищої школи: Навч.-метод. посіб.: Кондор, 2008. — 272 с.
2. *Карамушка Л. М.* Психологія управління: Навч. посіб. — К.: Міленіум, 2003. — 344 с.
3. *Найдьонов І. М., Ігнатюк А. І.* Методика викладання фінансово-економічних дисциплін. — 2-ге вид., перероб. та допов. — К.: Купріянова, 2005. — 384 с.
4. *Управление факультетом: Учебник / Под ред. С. Д. Резника.* — М.: ИНФРА — М, 2008. — 696 с.
5. *Фіцула М. М.* Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. — 2-ге вид., допов. — К.: 2010. — 456 с.

ІНТЕГРАЦІЙНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 181–188

Як свідчить аналіз теорій інтеграції, її об'єктивний характер не означає, що вона відбувається спонтанно, стихійно, поза рамками управління з боку держави й міждержавних органів. Формування регіональних інтеграційних комплексів має договірно-правову базу. Цілі групи країн на основі взаємних угод поєднуються в регіональні міждержавні комплекси і проводять спільну регіональну політику в різних сферах суспільно-політичного та господарського життя.

Серед численних інтеграційних угруповань можна виокремити: у Західній Європі — ЄС, у Північній Америці — НАФТА, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні — АСЕАН, у Євразії — СНД.

Історично найбільш потужно інтеграційні процеси розвивалися в Західній Європі, де в другій половині XX ст. склався єдиний господарський простір цілого регіону, у рамках якого формувалися загальні умови відтворення і створювався механізм його регулювання. Тут інтеграція досягла найбільш зрілих форм [1;2].

Офіційно до 1 листопада 1993 р. провідне інтеграційне угруповання

західноєвропейських країн називалося Європейські Співтовариства, оскільки воно з'явилося після злиття в 1967 р. органів трьох раніше самостійних регіональних організацій:

- Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС); Паризький договір про створення ЄОВС набув чинності в 1951 р. [3];
- Європейського економічного співтовариства (ЄЕС); Римський договір про створення ЄЕС, укладений у 1957 р., набув чинності в 1958 р. [3];
- Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом); договір набув чинності з 1958 р. [3].

Важливою віхою в розвитку ЄС став Єдиний європейський акт (ЄЄА), що вступив в силу з 1 липня 1987 р., схвалений і ратифікований всіма членами Співтовариства. Цим актом внесені і юридично закріплені глибокі зміни в договори про створення ЄС [3].

По-перше, діяльність ЄС в галузі економічної інтеграції з'єднувалася з європейським політичним співробітництвом у єдиний процес. Було передбачене створення Європейського союзу, що мав забезпечити не лише високий ступінь економічного,

валютно-фінансового, гуманітарного співробітництва країн-учасниць, а й узгодження зовнішньої політики і забезпечення безпеки. Реалізація Єдиного європейського акту повинна привести до того, що Європейський Союз матиме структуру федеративного типу [3, 1].

По-друге, в Єдиному європейському акті було поставлене завдання завершення створення в рамках ЄС єдиного внутрішнього ринку як простору без внутрішніх границь, у якому забезпечується вільний рух товарів, капіталів, послуг і цивільних осіб, що й було досягнуто. Для реалізації ідеї єдиного ринку Комісія ЄС розробила приблизно 300 програм по усуненню перешкод у торгово-економічному обміні між країнами — членами ЄС. До середини 90-х років ці перешкоди були в основному усунені.

У 1991 і 1992 р. було підписано договори про формування економічного і валютного союзу (Маастрихтські угоди). З 1 листопада 1993 р., після набрання чинності Маастрихтських угод, офіційна назва цього угруповання — Європейський Союз [3,1, 2].

Розвиток інтеграції в рамках ЄС пройшов ряд етапів, що характеризуються як її поглибленням, переходом від нижчих форм (зона вільної торгівлі, митний союз, загальний ринок) до вищих (економічний і валютний союз), так і збільшенням числа учасників.

На сьогодні у ЄС, як повноправні члени, входять 27 країн. Водночас у ЄС завершилося створення єдиного ринку, системи міждержавного управління, і країни сформували

економічний, валютний і політичний союз.

Існування економічного союзу передбачає, що Рада міністрів ЄС розробляє основні напрями економічної політики ЄС і контролює відповідність їм економічного розвитку кожної країни-члена [1].

Політичний союз спрямований на проведення єдиної зовнішньої політики, зокрема в галузі безпеки, і вироблення загальних підходів у рамках внутрішнього законодавства: цивільного й кримінального.

Валютний союз означає проведення єдиної грошово-кредитної політики в рамках ЄС і функціонування загальної для всіх країн валюти. Із цією метою згідно з Маастрихтською угодою було визначено і реалізуються строки введення єдиної валюти-євро:

- 1997 р. — країни — члени ЄС намагаються дотримати норм, необхідних для введення на їх території євро: дефіцит бюджету — менше 3 % ВВП, інфляція — не більш ніж на 1,5-відсоткового пункту перевищує показники трьох країн з найменшою інфляцією із числа кандидатів на введення євро;

- початок 1998 р. — визначаються країни, які виконали вимоги і можуть увійти у валютний союз;

- 1 січня 1999 р. — країни остаточно прив'язують курси своїх валют до євро. Починає працювати Центральний банк ЄС;

- 1999–2002 р. — банки й інші фінансові інститути переходять на користування безготівковим євро;

- 1 січня 2002 р. — з'являються банкноти євро, національні валюти продовжують ходіння;

- 1 липня 2002 р. — старі валюти припиняють своє існування [3].

З 1 січня 1999 р. євро функціонує як розрахункова одиниця. Однак у валютний союз з 1 січня 1999 р. увійшли не всі члени ЄС. Поза зоною євро залишилися Великобританія, Греція, Данія та Швеція. За підсумками 1998 р. Греція не відповідала “маастрихтським критеріям” по величині державного боргу (107,7 % до ВВП) і темпів інфляції (4,5 %). Великобританія відклала свій вступ, не бажаючи розлучатися з власною валютою до чергових парламентських виборів. Швеція і Данія —проти скорочення соціальних витрат держави, що передбачається в рамках ЄС.

Число членів ЄС збільшилося до 27-ми переважно за рахунок країн Центральної і Східної Європи (ЦВЕ), а також Балтії. Прагнення країн ЦВЕ приєднатися до ЄС позначилося вже на початку 90-х років, коли були підписані угоди про їхню асоціацію з ЄС. Ці угоди передбачали зближення законодавств асоційованих країн із законодавством ЄС, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, створення між сторонами протягом 10 років зони вільної торгівлі промисловими товарами шляхом поступового взаємного скасування мит та інших бар'єрів. По більшості промислових товарів ЄС із 1995 р. скасувала мита для країн Центральної і Східної Європи; по чорних металах і текстильних товарах вільний доступ уведений з 1996–1997 рр. Із другої половини 90-х років промислові товари ЄС вільно надходять на внутрішні ринки асоційованих країн [4].

Для того щоб мати право претендувати на членство в ЄС, країни мають забезпечити виконання низки умов: стабільність інститутів, що гарантують демократію; правовий порядок; дотримання прав людини і захист національних меншостей; наявність функціонуючої ринкової економіки; здатність справлятися з конкуренцією і дією ринкових сил у Союзі; можливість брати на себе зобов'язання члена, у тому числі завдання політичного, економічного і валютного союзу [1].

Розширення Євросоюзу має як плюси, так і мінуси. З одного боку, нарощується ресурсний потенціал ЄС за рахунок нових територій і населення, значно розширюється ринок для нинішніх членів, посилюється політичний статус ЄС у світі. З другого боку, від ЄС потрібні величезні витрати, зокрема, зростання бюджетних витрат на субсидії і трансферти новим членам ЄС. Зростає ризик нестабільності в Євросоюзі, оскільки приєднуються країни з відсталою структурою економіки, що вимагає корінної модернізації. Розвиток інтеграції вшир безсумнівно відбувається на шкоду її поглибленню за рахунок скорочення витрат на соціальну, регіональну і структурну політику, що проводиться в ЄС [5].

Євросоюз є одним з головних торговельних партнерів Азербайджану та України. На його частку припадає третина її зовнішньоторговельного обігу. Найближчими роками головним завданням у відносинах з ЄС буде підписання угоди щодо створення зони вільної торгівлі [6].

Уся територія Північної Америки є зоною вільної торгівлі, що має офіційну назву Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), і поєднує США, Канаду та Мексику. Функціонує з 1994 р. Тривалий час інтеграційні процеси відбувались тут на фірмовому і галузевому рівнях та не були пов'язані з державним і міждержавним регулюванням. На державному рівні американо-канадську угоду про вільну торгівлю було укладено лише в 1988 р., Мексика приєдналася до нього в 1992 р. [7].

Про масштаби економічного взаємозв'язку цих країн на основі взаємної торгівлі й руху капіталу можна судити за такими даними. У США реалізується близько 75–80 % канадського експорту (або 20 % ВВП Канади). Частка у прямих іноземних інвестиціях США в Канаді — понад 75 % і Канади в США — 9 %. У США направляється близько 70 % мексиканського експорту, а звідти надходить 65 % мексиканського імпорту [8].

Існуюча структура північноамериканського інтеграційного комплексу має свої особливості порівняно з європейською моделлю інтеграції. Головна відмінність — асиметричність економічної взаємозалежності США, Канади й Мексики. Взаємодія господарських структур Мексики й Канади значно поступається по глибині й масштабам канадо-американської й мексикано-американської інтегрованості. Канада й Мексика радше є конкурентами на американському ринку товарів і робочої сили, суперниками по залученню капіталу і технологій амери-

канських корпорацій, ніж партнерами в інтеграційному процесі [7].

Інша особливість північноамериканського економічного угруповання полягає в тому, що її учасники перебувають у різних стартових умовах. Якщо Канаді за останнє десятиліття вдалося наблизитися за головними економічними макрпоказниками (обсягу ВВП на душу населення, продуктивності праці) до США, то Мексика, довгі роки економічно відстала держава, з великою зовнішньою заборгованістю, поки що зберігає значний розрив з цими країнами за основними базовими показниками.

Особливістю інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) є формування субрегіональних осередків інтеграції, ступінь інтегрованості усередині яких дуже різний і має свою специфіку. У регіоні склався цілий ряд локальних зон із двох або декількох країн. Так, між Австралією і Новою Зеландією укладена угода про вільну торгівлю. На основі розвитку регіональної торгівлі відбувається взаємодоповнюваність економік таких країн, як Малайзія і Сінгапур, Таїланд, Індонезія. Однак головним центром тяжіння залишаються Японія і Китай. Вони займають домінуючі позиції у регіоні [7].

У Південно-Східній Азії утворилась доволі розвинена структура — Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), в яку входять Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, Бруней, В'єтнам, М'янма і Лаос. Асоціація виникла в 1967 р., але лише в 1992 р. її учасники поставили перед собою завдання ство-

рити зону регіональної вільної торгівлі шляхом поетапного зниження тарифів усередині її. Кожна із країн — членів АСЕАН пов'язана з економікою Японії, США та з новими індустріальними країнами Азії. Значна частка азіатсько-тихоокеанської торгівлі (у тому числі й усередині АСЕАН) припадає на торгівлю між місцевими філіями японських, американських, канадських, тайванських і південнокорейських корпорацій. Роста значення Китаю, особливо в країнах конфуціанської культури.

Крім АСЕАН в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні діє ще кілька самостійних економічних об'єднань, серед яких створене в 1989 р. Азіатсько-Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС), представлене спочатку 18 країнами (Австралія, Бруней, Гонконг, Канада, Китай, Кірибати, Малайзія, Маршалові острови, Мексика, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Республіка Корея, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі), до яких потім (через десять років) приєдналися Росія, В'єтнам і Перу [7].

Визнаним курсом тихоокеанських економічних організацій є так званий відкритий регіоналізм. Суть його в тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу усередині зазначеного регіону співвідноситься з дотриманням принципів СОТ, відмовою від протекціонізму відносно інших країн, стимулюванням розвитку позарегіональних економічних зв'язків.

До середини 90-х років інтеграційні процеси посилювалися. У результаті торговельного пакту між Арген-

тиною, Бразилією, Уругваєм і Парагваєм (МЕРКОСУР), що вступив в силу з 1 січня 1995 р., утворився новий великий регіональний торговельно-економічний блок, у якому близько 90 % спільної торгівлі звільняється від будь-яких тарифних бар'єрів і встановлюється єдиний митний тариф відносно третіх країн. Тут зосереджено 45 % населення Латинської Америки (більше 200 млн осіб), понад 50 % сукупного ВВП [99].

Прагнення країн Центральної Америки (Гватемала, Гондурас, Коста-Рика, Нікарагуа і Сальвадор) до економічної взаємодії одержало правове вираження в складеному між ними в 60-ті роки договорі, що передбачав створення зони вільної торгівлі, а потім Центральноамериканського загального ринку (ЦАЗР). Однак сформована надалі економічна й політична ситуація у цьому регіоні значно загальмувала процес інтеграційної взаємодії.

Достатньо розвиненим інтеграційним угрупованням Латинської Америки є КАРИКОМ, або Карибське співтовариство, що поєднує 15 англомовних країн басейну Карибського моря. Ціль цього угруповання — створення Карибського загального ринку [7].

У рамках всіх інтеграційних угруповань Латинської Америки прийняті програми лібералізації зовнішньої торгівлі; розроблені механізми промислового й фінансового співробітництва, визначені методи регулювання відносин з іноземними інвесторами та система захисту інтересів найменш розвинених країн.

Відразу ж після розпаду СРСР виникли інтеграційні тенденції у

колишніх радянських республіках. На першому етапі вони проявлялися у спробах відгородити, хоча б частково, колишній єдиний економічний простір від дезінтеграційних процесів, і передусім у галузях, де припинення зв'язків мало особливо несприятливий вплив на стан народного господарства (транспорт, зв'язок, поставки енергоносіїв і т. п.). Надалі, приблизно з 1996–1997 рр., посилювалися прагнення до інтеграції, що ґрунтувались на нових реаліях [9].

Однак інтеграційні процеси натрапляли на протилежні тенденції, що визначалися насамперед прагненням правлячих кіл у колишніх радянських республіках усталити недавно отриманий суверенітет, зміцнити свою державність. Це розглядається як безумовний пріоритет, і міркування економічної доцільності відступали на другий план, якщо інтеграційні міри сприймалися як обмеження суверенітету. Але будь-яка інтеграція, навіть найпомірніша, припускає передачу якихось прав єдиним органам інтеграційного об'єднання, тобто добровільне обмеження суверенітету в певних галузях. Західні країни відкрито почали активно протидіяти інтеграції в усіх її формах на пострадянському просторі. З огляду на зростаючу фінансову і політичну залежність країн — членів СНД від Заходу, це не могло не перешкоджати інтеграційним процесам.

Чимале значення для визначення реальної позиції країн стосовно інтеграції у рамках СНД мали, особливо в перші роки після розпаду СРСР, розрахунки на допомогу Заходу в

тому випадку, якщо ці країни не будуть “квапитися” з інтеграцією. Небажання належною мірою враховувати інтереси партнерів, негнучкість позицій, що зустрічалися в політиці нових держав, також не сприяли досягненню домовленостей та їх практичної реалізації.

Розбіжності в характері системних реформ часом створювали труднощі в налагодженні взаємних зв'язків, наприклад, у функціонуванні платіжного механізму і банківської системи. Інтеграційні міри нерідко вимагали засобів і цілеспрямованості. Часто і те, й інше було відсутнє. Найсильніша системна криза в усіх країнах — членах СНД і державах Балтії зробила матеріальні труднощі, особливо дефіцит оборотної валюти, повсюдним явищем.

Готовність колишніх радянських республік до інтеграції була різною, що визначалося не стільки економічними, скільки політичними і навіть етнічними факторами. Із самого початку прибалтійські країни були проти участі у будь-яких структурах СНД. Для них прагнення дистанціюватися від Росії і від свого минулого якнайдалі з метою усталити свій суверенітет і “увійти в Європу” було домінуючим, незважаючи на високу зацікавленість у підтримці й розвитку економічних зв'язків із країнами — членами СНД. Стримане ставлення до інтеграції у рамках СНД відзначалося з боку України, Грузії, Азербайджану, Туркменістану й Узбекистану, більш позитивне — з боку Білорусії, Вірменії, Киргизії і Казахстану [9].

До головного економічного успіху СНД варто віднести його реальне

функціонування як зони вільної торгівлі.

Однак все-таки головна перешкода для успішної інтеграції полягала у відсутності узгодженої мети інтеграції, послідовності інтеграційних дій, у слабкій політичній волі для досягнення прогресу, в економічних труднощах. Ще не зникли розрахунки у певних правлячих колах нових держав на одержання вигод при дистанціюванні від Росії та інтеграції у рамках СНД.

Світова фінансова криза, що почалася з потрясінь у країнах Південно-Східної Азії у 1997 р., погіршила перспективи для експорту країн — членів СНГ. Негативний вплив на інтеграційні процеси створив фінансову кризу, що вибухнула в Росії у серпні 1998 р. Проте, він серйозно не підірвав об'єктивну зацікавленість країн — членів СНД у збереженні й подальшому розвитку взаємних економічних зв'язків.

Деяке пожвавлення й модифікацію внесла в інтеграційні процеси ідея інтеграції “різних швидкостей”, тобто створення союзів між різними країнами — членами СНД із різним ступенем інтегрованості та з різними сферами спільної діяльності.

Триває зближення між Україною, Грузією, Азербайджаном і Молдовою, в основі якого лежать спільні інтереси у створенні транспортного коридору на півдні колишнього СРСР. Проблема постачання на зовнішні ринки нафти й газу з Азербайджану, Туркменії і Казахстану перетворилася на одну з ключових для економічного розвитку цих країн. Підтримувані Заходом і Туреччи-

ною, вони прагнуть диверсифікувати шляхи транспортування енергоносіїв, у тому числі через Грузію та Україну. У свою чергу, останні країни зацікавлені в розширенні своїх доходів за рахунок транзиту (Грузія) й одержання альтернативних джерел постачання енергоносіїв (Україна). Поки зближення між зазначеними країнами ще не набуло більш-менш чітких організаційних форм [10].

Вплив регіоналізації СНД на загальні інтеграційні процеси в рамках Співдружності неоднозначні. З одного боку, вона дробить єдиний інтеграційний простір, а з другого боку, регіоналізація означає міні-інтеграцію на пострадянському просторі в тих випадках, коли загальна інтеграція виявляється скрутною. За певних обставин “інтеграція різних швидкостей” може навіть сприяти інтеграційним процесам у цілому, породжуючи “зони кристалізації”, втягуючи інші країни в загальне співробітництво. Перешкоди на цьому шляху ті ж самі, що й на рівні всієї Співдружності: насамперед небажання обмежити свій суверенітет і враховувати належним чином інтереси партнерів, сумніви у вигідності зближення [10].

Отже, остаточний результат взаємодії інтеграційних і дезінтеграційних процесів на пострадянському просторі залежатиме від багатьох факторів: від результатів реформ, стану економіки, політики правлячих кіл країн — членів СНД, усвідомлення народами важливості зближення, політики третіх країн і багатьох інших як у рамках СНД, так і за його межами.

1. *Європейський Союз: основи політики, інституційного устрою та права: Навч. посіб. викладача (методологія та дидактика)* / В. П'ятницький (наук. ред.). – К.: Заповіт, 2000. – 103 с.
2. *Європейський Союз: політика, економіка, право: Навч. посіб.* / За ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича. – Л., 2005. – 532 с.
3. *Європейський союз: консолідовані договори* / В. Муравйов (наук. ред.). – К.: Port-Royal, 1999. – 206 с.
4. *Горбулін В. П.* Інтеграційні процеси та розвиток країн Центральної і Східної Європи // *Безпека і оборона.* – 2002. – № 4. – С. 23–26.
5. *Бураковський І., Мовчан В., Вітер О., Лендьєл М., Сушко О.* Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Ін-т регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіо Україна” / Ірина Солоненко (ред. кол.). – К.: К. І. С., 2004. – 358 с.
6. *Березний А.* Значення Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС для здійснення ринкових перетворень в Україні і формування нового економічного законодавства // *Зовнішня торгівля.* – 1998. – № 1. – С. 84–90.
7. *Світова та європейська інтеграція: організаційні засади: Навч. посіб.* / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка; Львів. філіал Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України / Ярослав Й. Малик (заг. ред.), Маркіян З. Мальський (заг. ред.). – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 402 с.
8. *World Trade Report.* – 2006, 2007.
9. *Бузько І. Р.* Особливості розвитку інтеграційних процесів у СНД / І. Р. Бузько, Г. О. Пономарьова, А. В. Медяник // *Прометей. Регіон* / Зб. наук. праць з економіки. Вип. 1 (16). – Донецьк: ІЕПД НАН України, “Юго-Восток”, 2005. – С. 19–21.
10. *Макогон Ю. В.* Участие Украины в различных интеграционных объединениях: современное состояние и перспективы // *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* / Сб. науч. трудов. – Донецк: ДонНУ, 2004. – С. 14–27.

М. М. МАМЧЕНКО

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЇЇ ВПЛИВУ НА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 189–195

Розвиток сучасних економічних відносин перебуває у тісному взаємозв'язку не лише з процесом трансформації економічної складової суспільного життя, а й із забезпеченням державою чіткої та ефективної економічної політики. Справді, з розвитком суспільства, теорія формування економічної політики постійно розвивається і з'являються нові її напрями та складові [1]. Зокрема, в рамках марксистської теорії класових конфліктів розроблені теоретичні підходи до політичних бізнес-циклів Калецького, у класичній економічній теорії — теорема медіанного виборця Дунса та принципи максимізації голосів виборців, у кейнсіанській економічній теорії — моделювання політичних ділових циклів, упереджених рішень, а також врахування результатів голосування та функції популярності. Також в академічних колах використовується теорія економічного, суспільного добробуту, яку започаткував англійський філософ Дж. Бентам, що ґрунтується

на принципах психології, етики, демократії, моралі. Теорія ендогенного економічного зростання пропонує враховувати різні аспекти прийняття державних рішень, розклад політичних сил та їх інтереси.

Таким чином аналіз теоретичних основ забезпечення економічної політики держави в контексті її впливу на джерела формування капіталу становить одне з найважливіших і найактуальніших завдань сучасної економічної науки.

Отже, всебічно аналізуючи проблеми теоретичного забезпечення економічної політики сучасної держави у контексті її впливу на джерела формування капіталу, вирішимо такі конкретні дослідницькі завдання: а) виявити основні причини, що зумовили появу нових теорій в обґрунтуванні економічної політики з кінця 30-х років XX ст.; б) дати узагальнюючу критичну характеристику основним теоріям формування економічної політики в аспекті її впливу на джерела формування капіталу; в) вказати на специфіку рецеп-

ції основних теорій економічної політики держави у незалежній Україні (1991—2011 рр.).

Саме світова економічна криза 1929—1933 рр. внесла серйозні корективи в класичну ліберальну модель економічного розвитку. Економічна криза, характерною ознакою якої було надвиробництво, безпрецедентне падіння цін, зростання безробіття, виступила ключовим фактором зміни класичної ситуації та появи нової економічної теорії — теорії Дж. М. Кейнса. Фундаментальна праця Дж. М. Кейнса “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей” (1936 р.) започаткувала новий напрям економічної політики — широке застосування фінансових механізмів макроекономічної стабілізації і зростання. Кейнсіанська теорія відтворення та нагромадження капіталу на основі застосування фінансових (фіскальних) складових та необхідність проведення стабілізаційної політики зробила на той час переворот у науковому світі. Якщо в центрі економічного аналізу неокласиків було дослідження поведінки окремих суб’єктів господарювання на ринках, цінова динаміка на конкретні групи товарів, особливості ринку праці, капіталу, товарів у контексті того, що господарюючі одиниці самі ставили перед собою завдання мінімізувати витрати виробництва та максимізувати прибуток як джерело накопичення капіталу, то кейнсіанська теорія відкрила дорогу макроекономічному синтезу на противагу широко застосованому раніше мікроекономічному підходу в аналізі реальних економічних процесів. Дж. М. Кейнс вперше застосував ма-

кроекономічний метод в аналізі економічних процесів на державному рівні і дослідив основні пропорції, що існують між такими загальними параметрами, як національний дохід, споживання, заощадження, інвестиції.

У той час як упродовж багатьох попередніх десятиліть в економічній теорії панував постулат про природну структурну збалансованість усіх підсистем та урівноваженість економічних сил, що діють у ринковій економіці, М. Кейнс у своїх дослідженнях виходив з передумови хронічної незбалансованості та високої монополізованості ринкової економіки, з того, що ринкова економіка втратила свою природну властивість до загальної рівноваги і розвивається в режимі хронічного недовантаження виробничих потужностей та вимушеного безробіття. До Дж. М. Кейнса в економічній науці домінувала версія, що пропозиція ресурсів, товарів, послуг породжує адекватний попит. Згідно з цією економічною догмою вирішення усіх проблем в умовах ринкової економіки слід було шукати у площині пропозиції ресурсів. Натомість Дж. М. Кейнс доводив зворотне, а саме — що розв’язання гострих проблем ринкової системи знаходиться у сфері сукупного попиту. За відправну точку економічного аналізу він узяв пріоритет зайнятості, рівень якої визначається розмірами сукупного або, за його термінологією, “ефективного попиту”. Кейнс стверджував, що економічні кризи, масове безробіття, надвиробництво, падіння цін, неповне використання ресурсів та ін. — породжуються дефіцитом попиту. Тому вплив на процес

суспільного відтворення має здійснюватись шляхом активного маніпулювання попитом — шляхом його розширення при економічному спаді та депресії чи звуження в умовах циклічного піднесення.

Головним інструментом, за допомогою якого має здійснюватись управління попитом, Кейнс вважав фінансову політику, включаючи витрати держави на купівлю товарів та послуг, трансфертні програми, оподаткування. Дж. М. Кейнс та його послідовники вважали, що, впливаючи на виробництво завдяки маніпулюванню попитом, можна впливати також на основні макроекономічні показники — рівень і розподіл національного продукту, зайнятість та ціни. Сукупну пропозицію Кейнс трактував величиною незалежною, а сукупний попит — змінною, впливаючи на яку можна досягти рівноважного стану економіки. Для обґрунтування цього положення Кейнс використав свою теорію мультиплікатора економічного зростання. Основною причиною порушення економічної рівноваги Кейнс вважав нестачу сукупного попиту, що зумовлюється неповною зайнятістю, яка і є моделлю рівноваги. В основі макроекономічної теорії Дж. М. Кейнса лежала ідея необхідності цілеспрямованого вирівнювання макроекономічних пропорцій та збалансування суспільного виробництва через стимулювання сукупного попиту. Оскільки кейнсіанська теорія орієнтується на управління та стимулювання попиту, вона й дістала назву “економічна теорія попиту”.

Основними засобами та інструментами збалансування Дж. М.

Кейнс розглядав державні фінанси та активну і гнучку фіскальну політику. Саме видатки державного бюджету, їх зростання Дж. М. Кейнс розглядав як найефективніший засіб макроекономічного регулювання економіки, її стабілізації та зростання. Згідно з його вченням держава через податкову систему та механізм державних витрат має підтримувати належний сукупний попит, свідомо стимулювати його, навіть ціною утворення бюджетного дефіциту. Таким чином, урядовий попит, на думку Дж. Кейнса, пожвавлює підприємницьку діяльність, веде до зростання національного доходу, темпи якого залежать від величини мультиплікатора. Урядові витрати дають поштовх для розширення первинного попиту, який потім визначає вторинний, і т. д. Стимулювання державою сукупного попиту через збільшення бюджетних витрат за допомогою дефіцитного фінансування та маніпулювання розмірами оподаткування — це одна з домінуючих ідей загальної теорії Кейнса. Замість існуючої догми про необхідність збалансування дохідної та видаткової частин бюджету (концепції “здорових фінансів”), Кейнс та його послідовники обґрунтували доцільність певного бюджетного дефіциту, що стало вихідною основою концепції дефіцитного фінансування, та конструктивну роль державного кредиту. Згідно з кейнсіанською теорією хронічний дефіцит сукупного попиту виключає передумови розвитку інфляції.

Але в середині XX ст. в економіці країн Заходу почали розвиватися нові явища, які більшою чи меншою

мірою суперечили канонам макро-економічної теорії стимулювання попиту [2]. Процес руйнації теоретичних підходів та пошуку нового консенсусу в економічній науці отримав назву “неокласичного відродження” і включав у себе: відтворення монетаризму, що означало повернення мікроекономіки та її визначного місця в економічній теорії; розробку теорії очікування, виходячи з визнання раціональності поведінки господарських агентів; розповсюдження принципів індивідуалізму на процес прийняття урядових рішень (теорія суспільного вибору); подальшу лібералізацію економічного життя і політики в рамках теорії і практики економіки пропозиції, соціального ринкового господарства. Як альтернатива кейнсіанству, монетаристська теорія була заснована в 50–60-х роках XX ст. американським економістом М. Фрідманом. Основними принципами нового напрямку стали: визнання необхідності економічної свободи як основи суспільного розвитку, застосування ринкових механізмів саморегулювання та вільної конкуренції, ствердження, що модель Кейнса здатна впливати лише на сукупний попит, а не на обсяги виробництва (тобто держава не може забезпечити рівновагу попиту та пропозиції). Вже на початку 80-х років XX ст. монетаристська теорія повністю сформувалася в завершену концепцію й отримала широке застосування. Її теоретичні положення були покладені в основу економічної політики провідних країн світу, а саме, в США та у Великій Британії, центральним ядром яких було відсторонення

або мінімізація втручання держави в економічне життя.

Іншим напрямом розвитку неокласичної революції, її радикальним варіантом, стала теорія раціональних очікувань, формування якої відбулося у другій половині 70-х років XX ст. Поняття раціональних очікувань було використано у 1972 р., після виходу праці Р. Лукаса “Очікування і нейтральність грошей”, який поставив під сумнів низку положень як кейнсіанської, так і монетаристської шкіл і сформував новий напрям. Фундаментальним положенням нової школи став тезис про раціональні очікування. Її принципи визначають: раціональний характер формування очікувань господарських агентів, визнання гнучкості ставок заробітної платні та їх швидке пристосування до зміни попиту та пропозицій, положення про високий ступінь конкурентності ринків (товарів та економічних ресурсів), їх здатність швидко вилучати надлишки, внаслідок чого стан рівноваги є властивим для економічної системи в цілому. Тому ця теорія сповідує принципи пасивного макроекономічного регулювання. Принциповим висновком школи є положення про те, що кредитно-грошова та фінансова політика є неефективною не лише в довготривалому, а й в короткотривалому періоді. Дискретна стабілізаційна політика швидше посилює, ніж пом’якшує циклічні коливання економіки.

Водночас у середині XX ст. почав формуватися новий напрям економічної думки — інституціоналізм, або інституційно-соціальний напрям. Представники цього напрямку

му — Т. Веблен, М. Вебер, Дж. Коммонс, Д. Норт, У. Мітчел, Дж. Гелбрейт, Я. Тінберген, Г. Мюрдаль вважали, що економічні відносини в суспільстві формуються не лише під впливом економічних, а й соціально-психологічних, політичних та інших факторів інститутів. Під останніми вони розуміють профспілки, корпорації, державу, а також правові, психологічні явища (норми поведінки, національні традиції, релігію, менталітет тощо). Вони зосереджують свою увагу не стільки на проблемах функціонування економіки, скільки на її розвитку, трансформації капіталістичного суспільства, виступають з критикою капіталізму за розширення соціальних програм. Ринок, на їхню думку, не є універсальним механізмом розподілу ресурсів. Основою влади крупних монополій є насамперед техніка, а не закони ринку, тому визначальну роль відіграє не споживач, а виробник, техноструктура. Виходячи з цього послідовники інституціоналізму досліджують дві основних проблеми: економічну владу та контроль над нею. Вони розробили різноманітні концепції історичної трансформації суспільства: індустріального, постіндустріального, інформаційного, техностронного, трьох хвиль. Визначальним принципом інституціонально-соціального напрямку є критичне ставлення до неокласичної теорії і практики ринкового господарства. Таким чином, характерними рисами зазначеної школи є її критична спрямованість проти приватно-підприємницького суспільства та ідея соціального контролю замість захисту конкурентної ринкової еко-

номіки. При цьому функцію соціального контролю було покладено на інститут держави. Для інституціоналістів характерна незгода з тим, що людина — це “калькулятор”, який може швидко розраховувати втрати та вигоди. Люди мають обмежені пізнавальні якості, і навіть коли інформацію отримано без значних витрат, існують психологічні обмеження у прийнятті рішення [3].

Також заслуговує на увагу підхід до проблеми державного регулювання представників вірджинської школи, що сформувалась у 60–70-х роках ХХ ст. на базі Вірджинського університету та Вірджинського політехнічного інституту. На думку представників вірджинської школи, потрібно знайти інструменти, що взаємопоеднують практику політичної та правової діяльності з економічними теоріями неокласиків. Потрібно вести мову не про те, які засоби і підходи є пріоритетними (грошово-кредитні чи бюджетно-податкові), а кардинально вдосконалити сам механізм прийняття рішень на політичному рівні. Потрібен більш оптимальний механізм розробки економічної політики. Цій доктрині присвячена фундаментальна праця Нобелівського лауреата — Дж. Б'юкенена за дослідження договірних та конституційних основ теорії прийняття політичних рішень. Дж. Б'юкенен у праці “Обчислення згоди: логічні засади конституційної демократії” (1962 р.) вперше розкрив механізм узгодження політичних рішень у суспільному виборі.

До виходу зазначеної книги вважалось, що втручання держави у справи ринку ґрунтується на гіпоте-

зі про політичні рішення, які приймаються, виходячи з аналізу економічної ситуації і спрямовані на досягнення максимального зиску для всього суспільства. Дж. Б'юкенен і Г. Таллок вперше обґрунтували, що такий погляд на політику є ідеалізованим. Вони цілком обґрунтовано вважали, що більш реальною є гіпотеза про політичні рішення, що формуються за принципом максимального зиску для самих політиків, який відповідає їхнім політичним та економічним інтересам. У політиці діють різні сили, борються представники різних партій, лобіюються інтереси різних регіонів і відомств, тобто різні люди, причетні до парламентських слухань, мають різноманітні інтереси. Приймаючи відповідні рішення, політики, за твердженням Дж. Б'юкенена, виходять зі своїх приватних інтересів, які далеко не завжди відповідають інтересам суспільства. Ці висновки знайшли підтвердження у реальному житті [4].

Таким чином, на основі проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки. По-перше, подані вище основні концептуальні позиції теоретичних шкіл, які становлять основу економічної політики, можуть свідчити, що важливого значення набуває проблема поєднання теоретичних підходів і емпіричних результатів, а також визначення власного шляху кожної країни у формуванні економічної політики. Але програма ринкових реформ в Україні не була розроблена на основі власного досвіду, а запроваджувалася келійно [5], на основі принципів Вашингтонського консенсусу

та підходів неокласичної школи. У цьому аспекті необхідно зазначити, що неокласична теорія інколи називається ідеологічною платформою, що стає на ту чи іншу сторону соціально-класових конфліктів [6, 21]. По-друге, неокласика не торкається питання зміни форм власності. Вона проголошує право власності недоторканим. Економічний аналіз побудований на фірмах та домашніх господарствах, між якими визнається лише технічна, а не соціальна різниця [6, 27]. Як зазначають експерти, в Україні не науковий аналіз, а апіорні постулати стали основою переводу економіки на ринкові механізми. При цьому міжнародні організації надали неокласичній теорії виняткове право виступати обов'язковими рекомендаціями здійснення ринкових реформ. По-третє, досвід ринкової трансформації командної економіки та розвиток змішаних моделей на базі соціалізації засвідчили практичну неспроможність ліберальних моделей з повною свободою діяльності "економічної людини". Нині, як доводить досвід Китаю, Швеції, Німеччини, перевагу мають економічні моделі, що ґрунтуються на соціальній доцільності із поєднанням потреб "економічної людини" з урахуванням особливостей інституційного середовища.

Література

1. *Опарін В. М.* Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 11.

2. *Экономика: Учебник* / Под ред. А. С. Булатова. – М.: Изд-во БЕК, 1994. – С. 59–60.
3. *Розмаинский И. В.* Посткейнсианство + традиционный институционализм = целостная реалистическая экономическая теория XXI века. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ie.boom.ru / Rozmainsky /fragilation.htm](http://ie.boom.ru/Rozmainsky/fragilation.htm)
4. *Малий І. Й.* Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 91.
5. *Геєць В. М.* Уроки та перспективи ринкових реформ і довгострокового економічного зростання в Україні // Економічна теорія. – 2004. – № 3. – С. 5.
6. *Теория капитала и экономического роста* / Под ред. С. С. Дзарасова. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – С. 21–27.

А. М. МЕДВІДЬ

здобувач

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РИТОРИЧНА СПАДЩИНА КИЄВО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ОСВІТИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 196–198

Становлення України як самостійної держави та реформування українського суспільства на демократичних засадах неможливе без всебічного вивчення її історико-культурної спадщини, зокрема риторичної. Кожному історичному періоду притаманне лише його властиве ставлення до культурних надбань, що включає відродження рідної мови, національної історії та культури, традицій, обрядів і звичаїв українського народу. Тому важко переоцінити культурні багатства України. З її територією пов'язане відкриття всесвітньо відомих культур і давніх цивілізацій трипільської культури, античних міст, пам'яток слов'ян, спадщини Київської Русі.

Термін “спадщина” Великий тлумачний словник сучасної української мови подає у таких трактуваннях: 1. Майно і т. ін., що переходить після смерті його власника до іншої особи. 2. Явища культури, науки, побуту і т. ін., що залишилися від попередніх часів, від попередніх діячів [1, 1165].

Отже, під культурною спадщиною розуміють надбання матеріальної та духовної культури людства, що успадковується від попередніх поколінь та є засобом піднесення духовності, єднання людей навколо вічних цінностей добра і краси [2, 10].

Як відзначає В. Балута, “кожна нація має свої ідеали, які вже самі по собі становлять загальнолюдську цінність, що є органічною і неповторною. Зберегти й розвинути ці ідеали можна лише за умови державного суверенітету, державної незалежності, що і є внутрішнім способом реалізації національної ідеї, яка дає нам принцип державотворення та організації суспільства” [3, 154].

У світовій риторичній спадщині важливе місце, на думку фахівців, займає риторична спадщина Києво-Руської держави. “Сусідство з античними містами та різноманітні зв'язки з материковою Грецією сприяли знайомству скіфів з античною культурою, в тому числі з грецьким фольклором та літературою” [4, 306]. Ще Геродот писав про “скіфів-зем-

леробів”, що вони всі виголошували біля царського вогнища присягу цареві, й в цьому акті поєдналися установки на політичне та юридичне красномовство. С. Абрамович підкреслює, що “з видаленням слов’янства як такого з індоєвропейської спільноти, у найдавніших фольклорних творах фіксуються промови, з якими князі зверталися до дружинників, до іноземних послів і власного народу” [5, 128].

Остаточне формування риторики відбувається вже в епоху Київської Русі — це усні та писемні пам’ятки IX–XIII ст., у яких відображаються погляди прямих пращурів сучасного українства на право, державу, суспільство і людину. А оскільки вся середньовічна християнська література, зокрема візантійська, за своїм жанровим складом переважно була не художньою, а риторичною (проповіді, трактати, житія, літописи-хроніки), то й засади давньоукраїнської словесності були саме риторичні. Риторична проза панувала в українській літературі аж до XIV ст. Основним джерелом вивчення риторичної спадщини Київської Русі є літописи, “основу яких становить “Повість минулих літ”, укладена Нестором у Печерському монастирі близько 1111 р.” [4, 681].

Добре видно риторичний стиль в “Ізборнику” Святослава (1073 р.), у “Слові про Закон і Благодать” митрополита Іларіона, у знаменитому “Повчанні” Володимира Мономаха. Перлина словесної літератури “Слово о полку Ігоревім” донесла до наших днів “золоте слово Святослава”, що стало спадкоємцем риторичних традицій античності, у якому відо-

бразилася вся риторична культура періоду розпаду Київської Русі. Найвидатнішими ораторами Київської Русі були Іларіон та Кирило Туровський.

Серед писемних риторичних джерел з історії Київської Русі значне місце займає “Руська Правда” — “звід юридичних закономірностей, чинних по всій території держави. Початок їй поклала так звана “Правда Ярослава”, розроблена Ярославом Мудрим у 1015–1016 рр.” [4, 682].

“Руська Правда” є кращим зразком зародження судово-юридичного красномовства.

Отже, можна стверджувати, що саме риторична спадщина Києво-Руської держави є невід’ємною частиною світового культурного надбання і займає почесне місце у світовій риторичній спадщині. Відносини щодо її збереження регулюються Конституцією України, законами України “Про охорону культурної спадщини” (2000), “Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об’єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки” (2004), “Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини” (2008), іншими нормативно-правовими актами.

Ідентичність як сукупність специфічних рис і характеристик особи і соціальної групи, які виділяють певну особу або соціальну групу з кола інших людей чи груп, є для окремої особи підставою для віднесення себе до цієї групи. Найпоширенішою і доволі стабільною для особи є етнічна ідентичність, що ґрунтується на рисах, притаман-

них певному етносу: спільність походження, мови, культури, релігії, побутових звичаїв, історичної пам'яті, долі.

Отже, виважена державна політика збереження, освоєння і популяризації матеріальних і нематеріальних надбань українського народу, що становлять культурну спадщину, сприяє збереженню культурної ідентичності та формуванню толерантності як у системі освіти, так і в реальному житті навіть у сучасних умовах глобалізації.

Література

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
2. *Акуленко В. І., Магазишникова І. П., Мозир М. І., Тарасенко О. О.* Культурна спадщина людства: збереження та використання. – Л., 2002.
3. *Балута В. В.* Культурологічний потенціал національної ідеї: культурна спадщина та державне будівництво // Культурна спадщина України. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Умань, 15–16 трав. 2009 р. – Умань, 2009. – С. 151–156.
4. *Історія української культури* у п'яти томах. Т. 1. Історія культури давнього населення України. – К.: Наук. думка, 2001. – 1135 с.
5. *Абрамович С. Д. та ін.* Риторика загальна та судова: Навч. посіб. / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М. Ю. Чикарькова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

РАЄВ ІЛЬХАМ САХІБ ОГЛИ

аспірант

Є. О. ЗАВАЛЬСЬКИЙ

магістрант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ ОСВІТИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 199–201

Стратегія національної безпеки України вимагає розбудови ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою. Насамперед йдеться про загальнодержавні механізми, які створюються і реалізуються узгодженими діями Президента України як глави держави, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також правосуддя [1; 2].

Конституція та закони України чітко визначають державну інституцію, уповноважену координувати спільні зусилля органів виконавчої влади і контролювати виконання прийнятих рішень у цій сфері, — такою інституцією є Рада національної безпеки і оборони України.

Конституційні повноваження Президента як керівника у сфері національної безпеки та оборони безпосередньо стосуються діяльності силових інститутів. На цьому рівні необхідна не просто координація, а централізація управління, оскільки тільки охоплений єдиною систе-

мою управління сектор безпеки держави спроможний виконати завдання, покладені на нього Стратегією національної безпеки. Президент може здійснювати свої повноваження у цій сфері як безпосередньо, так і через Раду національної безпеки та оборони.

Варто зазначити, що існуюча нормативно-правова база в секторі безпеки України характеризується, на авторитетний погляд експертів, значною термінологічною та понятійною невизначеністю, внутрішньою неузгодженістю, відсутністю механізмів, що визначають оцінку дотримання правових норм, діяльності органів управління та їх відповідальність [3, 202–227].

Так, окремими законами визначено статус, функції та принципи діяльності таких силових структур: Збройних сил України; Військової служби правопорядку; міліції; внутрішніх військ МВС; системи цивільного захисту; Служби безпеки України; Служби зовнішньої роз-

відки України; Державної прикордонної служби України; Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації; Управління державної охорони; прокуратури; Митної служби; Державної кримінально-виконавчої служби; Державної податкової служби (разом з податковою міліцією); Державної спеціалізованої служби транспорту.

Додатково спеціальними законами регламентується діяльність окремих підрозділів різного підпорядкування, зокрема розвідувальних, контррозвідувальних та слідчих органів.

Так, протягом 2006—2007 рр. в управлінні сферою національної безпеки спостерігалися дві суперечливі тенденції. З одного боку, відбувалося активне напрацювання нормативно-правової бази, необхідної для реалізації нової моделі сектору безпеки, за низкою напрямів було розпочато реформи, які були слабо пов'язані між собою, внаслідок чого відбулося розбалансування системи управління. У зв'язку з розбалансованістю управління у секторі безпеки, Президент України протягом 2006—2007 рр. неодноразово звертався до Конституційного Суду України з метою надання правової оцінки діям Кабінету Міністрів України щодо управління силовими інститутами.

У 2005 р. за рішенням Ради національної безпеки та оборони України розпочато Комплексний огляд сектору безпеки з метою визначення його моделі на перспективу до 2015 р.

Отже, аналіз ситуації та існуючі тенденції у забезпеченні національ-

ної безпеки, на думку аналітиків, засвідчують:

- неефективність системи управління сектором безпеки, яка сформувалася внаслідок незавершеності конституційної реформи;
- відсутність єдиного центру прийняття рішень з управління державною політикою національної безпеки;
- розбалансування та ослабленість інституційних механізмів через неузгодженість нормативно-правових актів, більшість яких приймалася раніше і не враховувала змін конституційних положень [5; 6, 4].

Таким чином, удосконалення системи державного управління національною безпекою можливе у двох напрямках: більш ефективне використання інститутами державної влади своїх повноважень та компетенцій відповідно до положень чинного законодавства і підвищення дієвості системи державного управління через внесення змін до Конституції України та відповідних законів України.

Наріжним каменем ефективної, послідовної та прозорої політики з питань національної безпеки є збалансований розвиток відносин не тільки між усіма гілками державної влади, а й між державою і громадянським суспільством. Досвід провідних країн свідчить, що необхідною передумовою такого розвитку є забезпечення ефективності демократичного контролю за станом справ у секторі безпеки.

З врахуванням європейських принципів формування системи де-

мократичного цивільного контролю над сектором безпеки, зафіксованих у Рекомендації парламентської асамблеї Ради Європи (2005 р.), а також існуючих проблем реформування сектору безпеки України, шляхи подальшої розбудови ефективної системи демократичного цивільного контролю за Воєнною організацією та правоохоронними органами держави мають передбачати такі завдання:

1. Підвищення дієвості державного управління і контролю за сектором безпеки.

2. Законодавче закріплення основних параметрів і характеристик усіх складових сектору безпеки відповідно до покладених на них функцій і завдань.

3. Розроблення та впровадження в практику демократичного цивільного контролю науково обґрунтованих критеріїв і методик поетапної оцінки результатів функціональної діяльності всіх складових сектору безпеки з урахуванням досвіду країн розвиненої демократії.

4. Розвиток законодавчої та нормативно-правової бази демократичного цивільного контролю.

5. Підвищення ефективності парламентського контролю.

6. Запровадження заслуховування в Парламенті звітів не тільки керівників силових міністерств і відомств, а й голів громадських рад, утворених при них.

7. Підвищення ефективності підготовки цивільних фахівців та військовослужбовців усіх складових сектору безпеки, впровадження стандартів ЄС та НАТО щодо підготовки кадрів.

Отже, пріоритетами освіти в умовах розбудови стратегії національної безпеки України має стати комплексне вивчення інтегративного курсу безпекознавства, ґрунтовне викладання курсів, що дають сучасне уявлення про стратегію розбудови внутрішньої і зовнішньої безпеки Української держави.

Література

1. Закон України “Про основи національної безпеки України” // Уряд. кур’єр. — 2003. — 30 лип.
2. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 // Уряд. кур’єр. — 2007. — № 43. — 7 берез.
3. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: Монографія. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.
4. Медвідь Ф. М. Небезпеки і загрози національним інтересам України у двосторонніх відносинах з Російською Федерацією // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір: Матеріали круглих столів та конференцій, проведених Нац. ін-том проблем міжнар. безпеки впродовж 2008–2009 рр. / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: ВД “Стилос”, 2010. — С. 45–49.
5. Модернізація України — наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2011. — 416 с.
6. Україна у 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. А. В. Єрмолаєва. — К.: НІСД, 2010. — 528 с.

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 202–208

Дослідження процесів політичного розвитку сучасних держав, а також аналіз загальних теоретичних проблем формування політичної свідомості, змушує значно уважніше поставитись до тих факторів, які мають значний, а подекуди вирішальний вплив на зазначені процеси. Безумовно, не лише функціонування політичних систем, а й спрямованість та специфіка перебігу будь-яких політичних процесів, залежать від тієї сукупності проявів духовності, в яких відбивається діяльність механізмів політичної влади та реалізується політична поведінка окремих суб'єктів політики. Цю сферу духовності у політичній теорії позначають поняттям політичної свідомості, одним з основних елементів якої виступає політична ідеологія. Таким чином, вивчаючи актуальні проблеми політичного розвитку сучасних держав, обов'язково стикаємося з поняттям політичної ідеології та необхідністю висвітлення її впливу на розвиток політичної системи. Протягом останнього часу у вітчизняній політичній науці ми були свідками значних коливань у ставленні наукової спільноти до проблем

аналізу політичної ідеології. До певної міри зазначені коливання зумовлювались двома тенденціями, які М. Михальченко позначає поняттями “деідеологізації” (заперечення значної ролі ідеології) та “реідеологізації” (визнання великої ролі ідеологій) [1]. Тому об'єктивною потребою сучасного аналізу політичних систем та політичних процесів є повернення до питань політичної ідеології. Разом з тим, важливим елементом актуальності науково-теоретичного дослідження впливу політичної ідеології на розвиток сучасної України є те, що серед чисельних політологічних рефлексій з приводу стану та перспектив розвитку політичної системи України ідеологічний фактор взагалі не береться до уваги. Однак подібне бачення політичних процесів в Україні не відповідає дійсності, оскільки поряд з традиційно впливовими політичними ідеологіями минулого, які завжди мали серйозний вплив на політичну поведінку та політичну свідомість широких мас населення в Україні, нині спостерігається посилення та поширення нових ідеологічних дискурсів. Більше того, ці ідеології поступово

виходять на перший план політичної боротьби, що надає політичній конкуренції в Україні ознак політико-ідеологічної конкуренції.

Таким чином, ставлячи на меті аналіз політичної ідеології як фактора розвитку сучасної держави, ми маємо розв'язати такі конкретні завдання: а) охарактеризувати специфіку розуміння політичної ідеології як одного з основних елементів політичної свідомості; б) окреслити функції, які виконує політична ідеологія у розвитку сучасної держави; в) визначити перспективи можливого впливу ідеологічного фактора на перебіг політичних процесів у сучасній Україні.

Утім, перш ніж аналізувати зміст поняття політична ідеологія та намагатись висвітлити її роль у політичному функціонуванні сучасних держав, звернемося до того, як саме сприймалась ідеологія з точки зору історії становлення й розвитку політичної думки. У цьому сенсі є всі підстави для того, щоб виокремити дві найбільш загальні тенденції. Першу з них можна визначити як “негативну”. Її сенс полягає у тому, що ідеологія сприймається як один із шкідливих артефактів процесу політичного розвитку соціуму, що використовується як елемент політичної боротьби, спрямованої на забезпечення панування одного класу над іншим. Яскравим представником і водночас засновником цього розуміння ідеології слід визнати К. Маркса. Так, використовуючи концепт “ілюзорної свідомості”, К. Маркс спробував розкрити його генезис через суперечності виробничих відносин, а також необхідність

забезпечення панування одного класу над іншим. Недарма, вже на самому початку “Німецької ідеології” він визначав ідеологію як “перекручене розуміння історії” [2], а в подальшому характеризував діяльність “ідеологів” як спробу встановити і закріпити суцільне панування одного класу над іншим. До певної міри продовженням марксівського негативного тлумачення ідеології виступила теорія К. Мангейма. Фактично К. Мангейм застосовував ті самі поняття, як це до нього робив К. Маркс. Недарма, у Главі II своєї фундаментальної праці “Ідеологія та утопія” він аналізує ідеологію як форму хибної свідомості, а точніше — як сучасну форму хибної свідомості. Подібне значення ідеології, на думку К. Мангейма, пояснюється тим, що вона виникає саме як феномен суспільного буття індивіда і відбиває не індивідуальну сутність кожного окремого суб’єкта політичного процесу, а його соціальний стан, соціальні інтереси тощо [3]. Таким чином, завдяки дослідженням К. Мангейма, було відкрито нові обрії аналізу поняття ідеології. Звісно, далеко не всі науковці та теоретики схилились до позитивного розуміння сутності ідеології та її суспільно-політичної ролі. Але, в цьому випадку важливо зафіксувати, що поступово у науковому середовищі стало завойовувати собі місце положення щодо визнання факту об’єктивної значущості політичної ідеології у розвитку політичної свідомості, перебігу політичних процесів та формуванні й функціонуванні політичних систем.

З цим фактом визнання значущості ідеології пов’язаний інший

напрям науково-теоретичних досліджень феномену ідеології. Його активний розвиток припадає на середину минулого століття. Хоча було б неправильним стверджувати, що нині увага до проблем ідеології починає сходити нанівець. Якраз навпаки. Вихідна теза про ключову роль ідеологічного фактора для аналізу політичної свідомості та процесів розвитку політичної сфери стала майже аксіомою політичної теорії, що свідчить про незаперечне домінування зазначеного позитивного підходу до вивчення ідеології. При цьому загальний характер впливу ідеології на розвиток політичної системи може тлумачитись по-різному. Наприклад, для Л. Саджента ідеологія є системою загальних цінностей та цілей політичного розвитку, які формулюються впливовими суспільними групами і реалізуються в ході боротьби за здобуття політичної влади або у процесі її утримання. Для ряду інших дослідників ідеологія постає як засіб духовного панування, який використовується політичною елітою з метою утримання влади і маніпулювання політичною свідомістю громадян.

Виступаючи однією з форм колективної суспільно-політичної свідомості, будь-яка політична ідеологія завжди відіграє інтегративну функцію, суть якої полягає в об'єднанні окремих політичних суб'єктів (або суб'єктів-носіїв політичної активності) на основі певної доктрини, яка містить в собі наявний та бажаний образи політичної дійсності, а також виправдовує необхідність набуття політичної влади групою, що позиціонує себе як провідну силу цієї ідео-

логії. Хоча, зазначивши інтегративні властивості політичної ідеології необхідно згадати, що чимало авторів визнають зазначену функцію ідеології лише на корпоративному рівні, тоді як на загальносуспільному рівні політичні ідеології, як правило, є носіями розмежувальних властивостей, оскільки в процесі ідеологічного протистояння одні політичні сили неодмінно отримують верховенство над іншими [4]. Справді, якщо політичну ідеологію розглядати лише як сукупність протилежних ідеологічних течій, які використовуються антагоністичними політичними елітами з метою опанування масами, або лише як один з різновидів корпоративної свідомості [5], то тоді про жодну загальносуспільну інтегративну роль політичної ідеології не може бути й мови. Однак, наскільки виправданою є подібна редукція політичної ідеології до ворогуючих суспільно-політичних доктрин? На нашу думку, така інтерпретація ідеології не може вважатись достатньою, адже політична ідеологія це не просто доктрина, яка спрямована на підпорядкування суспільної свідомості певним ідеям (ідеалам, цінностям тощо). Тобто було б неправильним припускати наявність певної ізольованої та автономної суспільної та політичної свідомості, яка б ставала об'єктом атаки з боку тієї або іншої ідеології. Об'єктивний аналіз поняття політичної свідомості дає підстави стверджувати, що вона набуває своєї визначеності значною мірою завдяки політичній ідеології, яка, так би мовити, зсередини формує політичну свідомість і відмежовує її від усіх інших форм суспільної свідомості.

мості. Інакше кажучи, політична ідеологія формує специфічну сферу політичної рефлексії, яка спрямована на осмислення всієї гами суспільно-політичних відносин, пов'язаних з реалізацією або набуттям влади. У цьому сенсі ідеологія стимулює розвиток політичної активності, оскільки вона дає певний тип розуміння політичної дійсності і об'єднує окремих індивідів у політичну спільноту. Таким чином, навіть незважаючи на існування багатьох ідеологічних доктрин, всі вони формують загальний політичний простір, сприяють визначенню та консолідації різних політичних груп, що підтверджує загальносуспільну інтегративну роль політичної ідеології. До того ж, розглядаючи окремі ідеології, не можна забувати про таку їх ознаку, як експансивність. Цю характерну властивість ідеології визнають майже всі без винятку дослідники. Мається на увазі те, що політична ідеологія, за самою своєю природою, прагне якомога збільшити коло свого впливу. З цієї точки зору, політична ідеологія функціонує як механізм, що забезпечує інтеграцію суспільства навколо певних ідей, цінностей або політичної еліти, яка проголошує себе провідником цих ідей. Звичайно, що суцільний ідеологічний монізм може бути реалізований лише каральними або суворими репресивними методами. Але, навіть у демократичному суспільстві кожна політична ідеологія має своєю метою панування над усім суспільством, або, інакше кажучи, прагне згрупувати, інтегрувати навколо себе суспільство, структурувати політичні процеси і реалізовувати певний політичний ідеал.

Наступною важливою функцією будь-якої політичної ідеології, яка тісно пов'язана із щойно розглянутою, є евристична функція. Тобто ідеологія завжди містить у собі цілісне уявлення про минулий, теперішній та майбутній стани політичної системи, а також тих суспільно-політичних відносин, що лежать у її основі. Зрозуміло, що цей образ далеко не завжди є адекватним дійсності. Більше того, доволі часто можна вказати на факти свідомого перекручення тих чи інших подій минулого або теперішнього, які допускаються з метою надання ідеології більшої сили, більшого рівня впливу на політичну свідомість громадян, ознак системності та логічності її способу інтерпретації політичної дійсності. Однак, у зв'язку з цим виникають принаймні два важливі запитання. По-перше, чи можна вважати факти сумнівної інтерпретації політичних подій вадою ідеології? І, по-друге, чи можна вимагати від кожного індивіда, щоб він свідомо опановував всі багаторівневі та складні прояви політичного життя соціуму для того, щоб врешті скласти для себе цілісне уявлення про нього?

Стосовно першого запитання необхідно зазначити, що саме поняття сумнівної інтерпретації відносно ідеології є далеко неочевидним. Адже будь-яка модель, яка охоплює всі три темпоральні виміри суспільно-політичного життя (минуле, теперішнє та майбутнє), обов'язково передбачає доволі високий рівень абстрагування від самої політичної дійсності. Тобто ідеологія завжди є вибірковою відносно фактів: з мину-

лого береться лише те, що дає змогу пояснити причини сучасних подій і виступити основою для прогнозу на майбутнє. Прикладом неможливості опису політичної ідеології у термінах істинної або хибної ідеології може виступити аналіз марксистської ідеології Ж. Еллюля. Зокрема, Ж. Еллюль пише, що у 1870 р. марксистська ідеологія відбивала тогочасну політичну, правову та економічну ситуацію в суспільстві. У цьому сенсі марксистська ідеологія давала можливість пояснювати й контролювати суспільно-політичну ситуацію [6]. Однак, нині ця ідеологія вже нічого не пояснює і не пов'язана з соціальною дійсністю. Чи означає це, що політична ідеологія марксизму є хибною? Ні. Йдеться лише про її адекватність специфічним політичним, правовим, економічним умовам. Таким чином, обираючи для себе ту чи іншу політичну ідеологію, кожен окремий індивід тим самим не лише співвідносить себе з певною групою, але обирає для себе специфічну точку зору на все суспільство та його політичне життя. З цього погляду, політична ідеологія виконує надзвичайно важливу функцію, яку до певної міри можна порівняти з функцією політичної соціалізації, оскільки вона надає кожному окремому суб'єктові цілісний погляд на суспільно-політичне життя, пояснює причини і наслідки найзначущіших політичних процесів, дає розуміння джерел та цілей політичного розвитку. Водночас, відповідаючи на друге запитання, слід наголосити, що специфічною властивістю політики є те, що незалежно від суб'єктивних бажань окре-

мих суб'єктів, всі вони знаходяться у ситуації залученості до політики. Тобто політика постає як загальний контекст не тільки практичної діяльності індивідів, а й їх політичної рефлексії. З цієї причини, а також через складність політичного життя, воно стає предметом не індивідуальної, а колективної рефлексії. Поряд з індивідуальним сприйняттям політики співіснує її колективне бачення. Причому це колективне бачення не є результатом додатку схожих політичних рефлексій окремих індивідів. Радше навпаки, індивідуальне сприйняття політики окремими суб'єктами зумовлюється їх прийняттям того чи іншого колективного образу політики, або, інакше кажучи, — тієї чи іншої політичної ідеології.

Останньою важливою функцією політичної ідеології, яку доцільно відносити до групи основних функцій, є пропагування тих чи інших цінностей суспільно-політичного розвитку і кумуляція (спрямування) політичної енергії мас на реалізацію цих цінностей. Причому як такі, зазначені цінності можуть носити найрізноманітніший характер. Наприклад, у випадку революційних або радикальних ідеологій такими цінностями виступають насамперед злам старих суспільно-політичних відносин і відповідна розбудова нового суспільно-політичного ладу, нової політичної системи, перетворення самих основ політики. На відміну від цього, офіційні ідеології, як правило, пропагують цінності стабільності, еволюціонізму, поступовості та наступності. Реалізація політичною ідеологією зазначеної функції

доволі часто має відтінок маніпулювання політичною свідомістю громадян, оскільки її метою, з цієї позиції, є не стільки переконати (раціонально довести) громадян у необхідності певного типу політичної поведінки, скільки змусити їх діяти певним чином (незалежно від того, наскільки раціонально усвідомленим буде мотив такої політичної поведінки).

Крім зазначених функцій, політичні ідеології виконують і багато інших. Але, досліджуючи функції політичних ідеологій, доцільно застосовувати класичний методологічний критерій їх розподілу на основні та похідні. До першої групи потрібно відносити ті функції, які безпосередньо пов'язані з їх впливом на розвиток політичних систем та на перебіг політичних процесів. Такими базовими функціями політичної ідеології виступають: інтегративна, евристична та кумулятивна. Додамо, що кожна з цих функцій є складною за своєю структурою і може включати в себе додаткові функціональні елементи. Так, скажімо, інтегративна функція не лише сполучає певну соціальну групу, а й дає змогу чітко відмежувати її інтереси та пропоновану нею програму суспільно-політичного розвитку від інтересів інших соціальних груп і, відповідно, — їхнього бачення майбутньої суспільно-політичної перспективи. Проте, навіть обмежуючись переліком окреслених основних функцій політичної ідеології, отримуємо можливість дати відповідь на запитання про роль політичної ідеології у розвитку сучасних держав. Цю роль можна назвати однією з ключових.

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, політична ідеологія виступає активним фактором розвитку і перетворень сучасної держави. Причому, цей розвиток — це стимулювання політичної активності, має постійний характер, оскільки у демократичних державах не існує пануючих політичних ідеологій, а завжди є різні ідеології, боротьба яких дає можливість якомога краще адаптувати ті чи інші політичні цінності та програми суспільно-політичного розвитку до реального стану суспільних відносин. По-друге, для розвитку сучасної демократичної держави ознака ідеологічного плюралізму відіграє одну з ключових ролей. Це пояснюється тим, що плюралістичність самого суспільства передбачає наявність різних способів усвідомлення політичної дійсності, різних оцінок цієї дійсності, а також різного розуміння тих ідеалів, які повинні спрямовувати політичний розвиток. По-третє, однією з серйозних вад діяльності багатьох політичних сил у сучасній Україні слід визнати недорозвиненість їх ідеологічної бази. Значною мірою це дається взнаки у відсутності цілісного концептуального бачення загальнонаціональних політичних процесів, їх нездатності сформулювати реальні цілі політичного розвитку для всієї нації. Результатом чого є домінування тимчасових, ситуативних чинників, які, детермінуючи діяльність окремих політичних сил, відсувають на далекий другий план загальні політичні цінності. Водночас ідеологічна недорозвиненість має своїм наслід-

ком недорозвиненість стратегічного політичного мислення, що вносить суттєвий елемент невизначеності у довгострокову перспективу політичної системи та політичних процесів в Україні.

Література

1. *Політологія: історія та методологія* / За ред. Ф. М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2000. – С. 410–411.
2. *Маркс К., Енгельс Ф.* Немецкая идеология. – М.: Политиздат, 1988. – С. 12.
3. *Мангейм К.* Идеология и утопия. – М.: ИНИОН РАН, 1992. – Ч. 1. – С. 89.
4. *Гаджиев К. С.* Введение в политическую науку. – М.: Изд. корпорация “Логос”, 2000. – С. 361.
5. *Пугачев В. П., Соловьев А. И.* Введение в политологию. – М.: Аспект Пресс, 1997. – С. 291.
6. *Эллюль Ж.* Политическая иллюзия. – М.: NOTA BENE, 2003. – С. 96–97.

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 209–214

Багатопланові й масштабні зміни, що відбуваються як у світі, так і в Україні, спонукають до змін соціальних норм, що регулюють відносини між окремими людьми та соціальними групами. Осмислення питань, пов'язаних із процесами адаптації людей до реалій сьогодення, розвитку нових форм взаємодії, вимагає нового погляду на ряд концепцій і понять. Одним з них є поняття толерантності. Нині воно достатньо широко використовується в науках соціогуманітарного циклу. Разом з тим, у жодній із галузей знань загальноприйнятої теорії толерантності немає.

До толерантності, взаємоповаги, співробітництва закликали гуманісти всіх часів і народів: Дж. Локк, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Толстой, В. Сухомлинський та ін. Проблемою толерантності в широкому сенсі цього слова займалися А. Асмолов, Р. Бернс, В. Біблер, О. Бондаренко, В. Васильєв, А. Гжегорчик, Б. Гершунський, А. Погодіна, Е. Бетті, Рієрдон, Г. Солдатова та ін.

Варто зауважити, сучасне суспільство відчуває дефіцит особис-

тісного початку в усіх сферах людської життєдіяльності. За цих умов ідея толерантності стає актуальною проблемою сучасності й у сфері освіти, оскільки нині освіта відіграє значну роль у житті людини, охоплюючи великий проміжок часу у формуванні особистості. Вона є одним із найважливіших способів передачі наукового знання та його пристосування до масової свідомості. Через освіту передається також той набір духовно-моральних ідеалів і цінностей, які зберігаються в національних культурах.

Аналіз досліджень з проблем толерантності дає підстави говорити про те, що соціокультурні, етичні, філософські аспекти толерантності є більше вивченими порівняно з педагогічним. Слідом за В. Тішковим, ми доходимо висновку про необхідність розробки у вітчизняній педагогічній науці “педагогіки толерантності”. У цьому напрямі досягнуто певних успіхів: розроблено основи полікультурної освіти (А. Джуринський, П. Дмитрієв, В. Єршов, В. Макаєв, З. Малькова, Л. Супрунова та ін.), вивчаються особливості мультикуль-

турного середовища й самовизначення в ньому особистості (Н. Крилова та ін.). Ряд досліджень присвячено проблемі виховання толерантності в учнів (Т. Бартенева, Л. Байбородова, Г. Безюлева, В. Глебкін, Г. Дмитрієв, В. Єршов, С. Мягченков, П. Степанов, Г. Шеламова та ін.). Усі дослідники проблеми толерантності звертають увагу на необхідність виховання учнів у дусі терпимості й поваги до інших культур.

У новоєвропейській думці поняття толерантності розвивалося переважно у протестантських навчаннях, заснованих на певних теологічних, філософських і політичних передумовах. Подальший розвиток ідеї толерантності після Дж. Локка пов'язаний з ім'ям Дж. Стюарта Мілля (1806–1873), його доробком “Про волю”. Дж. Мілля, розвиваючи ідеї Дж. Локка про політичні права та свободи, акцентує увагу на індивідуальній волі і пов'язаного з нею толерантністю.

Якщо Дж. Локк більше писав про розвиток свободи вірувань, визнаючи за кожною людиною самостійну волю вибору, то Дж. Мілля поширив свободу на “спосіб життя”. Людина повинна мати можливість вільного вибору: “Немає підстав для того, щоб все людське існування ґрунтувалося б на якомусь одному зразку, або на їх невеликій кількості. Якщо особистість має хоча б трохи здорового глузду й досвіду, його власний спосіб вираження свого існування є найкращим не тому, що він такий сам по собі, а тому, що він — його власний спосіб” [5].

Толерантність ХХІ ст. торкається практично всіх сфер життя суспіль-

ства, що вимагають не тільки терпимості політичної, етнічної, соціокультурної, релігійної, міжособистісної, а й співробітництва.

У зв'язку із цим, пропонуємо звернутися до праці І. Гриншпуна “Поняття й змістовні характеристики толерантності”, у якій аналізуються два, доволі традиційних розуміння толерантності:

- як позначення індивідуальної властивості, що полягає в здатності до збереження саморегуляції при фруструючих впливах середовища;

- як позначення здатності до неагресивної поведінки щодо іншої людини на основі відкритості у відносній незалежності від дій іншого. Автор відзначає, що “в першому випадку акцент робиться на здатність до самозбереження, у другому — на готовності до взаємодії” [10, 45].

Актуальним завданням, що стоїть перед сучасною освітою, є формування толерантності особистості. При цьому толерантність визначається як активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури, нації, релігії, соціального середовища, що проявляється в умінні жити в гармонії із собою та із зовнішнім світом і є цінністю та соціальною нормою сучасного полікультурного співтовариства.

У центрі педагогічної науки завжди стояло питання формування гармонійно розвиненої особистості, здатної розуміти, поважати, співчувати і допомагати іншим людям. Адже система освіти — це соці-

альний інститут суспільства, один із найважливіших механізмів державного впливу на вирішення соціальних проблем і міжнаціональних відносин, головний спосіб забезпечення оптимальної взаємодії між народами. Тут варто згадати твердження англійського філософа і педагога Джона Локка: “Від правильного виховання дітей найбільше залежить добробут народу”. Тому не випадково у XX ст. посилювався інтерес до гуманістичної педагогіки, одним із напрямів якої є педагогіка толерантності.

ООН проголосила 2000–2010 рр. Декадою культури ненасилля, тобто толерантності, і визначила 16 листопада Міжнародним днем толерантності.

Навчитися жити разом означає, виховуючи толерантність, розуміння іншого і відчуття взаємозалежності, здійснювати спільні проекти і бути готовими до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей плюралізму, взаєморозуміння, миру, усвідомлювати потреби й погляди інших людей і технології життя, знати і цінувати інші культури, досягти значення свободи поглядів, вміти володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли виникають принципові розбіжності, бути зацікавленим у спільному пошуку найприйнятнішого розв’язання життєвих проблем, сприяти взаєморозумінню з іншими учасниками взаємодій, виробленню взаємоприйнятих норм і правил. Усього цього мають навчитися учні та студенти освітнього простору XXI ст.

Крім того, виховання гуманістичних, толерантних відносин між

різноманітними та різнокультурними прошарками суспільства — одна з головних проблем, з якими зіштовхуються сучасні освітньо-виховні інститути країни.

Гуманізація освіти, як провідний напрям її модернізації, включає проблеми виховання “людини толерантної”, що вимагає зміни змісту і методів викладання гуманітарних, соціальних і природничих дисциплін. За таких умов толерантність є найважливішим компонентом професіоналізму сучасного фахівця і вимагає від нього високого рівня гуманізму, творчого підходу до професійної діяльності і спілкування [7, 132].

Для формування толерантності у студентів педагогічних вищих навчальних закладів у процесі професійної підготовки, передусім необхідно науково визначитися з тим, якими властивостями та якостями, психологічними чинниками, знаннями, навичками та вміннями він повинен володіти. Тому виникає гостра необхідність розробки професіографічного профілю студента педагогічного вищого навчального закладу (аспект толерантності).

У науковій літературі толерантність розглядається насамперед як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості чи переваги якої-небудь однієї точки зору. У такій інтерпретації толерантність означає визнання прав іншого, сприйняття як собі рівного, що претендує на розуміння і співчуття,

готовність прийняти представників інших народів і культур такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і поваги [4, 87].

Так, толерантність як соціокультурний феномен, виявляється в певних типах і формах свого існування в сучасній мультикультурній цивілізації. Зокрема, мова йде про політичні, релігійні, етнічні, культурологічні, комунікативні типи толерантності, які розглянемо докладніше, щоб зрозуміти можливість їх актуалізації в освіті.

Політична толерантність обумовлена плюралізмом позицій, поглядів і думок. У широкому змісті політична толерантність припускає ненасильницьку поведінку в суспільстві. Політична толерантність діє головним чином у відносинах влади, реалізується як по владній “вертикалі”, так і по “горизонталі”. Політичні толерантні відносини передбачають наявність необхідних демократичних механізмів прийняття рішень, процедур їх виконання і впровадження в життя для подолання або недопущення конфронтації між суб’єктами влади [5, 45]. Толерантність неможлива в тоталітарних і авторитарних режимах, що порушують політичні права. Тому розвиток толерантності в сучасній цивілізації свідчить, по-перше, про рятування людства від тоталітарних режимів, і, по-друге, про стійкі тенденції демократизації суспільства.

Комунікативна характеристика особистості належить до ключових, оскільки значною мірою визначає її життєвий шлях і діяльність, становище в найближчому оточенні,

у професії й родині. Комунікативна толерантність людини свідчить про її психічне здоров’я, внутрішню гармонію (або дисгармонію), про здатність до самоконтролю і самокорекції (або нездатність до них). У ній знаходять відображення чинник виховання, досвід спілкування, культура, цінності, потреби, інтереси, настанови, характер, темперамент, емоційний стереотип поведінки та особливості мислення. Особливості комунікативної толерантності можуть свідчити про здатність до самоконтролю та самокорекції [3, 81].

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що виховання толерантності, тобто навчання соціальним навичкам, які лежать в основі цього процесу, має здійснюватись на раціональному, емоційному та орієнтованому на завдання рівнях. Головними компонентами тут виступають глибокі знання про толерантність, загальна налаштованість на толерантну поведінку, а також певні навички розв’язання конфліктів. Знання про толерантність допомагають переконати кожного в доцільності його рішень і включають усвідомлення наслідків вчинків, розуміння меж толерантності, а також інформацію про можливі й необхідні альтернативні дії. Однак самі лише знання не є достатньо потужним стимулом до прояву толерантної поведінки в конфліктних ситуаціях. Для цього необхідно розвивати певні здібності, які посилюють схильність індивіда до толерантного ставлення та здійснення відповідних дій. До таких здібностей належать:

- уміння вести діалог, спілкуватися, з розумінням вислуховувати іншого й висловлювати свої погляди, права та потреби таким чином, щоб інший міг їх зрозуміти;
- уміння дивитись на проблему в реальному світлі й визнавати позицію іншого;
- уміння користуватись моделями конструктивного і демократичного розв'язання конфліктів;
- розуміння принципової обмеженості й суб'єктності будь-якої інтерпретаційної моделі, відчуття мовчазної ситуації, що іноді є передумовою конфліктів.

Отже, толерантність як соціокультурний феномен проявляється різноманітно в сучасній мультикультурній цивілізації. Незважаючи на міжкультурні, міжнаціональні, міжконфесійні розбіжності, шлях до толерантної свідомості лежить через інтеграцію світового співтовариства, розуміння його реальності й досяжності.

Звідси виникає необхідність відповідної освітньої і виховної концепції. На наш погляд, для виховання культури толерантності у процесі навчання необхідно:

- створення системи соціальних і педагогічних умов, що сприяють формуванню толерантних переконань, поглядів і навичок толерантної поведінки в мікро- і макросередовищі — у родині, у навчальному закладі, на робочому місці за участі всіх зацікавлених осіб (батьків, педагогів, ЗМІ);

- позитивний підхід до етнічних питань і запобігання будь-яким проявам расизму, шовінізму, екстремізму, ксенофобії через створення доброзичливої атмосфери в дитячих, учнівських, робітничих колективах;
- виховання громадянина полінаціональної держави, що передбачає відкрите ставлення й повагу до інших людей, розуміння можливості різнобічного людського буття в різноманітних, відмінних один від одного культурних, релігійних і соціальних сферах;
- створення сприятливого культурного мікроклімату, міжетнічного взаєморозуміння, коли кожна людина, незалежно від етнічної, релігійної, соціальної, гендерної, вікової належності, відчуває себе захищеною і здатною до відкритої взаємодії зі світом.

Отже, формування толерантності сучасної успішної особистості є одним із надзвичайно важливих аспектів сучасної освітньої теорії і практики.

Література

1. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества. — М., 1979.
2. *Бех І. Д.* Життя особистості у духовному діапазоні // Рідна школа. — 2009. — Листопад.
3. *Буш Г.* Диалогика и творчество. — Рига, 1985.
4. *Галицких Е. О.* От сердца к сердцу: Мастерские ценностных ориентаций. — СПб., 2002.

5. *Гершунский Б. С.* Философия образования в XXI в. — М., 1997.
6. *Мамардашвили М.* Этика мышления. — М., 2000.
7. *Педагогіка* вищої школи: Навч. посіб. // За ред. З. Н. Курленд. — К.: Знання. — 2007.
8. *Ухтомский А. А.* Доминанта души. — Рыбинск, 2000.
9. *Учитель и ученик: Возможность диалога и понимания.* Т. 2 / Под общ. ред Л. И. Семиной. — М., 2002.
10. *Фромм Э.* Гуманістичний психоаналіз // СПб.: Питер, 2002.

ДУХОВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 215–217

Суперечливий, доволі часто непередбачуваний процес розвитку сучасного українського соціуму, зростання ролі та значущості людини, зумовлює необхідність пошуку оптимальних шляхів функціонування, збагачення духовного життя суспільства. Особливо важливого значення нині набуває наукове та практичне дослідження цієї проблеми.

Суттєвими і надзвичайно важливими причинами, що актуалізують важливість проблем духовного життя суспільства, розробку нових, ефективних підходів до шляхів її вирішення, є: всебічне відродження національного в духовності кожної особистості, його зближення з загальнолюдськими цінностями на основі зростаючої інтеграції життя народів; необхідність становлення нової якості духовності людей, менталітету, культури, мислення, свідомості; утвердження сучасних ефективних шляхів формування, виховання духовності, культури, свідомості людей, які б найповніше реалізовували духовний потенціал кожної особистості; переосмислення та оновлення класичних парадигм розвитку духовного життя суспільства тощо [4, 85].

Пріоритетне завдання, яке стоїть перед сучасним світом у сфері духовного життя, полягає в тому, щоб створити умови для найповнішого освоєння людиною багатогранного потенціалу як української, так і світової духовності й культури. Важливим також є створення умов для всебічної самореалізації духовно-культурного потенціалу, сутнісних сил людини, власного духовного світобачення і світосприйняття.

Варто зазначити, духовне життя суспільства — це надзвичайно широке поняття, яке включає в себе багатогранні процеси, явища, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності людей; сукупність ідей, поглядів, почуттів, уявлень людей, процес їх виробництва, поширення, перетворення суспільних, індивідуальних ідей у внутрішній світ людини.

Зазвичай, духовне життя будь-якого соціуму охоплює світ ідеального (сукупність ідей, поглядів, гіпотез, теорій) разом з його носіями — соціальними суб'єктами — індивідами, народами, етносами.

З огляду на зазначене, доречно говорити про особисте духовне життя окремої людини, її індивідуальний

духовний світ, духовне життя того чи іншого соціального суб'єкта — народу, етносу, чи про духовне життя суспільства в цілому.

Без сумніву, основу духовного життя становить духовний світ людини — духовні цінності, світоглядні орієнтації, світогляд, свідомість. Разом з тим, духовний світ окремої людини, індивідуальності неможливий поза духовним життям соціуму. Саме тому духовне життя — це завжди інтеграційна єдність індивідуального та суспільного, яке функціонує як індивідуально-суспільне [2, 63].

Нині увагу науковців привертає проблема ціннісного та духовного виміру людини. Кількість наукових досліджень, здійснюваних у цьому напрямі, зростає, знаходячи відображення у літературі філософського, психологічного, педагогічного, соціологічного, культурного, духовного і навіть езотеричного спрямування. На нашу думку, це є закономірним, адже сучасна епоха, як і будь-яка інша, може бути охарактеризована особливими, притаманними лише їй духовними інтуїціями, що визначають напрям духовного розвитку соціуму.

Зазначимо, соціально-психологічний стан життя суспільства постійно “викристалізовує” те коло проблем, розуміння сутності яких дає можливість прогнозувати вектор розвитку суспільства на найближче майбутнє.

Отже, не випадково, що на межі ХХ–ХХІ ст., у передчутті значних суспільно-економічних катаклізмів, значну увагу вчених почала привертати проблематика ціннісних основ життєдіяльності особистості та проблема пошуку духовних орієнтирів на зламі епох.

Сучасна глобальна світова криза, що так несподівано зруйнувала ілюзорне благополуччя багатьох соціальних спільнот, довго визрівала в надрах споживачького суспільства з його спрямованістю на формування спрощеної, односторонньої системи цінностей та породженого ним типу “одномірної людини”, яка живе в одномірному світі і основними рисами якої є одномірність мислення та поведінки [3, 15].

Важливого значення в умовах сьогодення набуває розуміння сутності кризи як однієї з необхідних умов розвитку суспільства та особистості. В перекладі з грецької “криза” — це перелом, зміна напрямку, вибір. У психологічному розумінні криза — це стан, за якого неможливе подальше функціонування суспільства та особистості в рамках попередньої моделі світосприйняття та поведінки. Криза ставить суспільство та його членів перед складним вибором: від чого слід відмовитися? Що необхідно кардинально змінити? Що варто зберегти? В якому напрямі рухатися далі? Ще Лев Толстой, видатний російський письменник та мислитель, зауважував, що вихід людини з кризи завжди пов'язаний із набуттям нового місця в житті, нових духовних цінностей.

Незаперечним є ствердження, що в періоди кризи людина переосмислює попередній досвід та шукає нові життєві орієнтири. Подолати кризу — означає піднятися на вищий щабель розвитку, відкрити перед собою нові горизонти особистісного росту, нові перспективи у власному житті та житті суспільства. У такому розумінні криза є явищем законо-

мірним і необхідним як для розвитку особистості та набуття нею нових якостей, так і для “переродження” та очищення цілого суспільства.

Варто зазначити, криза сьогодення, яка дістала назву глобальної і в якій переплелися проблеми економічного, соціального, політичного, інтелектуального характеру, супроводжується переживанням кризи особистості, її ціннісних орієнтирів та духовності. Нині більше вчених визнають необхідність переходу людства до нового типу соціального буття, в якому духовність покликана відігравати важливу роль у становленні особистості як суб’єкта діяльності, творця всіх суспільних відносин. Дослідники звертають нашу увагу й на те, що духовна криза, яку переживає суспільство, здатна надовго паралізувати спроможність людини до позитивної дії, ставить під сумнів її адекватне ставлення до добра і зла [1, 45].

Для сучасної людини в умовах сьогодення все важче знайти такі життєві орієнтири, які б допомогли їй досягнути внутрішньої гармонії та гармонії із соціальним та природним середовищем. Усе частіше в різних джерелах висловлюється думка про бездуховність сучасної епохи, втрату змісту життя та основ віри для багатьох наших сучасників. Проте, більш слушною, на наш погляд, є висловлена з цього приводу думка видатного сучасного філософа С. Кримського, який зауважив: “...Справа не у відсутності духовності. Є інша небезпека: хибна духовність”. Швидко й тотальне розгортання кризових явищ у світовому масштабі яскраво показало економічну, політичну, соці-

альну неспроможність техногенного суспільства з його ігноруванням духовності як фундаментальної основи його життєздатності і виявило необхідність пошуку таких ціннісних орієнтирів, які мають стати міцною основою для прогресивного розвитку людства.

На нашу думку, надзвичайно цікавими є слова мислителя С. Франка, які можуть бути співвіднесені і з нашим часом про те, що людина знає величезної спокуси, аби відректися від будь-якої святині, аби з похмурою впертістю вчепитися в уламки старої будівлі життя і з холодною ненавистю відвернутися від усього світу і замкнутися в собі.

Отже, нинішня криза може виконати роль “духовного чистилища” для кожного з нас, для суспільства і для людства в цілому, а вічні цінності Істини, Добра й Краси мають стати точками відліку у системі ціннісних координат сучасної особистості.

Література

1. Буева Л. П. О ценностях духовной культуры. — СПб., 1999.
2. Огірко О. В., Зінько В. М., Андрушко В. Т. Засади духовного формування особистості ХХІ ст. // Концептуальні засади духовного розвитку особистості в ХХІ ст.: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: Либідь, 2006.
3. Платонов Г. В. Косичев А. Д. Духовность и наша жизнь. — М., 1999.
4. Филина И. А. Повседневность и духовность // Актуальные проблемы духовности. — Вып. 6. — Кривой Рог, 2005.

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 218–219

Вже на початковому етапі здійснення державної політики щодо розбудови інформаційного середовища в Україні було засновано майже тисячу телерадіоструктур різних форм власності й різних масштабів сфери дії — від загальнонаціональних до мікрорайонних. Монополія державних телерадіокомпаній втрачена і тепер слід віддати належне деяким недержавним телерадіоструктурам, які швидко досягли вагомих успіхів у рейтинговому змаганні за телеглядача та радіослухача. Нині в Україні функціонують близько 800 телерадіостанцій, у тому числі 28 державних. В Україні немає незалежних засобів масової інформації в класичному розумінні — вони існують як органи влади, партій, груп, олігархів і кланів. Розвиток більшості недержавних ЗМІ відбувся за рахунок технічної та професійної бази телебачення, радіо та видавництва, що були створені на державні кошти. На жаль, в Україні більшість ЗМІ суспільно-політичного спрямування фінансово неспроможні. Виняток становлять ті, що отримують інвестиції українських олігархів і закордонних магнатів, у результаті чого інвестори тепер ма-

ють можливість формувати програмну політику підконтрольних їм ЗМІ, що не завжди узгоджується з інтересами нашої держави.

Невирішеність проблем фінансової незалежності ЗМІ породжує ряд негативних наслідків, ігнорувати які неможливо. По-перше, суспільно-політичні ЗМІ будуть монопольно залежати від своїх видавців і практично не залежати від потреб своїх читачів, слухачів і телеглядачів. Інформація поширюватиметься та, що необхідна засновникам, а не та, яку потребують громадяни. Особливо це стає актуальним у період виборчих кампаній. По-друге, високі ціни на видання зумовлюють обмежений доступ громадян до друкованих засобів масової інформації. По-третє, фактична неможливість залучити суттєві іноземні інвестиції для державних та невеликих недержавних телерадіоорганізацій зумовлює низький рівень програм, їх "сірість", провінційність і заангажованість.

В інформаційному просторі України склалася не зовсім сприятлива ситуація. Окремі сектори (друковані ЗМІ, книговидавництво, бібліотечний, архівний та кінематографічний

комплекси) національного інформаційного простору не відповідають стандартам розвинених країн, зазнають подальшого скорочення й навіть руйнування. У політичному просторі, в його принципах і правилах функціонування відбуваються радикальні зміни, він стає все більш насиченим інформацією і вкрай динамічним. При цьому головним системним чинником простору виступають масові політичні комунікації. Саме в рамках системи масових політичних комунікацій значною мірою формується процес інформаційної взаємодії основних політичних суб'єктів, реалізуються їх політичні цілі і стратегії. Слід зауважити, що формування і розвиток інформаційного політичного простору України відбувається в дуже непростих умовах, стикаючись з великою кількістю проблем соціально-політичного, економічного і юридичного характеру. Реформування системи державної влади і поглиблення економічної модернізації при нерозвиненості системи масових політичних комунікацій і громадянського суспільства, а також постійний зовнішній інформаційний тиск уповільнюють швидкість розвитку інформаційного простору України і заважають зміцненню його цілісності та єдності, а також оптимальному включенню в глобальний інформаційний простір. Інформаційна активність стала однією з найважливіших складових процесу реалізації державної влади, а також необхідним елементом успішної модернізації політичної системи та її інститутів. Проте ефективне застосування різних способів організації політичних комунікацій, а

також управління каналами масової інформації в рамках державної інформаційної політики неможливе без опори на ідейно-концептуальну основу, що надає цілісності і послідовності процесу реалізації інформаційної політики. На наш погляд, такою основою може бути тільки загальнонаціональна ідеологія (як система цінностей), яка має стати ядром інформаційної політики і наповнити смисловим змістом увесь інформаційний простір. Адже, незважаючи на процеси інформатизації, політика залишається насамперед ціннісно-символічною сферою. Відсутність загально-національного ідеологічного проекту призводить до утворення інформаційно-комунікаційного вакууму, наслідками якого можуть стати складні соціально-психологічні кризи в суспільстві. Ідеологія як сукупність певних ідей, цінностей та уявлень є водночас і основою формування інформаційної політики, і найважливішим елементом структури системи масових політичних комунікацій. Таким чином, формування інформаційного політичного простору, ролі і місця держави в цьому процесі, а також значення ціннісно-ідеологічної компоненти в його інформаційній політиці відображує високий науковий і практичний інтерес і потребує конституційної підтримки.

Отже, наша держава і суспільство перебувають у стані часткового інформаційно-комунікаційного вакууму, коли способи організації комунікацій відносно розвинені, особливо пропаганда і реклама, а змістового наповнення комунікації між суспільством і владою немає.

О. Л. ДИМАРЧУК

магістрантка

ДІЕГО ДОНОСО ВАРГЕС ХОСЕ

магістр політології

М. О. КОЛІСНИК

магістрант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 220–223

В умовах мінливого і суперечливого глобального простору, проникливості кордонів і формування нової політичної географії виникли нові суперечності різного характеру між окремими державами та регіонами, тому саме в умовах сучасних викликів і загроз ХХІ ст. назріла необхідність зміцнення національної безпеки України, зокрема важливої її складової — інформаційної.

На думку аналітиків Українського форуму “Безпека — 2010”, Україна в умовах сучасного агресивного світу з непередбачуваними сценаріями розвитку є особливо вразливою, тому “...першочерговим завданням є не тільки усвідомлення власних національних інтересів у загальноосвітньому контексті, а й пошук найбільш ефективних шляхів і засобів їх надійного захисту. Створення прогнозованої на перспективу, надійно побудованої системи національної безпеки, яка б базувалася на чітко визначених стратегічних пріорите-

тах, є сьогодні, без перебільшення, найпершою передумовою державного існування України, подальшого вільного розвитку її народу як самодостатньої, демократично організованої спільноти” [3, 3; 4].

Потребують подальшого дослідження власне підходи до визначення категорії “інформаційна безпека” [8, 24–38]. Інформаційна безпека, за визначенням Б. А. Кормича, виступає як захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави [7, 92].

“Інформаційна безпека України, — на думку І. Громика, Т. Саханчук, — це захищеність державних інтересів, за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтралізація внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний роз-

виток міжнародного інформаційного співробітництва” [5, 134].

Інформаційна безпека України як один з видів національної безпеки, важлива функція держави, означає: законодавче формування державної інформаційної політики; створення відповідно до законів України можливостей досягнення інформаційної достатності для ухвалення рішень органами державної влади, громадянами та об'єднаннями громадян, іншими суб'єктами права в Україні; гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації у національному інформаційному просторі України; всебічний розвиток інформаційної структури; підтримка розвитку національних інформаційних ресурсів України з урахуванням досягнень науки і техніки та особливостей духовно-культурного життя народу України; створення і впровадження безпечних інформаційних технологій; захист права власності всіх учасників інформаційної діяльності в національному просторі України; збереження права власності держави на стратегічні об'єкти інформаційної інфраструктури України; охорону державної таємниці, а також інформації з обмеженим доступом, що є об'єктом права власності або об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження державою; створення загальної системи охорони інформації, зокрема охорони державної таємниці, а також іншої інформації з обмеженим доступом; захист національного інформаційно простору України від поширення спотвореної або забороненої для поширення законодавством України

інформаційної продукції; встановлення законодавством режиму доступу іноземних держав або їх представників до національних інформаційних ресурсів України та порядок використання цих ресурсів на основі договорів з іноземними державами; законодавче визначення порядку поширення інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України [6, 714].

Державна політика інформаційної безпеки визначається пріоритетністю національних інтересів, системою небезпек і загроз і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм в інформаційній сфері відповідно до чинного законодавства. Основні напрями державної політики з питань національної безпеки в інформаційній сфері відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки України” такі: забезпечення інформаційного суверенітету України; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну; активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України; забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення

неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України [1].

До проблем забезпечення інформаційної безпеки України належать загрози національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу передбачену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [10, 110–113].

Для формування збалансованої державної політики та ефективного здійснення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів в інформаційній сфері, створення розвиненого і захищеного інформаційного середовища слугує організація функціонування системи інформаційної безпеки, складовими компонентами якої є національні інтереси в інформаційній сфері, загро-

зи та небезпеки цим інтересам, сама інформаційна безпека як інструмент створення сприятливих умов для їх реалізації, які в сукупності становлять об'єкт управління органами державного управління, система забезпечення інформаційної безпеки, тобто суб'єкт управління, основні напрями політики національної безпеки в інформаційній сфері, а також внутрішнє та зовнішнє середовище. Інформаційна безпека забезпечується цілим комплексом заходів, системою забезпечення національної безпеки України, що включає сукупність державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян [9, 116–122].

У зв'язку з посиленням негативного зовнішнього впливу на інформаційний простір України, що загрожує розмиванню суспільних цінностей і національної ідентичності, недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту. Наближається до критичного стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем у галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх та міжнародних комунікацій.

Забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави передбачає забезпечення інформаційної безпеки в разі інтеграції до структур глобального інформаційного суспільства [2].

Отже, в умовах становлення стратегії національної безпеки України інформаційна безпека, що виступає станом захищеності національних інтересів в інформаційній сфе-

рі, в умовах глобалізації виходить на одне з перших місць у системі національної безпеки держави.

Література

1. Закон України “Про основи національної безпеки України” // Уряд. кур’єр. — 2003. — 30 лип.
2. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р., № 105/2007 // Уряд. кур’єр. — 2007. — 7 берез.
3. Безпека України — 2010 / За ред. В. П. Горбуліна, А. М. Зленка, Г. К. Крючкова, В. П. Семиноженка. — К., 2007. — 124 с.
4. Горбулін В., Литвиненко О. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики і загрози // Дзеркало тижня. — 2009. — 7 листоп.
5. Громико І., Саханчук Т. Державна домінантність визначення інформаційної безпеки України в умовах протидії загрозам // Право України. — 2008. — № 8. — С. 130–134.
6. Кравець Є. Я. Інформаційна безпека держави // Юрид. енцикл.: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998–1999. — Т. 2. — С. 714–715.
7. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посіб. — К.: Кондор, 2008. — 384 с.
8. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навч. посіб. — К.: КНТ, 2006. — 280 с.
9. Медвідь Ф. М. Інформаційна безпека України: генеза і становлення // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (гол. ред.) та ін. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — Вип. 2(25). — С. 116–122.
10. Медвідь Ф. М. Інформаційна безпека України: політико-правові засади: Міжнар. наук. конф. “Дні науки філософського факультету-2011”, 20–21 квітня 2011 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. — К.: Вид.-поліграф. центр “Київський університет”, 2011. — Ч. IX. — С. 110–113.

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 224–226

Проблема становлення громадянського суспільства є особливо актуальною для колишніх соціалістичних країн, які стали на шлях демократичного розвитку. Нерозвиненість громадянського суспільства є однією з основних причин того кризового стану, в якому опинилися громадяни України головним чином з вини власної ж держави. В Україні суспільство в цілому і кожний громадянин зокрема поки що залежать від держави в усіх відношеннях, не маючи на неї дієвих засобів впливу, що дає змогу останній вдаватися до довільних соціально-економічних експериментів і не нести відповідальності за їх згубні наслідки. Становлення громадянського суспільства якраз і має на меті поставити державу під контроль суспільства, звести до мінімуму завдану нею шкоду, обмежити свавілля державної влади [1, 229].

Державна влада справді може сприяти становленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу “знизу” її можливості обмежені. Суть стратегії конструктивних сил

України може бути зведена до необхідності переходу від залишків пострадянського “тимчасового авторитаризму” центральної (особливо виконавчої) влади до “постійної демократії”, в яку будуть інтенсивно втягнуті регіони та більшість населення.

Особливістю і суперечливістю перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, є те, що складнощі перехідних процесів, з одного боку, зумовлюють зміцнення регулюючої ролі держави, тобто самої держави, а з другого — розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення державного впливу на них.

У взаємодії громадянського суспільства та держави можуть існувати два напрями. По-перше, держава є і залишається функцією громадянського суспільства. Серед представників цього напрямку є і теорії переважаючої ролі держави (“державники”), рівного партнерства (“суспільний договір”), її пасивної ролі (“нічний сторож”). По-друге, дер-

жава має тимчасовий характер. Утвердження в теорії постулату про швидке відмирання держави з поступовою заміною її суспільним самоуправлінням призвело б до повного знищення громадянського суспільства.

В остаточному підсумку, все ж таки є всі підстави говорити, що молода українська держава обрала в цілому правильний шлях, шлях цивілізованого суспільства, яке ґрунтується на загальнолюдських цінностях [2, 403]. Передусім, і це найголовніше, Україна стала незалежною державою з перспективними конституційними намірами стати демократичною і правовою. Отже, можна стверджувати, що основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є: розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру (благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо), розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності; постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави; максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і до закону; виховання нормального природного патріотизму — національного і держав-

ного — на основі поваги до національної історико-культурної спадщини; зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі щонайширших зв'язків із зарубіжним світом; підвищення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності.

Насправді в Україні вже є громадянське суспільство: за кількістю політичних партій і громадських організацій ми вочевидь не поступаємося найдемократичнішим країнам світу, у нас порівняно розвинена публічна сфера, продекларована свобода приватної власності і ринок “втягує” нові й нові прошарки населення. Складніша справа, на наш погляд, з головним етносом громадянського суспільства, громадянином, орієнтованим на високі моральні цінності та зразки поведінки. На жаль, у суспільстві, з одного боку, ще панує право сильного і прагнення до зиску за будь-яку ціну, а з іншого — політична апатія, утриманська свідомість, прагнення до повернення під владу “сильної руки”. Отже, створення громадянського суспільства в Україні потребує насамперед морального відродження, реконструкції почуття солідарності і відновлення людської гідності.

Іншими словами, має відбутися максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя. Проте це роздержавлення зовсім не означає повної відмови від державного в межах закону регулювання соціального життя.

Враховуючи особливості перехідного часу, в якому перебуває Україна, має бути втілена в життя така концепція співвідношення особи,

суспільства і держави, яка б дала змогу не тільки змінити сьогоdnішній менталітет людини, а й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються тільки з огляду на те, що необхідно створити умови для нормальної життєді-

яльності людини, захисту її прав і свобод.

Література

1. Медвідь Ф. М., Медвідь Я. Ф. Цивільний кодекс України як конституція громадянського суспільства // Українознавство. — 2004. — Ч. 1–2. — С. 228–230.
2. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: Навч. посіб. /Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров та ін. — К.: Либідь, 2008. — 440 с.

О. І. БАБЕНКО

студентка

О. О. ЧМУТ

студентка

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 227–229

Проблема формування політичної культури є дуже актуальною для українського суспільства, оскільки особистість починає свідомо виконувати активну роль суб'єкта політичної системи і формувати власні ідеали й цінності, які притаманні тій чи іншій політичній силі [3, 60–63].

Процес соціалізації особистості являє собою пристосування людини до суспільства, до загально визначених моральних норм та цінностей, які домінують у даній спільноті. Політична соціалізація передусім розглядається як процес формування політичної свідомості певної особистості, розвиток її власної політичної культури як сукупності політичних цінностей, цілей, ідеалів тощо. Також політична соціалізація виступає як процес передачі політичної культури від однієї генерації до іншої, від одних соціальних груп до інших.

Процес політичної соціалізації має виконувати, на думку фахів-

ців, певні функції: рефлексивну (забезпечує швидке реагування на проблеми, що виникають у політичній системі); регулятивну (формує соціальні норми активної участі особистості); конструктивну (формує особистість за допомогою навчання, передачі особистості певної системи цінностей); селективну (відбір тих людей, чия система цінностей відповідає вимогам та потребам цього суспільства); інтегративну (“включає” особистість в систему взаємодії механізму держава – суспільство, відведена саме для неї) [1].

Хронологічно процес політичної соціалізації охоплює все життя особистості. І кожний етап соціалізації відповідає типу політичної орієнтації: дитинству — ідентифікація з певною політичною спільністю (державою, нацією) і засвоєння її символів (прапора, гімну тощо), патріотизм і лояльність; юності — більш специфічні знання про політичні інститути та їх призначення в суспільстві; нарешті, дорослості — прак-

тичне здійснення тих чи інших соціальних ролей у практичному світі, реакція на політичні події, програми, гасла тощо.

Молодь — найактивніша частина електорату, яка бере участь не лише у виборчому процесі, а й у різноманітних політичних акціях (мітинги, збори, зустрічі з депутатами, акції протесту тощо). Молодь — це вікова група, яка більш комфортно переносить певні зміни в політичному житті суспільства. Формування політичної свідомості молоді відбувається в добровільній формі. Політичні пріоритети, цінності, цілі, ідеали для молоді не є остаточно сформованими, тому легко піддаються переробці. Молодь схильна до освітніх засобів, тому політична соціалізація для неї набуває характеру навчання.

Політична соціалізація — це першочергова запорука легітимності тієї чи іншої політичної влади. Тож політична соціалізація повинна починатися саме з молоді, оскільки молодь є більш адекватною до засвоєння інформації, що формує соціально-політичні цінності суспільства. Формуючи політичну систему, держава має потурбуватися про молодь як основного показника легітимності влади. Оскільки молоде покоління є найактивнішим, то процес легітимізації влади залежить саме від нього. Виявляючи повагу до влади, молодь, таким чином, формує суспільні тенденції щодо сприйняття влади іншою частиною населення.

Тобто, формуючи політичну культуру молоді, влада здійснює прямий або опосередкований вплив на влас-

ну ж легітимізацію. Тому для суспільного добробуту дуже важливо за допомогою різного роду соціально-політичних інститутів формувати політичне світосприйняття молоді. Без належного контролю держава може втратити свою легітимність, що може призвести до зміни влади, політичного режиму, форми правління та інших радикальних трансформацій. Ступінь залучення молоді в політичне життя, засвоєння молодими людьми політичних прав і практик, їх реалізації (які забезпечують прийняття того чи іншого політичного порядку) визначають стійкість розвитку соціуму, оскільки саме молоді доведеться формувати політичну еліту завтрашнього дня [2, 64].

Для плідної співпраці органів державної влади і молоді можна виокремити такі форми взаємодії: залучення молоді до вироблення програм молодіжної політики, а також вирішення всіх питань молодіжного розвитку; створення кадрового резерву на державну службу з представників молодіжних громадських організацій; залучення молоді до державного управління в спеціалізованих закладах; підтримка розвитку молодіжних парламентів, адміністрацій при місцевих органах державної влади; сприяння залученню молоді займати депутатські місця у представницьких органах влади через проведення семінарів, створенні пільгових умов у реєстрації тощо. Тобто, держава має стимулювати молодь до плідної роботи, в якій вона (молодь) сама здатна приймати цілком правильні раціональні рішення.

Література

1. *Васильев И. В.* Условия и пути политической социализации личности / Автореф. дис. канд. полит. наук. — СПб., 1998. — 22 с.
2. *Великая Н.* Зомби или революционеры? Политическая социализация молодежи в контексте исторического сознания // Свободная мысль. — 2005. — № 9. — С. 64–80.
3. *Медвідь Ф. М.* Правова культура як ціннісна характеристика правової системи // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29–30 трав. 2009 р. / Уклад. Т. Д. Климчук. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. — С. 60–63.

О. О. БУШИН*студент**Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 230–232

Освіта і виховання є важливими чинниками становлення України як демократичної і правової держави. Перебудову системи освіти в Україні розпочато за складних соціально-політичних та економічних умов. З метою вироблення нової освітньої політики у листопаді 1993 р. було прийнято Державну національну програму “Освіта (Україна XXI століття)”.

Розширення ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 р., створило нову якість для взаємин між ним та Україною в галузі освіти і науки. Очевидно, що відтепер більшого значення матимуть програми співпраці, до виконання яких історично найліпше підготовлені заклади науки та освіти з обох боків кордону розширеного ЄС. Парадокс у тому, що цю роль повинні і будуть змушені взяти на себе регіональні ВНЗ, яких ані галузева бюрократія, ані центральна влада не розглядали як основних партнерів західних освітньо-наукових закладів. На противагу цьому, важливість попередніх контактів і досвіду співпраці між університетами України і нових членів

ЄС (Польща, Словаччина та Угорщина) посилюватиметься спільним інтересом до успішного розв’язання нагальних проблем нового прикордоння ЄС, що неминуче вимагатиме використання потенціалу місцевих університетів та інших ВНЗ на цих територіях. Незважаючи на позитиви співпраці між ЄС та Україною, актуальні потреби національної освіти і науки значно перевищують наявні вітчизняні та зарубіжні ресурси її розвитку. За роки незалежності наша держава не приділяла належної уваги розвитку вищої освіти та наукових досліджень не тільки у сфері дуже витратних фундаментальних розробок, а й у значно невибагливіших гуманітарних науках. Це призвело до різкого скорочення ресурсів наукового розвитку в Україні, значного впливу висококваліфікованих кадрів дослідників і викладачів в інші сфери трудової діяльності, спонукало тисячі з них до виїзду за кордон у пошуках праці. Хоча за кілька останніх років фінансування й оплата праці науковців та університетських викладачів дещо поліпшується, ситуація у цій сфері ли-

шається вкрай складною; вона не відповідає навіть визначеним національним законодавством нормам і критеріям розвитку вищої школи і науки [1, 30]. Україна намагається ввійти як активний суб'єкт у науковий і освітній простір Європи. Тому формулюються концепції щодо модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Засобами масової інформації повідомлялося, що під час Четвертого саміту Болонського процесу, який проходив 19–20 травня 2005 р. в Бергені (Норвегія), Україна підписала акт про вступ до Болонського процесу. Надання високої оцінки національній системі освіти не має заспокоювати нас і стримувати глибинне її реформування. Висока якість навчання — це досягнення попередньої епохи, попередньої системи влади, попереднього покоління. Нині можна з жалем констатувати, що незважаючи на природні досягнення освіти, які забезпечує нова соціополітична система, у масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) не конкурентоспроможні на Європейському ринку праці. Це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, а все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти і відповідно до цього напружено і послідовно вдосконалювати нашу професійну сферу діяльності [2; 4, 10–20].

Водночас участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових

якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі. Модернізація системи вищої освіти в Україні (Закон України “Про вищу освіту” та ряд нормативних актів Міністерства освіти і науки) має деякі спільні ознаки з Болонським процесом (уведення ступеневої системи освіти), але за більшістю напрямів вона йому не відповідає. Це пов'язано з тим, що вихідні концепції такої модернізації не були зорієнтовані на інтегрування національної системи освіти в Європейський простір. Вони більшою мірою мали “внутрішній” характер і переважно зводилися до “прилаштування” системи вищої освіти до нових внутрішніх реалій [3, 24].

Отже, модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу повинна сприяти входженню як українських студентів, так і вищих навчальних закладів у європейський освітній простір.

Література

1. *Болонський процес: цикли, ступені, кредити* / Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є. І. СОКОЛ, Б. В. КЛИМЕНКО. — К., 2004. — 30 с.
2. *Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб.* / За ред.

- В. Г. Кременя; Авт. кол.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаша.
3. *Модернізація* вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. — К., 2004. — 24 с.
4. *Триняк М. В., Руденко С. О.* Вища освіта України в контексті Болонського процесу: організація і правовий аспект // Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України: Матеріали міжнар. конф. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2008. — С.10–20.

А. Ю. КОСТЕНКО**Ю. В. СОДЕЛЬ***Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 233–235

Вища освіта, як відомо, виступає фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства, а також є гарантом індивідуального розвитку, сприяє формуванню інтелектуального, духовного та виробничого потенціалу суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на всіх рівнях і напрямках, зокрема на макроекономічному рівні, повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією освіти для того, щоб задовольнити потреби й прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему суспільних цінностей у сфері діяльності як в громадському, так і у приватному секторах.

В умовах формування інноваційного суспільства функціональними особливостями освіти виступає не тільки здатність надавати тим, хто навчається, нагромаджений у попередні роки обсяг знань і навичок, а й підвищувати здатність до сприйняття та використання на практиці нових наукових ідей, технічних інструментів і методів виробництва, формувати у працівників новаторські здібності, ініціативу та підприємливість. Завдання вищої школи як со-

ціального інституту полягає в тому, щоб сприяти професійній самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем. Нагальна потреба у ліквідації недоліків вищої школи вимагає, на думку аналітиків, концептуального удосконалення освіти і професійної підготовки фахівців у таких напрямках: формування відношення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу; орієнтація на активізацію людського капіталу у вищій освіті та професійній підготовці, що базується на концепції гармонійного розвитку людини; реформування системи вищої освіти і професійної підготовки є стратегічними для забезпечення якості фахівців; продукування у процесі підготовки глибокої професійної компетентності та соціальної відповідальності при вирішенні завдань науково-технічного прогресу, соціального і культурного розвитку [2, 11–15].

Сучасна освіта повинна забезпечувати виконання низки завдань, зокрема, економічний успіх, політичну стабільність, сталий розвиток

суспільства тощо. Ці завдання реалізуються через таку організацію підготовки фахівців, яка повністю відповідає запитам ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток, підготовку до життя активних громадян демократичного суспільства, їхній особистісний розвиток, виокремлення наукових та освітніх пріоритетів, що забезпечать якісну підготовку фахівців [1, 116–117].

У системі вищої освіти України, як відомо, успішно здійснено низку важливих практичних кроків для її подальшої модернізації: затверджено новий перелік напрямів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра, який адаптовано до потреб галузей економіки та до європейських вимог; прийнято ряд рішень, зокрема, з питань заснування нових академічних стипендій та надання одноразової адресної грошової допомоги випускникам педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів; проведено важливі заходи щодо скорочення і упорядкування мережі вищих навчальних закладів, насамперед подано Кабінету Міністрів України проект постанови щодо передачі відомчих вищих навчальних закладів у підпорядкування МОН; створено модель національної системи кваліфікацій, яка в перспективі гармонізуватиме із системою кваліфікацій ЄПВО; запроваджено двоциклову систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр), що дає можливість перейти найближчим часом до трициклової системи вищої освіти як у ЄПВО;

розроблено рекомендації та здійснюються організаційні заходи щодо запровадження Додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement); розроблено механізми залучення студентської молоді до управління навчальним закладом, контролю якості навчального процесу та реалізації суспільного життя студентів у всіх його проявах. На сьогодні передбачається реалізація пріоритетних завдань з модернізації структури вищої освіти України, які є надзвичайно важливими для її подальшого розвитку. Найголовнішим із них є забезпечення якості вищої освіти України, гармонійний розвиток особистості студента, формування не тільки компетентних фахівців, а й високодуховних молодих людей, патріотів України [3, 31–33]. Отже, модернізація структури вищої освіти України вимагає змін у системі законодавчого і нормативно-правового регулювання вищої освіти з урахуванням вимог європейської системи стандартів і сертифікації, які сприятимуть розвитку національних культурних цінностей, демократії та гуманізму як основних чинників функціонування громадянського суспільства.

Література

1. Медвідь Ф. М. Законодавство про освіту в Україні: колізії і проблеми модернізації // Проблеми модернізації та систематизації законодавства про освіту України. Тези доповідей наук.-практ. конф., 27–28 травня 2010 р. — К.: Нора-Друк, 2010. — С. 116–117.

2. *Триняк М. В., Руденко С. О.* Вища освіта України в контексті Болонського процесу: організація і правовий аспект // Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України: Матеріали міжнар. конф. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2008. — С. 10–20.
3. *Чернуха Н. М.* На шляху до толерантності та взаєморозуміння як пріоритетних складових соціальної самореалізації сучасної молоді // Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — Вип. 2: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, м. Київ, МАУП, 14 травня 2010 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). — 2011. — С. 30–33.

Т. О. КУРЧИНА

О. Є. МАНЬКОВСЬКА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 236–238

Нині підготовка молоді до дорослого життя в умовах демократизації потребує пошуку неординарних шляхів організації навчально-виховного процесу. Формування світогляду учнів, їх ціннісних орієнтирів, системного сучасного соціального і гуманістичного мислення у навчальному процесі детермінується системою як об'єктивних так і суб'єктивних факторів.

Інновації (від італ. *innovazione* — новина, нововведення) — нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери. Вони є важливим елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі. Виражаються вони у тенденціях накопичення і видозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти. Інноваційна діяльність в Україні передбачена проектом Концепції державної інноваційної політики (1997 р.) та проектом Положення “Про порядок здійснення іннова-

ційної діяльності у системі освіти” (1999 р.).

Також, необхідно розробити й терміново прийняти закони України “Про освіту дорослих”, “Про національну систему кваліфікацій” і “Про професійне навчання та підтвердження кваліфікації працівників на виробництві” [4, 60–70].

Якщо з терміном “інновації” вчені визначилися, то поняття “освітні інновації” дискутується й понині. Інновація освіти, на наш погляд, виступає як цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог. Стрижнем інноваційних процесів в освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної науки у практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду. Інноваційну спрямованість педагогічної діяльності зумовлюють соціально-економічні перетворення, які вимагають відповідного оновлення освітньої політики, прагнення вчителів до освоєння та застосу-

вання педагогічних новинок, конкуренція загальноосвітніх закладів, що стимулює пошук нових форм, методів організації навчально-виховного процесу, диктує відповідні критерії щодо добору вчителів [3, 184].

Загальнодержавний рівень управління інноваційними процесами виступає як формування освітньої політики та забезпечення нормативної бази. Основою нормативної бази інноваційної діяльності в освіті є Закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про авторське право і суміжні права”, “Про науково-технічну інформацію”, “Про наукову і науково-технічну експертизу” та ін. [2, 178–184].

Першочерговими завданнями, на думку аналітиків, є такі: забезпечення стабільності та оптимізація фінансування й управління у сфері освіти з урахуванням сучасних технологій, своєчасної та адекватної оплати праці; систематичне поновлення професійної освіти з урахуванням змін в економіці, науці тощо; досягнення ефективності та високої якості діяльності освітніх закладів; пріоритетна підтримка працівників системи освіти, підвищення їхнього престижу і соціального статусу; підготовка висококваліфікованих спеціалістів, здатних вирішувати професійні завдання в умовах інформатизації суспільства і впровадження нових наукомістких технологій; формування сучасного світорозуміння і наукового світогляду [4, 60–70].

Приєднанню України до Болонської декларації та інтеграції вищої освіти України в Європейську систему немає альтернативи. Вхо-

дження у Болонський простір є для українського суспільства важливим і необхідним через потребу вирішення проблеми визнання українських дипломів за кордоном, підвищення ефективності та якості освіти і відповідно конкурентоспроможності українських вузів та їх випускників на європейському й світовому ринку праці. Важливим є те, що Болонський процес вийшов за межі Європейського Союзу та Європи і стає частиною процесу глобалізації вищої освіти та глобального ринку праці. Приєднання до Болонського процесу сприятиме утвердженню принципу автономії в університетській освіті України, послабленню, а в перспективі зникненню жорсткого адміністративного та фінансового контролю з боку державних органів за функціонуванням університетів, ефективному залученню та використанню власних ресурсів у навчальному процесі, організації стажування та обмінів для студентів і викладачів. Щоб досягти конкретних результатів у сфері інтеграції у Болонський простір, Україна повинна виконати низку вимог та умов, зокрема: впровадження сучасних стандартів викладання та оцінювання знань студентів (кредитно-модульна система), широке використання Інтернету в навчальному процесі, впровадження дистанційного навчання, організація обміну студентами на етапі навчання між університетами різних європейських країн [1, 194].

Запровадження європейської кредитної системи сприятиме не лише підвищенню якості знань і вмінь студентів, а й прозорості української ви-

щої освіти за кордоном, допоможе студентам і фахівцям, які отримали диплом про вищу освіту в Україні, працювати, продовжувати навчання та здійснювати дослідження в Європі, зробить українську вищу освіту привабливішою для іноземних студентів із країн Азії, Африки, Латинської Америки та ін. [5, 336–345].

Отже, за останні роки в умовах формування міжкультурної комунікації в Україні сформувалося більш чітке розуміння важливості та сутності Болонського процесу, покликано сприяти конкурентоспроможності української освіти в сучасному світі, що сприятиме підвищенню якості життя громадян і створенню умов для більш повної і всебічної реалізації особистості.

Література

1. *Маньковська О. Є.* Освіта в Україні: інтеграційні процеси // *Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку* / МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — Вип. 2.: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, м. Київ, МАУП, 14 травня 2010 р. / Редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). — 2011. — С. 193–195.
2. *Медвідь Ф. М., Юхимчук М. В.* Інноваційна діяльність в Україні: політико-правові аспекти // *Наук. пр. МАУП* / Редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К.: МАУП, 2001. — Вип. 4(27). — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — С. 178–184.
3. *Медвідь Ф. М., Помян Я. П.* Інноваційний розвиток освіти України: сучасний стан і перспективи // *Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку* / МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — Вип. 2.: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, м. Київ, МАУП, 14 травня 2010 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). — 2011. — С. 183–188.
4. *Модернізація України — наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України.* — К.: НІСД, 2011. — 432 с.
5. *Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія* / За заг. ред. А. В. Єрмолаєва. — К.: НІСД, 2010. — 528 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 3, 2012, 239–245

Удосконалення технологій навчання посідає одне з провідних місць серед сучасних напрямів розвитку освіти, яким приділяється в останні десятиліття особлива увага дослідників проблем вищої школи. Аналіз праць провідних фахівців у галузі дидактики показує, що технології навчання лежать в основі визначення освітньої політики всіх розвинених країн світу. В останні роки цій проблемі приділяється велика увага в Македонії. У державних документах з розвитку освіти акцентовано на необхідності постійного оновлення змісту освіти і форм організації навчально-виховного процесу та розробки і запровадження освітніх інноваційних, інформаційних технологій.

Така увага до цього напрямку реформування вищої освіти пояснюється тим, що всі спроби вчених знайти науково-педагогічну формулу, засновану на принципах класичної традиційної дидактики й здатну перебороти всі труднощі, з якими зустрічаються викладачі вищої школи в умовах тотальної інформатизації, не увінчалися успіхом. Нині необхідно привести існуючі теорії

навчання у відповідність із вимогами сучасної педагогічної практики, додати їм більш операційного й інструментального характеру з погляду сучасних цілей і завдань підготовки фахівців. У цьому певний досвід накопичено в Україні.

Більшість дослідників з різних країн сходяться на тому, що технологія навчання пов'язана з ефективною побудовою й реалізацією навчального процесу з урахуванням цілей навчання. Так, наприклад, В. П. Беспалько визначає її як змістову техніку реалізації навчально-виховного процесу, а Н. Ф. Тализіна вважає, що сучасна технологія навчання полягає у визначенні найбільш раціональних способів досягнення поставлених цілей, Дж. Брунер пропонує розглядати її як своєрідний інструмент дидактичної роботи. Таким чином, технологічний підхід до навчання ставить за мету сконструювати навчальний процес, враховуючи задані вихідні установки (соціальне замовлення, освітні орієнтири, цілі й зміст навчання).

При вирішенні проблем технологій навчання одні автори розгля-

дають педагогічну технологію як засіб гарантованого досягнення цілей навчання, підкреслюючи при цьому, що вона завжди існує в будь-якому навчально-виховному процесі й щодо цього розвиває класичну дидактику. Інші дослідники розглядають її як спосіб реалізації змісту навчання, передбаченого навчальними програмами, що являє собою систему форм, методів і засобів навчання, що забезпечує найефективніше досягнення поставлених цілей. Треті під цим розуміють цілісну сукупність різноякісних процедур (дидактичних, психологічних, загальнопедагогічних та ін.), зумовлену відповідними цілями й змістом навчання, які покликані здійснити необхідні зміни (аж до виникнення нових) форм поведінки й діяльності тих, кого навчають.

Отже, можна стверджувати, що педагогічна технологія являє собою системну цілісність методів, засобів і форм організації навчання, спрямованих на гарантоване досягнення дидактичних цілей, розвиток особистості того, кого навчають, і через це на формування його інтелектуального, поведінкового й професійного статусів. У цьому сенсі, на нашу думку, “Основи вищої математики” і “Математичне програмування”, як один із механізмів активізації НПД студентів, у процесі навчання математичних дисциплін розглядається як цікаве навчання у співпраці.

Навчання у співпраці (cooperative learning) або навчання в малих групах є досить відомим у педагогіці. Воно є важливим елементом прагматичного підходу до освіти у філософії Дьюї (1970 р.), його проектного методу. Навчання в малих групах

використовувалося у Західній Німеччині, Нідерландах, Великій Британії, Австралії, Ізраїлі, Японії. Але основна ідеологія навчання у співпраці була детально розроблена трьома групами американських педагогів: з університету Джона Хопкінса (Р. Славін), університету штату Міннесота (Р. Джонсон і Д. Джонсон), групою Дж. Аронсона, Каліфорнія. Найцікавішими варіантами цього методу є Learning Together (вчимося разом), Student Team Learning (STL, навчання в команді), Jigsaw (пилка). У цілому метод навчання у співпраці належить до так званого гуманістичного підходу в психології і освіті, головною рисою якого є особлива увага до індивідуальності студента, його особистості, чітка орієнтація на свідомий розвиток самостійного критичного мислення. Цей підхід розглядається у світовій педагогічній практиці як альтернативний традиційному підходу, заснованому, головним чином, на засвоєнні готових знань та їх відтворенні.

Досвід автора упровадження цього методу у процес навчання математичних дисциплін у педагогічному університеті дав можливість рекомендувати наступний спосіб організації роботи викладача.

1. Аналіз навчального матеріалу. На цьому етапі викладачеві потрібно розбити навчальний матеріал курсу на розділи, розділи — на теми, теми — на логічні блоки, блоки — на питання, аналізуючи, які з цих питань він встигне розкрити на лекції, а які можна дати студентам на самостійне опрацювання під час підготовки до заняття. Враховуючи можливість використання ІКТ, ви-

кладач може вибрати ті питання, які розв'язувати краще за допомогою математичних пакетів, таких як Mathcad, Maple, Matlab та ін.

2. Формування малих груп. Розпочати цей етап викладач повинен перед вивченням курсу. Проаналізувавши на попередньому етапі за допомогою анкетування та тестування рівні розумових здібностей, математичних навичок і комунікативних можливостей студентів певної академічної групи, можна сформувати початковий склад малих груп. Під час наступних занять з урахуванням поточних оцінок або залежно від вибраного варіанта методу навчання у співпраці відбуватиметься корекція складу малих груп. Досвід показав, що краще починати проводити заняття згідно з цим методом на початку другої теми першого розділу або використовувати навчання в малих групах спочатку для виконання лише певних форм роботи.

3. Вибір виду заняття та варіантів методу навчання у співпраці, які найкраще б відповідали цілям цього заняття. Досвід показав, що заняття з формування та відпрацювання певних навичок краще проводити за таким варіантом навчання в команді (Student Team Learning), як індивідуально-групова робота (Student-Teams-Achievement-Divisions); заняття із закріплення та контролю сформованих навичок — методом “навчаємося разом” (Learning Together); підвищити рівень теоретичних знань студентів з певної теми та перевірити їх надає можливість інший підхід організації навчання у співпраці, названий Jigsaw (від англ. — ажурна пилка,

а у педагогічній практиці — скорочено “пилка”) або його модифікація “Пилка-2” (Jigsaw-2). Залежно від вибраного варіанта цього методу відбудеться і розбиття на групи (з однаковим чи з різним рівнем навченості), та підбір видів фронтальних і контрольних робіт.

4. Підготовка роздаткового матеріалу. Викладач визначає критерії розподілу завдань за складністю (наприклад, за трьома рівнями складності: достатнім, середнім і високим), формує набори тренувальних завдань для кожної групи та контрольних — для кожного студента.

5. Створення системи оцінювання. Це найскладніший етап, тому що тут викладачеві потрібно враховувати багато нюансів, не пропустити жодного суттєвого моменту роботи студентів протягом заняття чи при підготовці до нього, тобто, крім письмових робіт (що є результатом навчальної діяльності студентів при традиційній системі навчання), оцінюється ще й активність студента під час роботи в групі щодо виконання запропонованих завдань та підготовки до заняття. Отже, оцінка роботи студента під час заняття складатиметься з трьох показників:

- 1) рейтинг студента у групі;
- 2) бали за письмову роботу;
- 3) додаткові бали, що отримує група за місце, яке вона посіла за результатами проведеного заняття.

Наведемо приклади використання цього методу навчання при вивченні теми “Знаходження невизначених інтегралів” з курсу “Основи вищої математики”.

Згідно з методикою навчальний матеріал був попередньо розподіле-

ний на такі логічні блоки: 1) поняття первісної та невизначеного інтегралу; 2) властивості невизначених інтегралів; 3) таблиця основних інтегралів; 4) основні методи інтегрування; 5) інтегрування раціональних функцій виду

$$\int \frac{A}{x-a} dx, \int \frac{A}{(x-a)^n} dx, \\ \int \frac{Ax+B}{x^2+px+q} dx, \int \frac{Ax+B}{(x^2+px+q)^n} dx;$$

6) інтегрування ірраціональних функцій виду

$$\int R \left[x, \left(\frac{ax+b}{cx+d} \right)^{\frac{m}{n}}, \dots, \left(\frac{ax+b}{cx+d} \right)^{\frac{r}{s}} \right] dx;$$

7) інтегрування за допомогою тригонометричних підстановок; 8) інтегрування за допомогою підстановок Ейлера.

Причому, оскільки протягом лекції було висвітлено лише перші чотири питання, то всі інші питання були винесені на самостійне опрацювання.

Після прочитаної лекції студенти розбиваються на малі групи по 4 особи, причому оскільки рівень складності питань різний, то бажано, щоб групи склалися зі студентів з різними рівнями знань, умінь і навичок (ЗУН). Залежно від влас-

ного рівня ЗУН з вищої математики, кожен студент отримує в групі два питання для підготовки, оскільки всього 8 логічних блоків. Заняття проводиться за рахунок годин, відведених на консультації, згідно з наступним алгоритмом.

I крок. “Зустріч експертів”, коли студенти, які розглядають одне й те саме питання, але належать до різних малих груп, зустрічаються й обмінюються інформацією як експерти з цього питання. Триває 10 хв.

II крок. Обговорення всього навчального матеріалу студентами кожної малої групи, коли кожен член малої групи доповідає іншим про те, чого довідався самостійно та під час зустрічі експертів. Викладач має змогу взяти участь в обговоренні кожної групи та, за необхідністю, допомогти. Триває 40 хв.

III крок. Письмовий зріз знань, триває 30 хв (приклад 1).

Заняття з формування та відпрацювання умінь даним методом можна проводити за наступною схемою.

I крок. Аналіз результатів колоквиуму та поділ згідно них на малі групи по чотири особи, які є обов’язково різними за рівнем навченості. Триває 5 хв.

II крок. Актуалізація опорних знань — фронтальна робота по обго-

Приклад 1. Завдання з письмового зрізу знань

I варіант

1. Дайте означення первісної функції (1 б).

2. Сформулюйте і доведіть властивість невизначеного інтегралу від суми скінченного числа функцій (2 б).

3. Виведіть формулу знаходження невизначених інтегралів методом заміни змінної (4 б).

4. Як знаходяться інтеграли виду $\int R\left(x, \sqrt{ax^2+bx+c}\right) dx$? (5 б).

Приклад 2. Завдання для малої групи

I група

Знайти невизначені інтеграли:

$$1) \int \frac{\sin^2 x + 2 \sin x - 5}{\sin^2 x} dx; \quad 2) \int \frac{\sqrt{x} dx}{\sqrt{x} - \sqrt[3]{x}}; \quad 3) \int x^2 e^{3x} dx; \quad 4) \int \frac{x dx}{x^4 - 5x^2 + 6};$$

$$5) \int \sqrt{\frac{1-x}{1+x}} \frac{dx}{x}; \quad 6) \int \sin^3 x \cos^2 x dx; \quad 7) \int \sqrt{4x - x^2} dx; \quad 8) \int \frac{dx}{1 + \sqrt{x^2 + 2x + 2}}.$$

воренню теоретичного матеріалу у вигляді бесіди. Триває 5 хв.

III крок. Формування та відпрацювання навичок у вигляді розв'язування малими групами завдань (приклад 2) або вроздріб, коли кожен студент виконує свою частину завдання, або за “вертушкою”, коли кожний наступний приклад із завдання виконується наступним студентом, починати може або сильний, або слабкий. При цьому кожен студент повинен виконувати кожне завдання і це виконання контролюється всією групою. Триває 30 хв.

Можливість проводити заняття в комп'ютерному класі значно спростить роботу викладача та самих студентів щодо перевірки правильності виконання завдань кожною малою

групою під час третього кроку за допомогою, наприклад, такої СКМ, як Mathcad. Цей пакет надає можливість при правильному введенні підінтегральної функції знайти досить складні невизначені інтеграли.

IV крок. Контроль рівня сформованості навичок у вигляді розв'язування індивідуальних, диференціальованих завдань (приклад 3). Триває 40 хв.

V крок. Кожний студент отримує індивідуальне контрольне завдання для самостійного виконання у позааудиторний час (1 хв).

У перевірці правильності виконання так званої “роботи над помилками” може допомогти комп'ютер. Наприклад, за допомогою СКМ Mathcad лише за кілька секунд мож-

Приклад 3. Завдання для індивідуальної самостійної роботи

Знайти невизначені інтеграли		
Достатній рівень I варіант	Середній рівень I варіант	Високий рівень I варіант
1) $\int \lg^2 x dx;$	1) $\int \frac{\lg x}{x^3} dx;$	1) $\int \frac{x^2 dx}{x^3 + 5x^2 + 8x + 4};$
2) $\int \frac{dx}{\sqrt{e^x - 9}};$	2) $\int \frac{(8x - 11) dx}{\sqrt{5 + 2x - x^2}};$	2) $\int \frac{\sqrt{2x - 3}}{\sqrt[3]{2x - 3 + 1}} dx;$
3) $\int x \arcsin x dx.$	3) $\int \frac{\sqrt{x} dx}{\sqrt[3]{x^2} - \sqrt[4]{x}}.$	3) $\int \frac{dx}{\sin x + \cos x}.$

Приклад 4. Тематика завдань для розв'язування у малих групах

Рівень складності	Завдання
Достатній	Знаходження невизначених інтегралів основними методами: безпосереднє інтегрування; підстановки (заміни змінної); частинами
Середній	Знаходження невизначених інтегралів від раціональних, ірраціональних і тригонометричних функцій
Високий	Знаходження невизначених інтегралів за допомогою тригонометричних підстановок і підстановок Ейлера

на одержати на екрані відповіді на завдання високого рівня складності, для розв'язування яких навіть викладачу потрібно значно більше часу.

I крок. Оголошення результатів роботи студентів минулого практичного заняття та з урахуванням цих результатів поділ на малі групи по чотири особи з однаковим рівнем навченості. Триває 5 хв.

II крок. Перевірка виконання індивідуальних завдань у вигляді обговорення в групах. Триває 10 хв.

III крок. Корекція та закріплення навичок у вигляді розв'язування за-

вдань у малих групах (приклад 4). Триває 30 хв.

IV крок. Контроль рівня корекції сформованих навичок у вигляді розв'язування індивідуальних диференційованих контрольних завдань (приклад 5). Триває 35 хв.

Досвід показав: використання цієї технології у процесі навчання математичних дисциплін настільки активізує НПД студентів, що кілька осіб протягом заняття змогли, досягши певних результатів у групах із достатнім рівнем складності завдань, приєднатися до груп із середнім рів-

Приклад 5. Контрольне завдання достатнього рівня

Знайти невизначені інтеграли і, розв'язавши, обрати правильну відповідь	
1. $\int \frac{3 \cdot 2^x - 2 \cdot 3^x}{2^x} dx$ (16)	1) $3x - \frac{2x(1,5)^x}{\ln(1,5)} + C$; 2) $3x - \frac{2(1,5)^x}{\ln(1,5)} + C$; 3) $\frac{2(1,5)^x}{\ln(1,5)} + C$
2. $\int \frac{x+1}{x\sqrt{x-2}} dx$ (26)	1) $\sqrt{x-2} + \sqrt{2} \arctg \sqrt{x-2} + C$; 2) $\sqrt{2} \arctg \sqrt{x-2} + C$; 3) $2\sqrt{x-2} - \sqrt{2} \arctg \sqrt{\frac{x-2}{2}} + C$
3. $\int \sin(\ln x) dx$ (36)	1) $\frac{1}{2}(\sin \ln x - \cos \ln x) + C$; 2) $\frac{1}{2}x(\sin \ln x - \cos \ln x) + C$; 3) $\frac{1}{2}(\cos \ln x - \sin \ln x) + C$

нем складності, і, як довели контрольні завдання, що подавалися в кінці заняття, не дарма.

Цей метод безперечно можна використовувати на заняттях з дисциплін різних циклів як один із шляхів активізації НПД студентів. Але при навчанні математичних дисциплін він повинен стати неодмінною складовою методичних систем навчання — про це свідчать основні принципи навчання у співпраці. По-перше, в роботу груп включаються студенти з різним рівнем навченості (це важливо, оскільки рівень знань студентів коливається від дуже низького до достатньо високого) і з різним рівнем сприйняття та швидкості реакції (це також важливо, тому що багатьом студентам досить складно сприймати матеріал математичних дисциплін у швидкому темпі, в якому викладач читає лекції, “щоб все встигнути”). По-друге, допомога студентів один одному завжди має місце, але в аудиторії вона відбувається під пильним оком викладача, який у разі потреби може втрутитися і допомогти їм. По-третє, цей метод чуждо інтегрується із використанням інформаційно-комунікаційних технологій при навчанні основам вищої математики. І, по-четверте, при правильній організації відбувається ак-

тивізація НПД студентів за рахунок винагород і заохочень.

Література

1. *Беспалько В. П.* Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989. — 192 с.
2. *Брунер Дж.* Процесс обучения: Пер. с англ. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. — 84 с.
3. *Компьютерная технология обучения: Словарь-справ.* / Под ред. В. И. Гриценко, А. М. Довгяло, А. Я. Савельева. — К.: Наук. думка, 1992. — 652 с.
4. *Околелов О. П.* Теория и практика интенсификации процесса обучения в вузе: Автореф. дис. д-р. пед. наук: 13.00.01. — М., 1995. — 45 с.
5. *Полат С. Е.* Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Под ред. С. Е. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петрова. — М.: Изд. центр “Академия”, 2000. — 272 с.
6. *Талызина Н. Ф.* Психолого-педагогические основы автоматизации учебного процесса // Психолого-педагогические и психофизиологические проблемы компьютерного обучения: Сб. науч. тр. — М.: Изд-во АПН СССР, МГУ, 1985. — С. 15–26.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: формування міжкультурної комунікації”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

Наукове видання

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 3

*Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
формування міжкультурної комунікації”,
м. Київ, МАУП, 24 травня 2011 р.*

Відповідальний редактор за випуск *Т. М. Федосенко*

Коректор *А. А. Тютюнник*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 12.04.2012. Формат 70×100¹/₁₆. Папір офсетний.

Друк ротаційний трафаретний.

Ум. друк. арк. 21,58. Обл.-вид. арк. 14,50. Наклад 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

*Свідцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*

Надруковано в друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»